ULUSLARARASI MULTİDİSİPLİNER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

AĞUSTOS 2024
CİLT: 11 SAYI: 2

JOURNAL OF INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY ACADEMIC RESEARCHES

AUGUST 2024
VOLUME: 11 ISSUE: 2

www.joimar.com
2024

HAKKIMIZDA

Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi 2014 yılında yayın hayatına girmiştir. Dergi yılda 3 kez olmak üzere Mayıs, Ağustos ve Aralık aylarında elektronik olarak yayımlanır. Derginin yayın kabul ettiği temel alanlar eğitim bilimleri, sosyal bilimler, sağlık bilimleri ve spor bilimleridir. Dergimize yayınlanması için belirtilen bu alanlara uygun olan özgün makale, derleme, kitap bölümü ve olgu sunumları gönderilebilir.

Dergide yayınlanması için kabul edilen akademik çalışmalar dergi web sitesinde elektronik olarak yayınlanır. Dergiye gönderilen akademik çalışmalar editörün onayından geçtikten sonra hakem değerlendirmesi için alana hâkim hakemlere yönlendirilir. Her akademik çalışma en az iki hakem değerlendirmesine tabi tutulur. Editör gerekli gördüğü durumlarda akademik çalışmayı ikiden daha fazla hakemin değerlendirmesine sunabilir. Ancak şartlar ne olursa olsun hem editör hem de derginin diğer yönetim organları hiçbir makaleye dergide yayınlanması için öncelik vermez. Ayrıca her akademik çalışma konu ile ilgili hakemlere yönlendirilirken editör veya dergi yönetim organlarının hakemlerin kararları üzerinde etkide bulunmaları söz konusu olamaz.

Günümüzde akademisyenler başta olmak üzere akademik çalışmalar yapan diğer bilim insanlarının en fazla karşılaştıkları sorunların başında akademik çalışmalarının uzun değerlendirme sürelerine tabi tutulması gelmektedir. Dergimiz bilim insanlarının bu sorunu ortadan kaldırmak ve dergiye gönderilen akademik çalışmalara ilişkin hakem görüşlerinin en kısa sürede neticelenmesi için gerekli hassasiyeti göstermektedir. Bunun yanında dergimiz aşağıda yer alan indeks ve dizinlerde taranmaktadır.

International Scientific Indexing
International Institute of Organized Research
Advanced Science Index
Indian Science Index
Infobase Index
General Impact Factor
Scientific Indexing Services
Türk Eğitim İndeksi
Eurasian Scientific Journal Index
Open Academic Journals Index
Directory of Indexing and Impact Factor
Cite Factor Academic Scientific Journals
Researchbib Academic Resource Index
Bibliothekssystem Universität Hamburg
World Catalogue of Scientific Journals
SJIF Scientific Journal Impact Factor
Scholarsteer Scholary Information
Cosmos Impact Factor
Academic Keys
İdeal Online
Acar Index
Jifactor

ABOUT US

Journal Of International Multidisciplinary Academic Researches entered into the life in 2014.It is published electronically in May, August and December, three times a year. Base fields of the journal are educational sciences, social sciences, health sciences and sport sciences. Unique articles, collections, book sections and case reports can be sent to the journal for publication. Academic studies accepted for the publication on the articles are published on the journal website electronically. Academic studies sent to the journal are directed to the specialist referees after it was certifiec by the editor. Each academic study is subjected to at least two referee assessmentsWhen the editor finds the evaluation of the study necessary, he can send the study to referees more than two. However, under all circumstances, both the editor and the other managing bodies of the articles can not give priority to any article to be published on the journal. Furthermore, while every academic study is directed to the referees interested in the topic, the editor or managing bodies of the journal can't have any effect on the decisions of the referees.

In this day and time, particulary academicians and other scientists doing academic researches say that the most common difficulty they encountered during their researches was that the academic studies had been subjected to long assessment process. Our journal displays the necessary sensitivity in order to clear the problems and provide the academic studies with results as soon as possible. Additionally, our journal is scanned in the folowing indexes and lists.

International Scientific Indexing
International Institute of Organized Research
Advanced Science Index
Indian Science Index
Infobase Index
General Impact Factor
Scientific Indexing Services
Index of Turkish Education
Eurasian Scientific Journal Index
Open Academic Journals Index
Directory of Indexing and Impact Factor
Cite Factor Academic Scientific Journals
Researchbib Academic Resource Index
Bibliothekssystem Universität Hamburg
World Catalogue of Scientific Journals
SJIF Scientific Journal Impact Factor
Scholarsteer Scholary Information
Cosmos Impact Factor
Academic Keys
İdeal Online
Acar Index
Jifactor

ULUSLARARASI MULTİDİSİPLİNER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
(E-ISSN: 2149-2166)

YAYIN KURULU

EDİTÖR	**Kurum**
Hakan HEKİM	Hekim Yayınevi
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ	
Mesut HEKİM	Hekim Yayınevi
SEKRETARYA	
Mehmet TOKGÖZ	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Oğuz GÜRKAN	Bozok Üniversitesi
Servet REYHAN	Siirt Üniversitesi
Yılmaz YÜKSEL	Erzurum Teknik Üniversitesi
HAKEM KURULU	
Dr. Ahmet ŞAHİN	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Ahmet TALİMCİLER	Ege Üniversitesi
Dr. Akmaral İBRAYEVA	M. Kozybayev Kuzey Kazakistan Devlet Üniversitesi
Dr. Arzu GÜRDOĞAN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Asiye Ayben ÇELİK	Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Ayfer AYDINER BOYLU	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Ayşe Derya IŞIK	Bartın Üniversitesi
Dr. Barbaros Serdar ERDOĞAN	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Doğan BIÇKI	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Dolunay ŞENOL	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Elif BOZYİĞİT	Pamukkale Üniversitesi
Dr. Emre SERİN	Siirt Üniversitesi
Dr. Erdi KAYA	Akdemiz Üniversitesi
Dr. Esma ESGİN GÜNDER	Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Feda Rehimov HANNANOĞLU	Bakü Devlet Üniversitesi
Dr. Georgi GAGANİDZE	Ivane Javakhishvili Tiflis Devlet Üniversitesi
Dr. Gökhan ÇOBANOĞLU	Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Gönenç HONGUR	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Gül ÖZKAYA	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Gülay GÜNAY	Karabük Üniversitesi
Dr. Gülten HERGÜNER	Sakarya Üniversitesi
Dr. Hale YAMANER OKTAN	Ege Üniversitesi
Dr. Hande ŞAHİN	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Hanna STAKHEYENA	Boğaziçi Üniversitesi
Dr. Hayri AYDOĞAN	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Hilal YILDIRIR KESER	Uludağ Üniversitesi
Dr. Huriyet BİLGE	Celal Bayar Üniversitesi

Dr. Kadri Yılmaz ERDAL	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Mehmet ŞAHİN	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Metin SAYIN	Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Mir Hamid SLEAİHAN	Islamic Azad University, Iran Üniversitesi
Dr. Modammad Ahmad QUDAH	University of Jordan Üniversitesi
Dr. Muharem Cufta	Pamukkale Üniversitesi
Dr. Murat ÇALIŞOĞLU	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Dr. Murat GÖK	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Murat KEÇE	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Mustafa TALAS	Ömer Halis Demir Üniversitesi
Dr. Nihada DELİBEGOVİĆ DŽANİĆ	University of Tuzla, Bosniaand Herzegovina Üniversitesi
Dr. Nilgün VURGUN	Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Nurten DİNÇ	Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Özkan YILDIZ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Özkan YILDIZ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Perihan ŞARA	Uşak Üniversitesi
Dr. Semra AKAR ŞAHİNGÖZ	Gazi Üniversitesi
Dr. Semra TETİK	Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Sırrı Cem DİNÇ	Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Sibel ERKAL	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Suat KOLUKIRIK	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Tamara MERKULOVA VYKTOROVNA	Khrakiv Ulusal Üniversitesi
Dr. Tonguç VARDAR	Uludağ Üniversitesi
Dr. Turan IŞIK	Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Türkay TÜRKOĞLU	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Zafer DURDU	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Dr. Zeynel TURAN	Yüzüncü Yıl Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

	Sayfalar
Ordu İlinde Görev Yapan Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Mesleklerine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi **Yazarlar:** Bahri GÜNGÖR, Fatma Begüm GÜNGÖR	**1-13**
Anadolu Halk Kültüründeki "Cin" Kavramının Edebiyata Yansıması: Popüler Üç Korku Romanında (Siccin - Beş Sevim - Rüya Tabirli Cinperi Yalanları - Cin Çarpması) "Cin" Kavramının Ele Alınışı **Yazar:** Ulviyya ALİYEVA	**14-31**
Bosna Hersek'te Yeni Dini Gerçeklik Olarak Selefilik **Yazar:** Muhamed SPORİŞEVİÇ	**32-45**
İki Dilli Öğrenciler Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi **Yazarlar:** Zerrin ÇEBİ, Mustafa BAŞARAN	**46-61**
Zeytinyağındaki Fenolik Bileşiklerin İncelenmesi ve Önemi **Yazarlar:** Mümine Şifahatun AKINCI, Ülkü DEMİRCİ	**62-74**
Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi **Yazarlar:** Bahar ERASLAN, Mesut Seyhan KONUK, İbrahim İÇEN	**75-88**
Aile Sağlığı Merkezine Başvuran Kadınların Stresle Baş Etme Biçimi ve İntihar Düşüncelerinin Değerlendirilmesi **Yazarlar:** Kader ATASEVEN, Meral KELLECİ	**89-103**
Hoşnutsuzluğun Seçilmiş Ekonomik Faktörler İle İlişkilendirilmesi: G7 Ülkeleri İçin Bir Uygulama **Yazarlar:** Saliha GÜNAY, Hasan AZAZİ	**104-116.**
Türkiye'de Ders Kitaplarında ve Öğretim Programında Somut Olmayan Kültürel Miras Öğelerinin Değerlendirilmesi **Yazar:** Gülçin TEKİN KAMAŞ	**117-128**
Patricia Highsmith'ın "Kurban" Hikayesinin Duygu Düzenleme Becerileri Açısından İncelenmesi **Yazarlar:** İklimanur ZENGİN, Halide Gamze İNCE YAKAR	**129-137**
Diyet ve Diş Yapısı **Yazar:** Melisa DÜŞMEZ	**138-148**
Mahremiyet Kavramı ve Sağlık Boyutu **Yazarlar:** Gülistan AKSAN, Rahşan KOLUTEK	**149-159**
Okul Öncesi Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlik Düzeylerini Etkileyen Demografik ve Örgütsel Unsurların Değerlendirilmesi **Yazar:** Tuğçe ŞENAY	**160-170**
Erken Çocukluk Özel Eğitimde 3-6 Yaş Grubunda Olan ve Farklı Tanılı Çocukların Ailelerinin Erken Müdahale Hakkındaki Görüşleri ve Gereksinimleri **Yazarlar:** Aylin KILIÇ, Ayşegül ATAMAN	**171-183**
Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde A2 ve B1 Düzeyi Dil Bilgisi Öğretiminde Şiirden Faydalanma: Âşık Veysel Şatıroğlu **Yazar:** Oğuz YILDIRIM	**184-192**

TABLE OF CONTENTS

	Pages
Investigation of The Attitudes of Physical Education Teachers Working in Ordu Province Towards Their Profession **Authors:** GÜNGÖR, Fatma Begüm GÜNGÖR	**1-13**
The Reflection of The Concept of "Gi" In Anatolian Folk Culture on Literature: The Concept of "Genie" in Three Popular Horror Novels (Siccin - Beş Sevim - Rüya Tabirli Cinperi Yalanlari - Cin Çarpmasi) **Author:** Ulviyya ALİYEVA	**14-31**
Salafism As A New Religious Reality in Bosnia And Herzegovina **Author:** Muhamed SPORİŞEVİÇ	**32-45**
Examination of Postgraduate Theses on Bilingual Students **Authors:** Zerrin ÇEBİ, Mustafa BAŞARAN	**46-61**
Study And Importance of Phenolic Compounds in Olive Oil **Authors:** Mümine Şifahatun AKINCI, Ülkü DEMİRCİ	**62-74**
Evaluation of Factors Affecting Teachers' Professional Burnout Levels **Authors:** Bahar ERASLAN, Mesut Seyhan KONUK, İbrahim İÇEN	**75-88**
Evaluation of The Way of Coping With Stress And Suicide Thoughts of Women Who Apply To The Family Health Centre **Authors:** Kader ATASEVEN, Meral KELLECİ	**89-103**
Correlating Discontent With Selected Economic Factors: An Application For G7 Countries **Authors:** Saliha GÜNAY, Hasan AZAZİ	**104-116**
Evaluation of Intangible Cultural Heritage Elements in Textbooks And Curriculum in Turkey **Author:** Gülçin TEKİN KAMAŞ	**117-128**
An Investigation of Patricia Highsmith's "Victim" Story in Terms of Emotion Regulation Skılls **Authors:** İklimanur ZENGİN, Halide Gamze İNCE YAKAR	**129-137**
Diet And Tooth Structure **Author:** Melisa DÜŞMEZ	**138-148**
The Concept of Privacy And Its Health Dimension **Authors:** Gülistan AKSAN, Rahşan KOLUTEK	**149-159**
Evaluation of Demographic And Organizational Factors Affecting The Professional Burnout Levels of Preschool Teachers **Author:** Tuğçe ŞENAY	**160-170**
Opinions And Needs of Families of Children With Different Diagnosis And 3-6 Age Group in Early Childhood Special Education on Early Intervention **Authors:** Aylin KILIÇ, Ayşegül ATAMAN	**171-183**
Using Poetry In A2 And B1 Level Grammar Teaching In Teaching Turkish As A Foreign Language: Aşik Veysel Şatiroğlu **Author:** Oğuz YILDIRIM	**184-192**

Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi / Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos Cilt: 11 Sayı:2
Journal of International Multidisciplinary Academic Researches / May-June-July-August Volume: 11 Issue: 2
2024
www.joimar.com

ORDU İLİNDE GÖREV YAPAN BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMENLERİNİN MESLEKLERİNE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE ATTITUDES OF PHYSICAL EDUCATION TEACHERS WORKING IN ORDU PROVINCE TOWARDS THEIR PROFESSION

***Bahri GÜNGÖR[1], Fatma Begüm GÜNGÖR[2]**

[1]Amasya üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi Anabilim Dalı, Amasya, Türkiye
[2]Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor, Kütahya, Türkiye
***e-mail:** selma2012_isik@hotmail.com

ÖZET
Bu çalışma ile beden eğitimi öğretmenlerinin mesleklerine yönelik tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmamıza Ordu ilindeki okullarda beden eğitimi alanında görevli olan 71 tane öğretmen katılmıştır. Ayrıca öğretmenlerin demografik özelliklerinin belirlenmesinde kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Öğretmenlerin mesleki tutumları ise "Beden Eğitimi Öğretmenliği Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği" ile tespit edilmiştir. Veri analizinde SPSS 25.0 programında Samples T test ile One Way ANOVA analizinden faydalanılmıştır. Araştırmada öğretmenlerin mesleklerini sevme düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerin mesleklerine yönelik kaygı düzeylerinin ise düşük düzeyde olduğu bulunmuştur. Bunun yanında öğretmenlerin mesleki tutumlarının demografik değişkenlere göre farklılık göstermediği belirlenmiştir (p>).05. Sonuç olarak, beden eğitimi alanında eğiticilik görevi yürüten öğretmenlerin mesleki tutumlarının demografik değişkenlere göre farklılaşmadığı söylenebilir.
Anahtar Kelimeler: Eğitim, öğretmenlik mesleği, mesleği tutum

ABSTRACT
This study aimed to examine the attitudes of physical education teachers towards their profession. 71 teachers working in the field of physical education in schools in Ordu province participated in our study. Additionally, a personal information form was used to determine the demographic characteristics of teachers. Teachers' professional attitudes were determined with the "Attitude Scale Towards the Physical Education Teaching Profession". In data analysis, Samples T test and One Way ANOVA analysis were used in SPSS 25.0 program. In the research, it was determined that teachers' level of liking their profession is high. It was found that teachers' anxiety levels towards their profession were low. In addition, it was determined that teachers' professional attitudes did not differ according to demographic variables (p>).05. As a result, it can be said that the professional attitudes of teachers working as educators in the field of physical education do not differ according to demographic variables.
Key Words*:* Education, teaching profession, professional attitude

GİRİŞ

Tarihin her döneminde insanoğlunun üzerinde en fazla duyduğu konuların başında "eğitim" gelmektedir. Bunun temelinde eğitimin hem bireysel hem de toplumsal açıdan birçok faydayı beraberinde getirmesi yatmaktadır. Eğitim sayesinde hem beşerî sermayenin hem de donanımlı insan gücünün geliştirilmesi mümkündür. Böylece meslek yaşamında donanımlı insan sayısı artmakta ve eğitime katılım arttıkça işsizlik oranı düşmektedir (Snieska ve ark., 2015; Riddell & Song, 2011). Eğitim ile sosyal ve kültürel değerlerin de öğrencilere aktarıldığı, bu kapsamda bireysel ve toplumsal değerleri gelecek nesillerin de öğrendiği görülmektedir (Ledden ve ark., 2007; Thomberg & Oğuz, 2013). Eğitim sayesinde istihdama katılım ve donanımlı insan gücünün artması ülke refahının da yükselmesine destek

olmaktadır. Literatürde yer alan çalışmalarda da eğitim ile ülkelerin ekonomik açıdan kalkınmaları arasında anlamlı ilişkiler bulunduğuna vurgu yapılmaktadır (Günkör, 2017; Vare & Scott, 2007; Omojimite, 2010).

Eğitim ile belirlenen amaçlara ulaşabilmek için eğitim sistemi içinde yer alan paydaşlara (öğretmen, öğrenci, okul yöneticisi, veliler) önemli rol ve sorumluluklar düşmektedir. Özellikle öğretmenler eğitim ile belirlenen amaçlara ulaşmada önemli bir yere sahiptir. Bunun temelinde öğretmenlerin sahip oldukları mesleki özellikleri öğrenci tutum ve davranışlarını etkilemesi yatmaktadır. Yapılan çalışmalarda da öğretmenlerin sahip oldukları mesleki niteliklerin öğrenci tutum ve davranışları üzerinde belirleyici olduğu ifade edilmektedir (Mojavezi & Tamiz, 2012). Yeni bilgilerin öğrencilere aktarılmasının yanında sosyo-kültürel değerlerin de gelecek nesillere aktarılmasında öğretmenlerin önemli bir rolü olduğu bilinmektedir. Bunun yanında üretken, eleştirel düşünme becerisi gelişmiş, yeni gelişmelere kolayca uyum sağlayabilen, kendini geliştirme eğilimi yüksek ve yaşadığı hayattan mutlu olan nesillerin yetiştirilmesi de öğretmenlerin sorumluluğundadır (Özkan & Arslantaş, 2013).

Öğretmenlik mesleği belirli bir uzmanlık bilgi ve becerisi gerektiren meslek dalları arasında yer almaktadır. 1739 MET Kanunu öğretmenlik mesleğini, eğitim, pedagojik formasyon ve kendi alan bilgisi sayesinde elde edilen özel bir ihtisas mesleği olarak tanımlamıştır (Şişman, 2002; Şahin, 2011). Öğretmenlik mesleği birçok toplumda yaygın olarak tercih edilen meslek dalları arasında yer almaktadır. Özellikle okumayı, öğrenmeyi ve öğretmeyi seven kişiler öğretmenlik mesleğini tercih eden grupların başında gelmektedir. Birçok meslek dalına kıyasla daha uygun çalışma koşullarına sahip olması da öğretmenlik mesleğinin yaygın olarak tercihe dilen meslek dalları arasında yer almasına katkı sağlamaktadır. Bunun yanında öğretmenlerin birçok kişi ile iletişim ve etkileşim kurarak sosyalleşme fırsatı bulmaları, birçok meslek dalına göre kariyer yapma fırsatlarının daha yüksek olması da öğretmenlik mesleğinin tercih edilmesine katkı sağlayan diğer faktörler arasında yer almaktadır (Karadağ, 2012; Tataroğlu ve ark., 2011; Şişman, 2002; Nalçacı & Sökmen, 2016). Öğretmenlik mesleği lisans eğitimi sonrasında elde edilen bir meslek dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Almış oldukları eğitim sayesinde öğretmenler birçok açıdan mesleki yeterlik ve donanımlarını geliştirmiş olmaktadır. Öğretmenlerin meslek yaşamına başlamadan önce geliştirmeleri gereken temel niteliklerinin başında mesleki bilgi ve beceriler, olumlu kişilik özellikleri, özel alan bilgisi (uzmanlık bilgisi) ve genel kültür şeklinde sıralanmaktadır (Çelikten ve ark., 2005; Özyurt, 2000; Şişman & Acat, 2003). Öğretmenlerin mesleki özyeterlik düzeylerinin de gelişmiş olması da meslek yaşamında başarılı, verimli ve öğrencilere daha fazla faydalı olmalarına katkı sağlamaktadır (Saracaloğlu ve ark., 2017; Gençtürk & Memiş, 2010).

Yukarıda yer alan bilgiler değerlendirildiği zaman eğitim alanında en önemli paydaşlardan birinin öğretmenler olduğu ve belirlenen amaçlara ulaşmada kilit role sahip oldukları görülmektedir. Öğretmenlerin meslek yaşamlarında verimli olabilmeleri eğitim ile belirlenen amaçlara ulaşmaya katkı sağlayacaktır. Bu noktada öğretmenlik mesleğinin geniş kapsamlı olarak incelenmesi, öğretmenlerin mesleklerine yönelik bilgi, tutum ve görüşlerinin incelenmesi gerekmektedir (Mustan, 2002; Büyükalan-Filiz, 2003). Ortaya çıkan sonuçlar ışığında öğretmenlerin mesleklerine yönelik tutumlarını olumsuz yönde etkileyen unsurların en aza indirilmesine yönelik öneriler sunulması önem arz etmektedir. Ancak öğretmenlik mesleği üzerine ülkemizde yapılan çalışmalarda genellikle öğretmenlerin mesleki yeterliklerinin (Nazıf-Toy & Duru, 2016; Kahyaoğlu & Yangın, 2007; Telef, 2011), bunun yanında meslek yaşamlarında karşılaştıkları temel sorunların ele alındığı görülmektedir (Demir & Arı, 2013; Habacı ve ark., 2013; Ekinci, 2010). Öğretmenlerin mesleklerine yönelik

tutumlarını etkileyen çalışmaların ise az sayıda olduğu göze çarpmaktadır. Bu nedenle Ordu ilinde aktif olarak görevini yerine getiren beden eğitimi öğretmenlerinin mesleklerine yönelik tutumlarını bu çalışma ile ele alarak bazı demografik değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde çalışma kapsamında faydalanılan araştırma modeline, araştırmanın evren ve örneklem grubuna, veri toplama aracına ve araştırmanın veri analiz sürecinde kullanılan yöntemlere ilişkin genel bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Araştırma yaptığımız bu çalışmada tarama modelinden yararlanılmıştır. Tarama modeli literatürde betimsel araştırma modellerin arasında en yaygın kullanılan araştırma modelleri arasında yer almaktadır. Bu çalışma modelinin kullanıldığı araştırmalarda öncelikli olarak çalışma konusu ile ilgili hipotezler geliştirilmekte, diğer aşamada geliştirilen hipotezlerini test etmek için anket ve ölçeklerden faydalanılmaktadır. Büyük örneklem gruplarının çalışmada ele alınan özelliklerinin demografik değişkenlere göre incelenmesinde de tarama tipi araştırma modelinden faydalanılmaktadır (Can, 2014: 8).

Evren ve Örneklem

Yapılan bu çalışmanın evrenini Ordu ilinde bulunan resmi ve özel eğitim kurumlarında aktif olarak öğretmenlik yapan beden eğitimi ve spor öğretmenleri oluşturmaktadır. Çalışmamızın örneklem grubu ise evren içinde tesadüfü yöntem ile seçilmiş olan 53 kadın ve 18 erkek olmak üzere toplam 71 beden eğitimi öğretmeninden oluşmuştur. Araştırmanın örneklem grubunu meydana getiren öğretmenlerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler aşağıda yer alan tabloda açıklanmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgilerine İlişkin Frekans ve Yüzdelik Dağılımlar

Değişken	Kategori	f	%
Yaş grubu	23-28 yaş	4	5,6
	29-34 yaş	9	12,7
	35-40 yaş	13	18,3
	41 ve üstü yaş	45	63,4
Cinsiyet	Kadın	53	74,6
	Erkek	18	25,4
Medeni durum	Evli	61	85,9
	Bekar	10	14,1
Eğitim durumu	Lisans	60	84,5
	Lisansüstü	11	15,5
Eşi çalışıyorsa eşinin gelir durumu	33999 TL ve altı	8	13,3
	34000 TL ve üzeri	52	86,7
Mesleki kıdem	1-5 yıl	8	11,3
	6-10 yıl	11	15,5
	11-15 yıl	16	22,5
	16-20 yıl	8	11,3
	21 yıl ve üstü	28	39,4

	Öğretmen	21	29,6
Mesleki unvan	Uzman öğretmen	46	64,8
	Baş öğretmen	4	5,6
Görev yapılan okul	Ortaokul	50	70,4
türü	Lise	21	29,6

Araştırmaya katılan öğretmenlerin %5,6'sı 23-28 yaş grubunda, %12,7'si 29-34 yaş grubunda, %18,3'ü 35-40 yaş grubunda, %63,4'ü 41 ve üstü yaş grubunda, %74,6'sı kadın, %25,4'ü erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların %85,9'u evli, %14,1'i bekar, %84,5'i lisans mezunu, %15,5'i yüksek lisans mezunu olup, eşi çalışanların %13,3'ünün eşinin aylık geliri 33999 TL ve altında, %86,7'sinin 34000 TL ve üzerindedir. Katılımcıların %11,3'ünün mesleki kıdemi 1-5 yıl, %15,5'inin 6-10 yıl, %22,5'inin 11-15 yıl, %11,3'ünün 16-20 yıl, %39,4'ünün 21 yıl ve üzeridir.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmanın verileri toplanırken iki bölümlü anketten yararlanılmıştır. Veri toplama aracının birinci kısmını kişisel bilgi formu oluşturmaktadır. Bu bölümde sorulan sorular ile ankete katılanların demografik özelliklerini belirlemek amaçlanmış ve bu form araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Kişisel bilgi formunda yer alan sorular ile belirlenen bilgiler öğretmenlerin yaş grupları, cinsiyetleri, medeni durumları, eğitim düzeyleri, eşin gelir durumu, mesleki kıdem düzeyi, mesleki unvan ve görev yapılan okul türü şeklinde sıralanmaktadır.

Veri toplama aracının ikinci bölümünde ise araştırmaya gönüllü ve istekli olarak katılan öğretmenlerin mesleklerine yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla kullanılan "Beden Eğitimi Öğretmenliği Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği (BEÖYTÖ)" yer almaktadır. Ünlü (2011) tarafından geliştirilen ölçekte 23 madde yer almaktadır. İki alt boyuttan oluşan ölçeğin birinci alt boyutu 13 olumlu maddeden meydana gelmektedir. Ölçeğin ikinci alt boyutu ise 10 olumsuz sorudan oluşmaktadır. Olumlu maddeler ile mesleğe yönelik sevgi düzeyi belirlenirken, olumsuz sorular ile mesleğe yönelik kaygı düzeyi tespit edilmektedir. Ölçek geliştirme sürecinde birinci alt boyuta ilişkin iç tutarlık katsayısının 0.90 olduğu, ikinci alt boyuta ilişkin iç tutarlık katsayısının ise 0.86 bulunduğu rapor edilmiştir. Aynı çalışmada ölçeğin genel iç tutarlık katsayısının ise 0.88 olduğu bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Araştırma da SPSS 25.0 programı kullanılmıştır. Veri analizlerin de öncelikle verilerin güvenilirlik ve normal dağılıma uygunluk düzeyleri incelenmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Beden Eğitimi Öğretmenliği Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği Puanlarına İlişkin Cronbach's Alpha, Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Alt boyut	Cronbach's Alpha (α)	Çarpıklık	Basıklık
Mesleğe yönelik sevgi	0,78	-0,87	0,39
Mesleğe yönelik kaygı	0,76	1,09	1,07

Tablo incelendiğinde, mesleğe yönelik sevgi ve mesleğe yönelik kaygı alt boyutlarına ilişkin verilerin analiz için yeterli düzeyde güvenilir olduğu (α>0,60), çarpıklık ve basıklık değerlerine göre verilerin normal dağılıma uygun olduğu görülmektedir.

Çalışma verileri normal dağılıma uygun olduğundan dolayı parametrik analiz yöntemleri tercih edilmiştir. 2 kategorili demografik değişkenlere göre ölçek puanlarının karşılaştırılmasında Independent Samples T test kullanılırken, 2'den fazla kategorili demografik değişkenlere göre ölçek puanlarının karşılaştırılmasında One Way ANOVA analizi kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 3. Katılımcıların Beden Eğitimi Öğretmenliği Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği Puanlarının Yaş Grubuna Göre Karşılaştırılması

Alt boyut	Yaş grubu	N	X	SS	F	p
Mesleğe yönelik sevgi	23-28 yaş	4	53,00	4,08	,855	,469
	29-34 yaş	9	57,89	3,52		
	35-40 yaş	13	55,46	6,97		
	41 ve üstü yaş	45	54,84	6,11		
Mesleğe yönelik kaygı	23-28 yaş	4	24,75	13,70	,952	,421
	29-34 yaş	9	21,00	4,50		
	35-40 yaş	13	18,92	3,23		
	41 ve üstü yaş	45	19,89	6,43		

Tablo incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin yaş gruplarına göre mesleğe yönelik sevgi ve kaygı düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir (p>0,05).

Tablo 4. Katılımcıların Beden Eğitimi Öğretmenliği Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği Puanlarının Cinsiyetlerine Göre Karşılaştırılması

Alt boyut	Cinsiyete	N	X	SS	t	p
Mesleğe yönelik sevgi	Kadın	53	55,40	5,72	,380	,705
	Erkek	18	54,78	6,68		
Mesleğe yönelik kaygı	Kadın	53	20,64	6,96	1,184	,240
	Erkek	18	18,61	3,48		

Tablo incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin cinsiyetlerine göre mesleğe yönelik sevgi ve kaygı düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir (p>0,05).

Tablo 5. Katılımcıların Beden Eğitimi Öğretmenliği Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği Puanlarının Medeni Durumlarına Göre Karşılaştırılması

Alt boyut	Medeni durum	N	X	SS	t	p
Mesleğe yönelik sevgi	Evli	61	55,39	5,95	,537	,593
	Bekar	10	54,30	6,06		
Mesleğe yönelik kaygı	Evli	61	19,98	5,86	-,470	,640
	Bekar	10	21,00	8,88		

Tablo incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin medeni durumlarına göre mesleğe yönelik sevgi ve kaygı düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir (p>0,05).

Tablo 6. Katılımcıların Beden Eğitimi Öğretmenliği Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği Puanlarının Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılması

Alt boyut	Eğitim durumu	N	X	SS	t	p
Mesleğe yönelik sevgi	Lisans	60	55,10	5,96	-,460	,647
	Lisansüstü	11	56,00	6,00		
Mesleğe yönelik kaygı	Lisans	60	19,63	6,28	-1,556	,124
	Lisansüstü	11	22,82	6,00		

Tablo incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin eğitim durumlarına göre mesleğe yönelik sevgi ve kaygı düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir (p>0,05).

Tablo 7. Katılımcıların Beden Eğitimi Öğretmenliği Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği Puanlarının Eşinin Gelir Durumuna Göre Karşılaştırılması

Alt boyut	Eşin gelir durumu	N	X	SS	t	p
Mesleğe yönelik sevgi	33999 TL ve altı	8	57,63	4,60	1,324	,191
	34000 TL ve üzeri	52	54,54	6,32		
Mesleğe yönelik kaygı	33999 TL ve altı	8	21,63	10,36	,663	,510
	34000 TL ve üzeri	52	19,96	5,91		

Tablo incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerden eşi çalışanlarda eşin gelir durumuna göre mesleğe yönelik sevgi ve kaygı düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir (p>0,05).

Tablo 8. Katılımcıların Beden Eğitimi Öğretmenliği Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği Puanlarının Mesleki Kıdemlerine Göre Karşılaştırılması

Alt boyut	Mesleki kıdem	N	X	SS	F	p
Mesleğe yönelik sevgi	1-5 yıl	8	53,00	6,07	2,134	,086
	6-10 yıl	11	57,82	3,09		
	11-15 yıl	16	56,69	6,06		
	16-20 yıl	8	51,13	7,62		
	21 yıl ve üstü	28	55,21	5,68		
Mesleğe yönelik kaygı	1-5 yıl	8	20,25	4,74	1,119	,355
	6-10 yıl	11	21,36	8,42		
	11-15 yıl	16	19,81	4,09		
	16-20 yıl	8	23,75	9,32		
	21 yıl ve üstü	28	18,75	5,71		

Tablo incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin mesleki kıdemlerine göre mesleğe yönelik sevgi ve kaygı düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir (p>0,05).

Tablo 9. Katılımcıların Beden Eğitimi Öğretmenliği Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği Puanlarının Mesleki Unvanlarına Göre Karşılaştırılması

Alt boyut	Okul türü	N	X	SS	t	p
Mesleğe yönelik sevgi	Ortaokul	50	54,64	6,18	-1,320	,191
	Lise	21	56,67	5,15		
Mesleğe yönelik kaygı	Ortaokul	50	21,30	6,49	2,510	,014
	Lise	21	17,33	4,91		

Tablo incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin görev yaptıkları okul türüne göre mesleğe yönelik sevgi düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı (p>0,05), ancak mesleğe yönelik kaygıda ortaokulda görev yapan öğretmenlerin mesleğe yönelik kaygı düzeylerinin lisede görev yapan öğretmenlere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu (p<0,05).

Tablo 10. Katılımcıların Beden Eğitimi Öğretmenliği Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği Puanlarının Görev Yaptıkları Okul Türüne Göre Karşılaştırılması

Alt boyut	Mesleki unvan	N	X	SS	F	p
Mesleğe yönelik sevgi	Öğretmen	21	55,43	5,89	,123	,885
	Uzman öğretmen	46	55,04	6,17		
	Baş öğretmen	4	56,50	4,04		
Mesleğe yönelik kaygı	Öğretmen	21	20,33	7,06	,142	,868
	Uzman öğretmen	46	20,17	6,14		
	Baş öğretmen	4	18,50	5,00		

Tablo incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin mesleki unvanlarına göre mesleğe yönelik sevgi ve kaygı düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (p>0,05).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada öğretmenlerin mesleklerine yönelik tutumlarına ilişkin sonuçlar değerlendirildiği zaman, öğretmenlerin mesleklerine yönelik sevgi düzeylerinin yüksek olduğu bulunmuştur. Buna karşılık öğretmenlerin mesleklerine yönelik kaygı düzeylerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda öğretmenlerin mesleklerini severek yaptığı ve mesleki anlamda kendilerini kaygılandıran ciddi sorunların olmadığı görülmüştür. Literatürde yer alan ve bu çalışma sonuçları ile paralellik gösteren benzer araştırmalarda da öğretmenlerin mesleklerine yönelik tutumlarının genel anlamda olumlu yönde olduğu rapor edilmiştir (Korkmaz & Sadık, 2011; Korkmaz, 2009; Polat ve ark., 2016; Piji-Küçük, 2012). Bu çalışmadaki sonuçlar ile literatür de olan araştırma bulgularına bakıldığında öğretmenlerin mesleki tutumlarının olumlu yönde olduğunu göstermektedir. Bunun temelinde öğretmenlerin genellikle mesleklerini kendi istekleri ile seçmelerinin ve meslek yaşamından beklentilerinin büyük oranda karşılanmasının yattığı düşünülebilir.

Yapılan bu çalışmada öğretmenlerin yaş gruplarına göre mesleklerine yönelik tutumlarına ilişkin bulgular değerlendirildiği zaman, öğretmenlerin hem mesleklerini sevme hem de mesleki anlamda kaygı yaşamalarının yaş kriterine göre farklı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu alanda yapılan bazı araştırmaların, bu çalışmanın bulgularıyla uyumlu olduğu belirlenmiştir. Bu konuda müzik öğretmenleri üzerinde gerçekleştirilen bir çalışmada öğretmenlerin yaş değişkenleri ile mesleki tutumlarının anlamlı farklılık olmadığı rapor edilmiştir (Piji-Küçük, 2012). Orhan (2013) tarafından yapılan çalışmada aday öğretmenlerin mesleki tutumlarını etkileyen değişkenlerin incelenmesi amaçlanmış, araştırmada öğretmenlerin yaş gruplarına göre mesleklerine yönelik tutumlarının anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Buna karşılık yapılan bazı çalışma sonuçları öğretmenlerin yaş gruplarına göre mesleki tutumlarının anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır (Korkmaz & Sadık, 2011). Araştırma sonuçları arasında tutarsızlıklar olmasının temelinde araştırmaların çeşitli sosyo-kültürel bölgelerdeki okullarda görevli olan öğretmenler üzerinde yürütülmesinin yattığı düşünülebilir.

Yürütülen bu araştırmada öğretmenlerin cinsiyetlerine göre mesleklerine yönelik tutumlarına ilişkin bulgular değerlendirildiği zaman, öğretmenlerin hem mesleklerini sevme hem de mesleki anlamda kaygı yaşama düzeylerinin değişkenlerine bakıldığında cinsiyete göre farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak bu durumun ortaya çıkmasının özelinde kadın ile erkek öğretmenlerin öğretmenlik mesleğinden beklentilerinin karşılanma düzeyi ile benzerlik göstermesinin, bunun yanında mesleği seçerken kadın ve erkek öğretmenlerin mesleklerini kendi arzu ve istekleri ile tercih etmesi olduğu düşünülebilir. Yapılan benzer bir çalışmada öğretmenlerin mesleki tutumlarının cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği rapor edilmiştir (Orhan, 2013). Farklı branşlarda yer alan öğretmenler üzerinde yürütülen diğer bir çalışmada öğretmenlerin mesleklerine yönelik tutumlarını etkileyen değişkenlerin incelenmesi amaçlanmış, araştırmaya 246 kadın ve 168 erkek öğretmen katılım sağlamıştır. İlgili çalışmada kadın ve erkek öğretmenlerin genel mesleki tutum düzeyleri arasında anlamlı farklılığın bulunmadığı tespit edilmiştir (Korkmaz & Sadık, 2011). Müzik öğretmenleri üzerinde gerçekleştirilen başka bir çalışmada da cinsiyet değişkenine göre öğretmenlerin mesleki tutumlarının anlamlı farklılık göstermediği rapor edilmiştir (Piji-Küçük, 2012).

Gerçekleştirilen bu çalışma kapsamında öğretmenlerin medeni durumlarına göre mesleklerine yönelik tutumlarına ilişkin bulgular değerlendirildiği zaman, öğretmenlerin hem mesleklerini sevme hem de mesleki anlamda kaygı yaşama düzeylerinin medeni durumlarına göre farklılık göstermediği belirlenmiştir. Araştırma bulguları ile paralellik gösteren bir çalışmada ilköğretim kademesinde görev yapan öğretmenlerin mesleki tutumları incelenmiş, araştırmada öğretmenlerin medeni durumlarına göre mesleki tutumlarının anlamlı farklılık göstermediği rapor edilmiştir (Korkmaz & Sadık, 2011). Evli ve bekar öğretmenlerin mesleki tutumlarının benzerlik göstermesinin temelinde evli ve bekar öğretmenlerin iş-aile çatışması yaşama düzeylerinin düşük olmasının yattığı düşünülebilir. Bu görüşü destekleyen araştırmalarda öğretmenlerin iş-aile çatışması yaşama durumlarının mesleğe yönelik tutum ve davranışları etkilediği belirtilmektedir (Demircan & Turunç, 2017; Özkul, 2014).

Yürütülen bu araştırmada öğretmenlerin eğitim durumlarına göre mesleklerine yönelik tutumlarına ilişkin bulgular değerlendirildiği zaman, öğretmenlerin hem mesleklerini sevme hem de mesleki anlamda kaygı yaşama düzeylerinin eğitim durumu değişkenine bakıldığında farklı bir sonuç göstermediği bulunmuştur. Literatürde i diğer çalışmalara bakıldığında beden eğitimi öğretmenlerinin eğitim düzeylerine göre mesleki tutumlarının ele alındığı çalışmalara rastlanmamıştır. Yürütülen bu çalışmada öğretmenlerin mesleki tutumlarının eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılıklar olmasının temel sebebi öğretmenlerin büyük kısmının eğitim düzeyinin aynı seviyede olmasının yattığı düşünülebilir.

Yapılan bu araştırmada öğretmenlerin eşlerinin gelir düzeylerine göre mesleklerine yönelik tutumlarına ilişkin bulgular değerlendirildiği zaman, öğretmenlerin hem mesleklerini sevme hem de mesleki anlamda kaygı yaşama düzeylerinin eş gelir durumuna göre farklılık göstermediği bulunmuştur. Bilindiği gibi aile gelir düzeyinin yüksek ya da düşük olması bireyin iş yaşamındaki davranışlarını olumlu ya da olumsuz şekilde etkilemektedir. Literatürdeki çalışmalarda da gelir düzeyinin hem örgüte hem de iş yaşamına yönelik tutumlar üzerinde belirleyici olduğu vurgulanmaktadır (Söyük, 2018; Eğinli, 2009). Bu çalışmada eş gelir düzeyine göre öğretmenlerin mesleki tutumlarının anlamlı farklılık göstermemesinin temelinde öğretmenlerin gelir düzeyleri arasında büyük farklılıkların olmamasının yattığı düşünülebilir.

Gerçekleştirilen bu çalışma kapsamında öğretmenlerin mesleki kıdemlerine göre mesleklerine yönelik tutumlarına ilişkin bulgular değerlendirildiği zaman, öğretmenlerin hem mesleklerini sevme hem de mesleki anlamda kaygı yaşama düzeylerinin mesleki kıdemlerine bakıldığında farklılıkların olmadığı görülmüştür. Bu durumun temel sebebi mesleğinde daha az süre görev yapan öğretmenlerin yüksek iş motivasyonuna, daha fazla görev süresi olan öğretmenlerin ise yılların beraberinde getirdiği deneyim sayesinde mesleklerine yönelik olumlu tutumlar sergilemelerinin yattığı düşünülebilir. Müzik öğretmenleriyle yapılan başka çalışmada ise mesleki kıdemleriyle mesleki tutumlarına bakıldığında anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur (Piji-Küçük, 2012). Buna karşılık literatürde yer alan bazı çalışmalarda öğretmenlerin mesleki kıdemlerine göre mesleki tutumlarının bazı farklılıklar gösterdiği rapor edilmiştir (Korkmaz, 2009).

Yapılan bu araştırmada öğretmenlerin mesleki unvanlarına göre mesleklerine yönelik tutumlarına ilişkin bulgular değerlendirildiği zaman, öğretmenlerin hem mesleklerini sevme hem de mesleki anlamda kaygı yaşama düzeylerinin mesleki unvan göre farklı bir sonuca ulaşılmadığı bulunmuştur. Durumun bu sonucu doğurmasının temel sebebi çalışmamıza katılanların büyük bir kısmının öğretmenlik statüsü dışında farklı bir idari unvana sahip olmamasının yattığı düşünülebilir. Beden eğitimi branş öğretmenleri üzerinde yapılan literatür taraması sonunda mesleki unvan değişkenine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutum düzeyinin ele alındığı çalışmalara rastlanmamıştır.

Yürütülen bu araştırmada öğretmenlerin görev yaptıkları okul türlerine göre mesleklerine yönelik tutumlarına ilişkin bulgular değerlendirildiği zaman, öğretmenlerin hem mesleklerini sevme hem de mesleki anlamda kaygı yaşama düzeylerin de farklılık görülmemiştir. Araştırmaya katılanların benzer okul iklimine sahip olan kurumlarda çalışmasının bu durumun sonucunu doğurmasındaki temel sebep olarak düşünülebilir. Nitekim okul ikliminin öğretmenlerin mesleki tutum ve davranışlarını etkilediği belirtilmektedir (Güneş, 2019; Dolapcı & Kavgacı, 2020). Ayrıca araştırma bulguları ile benzerlik içeren çalışmalarda da okul türü değişkenine göre öğretmenlerin mesleki tutumlarının sonucunun anlamlı bir biçimde farklılaşmadığı rapor edilmiştir (Orhan, 2013). Bir diğer çalışmada ise ilkokul ve ortaokul kademelerine görev yapan öğretmenlerin mesleki tutumlarının okul türüne göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir (Korkmaz & Sadık, 2011).

Sonuç olarak, yaptığımız bu çalışmanın içerisinde olan beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin mesleklerini severek yaptıkları ve meslek yaşamlarında yüksek düzeyde kaygı yaşamadıkları görülmüştür. Araştırma kapsamında öğretmenlerin hem mesleklerini sevme hem de mesleki kaygı düzeylerinin demografik değişkenlere göre farklılık göstermediği bulunmuştur. Araştırmada ulaşılan sonuçların genel anlamda literatürle paralellik gösterdiği görülmüştür. Öğretmenlerin mesleki tutumlarının demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık göstermemesinin temelinde mesleğe yönelik tutumlar üzerinde bireysel unsurların yanında örgütsel faktörlerin de önemli bir yere sahip olmasının yattığı düşünülmüştür.

KAYNAKLAR

Büyükalan-Filiz, S. (2003). *Eğitimle ilgili temel kavramlar*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Can, A. (2014). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi.

Çelikten, M. (2005). Öğretmenlik mesleği ve özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19*(2), 207-237.

Demir, M.K., & Arı, E. (2013). Öğretmen sorunları-Çanakkale ili örneği. *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi,* 2(1), 107-126.
Demircan, P., & Turunç, Ö. (2017). İş-aile çatışması-duygusal emek ilişkisinde lider desteğinin rolü: Eğitim üzerine bir araştırma. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(1), 41-76.
Dolapcı, E., & Kavgacı, H. (2020). Öğretmenlerin çok kültürlü özyeterlik algısı ve okul iklimi ile mülteci öğrencilere yönelik tutumları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi,* 52, 687-706.
Eğinli, A. T. (2009). Çalışanlarda iş doyumu: Kamu ve özel sektör çalışanlarının iş doyumuna yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23*(3), 35-52.
Ekinci, A. (2010). İlköğretim okullarında çalışan müdür ve öğretmenlerin mesleki sorunlarına ilişkin görüşleri. *İlköğretim Online, 9*(2), 734-748.
Gençtürk, A., & Memiş, A. (2010). İlköğretim okulu öğretmenlerinin öz-yeterlik algıları ve iş doyumlarının demografik faktörler açısından incelenmesi. *İlköğretim Online, 9*(3), 1037-1054.
Güneş, A. M. (2019). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarıyla okul iklimi arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 20*(3), 1595-1632.
Günkör, C. (2017). Eğitim ve kalkınma ilişkisinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi, 3*(1), 14-32.
Habacı, I., Karataş, E., Adıgüzelli, F., Ürker, A., & Atıcı, R. (2013). Öğretmenlerin güncel sorunları. *Electronic Turkish Studies, 8*(6), 263-277.
Kahyaoğlu, M., & Yangın, S. (2007). İlköğretim öğretmen adaylarının mesleki özyeterliklerine ilişkin görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 15*(1), 73-84.
Karadağ, R. (2012). Türkçe öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları ve öğretmenlik mesleğini tercih nedenleri. *Humanities Sciences, 7(*2), 44-66.
Korkmaz, G. (2009). *İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin okul yaşam kalitesini algılama düzeyleri ve mesleki tutumlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
Korkmaz, G., & Sadık, F. (2011). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin mesleki tutumlarının sosyo-demografik özellikler açısından incelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20*(1), 121-138.
Ledden, L., Kalafatis, S. P., & Samouel, P. (2007). The relationship between personal values and perceived value of education. *Journal of Business Research, 60*(9), 965-974.
Mojavezi, A., & Tamiz, M. P. (2012). The impact of teacher self-efficacy on the students' motivation and achievement. *Theory & Practice in Language Studies, 2*(3), 483-491.
Mustan, T. (2002). Dünyada ve Türkiye'de öğretmen yetiştirmede yeni yaklaşımlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi,* 29, 115-127.
Nalçacı, A., & Sökmen, Y. (2016). Öğretmen adaylarının mesleği tercih nedenleri ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 17*(3), 717-727.
Toy, S. N., & Duru, S. (2016). Sınıf öğretmenlerinin öğretmen öz yeterlikleri ile kaynaştırma eğitimine ilişkin yeterlik inançlarının karşılaştırılması. *Ege Eğitim Dergisi, 17*(1), 146-173.
Omojimite, B. U. (2010). Education and economic growth in Nigeria: A Granger causality analysis. *African Research Review, 4*(3), 90-108.
Orhan, N. (2013). *Aday öğretmenlerin mesleki tutumları ve iş doyum düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.

Özkan, M., & Arslantaş, H. İ. (2013). Etkili öğretmen özellikleri üzerine sıralama yöntemiyle bir ölçekleme çalışması. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15*(1), 311-330.
Özkul, R. (2014). *Ortaokul öğretmenlerinde iş-aile çatışması ve yaşam doyum düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Malatya.
Özyurt, S. (2000). *Öğretmenlik mesleğine giriş*. Adapazarı: Değişim Yayınları.
Piji-Küçük, D. (2012). Müzik öğretmenlerinin müzik öğretmenliği mesleğine yönelik tutumları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 151-161.
Polat, S., Arslan, Y., & Satıcı, A. (2016). Öğretmenlerin mesleki tutumları ile sınıf disiplin modeli tercihleri arasındaki ilişki. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 36*(3), 675-691.
Riddell, W. C., & Song, X. (2011). The impact of education on unemployment incidence and re-employment success: Evidence from the US labour market. *Labour Economics, 18*(4), 453-463.
Saracaloğlu, A. S., Karademir, Ç. A., Dinçer, B., & Dedebali, N. C. Öğretmenlerin öğrenme stilleri, özyeterlik ve iş doyumlarının belirlenmesi. *NWSAE Education Sciences, 12*(1), 58-85.
Snieska, V., Valodkiene, G., Daunoriene, A., & Draksaite, A. (2015). Education and unemployment in European Union economic cycles. *Procedia-Social And Behavioral Sciences*, 213, 211-216.
Söyük, S. (2018). Örgütsel adalet ve iş tatmini: sağlık sektöründeki önemi. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi, 5*(3), 435-442.
Şahin, A. (2011). Öğretmen algılarına göre etkili öğretmen davranışları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 12*(1), 239-259.
Şişman, M. (2002). *Öğretmenliğe giriş*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
Şişman, M., & Acat, M. B. (2003). Öğretmenlik uygulaması çalışmalarının öğretmenlik mesleğinin algılanmasındaki etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13*(1), 235-250.
Tataroğlu, B., Özgen, K., & Alkan, H. (2011, April). *Matematik öğretmen adaylarının öğretmenliği tercih nedenleri ve beklentileri*. 2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications, 27-29 April, 2011 Antalya-Turkey.
Telef, B. B. (2011). Öğretmenlerin öz-yeterlikleri, iş doyumları, yaşam doyumları ve tükenmişliklerinin incelenmesi. *İlköğretim Online, 10*(1), 91-108.
Thornberg, R. (2013). Teachers' views on values education: A qualitative study in Sweden and Turkey. International *Journal of Educational Research*, 59, 49-56.
Ünlü, H. (2011). Beden eğitimi öğretmenliği mesleğine yönelik tutum ölçeği (BEÖYTÖ) geliştirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 11*(4), 2005-2020.
Vare, P., & Scott, W. (2007). Learning for a change: Exploring the relationship between education and sustainable development. *Journal of Education for Sustainable Development, 1*(2), 191-198.

EXTENDED ABSTRACT

In order to achieve the goals determined by education, stakeholders within the education system (teachers, students, school administrators, parents) have important roles and responsibilities. Especially teachers have an important place in achieving the goals determined by education. The basis for this is that the professional characteristics of teachers affect student attitudes and behaviors.

It is seen that teachers have an important place in the education system and have an important role in achieving the goals determined by education. Teachers' ability to be productive in their professional lives contributes to achieving the goals determined by education. At this point, the teaching profession needs to be examined comprehensively and teachers' knowledge, attitudes and opinions towards their profession should be examined (Mustan, 2002). It is important to provide suggestions for minimizing the factors that negatively affect teachers' attitudes towards their profession through studies in this field. It is noteworthy that studies examining the variables affecting teachers' attitudes towards their profession are limited. In this context, this study aimed to examine the attitudes of physical education teachers working in Ordu province towards their profession according to some demographic variables.

In this study, scanning model was used. The survey model is among the most widely used descriptive research models in the literature. In research using this study model, hypotheses related to the subject of the study are first developed, and at the next stage, surveys and scales are used to test the hypotheses developed. The survey type research model is also used to examine the characteristics of large sample groups discussed in the study according to demographic variables (Can, 2014).

The population of this study consists of physical education and sports teachers who actively teach in public and private educational institutions in Ordu province. The sample group of the research consisted of a total of 71 physical education teachers, 53 female and 18 male, who were randomly selected from the population.

A two-part survey was used in the data collection process of this study. The first part of the data collection tool includes a personal information form. The questions in the personal information form aimed to determine the demographic characteristics of the participants, and the personal information form was prepared by the researcher. The information determined by the questions in the personal information form is listed as teachers' age groups, gender, marital status, education level, spouse's income level, professional seniority level, professional title and type of school where they work.

The second part of the data collection tool includes the "Attitude Scale Towards the Physical Education Teaching Profession (BEÖYTÖ)", which is used to determine the attitudes of the participating teachers towards their profession. The scale developed by Ünlü (2011) includes 23 items. The first sub-dimension of the scale, which consists of two sub-dimensions, consists of 13 positive items. The second subscale of the scale consists of 10 negative questions. While the level of love for the profession is determined with positive items, the level of anxiety towards the profession is determined with negative questions. During the scale development process, it was reported that the internal consistency coefficient for the first sub-dimension was 0.90, and the internal consistency coefficient for the second sub-dimension was 0.86. In the same study, the overall internal consistency coefficient of the scale was found to be 0.88.

When the results regarding teachers' attitudes towards their profession were evaluated in this study, it was found that teachers' love levels towards their profession were high. On the other hand, it was determined that teachers' anxiety levels towards their profession were low. In this context, it has been observed that teachers enjoy their jobs and there are no serious problems that worry them professionally. Similar studies in the literature, which are parallel to the results of this study, have reported that teachers' attitudes towards their profession are generally positive (Korkmaz & Sadık, 2011). It was found that teachers' professional attitudes

did not differ according to demographic variables. It was determined that these results were in parallel with the literature.

As a result, it was observed that the physical education and sports teachers who participated in the research enjoyed their jobs and did not experience high levels of anxiety in their professional lives. Within the scope of the research, it was found that teachers' love for their profession and professional anxiety levels did not differ according to demographic variables. It was observed that the results obtained in the research were generally parallel to the literature. It is thought that the reason why teachers' professional attitudes do not differ significantly according to demographic variables is that organizational factors, as well as individual factors, have an important place in attitudes towards the profession.

Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi / Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos Cilt: 11 Sayı:2
Journal of International Multidisciplinary Academic Researches / May-June-July-August Volume: 11 Issue: 2
2024
www.joimar.com

ANADOLU HALK KÜLTÜRÜNDEKİ "CİN" KAVRAMININ EDEBİYATA YANSIMASI: POPÜLER ÜÇ KORKU ROMANINDA (SİCCİN - BEŞ SEVİM - RÜYA TABİRLİ CİNPERİ YALANLARI - CİN ÇARPMASI) "CİN" KAVRAMININ ELE ALINIŞI[1]

THE REFLECTION OF THE CONCEPT OF "GI" IN ANATOLIAN FOLK CULTURE ON LITERATURE: THE CONCEPT OF "GENIE" IN THREE POPULAR HORROR NOVELS (SİCCİN - BEŞ SEVİM - RÜYA TABİRLİ CİNPERİ YALANLARI - CİN ÇARPMASI)

Ulviyya ALİYEVA

Doktora Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye
***e-mail:** ulviye17aliyeva@gmail.com

ÖZET
Cinlerle ilgili söylenceler ve inanışlar, Anadolu halk kültüründe ciddi bir yer tutar. Hem korkulan hem de saygı duyulan varlıklar olan cinler hakkında çok fazla konuşulmaz, adlarından bile dolaylı olarak "üç harfliler" diye söz edilir. Buna rağmen haklarında çok konuşulmayan bu varlıklarla ilgili derlenmiş sayfalar dolusu söylence mevcuttur. Halk kültürünün edebiyatın sıkça yararlandığı kaynaklardan biri olması hasebiyle cinlerle ilgili bu söylencelerin de edebiyatın radarına girmesi kaçınılmaz olacaktır. Korku edebiyatı alanında eser veren pek çok romancı da halk kültürünün bu zengin hazinesinden yararlanarak cinleri romanlarında sıklıkla ele almıştır. Bu makalede cinlerin halk kültüründeki söylencelerden edebiyata geçerken nasıl bir yol izlendiği, cinlerin bir korku öğesi olarak günümüz romanındaki temsil biçimi popüler üç roman üzerinden gösterilmeye çalışılacaktır.
Anahtar Kelimeler: Korku edebiyatı, cin, cin çarpması, sözlü halk kültürü

ABSTRACT
Myths and beliefs about djinns have a serious place in Anatolian folk culture. Not much is said about the djinns, the feared and at the same time respected beings, and even their names are indirectly referred to as "three letters". Nevertheless, there are pages and pages of myths about these not much talked beings. In view of the fact that folk culture is one of the sources frequently used by literature, it is inevitable that these myths about djinns will also appear in literature. Many novelists who authored in horror literature have often dealt with djinns, drew on this rich treasure of folk culture. In this article, through three popular novels, we will try to illustrate the track followed in passing from myths in folk culture to literature, and the way in which djinns are represented as an element of fear in today's novels.
Key Words*:* Horror literature, djinn, djinn possession, oral folk literature

GİRİŞ

Anadolu sözlü kültüründe "korku" motifi geniş bir yer tutar. Korkuya dayalı bu hikâyelerin ve söylencelerin kökenleri aslında daha Orta Asya'ya kadar uzanır. Ay ve güneş tutulmaları, yıldırımlar, büyük doğal afetler, tehlikeli vahşi hayvanlar, zorlu geçen kışlar, kuraklık, düşman saldırıları, açıklanamayan başka doğa olayları, bulaşıcı hastalık salgınları ve ölüm olgusu eski Türk toplumunda başlangıçta korku hikâyelerinin ortaya çıkmasında etkili olan nedenler olarak sayılabilir. Türklerin Anadolu'ya yerleşmelerinden sonra İslamiyet'in ve Anadolu'da etkileşime girilen farklı toplumların (Kürtler, Araplar, Bizans, Ermeniler, Rumlar, Yahudiler

[1]Bu makalede "1950-2020 Yılları Arasında Yayımlanan Korku Temalı Romanlarda Anadolu Söylenceleri ve Masallarındaki Korku Öğelerinin Ele Alınış Biçimi" isimli doktora tezimizdeki verilerden yararlanılmıştır.

vs.) etkisiyle mevcut korku kültürü daha da zenginleşir. Mezopotamya mitolojisinden (Babil, Sümer, Akad vs.) gelen ögelerle bu kültür zenginleşmeye devam eder. Özellikle Kur'an'da yer alan şeytan, cin, Yecüc-Mecüc gibi varlıklarla ilgili sure ve ayetler bu korku kültürünün daha çok zenginleşmesine yol açar. Öte yandan Balkanlar'ın fethinden sonra Balkan coğrafyasında yaygın olan "vampir, hortlak, cadı" gibi korku ögeleri de Anadolu korku kültürüne dahil olur. Kafkasya'da yaşayan Türk toplulukları da tarih içinde Anadolu'ya göçleriyle beraber kendi korku hikâyelerini de getirirler. Tüm bu gelişmeler Anadolu'da dünyada eşine az rastlanır bir korku hikâyeleri literatürünü oluşturur. Bu hikâye ve söylencelerin yanında Türk masalları da korku literatürüne büyük katkı sağlar (Sarpkaya, 2014).

Bu zengin korku masalları ve hikâyeleri literatürüne rağmen Türkiye'de "korku edebiyatı" diyebileceğimiz alan oldukça sınırlı kalmıştır. Korku edebiyatının yararlandığı temel kaynaklar olan doğaüstü varlıklar ve mistik inançlar, Anadolu kültüründe ve İslamî kültürde de mevcut olmakla beraber bunlar zihinlerimizde nesilden nesile aktarılan cin, peri hikâyeleri olarak kalır ve Türkiye'de Batı'dakine benzer bir gotik edebiyat ortaya çıkmaz (Yücesoy, 2007). Türk kültürünün Batı kültüründen toplumsal yapı, dinî inançlar ve sanatsal kabuller yönünden farklı olması nedeniyle Türk edebiyatında bir korku edebiyatının ortaya çıkması gecikir.

Cumhuriyet'ten önce Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Gulyabani ve Cadı romanları 1913'te yayımlanır. Claude Farrere'nin 1911 tarihli La Maison des Hommes Vivants adlı romanı, Selim Nüzhet gerçek tarafından 1910'ların İstanbul'una uyarlanarak Ahmet Kâmil takma adıyla Canvermezler Tekkesi ismiyle önce 1921 yılında İleri gazetesinde tefrika hâlinde, sonra da 1922'de roman olarak yayımlanır. Suat Derviş'in yazdığı Kara Kitap 1920'de, Buhran Gecesi 1923'te, Ne Bir Ses Ne Bir Nefes 1923'te, Fatma'nın Günahı 1924'te yayımlanır. Nesrin Mengi'ye (2023) göre bu kitaplar, "gotik kapsamında değerlendirilen romanlar"dır. Bilcan Tunçtan (2018), Suat Derviş'in söz konusu romanları gotik edebiyata özgü bir tarzda yazdığını belirtir. 1928 yılında Ali Rıza Seyfi, Bram Stoker'in 1897 tarihli Dracula romanını Türkiye'ye uyarlamış ve kısaltılmış olarak Kazıklı Voyvoda ismiyle bastırmıştır. Yine aynı yıl Sami Aziz'in korku romanı Hortlayan Cellat yayımlanır. Nezihe Muhiddin'in 1929'da Benliğim Benimdir, 1934'te İstanbul'da Bir Landru isimli gotik sayılabilecek romanları yayımlanır (Yeşil, 2009).

1939'da Kenan Hulusi Koray'ın Bahar Hikâyeleri kitabı yayımlanır. Tunçtan'ın (2018) Kaya Özkaracalar'dan aktardığı üzere Koray "ilk özgün korku yazarı"dır. Kenan Hulusi Koray'ın Bahar Hikâyeleri adlı eserinde "Gece Kuşu", "Tuhaf Bir Ölüm", "Kavaklıkoz Hanında Bir Vak'a" ve "Bir Garip Adam" öyküleri kurgusal yönden farklılık arz etse de hepsi gotik edebiyatın başlıca temalardan biri olan "ölüm"le biter (Tunçtan, 2018).

1958'de Kerime Nadir'in "Türk edebiyatında özgün bir korku romanı örneği sayılabilecek" Dehşet Gecesi romanı yayımlanır (Tunçtan, 2018). Kerime Nadir'in Dracula romanından esinlenerek yazdığı Dehşet Gecesi (Yücesoy, 2007), edebi değeri çok yüksek olmasa da hayli başarılı bir korku romanı olarak nitelendirilir (Tunçtan, 2018).

1960-1980 yılları ihtilallerin ve siyasi kargaşanın, siyasi çatışmaların yoğun olarak yaşandığı dönemdir. Türkiye'de 1980'lere kadar -bildiğimiz kadarıyla- korku türünde -istisnalar hariç- pek eser verilmez. Bram Stoker'in Dracula romanından sinemaya uyarlanan, yapımcısı ve yönetmeni Francis Ford Coppola olan Dracula, 20 Şubat 1993'te Türkiye'de sinemalarda gösterime girer (Wikipedia, 2924). Farah Yurdözü'nün Madrit'te Metafizik Aşk romanının

1995'te, Sadık Yemni'nin Muska romanın da 1996'da yayımlanması ilginç bir tesadüftür. Bir korku klasiği olan Alacakaranlık Kuşağı TV dizisi ABD'de 1985-1989 yılları arasında 3 sezon 110 bölüm yayımlanır (Beyaz Perde, 2024). Bu dizi serisi daha sonra Türk televizyonlarında da yayımlanır. Bu dizinin ardından Stephenie Meyer'ın romanlarından uyarlanan beş fantastik filminden oluşan Alacakaranlık Efsanesi serisinin ilk filmi olan Alacakaranlık, 2008'de yayımlanır. İkinci film, 20 Kasım 2009'da, üçüncü film 2010'da yayımlanır (Wikipedia, 2024). Hem dizi hem de film serisi Türkiye'de korku edebiyatının popülerleşmesini sağlar. 2000'li yıllardan itibaren korku edebiyatı Türkiye'de geniş bir okuyucu kitlesi oluşturmaya başlar. Mehmet Berk Yaltırık, Seçkin Sarpkaya gibi araştırmacılar korku edebiyatı üzerine yoğun çalışmalar yaparlar, eserler ortaya koyarlar.

CİN KAVRAMI HAKKINDA

Dinî Literatürde Cin

Arapça kökenli "cin" sözcüğü, "örtmek, örtünmek, gizlemek, gizli kalmak" anlamlarına gelen "cenn" kökünden türemiştir. "Cin / cinnî" kelimesi ise "örtülü ve gizli şey" anlamına gelir (Yalçınkaya, 2020). Bazı İslam âlimleri bu varlıkların insanların tarafından görülemediği için ''cin'' olarak isimlendirildiğini söyler. Gûl, ifrit gibi çeşitli türleri olan cinler kadim Araplar'da bazen hin olarak isimlendirilir. Farsçada cin yerine peri ve dîv kelimeleri kullanılır. Cin kavramı farklı İslam âlimlerince "duyu organlarıyla algılanamayan, insanlar gibi akıl, şuur ve iradeye sahip olan, şekil değiştirebilen, yalın ateşten yaratılmış, Allah'ın emirlerinden sorumlu, mümin ile kâfir gruplarından oluşan, ruhani ve gizli varlıklardır" şeklinde tarif edilir (Yalçınkaya, 2020).

Kur'an'da adı "Cin" olan bir sure mevcuttur. Cinlerden sıkça bahsettiği için "Cin suresi" adını alan bu sure 28 ayetten oluşur. Surede ayrıca tevhit, peygamberlik ve öldükten sonra dirilmek gibi konulara değinilir." (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2024).

"(Ey Muhammed!) De ki: 'Bana cinlerden bir topluluğun (Kur'an'ı) dinleyip şöyle dedikleri vahyedildi: 'Şüphesiz biz doğruya ileten hayranlık verici bir Kur'an dinledik de ona inandık. Artık Rabbimize hiç kimseyi asla ortak koşmayacağız.'"

İslam âlimi Taftazani cinleri "Cinleri, muhtelif şekillere girebilen ve kendilerinden 'insanlar açısından olağanüstü bulunan' fiillerin zuhur ettiği, ateşten yaratılmış latif cisimlerdir. Onların insanlar gibi hem mü'min hem de kafir olanları bulunmaktadır." şeklinde tanımlar (Yalçınkaya, 2020). Kur'an-ı Kerim'de cinlerin dumansız ateşten yaratılmış olmasından söz edilir (Aydın, 2021; Yalçınkaya, 2020). Yine Kur'an'da Zariyat suresi 56. ayette "Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." buyurulur (Kur'ân ve Meâli internet sitesi, 2024). Özetle İslam inancında cinler "ateşten yaratılmış, bedensiz, soyut, insan duyularıyla algılanamayan, akıllı ve sorumlu; ruhânî varlıklar olağanüstü bir mucize yoluyla dilediği bir insana/peygambere varlıklarını ve yaptıklarını hissettirebilen, ruhani varlıklardır." (Aydın, 2020), Hz. Peygamber'in hadislerinde, Yahudilik ve Hristiyanlığın kutsal kitaplarında da cinlerden söz edilir (Yalçınkaya, 2020).

Halk Kültüründe Cin ve Cin Çarpması

Cinler hakkındaki inanışlar ve söylenceler Türkler'de İslamiyet'i kabul etmeden önce de mevcuttur. Eski Türklerde çocuklar cinlere ve nazara karşı efsunlanır. Yine göz değmesine karşı bağ, bostan ve bahçelerde korkuluk ve nazarlık dikilir. Cin çarpan kimsenin yüzüne

soğuk su serpilir, sonra “kovuç kovuç” (kaç kaç) denilerek üzerlik ve öd ağacıyla tütsülenir. Oğuzlarda büyücünün adı “yelviçin”, cine de adı “yelvi”dir. Orta Asya lehçelerinde “arbağ” da büyü demektir. Eski Türklerde ağız kenarında çıkan uçuklara kötü ruhların yol açtığına inanılır, bu uçukların sahibi özel bir törenle efsunlanarak tedavi edilir. Buna “uçuklama”, tedavi edene de “uçukçu” denir (Şirin, 2009).

Halk anlatılarında ve halkın günlük yaşamında “cin” doğrudan telaffuz edilmekten korkulan bir isimdir. Bu yüzden günlük hayatta ve anlatılarda “Bizden Yeğler, İyi Saatte Olsunlar, Bizden İyiler, Pirabok, Pirelik, Kepoz, Piraboçik, Pispatik, Üç harfliler, Ecinni, Arap, Gaipdenler, Çarşamba Karısı ve Zurnacı, Bicik, Concolos, Andık, Geçkin, Gezer, Ibrık Kalfa, İfrit, İbliz, İli, İliyertemi, İsmi Lazım Değiller, Keruş, Korkut, Orak, Sayıp, Tarlagazan, Ecin, Öcü, Umacı, Uçuk, Cinka” gibi dolaylı isimlerle anılır (Gözelce, 2022). “Doğu Karadeniz’de ise bu varlıklara; “dışarı şeri, dışarılık, cin, obur, kuyruklu, cazı, goncoloz, meşe/yaban adamı-germakoçi, minnet, mulât, mayisa, hupur, peri” gibi adlar verilir (Kolot, 2019). Berna Kolot (2019), Trabzon Akçaabat Demirciköyü’nde “dışarşerliler [cinler]” üzerine yaptığı bir araştırmada bu köyde yaşanan cinlerle ilgili toplam 28 vaka derlemiştir.

Cinler insanların karşısına “kuş, otuz renkli bir kuş, oğlak, keçi, köpek, köpek yavrusu, kara köpek, beyaz köpek, kedi, sarı kedi, kara kedi, konuşan kedi, siyah bir kedi yavrusu, çok iri bir kedi, tavşan, kurbağa, öküz, alnında bir tek gözü olan öküz, yılan, kara yılan, çok iri, sakal gibi kılları olan yılan, örümcek, inek, tilki, siyah bir tilki, bir ayağı olmayan eşek, katır, keçi ile tavşan karışımı bir yaratık, domuz, altı kafalı ejder, civciv, tavuk, tüysüz tavuk, güvercin, keklik, hindi, deve, kuzu, sabah dört ayaklı olup gece altı ayaklı olan kuzu” (Küçükyıldız, 2022) gibi hayvan biçimlerinde çıkar. Bunun yanında cinler insanların karşısına kadın veya erkek biçiminde de çıkar. Görünümleri çok uzun boylu, “topukları önde, ayak parmakları arkada, giyiniş ve kıyafeti insana benzeyen, fakat ayakları ters, hızlı yürüyen, sivri kafası ve kulakları sivri, ayakları ve elleri kıllı, cücenin küçüğü, çirkin varlıklar” (Küçükyıldız, 2022) seklindedir. Cinler, Erzurum’un Tortum ilçesinde halkın memoratlar hakkındaki inancı konusunda yapılan bir araştırmada ise “kısa vücutlu, mantar başına benzer başlı, yumuk elli varlıklar olarak tahayyül edilir. Kimi anlatılarda boyları minare gibi çok uzun, ayakları insan ayağı gibidir ancak geriye dönüktür; çok rahat kılık değiştirebilen, iri vücutlu, çok ağır, kılık değiştirmedikleri sürece çirkin, özellikle yaşlı kadın şekline girdiklerinde yüzleri çok uzun ve ağız ve burunları yamuk” varlıklar olarak tasvir edilir. Yine bu yörede insanların cinlerle yakın ilişki içine girdiğine, cinlerle evlenip çocuk sahibi olduğuna, cinlerin insanlara zarar verdiğine, musallat oldukları insanların çocuklarına da eziyet ettiklerine, doğum yapmış kadınların bebeklerini boğduklarına ya da kendi hasta ve zayıf bebekleriyle değiştirdiklerine, cinler akan bir suyun karşı tarafına geçemediklerine inanılır (Kızıloğlu, 2013).

Halk anlatılarında insanlar zaman zaman cinlerle karşılaşır. Halk kültüründe cinler İslamiyet’i kabul eden, Müslümanlara iyi davranan “iyi cinler” ve İslamiyet’i kabul etmeyen, şeytan olarak adlandırılan, insanları yoldan çıkaran, korkutan, insanları cezalandırmak için çeşitli oyunlar oynayan “kötü cinler” olmak üzere iki gruba ayrılır. Bu karşılaşmalarda bazen insanlar cinler tarafından korkutulur. Cinlerle yaşandığı iddia edilen bu deneyim halk arasında “cin çarpması” olarak adlandırılır. Anadolu’nun pek çok yerinde cin çarpması vakası anlatıları tespit edilmiştir (Çobanoğlu, 2021). Çobanoğlu (2021) Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları adlı kitabında Anadolu’nun farklı şehirlerinde insanlarla cinlerin karşılaşmasına dair tam 107 anlatı tespit etmiştir. Halk arasında insanların psikolojilerinin ve ruhsal sağlıklarının bozulması hatta fizyolojik olarak da vücutlarında eğrilme, yamulma benzeri özelliklerin meydana geldiği kimi vakalar cin çarpması olarak nitelendirilir (Kolot,

2021). Halk anlatılarında cin çarpması hadisesinin insanların cinlerin insanlara kızması sonucunda cinlerin öfkelenerek insanları çarpması yani insanları bir çeşit cezalandırması olarak algılanır. Çarpılma olayının sonrasında insanlarda kötürüm ya da beyinsel özürlü kalma, yüz felci/felç geçirme, ağzın yüzün büzülüp eğilmesi, inme inmesi ve konuşamaz hâle gelme, dil tutulması, kolun çolak olması, kendini kaybedip çırpınma, sayıklama, yürürken dengeyi kaybetme, ayakların aniden tutmaması, kirli, pis, saçlı sakallı dolaşma isteği, mevsime uymayan kıyafetler giyme, eklem kasılması ve delilik" belirtileri görülür (Kolot, 2021). Akşam vakitlerinde tekinsiz mekânlarda gezmenin, cinlere zarar vermenin, cin düğününe denk gelmenin, cinlerin evlilik teklifini reddetmenin, soğan sarımsak kabuklarını yakmanın ya da bunlarla banyo veya tuvalete girmenin, cinlerle karşılaşılmanın başka insanlara anlatılmasının (Kolot, 2021), akşam ezanından sonra dışarı pis su, sıcak su dökmenin, yatakta yemek yemenin, dışarıda hacet giderirken "destur" diyerek izin istememenin, saçak altında, ağaç altında uyumanın, denize tuvaletini yapmanın (Beyaz, 2018), bulaşık sularını veya sıcak suyu akşam saatlerinde açığa ya da kapı önlerine dökmemeli, açık yerlerde tuvalet ihtiyacını gidermemeli, karanlık ve pis yerlere girerken, Bismillah, destur, tu tu tu de"memenin (Duvarcı, 2005) cinlerin insanları çarpmalarının temel nedenleri olduğuna inanılır.

Mardin Artuklu ve Mardin'in yakın ilçeleri olan Kızıltepe, Nusaybin, Midyat ve Savur yörelerinde yapılan bir araştırmada bu bölgede cinler ve cinlere bağlı inanışlar konusunda zengin bir anlatı geleneğine rastlanır (Balıkçı, 2023). Nevşehir efsaneleri üzerine yapılan bir araştırmada cinlerden ve perilerden söz edilir (Alptürker, 2013). Halk anlatılarının ve söylencelerinin yanı sıra manilerde, türkülerde ve bilmecelerde de cinlerden söz edilir (Sıbıç, 2000). Bunun yanında "cin" kavramı Türkçede bitki, hayvan, eşya, alet ve hastalık adlarında, coğrafya ve meteoroloji terimlerinde, deyim ve atasözlerinde de kendine yer bulmuştur (Sıbıç, 2000).

SİCCİN - AMEL DEFTERİ

Olay Örgüsü

Ele alacağımız ilk eser, Şafak Güçlü'nün Siccin - Amel Defteri adlı romanıdır. Eda, İstanbul'dan ayrılıp küçük bir Ege kasabasının bir köyüne yerleşir. Kasabaya geldiğinde Türkan'ın Yeri isimli kafe/pastaneyi işleten Türkân'la tanışır. Cuma Bey ölünce dükkânı pavyonlardan kurtardığı Türkan'a bırakmıştır. Eda kırk hanelik ıssız köyde harabeye dönüşmüş eski bir taş eve yerleştiği günün ertesi, Ebe Ana isimli bir kadın kendisini ziyarete gelir; buranın mazbut bir köy olduğunu, bunu unutmaması gerektiğini söyler. İnsanları elli yıl önce cinlerin lanetiyle katledilen bu köy, günahkâr bir köydür. Bu katliamdan sonra ne zaman bir günah işlense bu günahı işleyenin ya da işleyenlerin cinler tarafından cezalandırılacağına inanılır. Eda köyün imamına gelir; ormanda çocuklar gördüğünü, bu çocukların aslında cin olduğunu anlatır. Bu olaydan sonra Eda İstanbul'dan kaçıp neden buraya geldiğini hatırlamaya çalışır. Evine döndüğünde Ebe Ana'yla karşılaşır. Ormanda gördüğü varlıkların kim olduğunu sorar. Ebe Ana onların "Siccin'in lanetli uşakları, cehennemin askerleri, dumansız ateşten yaratılmış iblisin cinleri" olduğunu söyler. Bir zamanlar bu köyün cinler tarafından katledildiğini, Eda'nın geldiği gece de bu lanetin geri döndüğünü söyler. Ebe Ana bir ayin eşliğinde bez çaputa sarılmış nesneleri ormandaki kuyuya atarak bir büyü yapar ve cinleri çağırır. Eda'nın köydeki tek arkadaşı Müzeyyen sevgilisi Ömer'le buluşmaya gideceği bir gece köyün bazı erkekleri tarafından tecavüze uğrar. Evine dönen Müzeyyen babası tarafından öldürülmek istenir. Müzeyyen kaçarak Eda'nın evine sığınır. Ebe Ana Eda'nın

evine gelerek Müzeyyen'i vermesini ister. Müzeyyen için yapılacak bir şey kalmadığını, Müzeyyen'in adının Siccin'e yazıldığını söyler. Eda arabasıyla Müzeyyen'i de alarak kaçar ve Türkân'ın evine sığınır. Türkân Eda'yı kandırır. Müzeyyen'e tecavüz eden Musa, Hasan ve Selim gelip Müzeyyen'i alırlar. Eda köyün imamına gidip yardım ister. İmam, kızı kurtarmanın tek yolunun Siccin'i yok etmek olduğunu söyler. Siccin'i aldığında da ormandaki cinlerin kendisini yok etmek isteyeceklerini de ekler. Köyün diğer tarafındaki büyük boş arazide Müzeyyen'in düğünü için hazırlıklar yapılır. Düğün alayı oyun havaları eşliğinde büyük araziye geldiği sırada Eda da Ebe Ana'nın evindeki Siccin defterini yok etmeye çalışır. Eda Siccin defterini bulur ama defter bomboştur. Ebe Ana'nın evinde defteri ararken Eda evde küçük bir kız çocuğuna rastlar. Dışarı çıktıklarında kız ormana doğru kaçar. Eda ormanda küçük kızı bir ağacın altına saklanmış olarak bulur. Ormanı bitimindeki meydanda düğün tüm hızıyla devam eder. İçkinin tesiriyle kendinden geçen kadınlar ve erkekler şehvetin esiri olmuş biçimde birbirlerini tahrik ederek dans ederler. Düğün alanı kendinden geçmiş günahkârlar topluluğunun ayinlerini andıran ritüeline dönüşür. Eda yere düşer, kalkmak isterken büyük bir yarığın içine düşer. Türkan bir bıçakla imamın boğazını keser. Cinler düğünü basar. Tüm köy halkını kemiklerini kırarak cezalandırır. Küçük kız Türkan'ın üzerine atlayarak onu elleriyle parçalar. Eda Müzeyyen'in yüzündeki kırmızı örtüyü kaldırdığında onun Müzeyyen değil kendisi olduğunu fark eder. Eda aslında Müzeyyen'in ta kendisidir. Müzeyyen aslında bir akıl hastanesinde tedavi görmektedir. Doktor Burak Müzeyyen'in geçirdiği bir sinir krizi sonrasında öğrencilerine Müzeyyen hakkında bilgi verir: Müzeyyen'in annesi Türkan kocası ölünce kendini içkiye vurup şehvete esir olur. Küçük kızını babaannesi Ebe Ana'ya bırakıp her gece başka bir erkekle birlikte olur. Türkan bir gece kızını ormana götürüp bırakır. Ormandaki yaratıklar Müzeyyen'e dokunmaz. Müzeyyen kendince ormandan kendini koruyan cinlerle birlikte döner. Annesi zamanla eve de erkekler getirmeye, onlarla evde birlikte olmaya başlar. Müzeyyen büyüdükçe güzelleşir. Eve gelen erkekler Müzeyyen'i de taciz etmeye başlarlar. Müzeyyen babaannesinin verdiği bir deftere yaşadığı kötülükleri yazar. Babaannesinin kendisine anlattığı Siccin hikayesine inanarak bu defterin Siccin defteri olduğuna inanmaya başlar. Gerçekte ise Müzeyyen bir gece sevgilisi Ömer'le ormanda buluşmaya gittiği sırada köyün gençleri tarafından tecavüze uğrar. Müzeyyen bu olayı annesine anlatır. Ama annesi oralı bile olmaz. Bir an önce Müzeyyen'i Ömer'le evlendirmek ister. Düğün gecesi Müzeyyen cinnet geçirerek kendisine tecavüz edenleri ve tüm köy halkını katleder. Kendini yaşadığı bu travmadan kurtarmak için de kişilik bölünmesiyle zihninde Eda'yı oluşturur. Eda üzerinden de Siccin aracılığıyla geçmişiyle yüzleşir (Güçlü, 2019).

Siccîn Romanında Cinlerin Ele Alınış Biçimi

Arapça "sicn" kelimesinin çoğulu olan "siccîn"in tanımlarından biri "kâfirlerin amellerinin yazıldığı kitap"tır (Üzüm, 2000). İslam âlimlerinden Zemahşerî, illiyyîn ve siccînin iki ilâhî kitap olup illiyyînde meleklerle sâlih kimselerin ve cinlerin, siccînde ise şeytanlarla fâsık [günahkâr, U.A.] insanların ve cinlerin amellerinin [bir kimsenin dinin buyrukları uyarınca yerine getirdiği, yaptığı işler. U.A.] yazılı olduğundan söz eder. Kötülüklerin insanı cehenneme götürecek olması, [cehennemin zihinlerde en aşağılarda yer aldığının düşünülmesi, U.A.], bu defterlerin çok aşağı bir yerde bulundurulması nedeniyle "siccîn" olarak anılır (Üzüm, 2000). Siccîn romanında "Amel Defteri" alt başlığı da "Siccin" kavramının "kötüler"in amellerine (günahkâr eylemlerine) ait bir roman olduğuna vurgudur. Romanın başında romanda anlatılanların inandırıcılığını sağlamak için Kur'an'dan bir alıntı yapılır:

''Siccîn' nedir bilir misin?" O, günahkârların amellerinin sayılıp yazıldığı bir kitaptır!'

Mutaffifin Suresi, 8-9. Âyet" (Güçlü, 2019)

Siccin - Amel Defteri'nde "siccîn" içinde kötü cinlerin yaşadığı çok derin ve karanlık bir kuyu olarak tasvir edilir. Cinler bu kuyudan (siccîn) yeryüzüne çıkar:

"…Yerin binlerce kilometre altından, cehennemin kalbinden gelen yaratığın homurtuları gibi yükselen sesler, kuyunun derinliklerinden geliyor gibiydi. […] Az önce küçük kızın peşinden koşan iblisin küçük cinleri, şimdi saklandıkları ağaçların arkasından çıkmış küçük kıza doğru yaklaşıyordu." (Güçlü, 2019).

Romanın baş kahramanı Eda'nın geldiği köyün sakinlerinden Ebe Ana köydekileri siccîn konusunda uyarır:

"…Size diyorum ayağınızı denk alın, günahtan uzak durun, Siccîn'e yazılanlardan olmayın! […] İblisin cinlerinden Allah'a sığının, kötülüklerden Allah'a sığının." (Güçlü, 2019).

Ebe Ana'nın sözünü ettiği cinler büyük bir yangın çıkarmış, günahkârları yakalayıp tek tek avlayarak cehennemin derinliklerine sürüklemişlerdir (Güçlü, 2019).

Köyün bir başka sakini olan şehvet düşkünü Âdem de adı Siccin'e yazılan biri olarak cinlerin gazabına uğrar ve korkunç bir şekilde cezalandırılır:

"…Kafasını kaldırdığında küçük kız çocuğu; morarmış yüzü korkunç beyaz gözleri ve ürkütücü ifadesi ile ona bakıyordu. […] Bir anda korkuyla kafasını kaldırdığında, iblisin küçük cinlerinin, korkunç bakışlarıyla kendisine bakmakta olduğunu görmüştü. […] Gözleri kan kırmızısı alev alev yanan bakışlarıyla ölüm kusan küçük cin, simsiyah olmuş küçük dudaklarını araladığında, kurtlar ve solucanlar da süzülerek ağzından dışarıya çıkıyordu. Adem küçük kızın bir anda gözlerinin içine baktığında cehennemi ve oradaki azabı görmüştü.

Tam o anda birden vücudu şiddetle yukarı doğru yükselen Adem, boşlukta bir askıdaymış gibi kalmış ve hemen akabinde de vücudu şekilden şekile girerek cin çarpmasına maruz kalmıştı.

Tüm kemiklerinin eklem yerlerinden çıkan o iğrenç kemik sesi, taş yolda yankılanıyor ve bu kulakları sağır eden sese çocukların kahkaha dolu çığlıkları eşlik ediyordu." (Güçlü, 2019)

Âdem halk anlatılarındaki cin çarpması vakalarına benzer bir âkıbete uğramıştır:

"Sol eli bileğinden geriye doğru dönmüş, sağ kolu ise komple bükülmüş ve arkada 'Z' çizer bir şekilde kalmıştır." (Güçlü, 2019)

Eda'nın ormanda gördüğü "Yüzleri ölü yüzü gibiydi… Yüzlerinin her yanını kaplayan siyah damarları ve derin kesikleri vardı…" diye tasvir ettiği cinleri Ebe Ana da "…Siccîn'in lanetli uşakları… Cehennemin askerleri, dumansız ateşten yaratılmış İblis'in cinleri!" şeklinde tasvir eder (Güçlü, 2019). Buradaki "dumansız ateşten yaratılmış" tanımlaması da yukarıda sözünü ettiğimiz dinî kaynaklarda yer alan cin tanımıyla aynıdır (Yalçınkaya, 2020).

Köyün sakinlerinden Emine, gelini Kevser'in düşük yapmasını engellemek için cinlerin yardımıyla "büyü"ye başvurur. Ormandaki derin bir kuyunun başına gelerek gelinine ait birtakım nesneleri kuyuya bırakır:

“Ya kahnar… Ya cin! […] Son bağırışı, cehennemin en derin kısımlarına kadar inmişti. Elindeki paçavra tomarını karanlık kuyunun dipsiz derinliklerine fırlatıp atmıştı. Cinler Emine’nin davetini kabul etmiş ve paçavra tomarına sarılmış olan Kevser’in saç tırnak ve elbisesinden kumaş parçasını bir şölen yemeği gibi yiyerek anlaşmayı perçinlemişti…” (Güçlü, 2019)

“Anadolu’daki yaygın inanışa göre, cinler çoğu zaman insanları delirten, şaşkın ve perişan eden, hasta eden, büyücülere yardım ederek kötülüklere yol açan varlıklar olarak bilin”ir (Sipahi, 2006). Ebe Ana da başka büyücüler gibi cinlerden yararlanmıştır.

Siccîn - Amel Defteri romanının sonunda Müzeyyen ile Eda’nın aslında aynı kişi olduğu, olayların akıl hastanesinde yatan bir hastanın zihninde uydurduğu şeyler olduğu anlaşılır. Eda yaşadığı tecavüz olayı sonrasında kişilik bölünmesiyle Müzeyyen karakterini yaratmış, çocukluğunda ninesinden dinlediği hikâyelerin etkisiyle düğününde gerçekleştirdiği katliamı cinlere mâl etmiştir. Aslında romanda cinlerle ilgili olarak anlatılanların bir çeşit rüya yahut halüsinasyondan başka bir şey olmadığı ortaya çıkar.

BEŞ SEVİM APARTMANI - RÜYA TABİRLİ CİNPERİ YALANLARI

Olay Örgüsü

Bu bölümde ise Mine Söğüt’ün Beş Sevim Apartmanı - Rüya Tabirli Cinperi Yalanları adlı eseri üzerinde duracağız. Kısa boylu, çilli ve kızıl saçlı bir çocuk olan Samimi’nin annesi, kocası ölünce oğlunu İstanbul Nişantaşı’ndaki beş odalı bir evde yaşayan halasına bırakır, Amerikalı bir adamla evlenerek Amerika’ya yerleşir. Yılda bir kere bir saatliğine oğluna uğrar. Uğradığında da Samimi’yi kucağına alıp doya doya sevmez. Anne sevgisine hasret büyüyen Samimi yıllar boyu annesizliği sindirmiş gibi yapar. Samimi’nin halası Müzehher Hanım akıllı uslu, varlığıyla yokluğu bir yeğeninden gayet memnundur. Samimi yıllarca kendine reva görülen nahoş şeylere sessiz kalır. Samimi’ye bu suskunluk oyununu öğreten rüyalarına giren cinler ve perilerdir. Yıllar boyunca içindeki cin peri arkadaşlarını kimseye hissettirmeden kalabalıklar içinde yalnız yaşamaya devam eder. Samimi otuz yaşına geldiğinde kendisinden on beş yaş büyük neşeli, mahcup ve çilli bir kadın olan Gülizar’a âşık olur. Cin ve peri arkadaşları gidip aşkını itiraf ederse kendisini de Gülizar’ı da öldüreceklerini söyleyerek Samimi’yi tehdit ederler. Otuz yıl boyunca yaşamını şenlendiren, yaşamını katlanabilir kılan rüyalarının yegâne kahramanı cinler ve perilere çok kızar. Artık otuz yaşında bir psikiyatr olan Samimi bir daha cinler ve perileri rüyalarına sokmayacağına yemin eder. Gerekirse hayatı boyunca hiç uyumayacak ve cinlerle perilerden intikam alacaktır. Âşık olup aşkını yüreğine gömdüğü o yıl halası ölür. Beş odalı, kasvetli, kocaman evde tek başına kalır. Klinikteki işinden kovulur. Samimi eve kapanarak tüm dünyayı cinlerle perilerin olmadığına inandırmaya karar verir. Nöroloji ve psikiyatri uzmanı olan Doktor Samimi cinler ve perilerin trigeminel nevralji, epilepsi, obsesif kompulsif bozukluklar gibi bilimsel hastalık adı altında insanların içine girip insanları kandırdıkları gibi doktorları da kandırdıklarına inanır. Samimi yıllar boyunca cinler hakkında yazmaya devam eder. Sonunda cinlerle perilerin başka insanlar üzerindeki etkilerini, çalışma biçimlerini, insanları nasıl ele geçirdiklerini gözetlemeye, cinlerle perilerin mahrem dünyasına sızmaya karar verir. Cihangir’de bir komisyoncudan her katında tek odalık bir daire bulunan metruk durumdaki Beş Sevim Apartmanı’nı satın alır. Binanın beş odasını da halasının evinden kalan eşyalarla gelişigüzel dayayıp döşer. Akıl hastanesinde asistanlık yapan bir arkadaşının yardımıyla Pürtelaş Sokağı’ndaki bu apartmana ikisi erkek üçü kadın beş akıl hastasını gizlice yerleştirir. Bu beş hastanın beşi de başı daha

önce cinler ve perilerle derde girmiş kimselerdir. Samimi de Beş Sevim Apartmanı'nın bodrum katına yerleşir. Samimi bu apartmanı almadan çok önceleri, Beş Sevim Apartmanı'nda Beş Sevim Huriye Hanım isimli bir kadın yaşamaktadır. Geçmiş zamanda Huriye Hanım'ın doğurduğu beş kız çocuğu da doğumdan hemen sonra ölür. Kocası Huriye'yi terk eder. Huriye Hanım beş kedi alıp bunlara ölen beş kızının ismini verir. Bir gün kayıplara karışan Huriye Hanım'ın cesedi Merkez Efendi Türbesi'nde Rahime Hatun'un mezarının üzerinde bulunur. Ölen kadının üzerinde uyuyan beş kedi olduğu görülür. Mahalleli bu olaydan sonra zaman zaman kedi sesleri duyulan Beş Sevim Apartmanı'nın cinli perili bir yer olduğuna inanmaya başlar. Doktor Samimi apartmandaki beş hastayı incelemeye, gözlemlemeye koyulur. Onları her gün dinler. Anlattıklarıyla dosyalarında yazılanları karşılaştırır: Birinci katta yaşayan Oğuz, çocukluğunda duyduğu bir söylentiden hareketle on beş yaşına geldiğinde bir ekmek bıçağıyla annesini yedi yerinden bıçaklayarak öldürür. Sonra akıl hastanesine kapatılır. İkinci katta bir nemfomanyak olan ve seksen yaşında bir cadı olduğuna inanan Yeşim yaşar. Yeşim, annesi öldükten sonra anneannesinin yanına yerleşir ve her üç ayda bir bebek düşürür. Anneannesini kendisini cinlerin kandırdığına, erkeklerle yatmaya zorladığına inandırır. Anneannesi Yeşim'i mahalledeki Cinci Ziya Hoca'ya götürür. Yeşim'in bu olaydan sonra yapacağı tüm düşüklerin babası Ziya Hoca olur. Anneannesini oturdukları evin beşinci katından aşağı attığı için akıl hastanesine yatırılır. Üçüncü katta varlıklı bir ailenin intihara eğilimli çocuğu Yusuf yaşar. Tek derdi kendini öldürmek olan Yusuf, çocukluğundan beri sürekli kendisine zarar verir. Yusuf bir akıl hastanesine yatırılacağını anlayınca bir gece babasının demir ökçeli rugan ayakkabısının topuğuyla annesinin başını parçalayarak annesini öldürür. Yusuf bir akıl hastanesine kimsesiz ve kimliksiz biri olarak yatırılır. Dördüncü katta cinsel kimlik sorunu yaşayan Elif isimli genç bir kız yaşar. Elif on yedi yaşına geldiğinde, annesi yeni eşinden bir erkek çocuk doğurur. Elif annesinin bir erkek çocuk doğurduğunu öğrenince eline boya ve fırça alarak evin her tarafına kocaman harflerle "bir erkek çocuk öldürüldü" diye yazar. Elif'in çıldırması üzerine akıl hastanesine yatırılır. Elif bir erkek çocuk öldürüldü cümlesiyle kendisine bir duvar örerek o duvarın arkasına saklanır. Beşinci katta yaşayan Melike anneannesinin Rize'nin Rum köylerinde yaşayan bir kadın olduğuna inanır. Melike aslında Balat'ta babasız olarak doğmuş bir çingene kızıdır. Melike bir gece rüyasında babası zannettiği adamın kendisini annesi ve anneannesi yüzünden terk ettiğini söylemesi üzerine annesinin ve anneannesinin boğazını jiletle keserek onları öldürür. Samimi her kattaki hastayla ilgili araştırmalarını sürdürürken bir yandan cinlerle ilgili araştırmalarına devam eder. Cinlerin dört yüz ila bin yaşına kadar yaşadıklarını, ışık hızıyla hareket edebildiklerini, insanlardan bambaşka bir zaman ölçüsü içinde var olduklarını tespit eder. Cinlerin insanın vücuduna girip insan vücudunda dolaşabildiklerini, fizyolojik hastalıklara da sebep olduklarını keşfeder. Boynunda çıkan kara sivilcenin cinlerin vücuduna gireceklerine dair gönderdikleri bir işaret olarak algılar. Zamanla Doktor Samimi cinlerin kendisine önce bir hayal olarak yaklaşacağını, sonra vücuduna gireceğini düşündüğü için aynalara bakmamaya, aynaları kırmaya karar verir. Cinler damarlarını tıraş bıçağıyla kesmesi için kendisini kışkırtır. Tüm tıraş bıçaklarını atar. Tüm ampulleri kırar. Eve ışık girmesin diye tüm perdeleri kapatır. Doktor Samimi sonunda cinlerin içine girdiğini düşünür. Bir haziran sabahı erken saatlerde mahallenin kedileri yine canhıraş çığlıklar atmaya başlar. O sabah Doktor Samimi zehirli bir iğneyle beşinci kattan başlayarak beş hastanın beşini de öldürür. Bodrum kattaki odasına inerek günlüğüne cinlere yenildiğini; insanların bu cinayetleri cinlerin hakimiyetine girdiği için işlediğini, doktorların ise delirdiği için işlediğini söyleyeceklerini yazar. Cinlerle perilere baş kaldırdığını itiraf eder. Doktor Samimi tüm kapıları kırıp çocukluğunun hınzır cinlerini serbest bırakmıştır. Bunu yaparak da artık şeytanlaşmıştır. Doktor Samimi cinayetleri işledikten birkaç saat sonra gaz dökerek tüm apartmanı ateşe verir. Yangın yarım saat sürer. Yangını söndüren itfaiyeciler beş katta hiç

cesetle karşılaşmaz. Bodrum katta Doktor Samimi'nin bedeninden arta kalanları ceset torbasına zorlukla doldururlar (Söğüt, 2016).

Beş Sevim Apartmanı - Rüya Tabirli Cinperi Yalanları Romanında Cinlerin Ele Alınış Biçimi

Beş Sevim Apartmanı romanında "cin" temasının bir bilim insanı, bir psikiyatr doktor ekseninde ele alması ilginçtir. Cin konusu ülkemizde inanca ve özellikle de Müslümanlığa odaklı bir konu olduğu için genellikle pozitif bilimlerle uğraşan insanlar tarafından bazen bir safsata, boş ya da batıl bir inanış olarak kabul edilir. Bu romanda bir psikiyatr doktor olan Samimi, cinlerin varlığına inanır. Günlüğüne cinlerle ilgili olarak Kur'an'dan yaptığı ayetleri not eder:

> "Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.
> […]
> Ey Muhammed de ki: Cinlerden bir topluluğun Kur'an dinlediği bana vahi oldu.
> […]
> Cinleri de daha önce dumansız ateşten yarattık.
> […)
> Cinler yalın bir ateşten yaratmıştır" (Söğüt, 2016).

Samimi, trigeminal nevralji, epilepsi, paroksismal rahatsızlık, obsesyonel nevroz, obsesif kompulsif bozukluk gibi pek çok psikolojik rahatsızlığın sebebi olarak cinleri görür (Söğüt, 2016) Samimi bilim adamlarının soyut olayları metafizik, fizik ötesi gibi gösterişli kelimelerle anlatarak bir kenara itmeyi sevdiklerini; nörolog ve psikologların cinlerle perilere dayanan hikâyeleri idrak yanılması olarak yorumladıklarını düşünür. Samimi'ye göre insanların içine girerek insanların içini oyan, insanları istediklerine inandıran "kandırıkçı cinler, düzenbaz periler, iğrenç ifritler" (Söğüt, 2016) doktorları da kandırmaktadır.

Psikiyatr Doktor Samimi'nin otuz yaşına kadar rüyalarına girerek bu rüyaları bir eğlenceye dönüştürür. Samimi otuz yaşına geldiğinde bir kıza âşık olur ama cinler onu kızdan uzak durması için kendisini de kızı da öldürmekle tehdit ederler. Samimi bu noktadan itibaren cinlerden intikam almaya karar verir. Bu "zamansız ve mekânsız bir dünyanın kötü kalpli yaratıkları", "bedensiz olmanın hıncını bedenlilerden çıkaran kötü kalpli yaratıklar, "bu tozu dumana katan, kara gözlü, saldırgan, bencil, bedensiz varlıklar, sadece ve sadece kendilerine inanıldığı müddetçe var" oldukları için Samimi insanları cinlerin olmadığına ikna ederek onlardan intikamını alacaktır. Cinlere olan inancı yerle bir etmek için cinlerin dünyasını alt üst edecektir. İnsanlar onlara inanmazsa, insanlar onları umursamazsa cinlerin otoriteleri sarsılacak; böylece dünya cinlerle perilerin egemenliğinden kurtulacaktır (Söğüt, 2016).

Samimi insanları cinlerin olmadığına inandırmak için cinlerin hışmına uğrayıp akıl hastanesine yatırılan beş hastayı Beş sevim Apartmanı'nın beş katına yerleştirir. Amacını bu hastaların yardımıyla gerçekleştirmeyi düşünür. Samimi hastalar üzerinde çalışırken bir taraftan da cinler hakkındaki hadisleri ve cinlerle ilgili tespitlerini günlüğüne yazmaya devam eder:

> "Hazreti Muhammed bir hadiste şöyle diyor:
>
> 'O, kanın damarlarda dolaştığı gibi, insan vücudunda dolaşır.

[…]

Cinler ışığın içine gizlenip bedenime sızmaya çalışıyor ve birtakım organlara işlemek istiyorlar.

Oralarda hastalık yaratacaklar.

Cinler her şeyi biliyorlar. Bilgi hırsızı cinperiler.

Bazen kulaklarıma olmadık şeyler fısıldıyorlar, beni yoldan çıkarmak istiyorlar.

Onlar insanı diledikleri şeye inandırırlar.

Cinler insanların en hassas organlarına kadar girer onları delirtirler. Beni delirtmek istiyorlar." (Söğüt, 2016)

Samimi cinlerden kaçmayı bırakarak onlarla yüzleşir:

"Ve dün gece apartmanı istila eden cinperi ordusunu gördüm.

Onlar, ateşten yaratılmış, ışık hızında hareket edebilen, gaz gibi girdiği maddenin şeklini alabilen tuhaf varlıklar.

Erkeği cin, dişisi peri.

[…]

"Yedi yüz ile bin beş yüz yıl arasında ömürleri var. Ölümleri yaklaştığında ihtiyarlıktan geriye, çocukluğa doğru giderler." (Söğüt, 2016)

Samimi araştırmalarına devam ederken cinler hakkındaki bilgisi de artar:

"Cinler, insandan kat kat ömürlü, cin akıllı kurnaz varlıklar... Herkesle başka türlü bağlantı kuruyorlar. Zaafları koklaya koklaya buluyorlar.

İçine cin giren insan genelde bu sırrı kimseyle paylaşmıyor. Bunu tembihleyen cinler...

Böylece insanların kafasının karışmasını, aklının çelinmesini engellemeye çalışıyorlar." (Söğüt, 2016)

Samimi'ye göre cinler ilişki kurdukları insanları korkutarak bu ilişkinin açığa çıkmasını engellerler. İnsanların korkutup insanların aklını kaçırtırlar. Akıl gidince açılan boşluktan zehirlerini insanların gönüllerine akıtırlar. Cinler ışık hızını aşabilen varlıklardır. İçine girdikleri bedene de zamanı şaşırtırlar. Sonunda Samimi cinlerin fiziksel hastalıkların da cinlerden kaynakladığı kanaatine varır:

"İşte bu yüzden cinler doğrudan doğruya fizyolojik hastalıklara sebep olabiliyor. Alyuvarlarımıza binip damarlarımızın içinde dolaşıyorlar. […] İnsanı isterlerse kanser yapıyorlar, isterlerse şizofren, isterlerse de katil." (Söğüt, 2016)

Samimi kandığını, kandırıldığını, kaybolduğunu, kaybedildiğini kabullenerek cinlere teslim olur. “Şeytan cinlerin kralıysa eğer benim başım artık şeytanla dertte. Benim başım artık kendimle dertte.” (Söğüt, 2016) diyerek aslında insanın cinlerden daha tehlikeli bir varlık olduğunu üstü kapalı itiraf eder.

Beş Sevim Apartmanı - Rüya Tabirli Cinperi Yalanları romanı aslında adından da anlaşılacağı üzere “cinperi yalanları”ndan başka bir şey değildir. Romanın sonunda çıkan yangında apartman yanar. İtfaiyeciler Samimi’nin yanmış cesedinden arta kalanları ceset torbasına doldururlar; ama mahallelinin bu apartmanda yaşadığına inandığı beş tuhaf insanın izine bile rastlamazlar. Bu romanda da cinlerle ilgili anlatılanların tamamen roman kahramanının zihninde yarattığı bir fantezi ya da halüsinasyon olduğu anlaşılır. İronik biçimde Samimi amacına ulaşmış, cinlerin aslında olmadığına okuru inandırmış olur.

CİN ÇARPMASI

Olay Örgüsü

Uğurcan Uygun’un Cin Çarpması romanında, İstanbul’da yaşayan lise son sınıf öğrencisi Zeynep üst komşularının kızı Şule’nin sinir krizleri ve sürekli gördüğü kabuslara çare aramak için ailesi Şule’yi İstanbul’un ücra bir kasabasındaki cinci hocaya götürürken onlara refakat eder. Cinci Hoca’nın evinin üst katındaki izbe bir odada Şule’yi babası ve Zeynep’i ağırlar. Zeynep cinci hocanın evinde birtakım tuhaflıklara tanık olur. Şule’nin babası Süleyman Hoca’ya ne olup bittiğini sorar. Cinci Hoca Amir kabilesi cinlerinden birinin kızına âşık olduğunu, kızdan karşılık bulamayınca da bedenini ele geçirip onu öldürmeye çalıştığını söyler. Sonrasında Zeynep İletişim Fakültesini kazanır. İlk dönemin sonunda bir korku kulübü kurmaya karar verir. Bölümden Aysun, Mert ve Begüm isimli üç öğrenci ile Zeynep bir korku kulübü kurarlar. İlk buluşmalarında Zeynep üç arkadaşına üzerinde Kitabü’l Azazil yazan birer dosya verir. 5. yüzyılda yazılan, cinler hakkında tüm bilinmeyenlerin bulunduğu Kitabü’l Azazil’de çok detaylı cin ve şeytan çizimlerinin yanı sıra en güçlü büyüler, tılsımlar ve cinlerle nasıl irtibata geçileceğinin yolları da yer alır. Kitabü’l Azazil’in kayıp iki nüshasının bir araya getirilmesiyle gizlenen bir büyünün açığa çıkarak, insanoğlunun görebileceği en büyük lanetin uyanacağı ve metafizik âlemde sürgün tüm şeytanların, iblislerin ve cinlerin fiziki âleme geçiş yaparak insanlığı yok edeceğine inanılır. Zeynep, Begüm, Aysun ve Mert bu kitabın peşine düşmeye karar verirler. Toplantıdan sonra Mert motosikletiyle eve giderken bir otobüsün altında kalarak can verir. Bir yıl sonra Aysun ve Begüm üniversiteyi bitirir. Okulda yalnız kalan Zeynep Cinci Hoca’yı aramaya başlar ama bulamaz. Begüm’ün mahalleden tanıdığı Latif Hoca’dan Zeynep’in geçmişte şahit olduğu olayın detaylarını anlatarak Cinci Hoca’nın kim olduğunu sorar. Latif Hoca, adı Haydar olan Cinci Hoca’nın iblisler tarafından ele geçirildiğini, bu işlerin tehlikeli olduğu için Begüm ve arkadaşlarının bu tür işlerden uzak durmalarını, Zeynep’i kendisine getirmelerini tembihler. Begüm ve Aysun, Zeynep’in evine giderler. Bir iblis Begüm’ü balkondan aşağı atarak öldürür. Zeynep okulu bitirir. Kısa sürede yüzbinlerce takipçisi olan bir medya fenomeni haline gelir. Bir takipçisinden aldığı bir mesajla yeniden Kitabü’l Azazil’in peşine düşer. Atıf Hoca Zeynep’i cinlerle iletişime geçen herkesin zarar göreceği konusunda uyarır. Latif Hoca Cuhennalar adlı büyük bir cin kabilesinin Zeynep’in peşinde olduğunu, Kitabü’l Azazil’i unutmasını, bu kitabın peşinde sadece insanların olmadığını söyler. Zeynep’in peşinde olan varlıklar Atıf Hoca’yı korkunç biçimde öldürür. Atıf Hoca’nın katili bulunamaz. Polis memuru Hasan Atıf Hoca cinayetinin kamera kayıtlarını defalarca izler. Kamera kaydında siyah çarşaflı bir kadının saniyenin binde biri kadar kısa bir sürede görünüp kaybolduğunu

fark eder. Hasan uzun araştırmalar yapar, kitaplar okur. Doğaüstü varlıklarla irtibatlı olduğu söylenen insanlarla tanışır. Hiçbir bilgi elde edemez. Yaptığı araştırmada Çengelköy cinayetinin yaşandığı günlerle aynı tarihte Nusaybin'de de benzer bir cinayet işlendiğidir. Hasan, durumu Asayiş Şube Müdürü'ne iletir. Hasan ücretsiz izne ayrılır. Akşam caminin yeni imamından bilgi almak için camiye gider. Caminin imamı Bekir'e olan biten her şeyi anlatır. Bekir Hasan'a kendisinin insanları cinlerin şerrinden koruyan bir Hüddam olduğunu, Hüddamların Müslüman cinlerin yoldaşı olduğunu, Müslüman cinler yardımıyla kafir cinlerin yapacakları tüm kötülükleri önceden öğrendiklerini anlatır. Tüm cin kabilelerinin Deccal gelmeden onun ordusunu hazırlamak için Kitabü'l Azazil'in peşinde olduklarını söyler. Kitabın iki nüshasının günümüze kadar ulaştığını, bir nüshasının Mardin yöresinde saklandığını, diğerinin ise "Hüddam"lar tarafından korunmak üzere İstanbul'a getirtildiğini ve muskalı bir lahidin içinde toprağa gömüldüğünü itiraf eder. Nusaybin'deki nüshanın hâlâ kayıp olduğunu da söyler. Bekir'le Hasan meseleyi çözmek için Nusaybin'e gelirler. Bekir Hoca Hasan'a Kitabü'l Azazil'in bir nüshasının, Nusaybin'de katliamın yaşandığı evin altında gömülü olabileceğini, cinlerden önce ona ulaşmaları gerektiğinden söz eder. Hasan, Bekir ve Nusaybinli Ömer Hoca Suriye sınırına yakın bir köyde bulunan Hüddamlar Tekkesi'ne giderler. Hazırlıklar tamamlanıp katliamın yapıldığı evde kazı hazırlıklarına başlanır. Eski Mısır'da ve Anadolu'nun tarih öncesi dönemlerinde yapılan bir ritüeli uygularlar. Bekir Hoca Kitabü'l Azazil'i bulmak için toprağı kazmaya başladığında kendini bir çölde bulur. Alnından iki yana doğru boynuzlar uzanan, her yeri yanmış, etleri parça parça dökülen yaratık İbn-i Cuhaşe olduğunu ve Ademoğlu'nun cinlere yaptıklarının hesabını vereceği anın çok yakın olduğunu söyler. Bekir'in Kur'an'dan bir ayet okumaya başlamasıyla çölün ortasında kocaman bir delik açılır kendisi dışındaki herkes bu deliğe sürüklenir. Son kum tanesi deliğe girdiğinde elinde Kitabü'l Azazil'in elinde olduğunu görür. Bekir Hoca ve Hasan Kitabü'l Azazil'i İstanbul'a getirirler. İstanbul'a vardıklarında Zeynep'in konakta Cinci Haydar tarafından feci biçimde öldürüldüğünü öğrenirler. Bekir ve Hasan caminin minare odasının altında yer alan bir tünelden konakta Kitabü'l Azazil'in diğer nüshası bulunan lahitin olduğu odaya yürürler. Bekir lahit odasının kapısını açtığında şiddetli bir yangınla karşılaşır. Arkasında kalan Bekir ateşin içinde beliren yaratığın darbesiyle merdivenlerden yuvarlanır, kafatası çatlar ve ölür. Bekir lahitin tam önünde duran şeytanı görür. Odadaki ateş ve şeytanın ateşi sönünce şeytanın şeyhten başkası olmadığını anlar. "Berzah Âlemi'ndeki ebedi yangınlar seni bekliyor." diyerek Bekir'in koynunda sakladığı Kitabü'l Azail'i alır (Uygun, 2020).

Cin Çarpması Romanında Cinlerin Ele Alınış Biçimi

Azazil "İslâmî literatürde şeytan veya iblisin bir diğer adı"dır (Tuğ, 1991). Bazı İslam âlimlerinin Kur'an tefsirlerinden hareketle "üreyip çoğalmakla meleklerden ayrılan ve cin-şeytan kümesine giren varlıklar, aslında insanlar gibi iyisi, kötüsü bulunan cinlerdendir (Tuğ, 1991). İslam öncesi Arap toplumunda da cinlere inanılmakta ve "[…] genel olarak ruhanîlere [görünmeyen varlıklar, U.A.] "el-cin", insanlarla beraber evlerde bulunanlara "Âmir", çocuklara musallat olanlara "ervah", çok kuvvetli olanlarına "ifrit", çirkin ve kötü şeyler yapana "şeytan", şeytanlıkta aşırı gidenlere "mârid" demektedirler (Polat, 2015). Bu makale için incelediğimiz cinler hakkında yazılmış detaylı makalelerde (Polat, 2015; Düzgün, 2012; Aydın, 2021; Yalçınkaya, 2020; Yeşilyurt, 2018) "el ebyaz" ve "el ervah" sözcüklerine sadece Emanullah Polat'ın "Cin Suresi Perspektifinde Cinlerin Varlığı" isimli makalesinde İslam öncesi Araplarda cin inancı bahsinde rastlanmaktadır. "Cuhenna kabilesi", "Hüddamlar" ve "Kitabü'l Azazil" (Uygun, 2020) gibi romanda geçen detaylar hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Fakat internetteki bir popüler kültür sitesinde Kitabü'l Azazil hakkında bir yazı çıkmıştır Onedio (2017) adlı internet sitesindeki bu yazının başlığı, "Cinler Tarafından

Yazıldığı Söylenen ve Dünyada Sadece İki Kopyası Bulunan Yasaklı Kitap: Kitabü'l Azazil"dir. Cin Çarpması romanı, Ekim 2020'de yayımlanmıştır. Romanda Kitabü'l Azazil (Şeytanın Kitabı) hakkında anlatılanlarla Onedio'da yayımlanan yazıdaki bilgiler birebir örtüşmektedir.

Cin Çarpması romanında İbn-i Cuhaşe adlı cin tarafından yazıldığı söylenen kitabın iki cildi bir araya getirildiğinde kitabın içinde özel bir tılsımla saklanan büyü açığa çıkacak, "insanoğlunun görebileceği en büyük lanetin uyanacağı ve metafizik âlemde sürgün kalan tüm şeytanların, iblislerin ve cinlerin fiziki âleme geçiş yaparak insanoğlunun hükmüne son vereceğinden söz edilir (Uygun, 2020). "Çoğunlukla inançsız kafirler olan bu varlıklar, sanıldığı gibi izbe, karanlık ve su kenarlarında değil de ağırlıklı olarak insanların içinde onlara en yakın olabilecekleri yerde yaşa[r]" (Uygun, 2020).

Cinler hakkında Kur'an'dan da ayetler zikredilir:

"Bak çocuğum, 'Âlemlerin Rabbi olan Yüce Allah Zariyat Suresi'nde der ki: 'Ben cinler ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım.

[…]

Yine Cin Suresi'nin 6. Ayeti'nde şöyle buyuruyor Yüce Allah: 'Doğrusu insanlardan bazı kimseler, cinlerden bazılarına sığınırlardı da cinler onların taşkınlıklarını artırırlardı'" (Uygun, 2020).

Cinler Müslüman ve kâfir olarak iki farklı gruba ayrılır. Romandaki kötü cinler Amir kabilesinden ve Cuhenna kabilesinden kâfir cinlerdir (Uygun, 2020). Allah'ın hak dininden şaşmayan, şeytanın kölesi olmayan Müslüman cinler Müslümanlara yoldaşlık ederler. Ateşten yaratılmış bu yaratıkların bazıları ibadet ederler, bazıları da insanları doğru yoldan ayırmaya hatta insanlara zarar vermeye çalışırlar (Uygun, 2020). Cinlerle mücadeleyle görevli Hüddamlar onları ajan olarak kullanır. İblislerin, İfritlerin, El-Ebyazların, Ervahların ve daha nice kâfir cin kabilesinin içinde onlar gibi yaşar ve onların kumpaslarını Hüddamlara haber verirler (Uygun, 2020). Kafir cinler ise Kitabü'l Azazil'in peşindedir. Amaçları Deccal gelmeden onun ordusunu yeryüzüne çıkartmak ve hazır etmektir (Uygun, 2020). Kur'an ayetleri belli başlı dualar ceylan derisine yazıldıktan sonra yakılıp bu ateş evlerin içinde dolaştırıldığında cinler evlerden uzaklaştırılır.

Cinler daha çok korkunç varlıklar olarak tasvir edilir:

"Kara çarşaflı iblis paramparça olmuş yüzü ve alev saçan gözleriyle tam karşısında duruyordu. Yanmış vücudundan yanık et kokusu yüzünden neredeyse bayılacaktı. […] Çürümeye yüz tutmuş bir ölü mezarından kalkıp gelmiş gibiydi. […] Ellerinden damlayan kanlar yere düşer düşmez kayboluyordu. Ayakları yoktu. Durduğu yerde vahşi hayvanlar gibi uğuldamaya başladı" (Uygun, 2020).

"Bazen öyle işler yaparlar ki sadece eğlenmek için, insana kendi dışkısını yedirip geçip karşısına gülerler hafazanallah" (Uygun, 2020).

Romanda cinler insanlara fiziksel anlamda korkunç zarar verir:

"[…] Tam odanın kapısını açmaya hazırlanıyordu ki içerideki kadınların kulakları sağır eden korkunç çığlıkları duyulmaya başladı. […] Gülsüm kanlar içinde yerde yatıyordu. […] Karısından akan kanlar odanın kapısına kadar süzülmüş, ayakuçlarına değiyordu. Gülsüm'ün yüzüne bakmak için ona doğru bir adım daha attı. Ağzı parçalanmış gibiydi. Çene kemikleri kırılmış, yüzü yırtılmışçasına aşağı sarkmıştı. Gözlerinin tamamı donuk beyaz renge bürünmüştü.

[…] Kadının burnundan önce bir iki damla kan geldi ve ardından oluk oluk kan boşalmaya başladı. […] Kadının yerden yükselip hızla duvara çarptığını gördü önce. Düşer düşmez dizlerinin üstünde doğrulmaya çalışıyorsa da yapamıyordu. Sanki görünmeyen bir el, koca bir hançerle suratına boydan boya bir kesik açtı. Aldığı darbenin şiddetiyle aynı zamanda boynu da kırılmıştı. Vücudundan çıkan kırılma sesleri dışarıdan da duyuluyordu." (Uygun, 2020).

Roman kahramanlarından Zeynep'in cinci hocanın evinde karşılaştığı cin de korkunçtur:

"[…] Ne olduğunu anlayamadan karşısında bir çift kırmızı göz belirdi ve sanki içleri alev alev yanıyordu. Çok geçmeden gözleri aniden korkunç bir yüzle çevrelendi ve karşısında beliren yaratık Zeynep'e doğru hareket etmeye başladı. Neredeyse burun buruna geldiklerinde yaratığın yüzünden et parçalarının koptuğunu ve her yerinden irin aktığını gördü." (Uygun, 2020).

Cin Çarpması'nda cinlerle ilgili olarak anlatılan cinlerin "Deccal gelmeden onun ordusunu yer yüzüne çıkarmak ve hazır etmek…" (Uygun, 2020) bilgisi, incelediğimiz cinler hakkında yazılan makalelerde hiç yer almayan, kurgusal bir bilgidir. Romanın sonunda yer alan bir paragraftan cinlerin her insanı ele geçirebileceği veya istedikleri her insanın suretine bürüneceğini öğreniriz:

"Lahit odasında olduğunu fark etti. Şeytan lahitin tam önünde kıyama durur gibi duruyordu. Şeytanın da ateşi söndükten sonra simsiyah cüppesi, siyah uzun sarılmış sarığı ve bembeyaz sakallarıyla Efendi Hazretleri tam karşısındaydı." (Uygun, 2020).

SONUÇ

Siccîn ve Beş Sevim Apartmanı - Rüya Tabirli Cinperi Yalanları romanlarında cinler bir hayal veya halüsinasyon eseri gibi, Cin Çarpması romanında ise gerçek birer varlık gibi ele alınır. Her üç romanda da temel hareket noktası cinler hakkında Kur'an'daki ayet ve surelerden yararlanılmasıdır. Her üç romanda da olayı inandırıcı kılmak için cinler hakkındaki ansiklopedik bilgi de kurguya dahil edilir. Siccîn ve Beş Sevim Apartmanı'nda cinlerin bir hayal ya da halüsinasyon olduğu ortaya konurken Cin Çarpması'nda böyle bir yola başvurulmaz.

Her üç romandan cinlerin "zeki varlıklar oldukları, insanlardan çok daha uzun ömürlü oldukları, istedikleri surete bürünebildikleri, ateşten yaratıldıkları, iyiler (Müslüman) ve kötüler (kafir) olmak üzere iki gruba ayrıldıkları gibi pek çok şey öğreniriz. Cinler hakkında her üç romanda da halk anlatılarında yer alan Felak ve Nas surelerini okuma, üzerlik otuyla cinlerden korunma, tekinsiz yerlerde dolaşmanın cinlerle karşılaşmaya yol açabileceği gibi klasik inanışlara da yer verilir.

Her üç romanda da cinler hakkında dinî kaynaklarda ve halk söylencelerinde anlatılanlardan farklı şeyler söylenmez. Hemen her üç romanda da cinler birbirine çok benzer niteliklere ve

yeteneklere sahiptir. Her üç romanın yazarının da cin kavramına kattığı özel bir anlam ya da nitelik yoktur. Cinler her üç romanda da birer figür olmaktan öte gidemez. Her üç romanda da cinler insanların cinlere baktığı perspektiften ele alınır. Oysa biz okur olarak bu romanlarda cinler birer tip değil de karakter olarak ele alınsaydı ne olurdu diye merak ederiz. Bu romanlarda (ve tabii diğer Türk korku romanlarında) cinlerin bir roman kahramanı olarak ne düşündüğüne, ne hissettiğine asla yer verilmez. Yani cinler genelde Türk korku romanlarında özelde de incelediğimiz bu üç korku romanında birer "tip" olmaktan, birer yalınkat figür olmaktan ileri gitmez. Romanı roman yapan esaslı kavramlardan olan "çatışma"da cinler pasif birer unsur olarak kalır. Bu kadar zeki, uzun ömürlü, derin bilgiye sahip, istediği surete bürünebilen, haklarında binlerce söylenti olan gizemli ve kadîm varlıklar olan cinlerin daha yaratıcı, daha şaşırtıcı biçimlerde ele alınabilir; cinlerle insanların karşılaşmalarına ait halk hikâyeleri romanlara daha ustaca yerleştirilebilirdi.

Beş Sevim Apartmanı - Rüya Tabirli Cinperi Yalanları romanında cinler bir "korku" ögesi olmaktan çok "fantastik" bir öge, bir "gizem" ögesi olarak kullanılmış; okurda korku duygusu uyandırmaktan çok merak uyandıran bir tema olarak kalmıştır. Siccin - Amel Defteri ve Cin Çarpması romanlarında ise cin temasının nispeten korku uyandırdığı söylenebilir. Ama Beş Sevim Apartmanı - Rüya Tabirli Cinperi Yalanları romanı hariç diğer iki romanda kurgusal düzeyde "inandırıcılık" kavramının zayıf olduğunu, dolayısıyla okurda amaca uygun düzeyde korku duygusu uyandırılamadığını söyleyebiliriz. İncelediğimiz tüm korku romanlarında bu inandırıcılık -tabii bunun yanında etkileyicilik- konusunun -genel anlamda- zayıf olduğu, bu yüzden de Türkiye'de korku romanlarının henüz dünyanın diğer ülkelerindeki popüler korku romanları düzeyine eriş(e)mediği söylenebilir.

KAYNAKLAR

Söğüt, M. (2019). *Beş sevim apartmanı - rüya tabirli cinperi yalanları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Uygun, U. (2020). *Cin çarpması*. Ankara: Beyaz Fil Yayınları.

Güçlü, Ş. (2019). *Dabbe - amel defteri*. İstanbul: Hiç Yayınları.

Aydın, H. (2017). Dinî kaynaklar ve kültür bağlamında cinleri anlamak. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21(3), 1623-1670.

Alptürker, İ. G. (2013). *Nevşehir efsaneleri üzerine bir araştırma (inceleme-metinler)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

Aydın, Ş. (2021). Kur'ân ayetleri bağlamında 'cin' algısı hususunda farklı yaklaşımlar. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 289-320.

Balıkçı, Ş. (2023). Mardin sahası demonik varlık anlatıları. *Folklor Akademi Dergisi*, 6 (2), 778-792.

Beyaz, D. (2018). *Türk halk kültüründe cinler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Çobanoğlu, Ö. (2021). *Türk halk kültüründe memoratlar ve halk inançları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Duvarcı, A. (2005). Türklerde tabiat üstü varlıklar ve bunlarla ilgili kabuller, inanmalar, uygulamalar. *Bilig*, 32, 125-144.

Düzgün, Ş. A. (2012). Dinsel ve mitolojik yönleriyle cin ve şeytan algımız. *Kelam Araştırmaları,* 10(2), 11-30.

Gözelce, D. K. (2022). Türkiye sahası efsane ve memoratlarında cin tasavvuru. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 719-757.

Kızıloğlu, M. (2013) *Tortum ve köylerinde derlenen memoratlar üzerine bir araştırma*, Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Kolot, B. (2019). Demirci köyü (Trabzon/Akçaabat) örneğinden hareketle dışarşerliler etrafında şekillenen inançlar. *Âşık Seyrânî ve Türk Kültürü Kongresi- 3. Kitap Türk Kültürü Bildirileri* (ss. 262-267). Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Kolot, B. (2021). Halk anlatılarından örneklerle 'cin çarpması' vakaları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 86, 141-157.

Mengi, N. (2023). Bir gotik roman: Buhran gecesi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2, 834-846.

Polat, E. (2015). Cin suresi perspektifinde cinlerin varlığı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(53), 337-365.

Sarpkaya, S. (2014). *Türkiye sahası masal ve efsanelerinde demonolojik varlıklar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Sıbıç, B. (2020). Tabiatüstü varlıkların Türkiye Türkçesindeki görünümleri: cin, şeytan örneği, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15(40), 1234-1235.

Sipahi, A. (2006). *Türk halk inançlarında büyü ve büyü ile ilgili uygulamalar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şirin, T. (2009). Metafizik varlıklardan cinlere inancın psiko-sosyal boyutları. Ed. Sami Erdem, *Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları Sempozyumu*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 653-668.

Tunçtan, B. (2018). *Suat Derviş'in hayatı, edebi kişiliği ve romanlarında gotik özellikler (korku edebiyatı)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis.

Yalçınkaya, M. (2020). İlâhi dinlerin cin kavramı algısı: genel bir yaklaşım. *Pearson Journal of Social Sciences & Humanities*, 5(7), 170–183.

Yeşil, N. (2009). *Nezihe muhiddin, kadın gotiği ve gotik kahramanlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yeşilyurt, T. (2018). Kuran'da cin, melek ve şeytan. *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 9-21.

Yücesoy, V. Ö. (2007). *Korku edebiyatı (gotik edebiyat) ve Türk romanındaki örnekleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

https://islamansiklopedisi.org.tr/illiyyin erişim tarihi: 09.04.2023

https://islamansiklopedisi.org.tr/azazil erişim tarihi: 09.04.2023.

https://islamansiklopedisi.org.tr/azazil erişim tarihi: 09.04.2023.

https://onedio.com/haber/cinler-tarafindan-yazildigi-soylenen-ve-dunyada-sadece-iki-kopyasi-bulunan-yasakli-kitap-kitabu-l-azazil-791042 erişim tarihi: 21.04.2024

https://tr.wikipedia.org/wiki/Bram_Stoker'dan_Dracula erişim tarihi: 16.04.2024.

https://www.beyazperde.com/diziler/dizi-3345/ erişim tarihi: 16.04.2024.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Alacakaranl%C4%B1k_Efsanesi_(film_serisi) erişim tarihi: 16.04.2024

https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/cin-suresi-72/ayet-1/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1 erişim tarihi: 26.03.2024

https://www.kuranvemeali.com/zariyat-suresi/56-ayeti-meali erişim tarihi: 26.03.2024.

EXTENDED ABSTRACT

The "fear" motif has a wide place in Anatolian oral culture. The origins of these fear-based stories and legends actually date back to Central Asia. Lunar and solar eclipses, lightning, major natural disasters, dangerous wild animals, difficult winters, drought, enemy attacks, other unexplained natural events, epidemics of infectious diseases and the phenomenon of death can be counted as the effective reasons for the emergence of horror stories in the ancient Turkish society. After the Turks settled in Anatolia, the existing culture of fear became even richer under the influence of Islam and the different societies they interacted with in Anatolia (Kurds, Arabs, Byzantines, Armenians, Greeks, Jews, etc.). This culture continues to be enriched with elements from Mesopotamian mythology (Babylonian, Sumerian, Akkadian, etc.). Especially the surahs and verses in the Quran about beings such as devils, jinn, Gog and Magog, lead to the enrichment of this culture of fear. On the other hand, after the conquest of the Balkans, horror elements such as "vampire, ghost, witch", which were common in the Balkan geography, were included in the Anatolian horror culture. Turkish communities living in the Caucasus also brought their own horror stories with their migration to Anatolia throughout history. All these developments create a literature of horror stories in Anatolia that is rare in the world. In addition to these stories and legends, Turkish fairy tales also contribute greatly to horror literature (Sarpkaya, 2014). In the novels Siccîn and Beş Sevim Apartmanı - Rüya Tabirli Cinperi Yalanları, demons are treated as a dream or hallucination, and in the novel Cin Çarpması, they are treated as real beings. The main starting point in all three novels is the use of verses and suras in the Quran about jinn. In all three novels, encyclopedic information about demons is included in the fiction to make the event believable. While it is revealed that the jinn are a dream or hallucination in Siccin and Beş Sevim Apartmanı, such a method is not used in Cin Çarpması. We learn many things from all three novels, such as that jinn are intelligent beings, that they live much longer than humans, that they can take on any form they want, that they are created from fire, and that they are divided into two groups: the good ones (Muslims) and the bad ones (infidels). In all three novels about jinn, classical beliefs such as reading the Surahs Falaq and Nas, which are included in folk narratives, protection from jinns with the herb, and wandering around in eerie places can lead to encountering jinns, are also included. In all three novels, things are said about demons that are different from what is said in religious sources and folk legends. In almost all three novels, the demons have very similar qualities and abilities. There is no special meaning or quality that the authors of all three novels add to the concept of genie. Jinns are nothing more than figures in all three novels. In all three novels, demons are discussed from the perspective from which people view demons. However, as readers, we wonder what would happen if the demons were treated as characters rather than types in these novels. In these novels (and of course in other Turkish horror novels), what the djinn thinks and feels as a novel hero is never included. In other words, demons are no more than a "type", a simple figure, in Turkish horror novels in general and in these three horror novels we have examined in particular. The demons remain passive elements in the "conflict", which is one of the essential concepts that make a novel a novel. Jinns, who are intelligent, long-lived, have deep knowledge, can take on any shape they want, and are mysterious and ancient creatures with thousands of rumors about them, can be handled in more creative and surprising ways; Folk stories about encounters between humans and demons could have been placed more skillfully in novels.

In the novel Beş Sevim Apartmanı - Rüya Tabirli Cinperi Yalanları, the jinn are used as a "fantastic" element, a "mystery" element rather than a "horror" element; It remains a theme that arouses curiosity rather than arousing fear in the reader. In the novels Siccin - Amel Defteri and Cin Çarpması, it can be said that the theme of jinn arouses relatively fear. But we can say that, except for the novel Beş Sevim Apartmanı - Rüya Tabirli Cinperi Yalanları, the concept of "believability" at the fictional level is weak in the other two novels, and therefore the reader cannot be aroused at a level of fear appropriate to the purpose. It can be said that in all the horror novels we have examined, this issue of credibility - and of course impressiveness - is generally weak, and therefore horror novels in Turkey have not yet reached the level of popular horror novels in other countries of the world.

Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi / Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos Cilt: 11 Sayı:2
Journal of International Multidisciplinary Academic Researches / May-June-July-August Volume: 11 Issue: 2
2024
www.joimar.com

BOSNA HERSEK'TE YENİ DİNİ GERÇEKLİK OLARAK SELEFİLİK

SALAFISM AS A NEW RELIGIOUS REALITY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Muhamed SPORİŞEVİÇ

Doktora Öğrencisi, Doktora Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi, Bursa, Türkiye
***e-mail:** muhamed.sprsvc@gmail.com

ÖZET
Osmanlı Devleti ile beraber 15. yüzyılda Bosna topraklarına gelen İslam dini günümüze kadar devamlı olarak varlığını sürdürmüştür. İlk iki asırda halkın çoğunun İslam'a geçmesinin en önemli nedenlerinden biri Osmanlı uleması ve mutasavvıflarının faaliyetleri olmuştur. Böylece İslam'la tek bir kanaldan tanışan Bosna halkı devletin hâkim hukukunu (Hanefi) ve itikadî (Maturidi) mezheplerini benimsemiştir. Son Bosna savaşına kadar neredeyse hiç değişmeyen bu durum mücahitlerin gelmesi ve beraberinde yeni İslam yorumlarını getirmeleri ile büyük ölçüde değişmiş ve yeni dini gerçekliğin oluşmasına neden olmuştur. Bu makale, Selefiliğin Bosna topraklarına gelişini ve oradaki gelişimini, mevcut durumu ve geleneksel Bosna İslamı'nı ve Müslümanlar ile ilişkisini araştırmayı amaçlamaktadır.
Anahtar Kelimeler: Savaş, Selefilik, İslam Birliği, İthal İslam, Geleneksel İslam

ABSTRACT
The religion of Islam, which came to Bosnian lands in the 15th century with the Ottoman Empire, continues to exist until today. One of the most important reasons why most of the people converted to Islam in the first two centuries was the activities of Ottoman ulama and Sufis. Thus, the Bosnian people, who were introduced to Islam through a single channel, adopted the dominant legal (Hanafi) and religious (Maturidi) sects of the state. This situation, which remained almost unchanged until the last Bosnian war, changed greatly with the arrival of the mujahideen and their new interpretations of Islam, which led to the formation of a new religious reality. This article aims to investigate the arrival and development of Salafism in Bosnian lands, its current situation and its relationship with traditional Bosnian Islam and Muslims.
Key Words*:* War, Salafism, Islamic Union, Imported Islam, Traditional Islam

GİRİŞ

90'lı yıllarda yaşanan savaş Bosna Hersek'te geleneksel İslam anlayışına ve Bosna'lı Müslümanlara yeni Selefi dini yorumu bir miras olarak bırakmıştır. O günden bu yana geçen otuz yıl içerisinde bu miras birçok defa Bosna'nın ülke olarak ve Müslüman halkı olan Boşnakların Avrupa medeniyetinde yabancı ve tehdit içeren bir unsur olarak görülmesine neden olmuştur. "Avrupa'daki Radikal İslam'ın merkezi" "Radikal İslamcıların verimli toprağı" gibi yakıştırmalar devamlı olarak hem yerel hem de Avrupa basınında ve siyasetinde Bosna için kullanılır olmuştur. Son yıllarda Hırvat, Çek ve Fransız cumhurbaşkanlarının cihatçı üsler ve farklı cephelerden dönen cihatçılara dikkat çekmeleri, Bosna'yı her an patlayabilir bir "zaman bombası" olarak göstermeleri konunun tazeliğini korumasına ve gündemde kalmasına neden olmuştur.

İlk günden beri Bosna'da faaliyet gösteren Selefi gruplar dini şiddet ve radikalleşme ile özdeşleşerek siyasal ve toplumsal düzeni tehdit eden bir unsur olarak görülmüştür. İlk olarak Savaş yıllarında Bosna topraklarında Avrupa'nın ortasında şeriat devletini kurmak isteyen mücahitlerle başlayıp, 2000'li yıllarda birkaç kişiyi küresel cihatla ilişkilendirerek devam etmiş ve zirvesini farklı ülkelere cihat için giden ve daha sonrasında 2010'lu yılların ortalarında ülkelerine tekrar dönenlerle yaşamıştır. Selefi gruplar ve genel manada bu dini

yoruma sahip olan bireyler her daim küresel cihatla olan bağlantılarına ve radikalleşme potansiyellerine odaklanılarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada Bosna Hersek topraklarında Selefilik kavramı tarihsel ve sosyal bir olgu olarak ele alınacak ve durum tespiti yapılmaya çalışılacaktır. Bu tespit- çoğunlukla metinler, İslam Birliği tarafından hazırlanan resmi belgeler, Bosna Selefilerinin kaynakları ve son birkaç yıl içerisinde Selefiler üzerinde gerçekleştirdiğimiz alan araştırma sonuçlarına dayanarak yapılacaktır. Selefiliğin ilk günlerinden itibaren gelişimi ve evrimi sebepleri ve sonuçları ile beraber ortaya koymaya çalışılacak. Ayriyeten her dönem içerisinde dini ve devlet otoriteleri ile olan ilişkileri de tespit edilmeye çalışılacaktır.

Yardım Kuruluşları ve Mücahitler

1990'lı yıllarda Slovenya, Hırvatistan ve ardından 1992'de Bosna Hersek'in bağımsızlık ilan etmesi, çok uluslu sosyalist Yugoslavya'nın sonunu getirmiştir. Ancak bu ayrılma süreci barışçıl bir şekilde gerçekleşmemiş ve neredeyse on sene sürecek aralıksız savaş ve katliamlara neden olmuştur. Savaş beraberinde kitlesel milliyetçilik ve onunla birlikte dini uyanış ve canlanmayı da getirmiştir. Her ne kadar milliyetçilik 80'li yıllarda özellikle Sırp ve Hırvatlarda bir ivme kazanmış olsa da zirvesini savaş döneminde Bosna topraklarında Boşnaklara karşı yapılan zulüm, "etnik temizlik", dini ve milli miraslarını yok etme ve Bosna'yı ikiye ayırma planları ile görmüştür. O güne kadar Bosna'nın veya Bosna Müslümanları olan Boşnakların varlığından bile habersiz olan İslam dünyası televizyondan, gazetelerden ve diğer iletişim araçları sayesinde Boşnakları öğrenmiş ve din kardeşlerine karşı yaşanan her türlü vahşete şahit olmuştur. Yıkılan cami ve mescitler, katledilen Boşnak siviller ve yakılmış Kur'an görüntüleri yardım ve bağış kampanyalarının ve televizyon programlarının kaçınılmaz unsurları olmuştur. Böylece dünya çapında Boşnak halkına karşı işlenen vahşetlere dair farkındalık artmış ve birçok kişi yardım çağrısına cevap vermiştir. Bunun yanı sıra İslam dünyasında çeşitli dini otoritelerin Bosna'ya ve din kardeşlerine yardım edilmesi konusunda dini fetvalar çıkarması Müslüman halkalar üzerinde son derece tesirli olmuştur (Karcic, 2010).

Diğer taraftan BM, Avrupa komşuları ve genel manada uluslararası topluluğun Bosna'ya yeterli seviyede yardım etmemesi, üstelik BM'nin silah ambargosu uygulaması Boşnakları çaresiz durumda bırakmıştır. Böyle bir ortamda yardıma muhtaç kalan Bosna hükümeti ve İslam Birliği insani, finansal ve diplomatik yardım için yüzünü tamamıyla İslam dünyasına çevirmiştir. Kısa süre içerisinde başta Sudi Arabistan ve İran olmak üzere tüm İslam dünyasından yardım kuruluşları ve insani yardımlar gelmeye başlamıştır. Savaş döneminde Bosna'da *The Times* gazetesinin muhabiri olarak çalışan Adam Lebor *"A Heart Turned East-Among the Muslims of Europe and America"* (Doğuya yönelmiş kalp-Avrupa ve Amerika Müslümanları arasında) kitabında ilk iki bölümü Saraybosna ve Bosna Hersek'e ayırarak dikkatini savaş döneminde Boşnaklara ve onların dine dönmelerini ele almaktadır. Kendisi Boşnakların dine dönmelerinin başlıca nedeni olarak batının uyguladığı silah ambargosunun yarattığı hayal kırıklığı ve kızgınlığı olarak belirtir (LeBor, 1997):

> *"Diplomatlar, [silah ambargosuna ilişkin] kararın savaşı yavaşlatacağını ve barışın getirilmesine yardımcı olacağını savundu, ancak gerçekte ön saflarda silah ambargosu, Müslüman kurbanlar ile Sırp saldırganlar arasındaki ahlaki eşdeğerliğin bir işleviydi ve Müslümanların öfkesini daha da körükledi. Daha da önemlisi, silah ambargosu, daha az titiz veya sizin bakış açınıza göre daha fazla titiz olan devletlere askeri boşluğa girme fırsatı sağladı. Washington yardım etmezse Tahran ve Riyad yardım ederdi. Bosnalı Müslümanlar bu İslam*

ülkelerindeki teokratik yönetim sistemlerine sempati duymuyorlardı, ancak Batı'ya silah konusunda aylarca süren nafile taleplerden sonra, Ortadoğu ülkelerinden gelen askeri ve mali yardımı memnuniyetle kabul ettiler."

Bu kuruluşlarla beraber Bosna topraklarında daha önce görülmeyen ve mevcut dini yorum ve uygulamalar ile uyuşmayan yeni yorumlar ve uygulamalar da gelmeye başlamıştır. Diğer taraftan yardım kuruluşların yanı sıra dünyanın dört bir tarafından Bosna'daki din kardeşlerine yardımcı olmak adına Mücahitlerin gelmesi bu yeni fikirlerin yayılmasına destek sağlamıştır (Preljevic, 2017).

Savaş yıllarında Bosna'da cihat için gelen bir mücahit o durumu şöyle anlatmıştır (Fawaz, 2007):

"*Komünist ideoloji, İslam dininin tüm özelliklerini ve İslam anlayışını silmişti. Bazı Müslüman gençlerin boynunda bir haç takılı olduğunu gördük, ancak bu ne anlama geldiğini bilmiyorlardı, çünkü bunlar Müslüman ailelere aitti ve bazıları Arap ve Müslüman isimlere sahipti. İslam hakkında tamamen bilgisizdiler. Bu nedenle, Bosna'da üstlendiğimiz sorumluluğun, sadece geldiğimiz savaş görevinden daha geniş ve kapsamlı olduğunu gördük. Silah taşıyanların yanı sıra, bir çağrının, bir kitabın, bir mesajın taşıyıcıları haline geldiğimizi fark ettik."*

Gelişlerinden itibaren dini dâva'yı veya kendilerinin de ifade ettiği üzere "Gerçek İslam'ı" öğretmeyi ve yaymayı cihat kadar önemli görmeyi ve ana hedeflerinden biri haline getirmeleri çok üzün sürmedi. Bu faaliyetlerin en önemlilerinden birisi Bosna'nın Travnik şehrinde 1993 yılında ortaya çıkan ve kendini İmad el-Mısri olarak tanıtan kişinin Boşnakçada yayınladığı bir takım eserler gösterilebilir. Kendisi açıkça Bosna'daki İslam anlayışını, halkın dini pratiklerini ve bunlara karşı etkisiz kalan Bosna'nın yerel dini âlimlerini eleştirmiştir. "*Düzeltmemiz gereken bazı anlayışları"* adında bir kitapçıkta imamlarına hem gayrimüslimler hem de Müslümanlar arasında nasıl davranılacağına dair bilgi ve talimatlar vermektedir. El-Mısri'nin başlattığı tartışma her ne kadar ilk olarak dini ve mezhep anlayışlarını kapsamış olsa da arkasından Bosna Müslümanlarının dünya görüşleri sosyalizm, milliyetçilik, demokrasi ve genel olarak dünyevi ve dini hukuku da kapsamıştır. El-Mısri'nin yerel ulema ve İslam anlayışı ile giriştiği bu mücadele yıllar içerisinde Bosna'da "Geleneksel Bosna İslam'ı" ve "İthal İslam'ın " ayrışmasına neden olmuştur (Hećimović, 2006).

Her ne kadar ülkenin %75'i işgal altında olup ve tamamen Müslümanlardan temizlenmiş olsa da geri kalan %25'lik kısımda din ve dini hayat neredeyse sınırsız bir biçimde uygulanmaktaydı. Bu durum son derece dindar ve motivasyonla gelen Mücahitlerin kendileri ile beraber getirdikleri dini anlayışı yerli halka yaymasına katkıda bulunmuş ve böylece selefi dini anlayış ve fikirler ilk defa Bosna topraklarına girmiştir. Bu dönemde yeni dini fikirlerin yayılması konusunda bir diğer faaliyet olarak Arap ülkelerin de İslami ilimleri okumak üzere çoğu zaman mücahit ve yardım kuruluşları tarafından Boşnak gençlerin gönderilmesi ve Arapça ve İngilizceden Boşnakçaya dini metinlerin tercüme edilmesi de karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra savaş dönemi ve sonrasında yerli halkın ekonomik gücünün neredeyse sıfıra yakın ve çoğunlukla yardım kuruluşlarının yardımlarına bağlı olması onları yeni dini fikirler kabul etmeleri konusunda teşvik edici bir unsur olmuştur (Alibasic, 2003).

Bunun yanı sıra çatışmanın da devam etmesiyle ve çok kültürlü Bosna idealinin giderek erozyona uğradığı bir ortamda, yabancı savaşçıların enerjik İslami coşkusu daha önce laik olan Müslümanlar arasında daha da etkili hale geldi. Ancak, bu durum Bosnalı Müslümanların belirli kabul edilebilir kültürel sınırlar dışına çıkarılması ve manipüle

edilebileceği anlamına gelmiyordu. Arap gönüllülerin taahhüdü takdir edilirken, yerel Müslümanlar üzerinde daha katı İslami yorumların dayatılması, Bosna'daki İslam toplumu içinde ciddi sorunlara neden oldu. Medyadan az ilgi görmesine rağmen, savaş boyunca Mücahitler ile ılımlı Bosnalı Müslümanlar arasındaki çatışmalar yaygındı. Özellikle yoğun olarak bulundukları bazı bölgelerde Şeriat kurallarını uygulamaları ve vatandaşlara onu dayatmaya çalışmaları Selefi mücahit ile Bosnalı Müslümanları karşı karşıya getirmiştir (Morrison, 2008).

Bosnalı Müslümanların yüzyıllık izolasyona maruz bırakıldığı koşullar nedeniyle, savaş dönemi ve savaş sonrası ilk yıllarda bir topluluk olarak İslam'ın ideolojik yorumu konusunda net bir duruş belirleme ve İslam düşüncesindeki çeşitliliğe karşı açık bir tutum oluşturma ve "bağışıklık" geliştirmekte zorlandılar (Jusic, 2011). Ortaya çıkan bu duruma ilk tepki olarak 1993 yılında İslam Birliği Reîsülulemâ (İslam Ansiklopedisi) görevinde bulunan Mustafa Tseriç (Bos. Cerić) tarafından farklı dini yorumların etkisini azaltmak amacıyla ibadetlerde Hanefi mezhebine zorunlu uyumu gerektiren bir fetva yayınlanmıştır (Bosna Hersek İslam Birliği, 2024).

Savaşın bitiminde Dayton barış antlaşması 3. maddesi Bosna'da yerli silah kuvvetleri dışında bulunan ve başka ülkelerden gelen silah kuvvetleri, danışmanları, eğitmenleri ve mücahitlerin sınır dışı edilme şartını içeriyordu. Bu şarta bağlı olarak 1996'dan itibaren mücahitlerin çoğu sınır dışı edilmeye başlanmış ve aralarında bazıları Bosna Hersek vatandaşlığı aldığından ötürü Bosna'da ikamet etmeye devam etmiş ancak çoğu büyük şehir merkezlerinden ziyade kırsal bölgelere yerleşmiştir. Her ne kadar Dayton anlaşması Bosna'da çatışmaları durdurup barışı getirmişse de IFOR adı altında 60 bin kişilik barış güçlerinin ülkeye gelmesi mücahitler tarafından son derece olumsuz karşılanmıştır. Kendileri Boşnak halkının ve hükümetinin cihadı bırakıp onların dört sene boyunca acı çekmelerine müsaade eden gayrimüslimlerin hâkimiyeti altına girmelerini ihanet olarak kabul etmiştir.

Savaş Sonrası Sivilleşen Selefilik

Savaşın bitmesi ve çatışmaların durmasıyla beraber Bosna topraklarında "Kılıç Cihat" da sona ermiştir. Bu durum kısa süre içerisinde Bosna ordusunda görev alan mücahitlerin ordudan terhis edilmesine ve onların farklı bir gerçeklik ile karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Savaş döneminde kendilerine atfettikleri dâvayı sivil hayatta da devam ettirmek adına çoğunlukla STK ve yardım kuruluşları kurarak veya buralara katılarak faaliyetlerine devam etmeye çalışmışlardır. Bu STK ve yardım kuruluşları savaşta olduğu gibi ülke dışından sağlanan fonlarla faaliyetlerini sürdürmeye çalışmış ve neredeyse hepsinin ana gayeleri Bosna topraklarında "gerçek İslam'ı" Selefiliği yaymak olmuştur.

İslam ülkeleri Bosna hükümetine ve Boşnaklara savaş sırasında yardım sağlama konusundaki rollerini savaş sonrasında da devam ettirip birçok durumda arttırmışlardır. Her ne kadar savaş döneminde ideolojik açıdan geleneksel Boşnak Müslümanlar ve onların temsilci kurumu olan İslam Birliği ile Selefiler arasında bir uzaklaşma yaşanmış olsa da savaş sonrasında sosyo-ekonomik gerçeklik toplumu ve İslam birliğini çaresiz bırakarak gelen yardımları kabul etmeye ve bu yardımlarla finans edilen faaliyetleri çoğunlukla desteklemeye zorlamıştır.

Bunun yanı sıra savaş döneminde çeşitli kamplarda veya Boşnakların çoğunlukta olduğu Zenica, Travnik veya Visoko gibi şehirlerin belirli bölgelerinde bulunan Selefiler, büyük şehirlere doğru yönelmeye ve buralarda faaliyetlerini sürdürmeye başlamışlardır. Bu durum yerel geleneksel İslam'a bağlı Müslümanları ve onların temsilcisi olan İslam Birliğini ve

Selefileri karşı karşıya getirmiş ve günümüze kadar devam edecek olan “İthal / Gerçek İslam” ve “Geleneksel / Bozuk İslam” arasında bir mücadeleye neden olamuştur.

Sivilleşmede Sudi Arabistan’ın etkisi

Hem savaş döneminde hem de savaş sonrasında devlet seviyesinde Boşnaklara yardım sunan ilk ülke belki de Sudi Arabistan olmuştur. İlk başta bu yardımlar özel bağış mahiyetinde olmuş olsa da 1993 yılında yardım faaliyetlerini Riyad valisi Prens Salman İbn Abdülaziz Al-Saud’inin emriyle kurulan "Suudi Arabistan Bosna-Hersek'e Yardım Yüksek Komitesi" üstlenmiştir. Tahminlere göre cami, okul, kültür merkezi ve yetimhaneler için toplamda 600 milyon dolar harcanmıştır (Henderson, 2003). Suudi Kalkınma Bankası, Suudi Kalkınma Fonu ve Uluslararası El-Haremeyn İyilik Vakfı gibi diğer Suudi kurumları da aktif bağışçılar arasındaydı. Kendileri de benzer şekilde kreşler, okullar, yetimhaneler, İslami merkezler ve camiler gibi yerleri finanse ederek, onları Selefi literatürüyle donatarak ve bu kurumlarda İslam’ın Selefi yorumunu doğrudan öğretmesini şart koşarak yerel halk arasında savaş sonrasında Selefiliğin yayılmasını ve yaşatılmasını desteklemişlerdir. Bunun yanı sıra çeşitli Selefi müelliflerin eserleri Boşnakçaya tercüme edilip halka dağıtılmıştır. Bunların arasında en meşhur olan ve neredeyse günümüzde de her Boşnak evinde bulunan Yüksek komisyon tarafından basılan İbn Kesirin Tefsiri ve Buhari’nin Sahih’inin tam çevirisini içeren “Aile Kütüphanesi” eseri olmuştur. Bunun yanı sıra diğer önemli proje Suudi hükümeti tarafından kaleme alınmış ve Boşnakça tercümesi ile basılmış 500 bin adette basılan Kur’an-ı Kerim’dir. Tüm eserler ücretsiz bir şekilde dağıtılmıştır (Karcic, 2010).

Sudi Arabistan yardımları özellikle savaş sonrasında kesin bir biçimde sadece Selefi propagandasının yapılabileceği projeler için kullanılmıştır. Bu durumu Bosna’nın ilk cumhurbaşkanı Alija Izetbegović bir röportajında neden Sudi hükümet farklı projelerde destek sağlamıyor sorusuna “Onlar (Sudi Arabistan) bana asla fabrika için para vermezler!” şeklinde cevapladı (Pejic, 2000).

Sudi Arabistan’ın savaş sonrasında gözle görülebilir en büyük projesi şüphesiz günümüz Sudi kralı o dönemin ise prensi olan Selman ibn Abdul-Aziz tarafından yaptırılan ve babasının ismini taşıyan “Kral Fahd” camii ve İslam merkezi olmuştur. Yapı toplamda 8200 metre karelik bir alanda inşa edilmiştir ve 5000 kişilik kapasiteye sahiptir. Bu özellikleri ile günümüze kadar Balkanlar’ın en büyük camii olma özelliğini de taşımaktadır. Ancak Kral Fahd Camii sadece ebatları ve inşa edildiği mimari tarzı ile dikkati çekmemektedir. Daha önemlisi cami inşa edildiği mekân açısından adeta bir gövde gösterisi ve yeni dönemin en önemli sembollerinden birisi haline gelmiştir. Saraybosna’nın en genç olan “Novi Grad” Yeni Şehir belediyesinde bulunan cami Moymilo, Alipaşino ve Voyniçko (bos. Mojmilo, Alipašino, Vojničko) mahallelerinin birleştiği noktada yer almaktadır. Bu mahallelerin üçü de 1984 yılının Kış Olimpiyatları için inşa edilmiş ve akabinde vatandaşların hizmetine sunulmuştur. Mahalleler kuruluşundan itibaren sosyalist rejimin medarı iftiharı olmuş ve o dönemin ideolojik çizgisini yansıtan bir yapıya sahiptir. Bu nedenle caminin bu alanda inşa edilmesi eski rejimin ortadan kalktığına ve yeni bir dönemin geldiğine işaret etmektedir. Caminin inşa edilmesinden sonra kısa süre içerisinde Selefi topluluğun Saraybosna'daki ve ülkedeki merkezi nokta haline gelerek etraftaki sosyalist mahallelerin ideolojik yapısını yeni taşınan sakinlerini de gitgide etkilemeye başlamıştır. Günümüzde ise bu bölge neredeyse Selefilik ile tanınır hale gelmiştir. Her ne kadar Sudi hükümeti hem savaş dönemi hem de sonrasında bir çok yardım faaliyetinde bulunmuş olsa da Kral Fahd cami ve İslam merkezi

tüm bunların tacını temsil etmektetedir. Aynı zamanda Bosna Hersek'in sosyo-kültürel yapısını etkileyen en önemli etkenlerinden birisi olmaya devam etmektedir.

Selefilik ve STK'lar

Savaş esnasında yardım kuruluşu ve mücahitler tarafından Bosna'ya getirilen Selefilik din anlayışı, savaş sonrasında varlığını ve "Gerçek İslam'ı" yayma davasını genel olarak büyük şehirlerde sivil toplum örgütleri bünyesinde sürdürmeye çalışmıştır. Selefilik Bosna'ya yabancılar tarafından getirilmiş olsa da kısa süre içerisinde bayraktarlığı yerel halk tarafından üstlenilmiştir. Önceki başlıkta bahsedilen Sudi Arabistan hükümeti yardımı ile oluşturulan alt yapı imkânları ile beraber Selefiliği yayma faaliyetleri genel olarak çeşitli STK'lar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bu STK'lar genel olarak eski mücahitler ve Müslüman ülkelerde eğitim gören ve ülkelerine hizmet etmek için dönen gençler tarafından kurulmuştur. Aktif İslam Gençliği (Aktivna Islamska Omladina) ve Furkan derneği bu STK'ler arasında kendini İslami Aktivizm ile öne çıkarmış ve özellikle Selefi dâva konusunda çok etkili olmuştur. Savaş sonrası ülkenin sosyo-ekonomik zaaflarından istifade ederek kısa süre içerisinde güçlü bir dayanışma ağı oluşturmayı, otoritelerini artırmayı ve takipçi kitlesini genişletmeyi başarmışlardır (Hesova, 2021).

Özellikle gençler arasında popülerliği hızlıca artan kuruluşlar, kuruluşlarından itibaren çok geçmeden yeni şubeleri açmayı başarmış ve Bosna'nın Saraybosna, Travnik, Zavidoviçi, Visoko ve Bugoyno şehirlerinde faaliyetlere başlamıştır (Metodieva, 2023). Bu yıllarda üyelerin profili genel olarak Bosna'nın kırsal bölgelerinden gelen gençlerden oluşsa da aralarında şehir merkezlerinde ikamet eden eğitimli kişilerin sayısı da azımsanacak kadar da değildi (Alibasic, 2003).

Bünyelerinde üyeleri için din eğitimi, spor etkinlikleri ve çeşitli yerel ve yabancı konuşmacıların katıldığı konferanslar düzenlediler. Bunların arasına savaş döneminde Bosna'da Selefilik davasının birinci ismi olarak bilinen İmad el-Mısrı, Sudi Arabistanlı Salman al-Avde ve Zenitsa'da (bos. Zenica) bulunan İslam Pedagojik Fakültesi'nden çeşitli profesörler de katılmışlardır. Böylece kısa süre içerisinde savaşçı kimliğini ve cihad görevini yeni dâî (TDV İslam Ansiklopedisi) kimliği ile değiştirerek toplumun barışçıl İslamlaşması için çalışan birer aktivisti haline geldiler (Jusic, 2010). Bu dönemde yapılan faaliyetler arasında zikredilmesi gereken en önemli proje 1997 yılından itibaren yayınlanan ve toplamda 5000 sayısına ulaşan "*Saff*" dergisi olmuştur. İki haftada bir çıkan ve sayı başına 9000 adette basılan dergi her ne kadar Selefi fikirleri temsil eden dernek tarafından ortaya çıkarılsa da içerik ve yazım üslubu bakımından ılımlı (*Selefiyyetu-s-Sahve)* bir çizgiyi takip etmiştir (Jusic, 2011; Büyükkaya, 2014; Alibasic, 2003).

Selefi STK faaliyetlerinin ilk yıllarında gözle görülür bir başarıya ulaşmış olsalar da talihleri 2001 yıllında Amerika'da gerçekleşen terör saldırıları sonrasında tersine dönmüştür. Amerika'nın önderliğinde Terörle Mücadele Savaşı başlaması, Bosna'da halkın ve devletin dikkatlerini Selefilere ve kuruluşlarına vermeye neden olmuştur. Aşırılık eğilimleri şüphesiyle hem Bosna hem de uluslararası denetleyicilerin ortaya koyduğu yeni terörle mücadele politikaları nedeniyle STK'ların Sudi finansman desteklerinin kesilmesine ve sonunda hem AİG'in hem de Furkan'ın kapatılmasına neden olmuştur.

11 Eylül saldırıları ve Selefilik

Savaş döneminde 1992-1995 yılları arasında farklı İslam ülkelerinden dört bin kadar mücahidin Bosna'da cihat için bulunması ve aralarında bazılarının çeşitli terörist örgütlerle bağlantılı olması, 2001 yılı 11 Eylül saldırıları sonrasında günümüze kadar Bosna Hersek'in Avrupa'da bir terörist yuvası olarak görülmesine neden olmuştur. Mücahitlerin çoğu Dayton anlaşması sonrasında Bosna'yı terk etmiş olsa da onlardan bin üç yüz kadarı vatandaşlık elde edip Bosna topraklarında yaşamaya devam etse de kısa süre içerisinde sayıları azalmıştır. Bir kısmı Avrupa'nın diğer ülkelerine göç etmiş, bir kısmının ise Bosna hükümeti savaş döneminde verilen vatandaşlıkları revize edilerek sahtecilik suçlamasıyla vatandaşlık hakları iptal edilmiştir (Sarajlic, 2010). Buna rağmen Avrupa ana akım medyasında ve birçok siyasetçinin zihninde Bosna günümüzde de radikal İslam'ın ve cihatçı teröristlerin yuvası olmaya devam etmektedir (Sarajlic, 2011).

Bu durum savaş sonrasında İslami aktivizmle ilgilenen ve çoğunlukla kuruluşunda savaş gazilerinin de yer aldığı Selefi STK ve benzer kuruluşların kapatılmasına neden olmuştur. Kamu baskısı ve devamlı yapıştırılan terör damgası birçok kişinin kırsal bölgelerde bulunan küçük selefi topluluklara çekilmesine neden olmuştur.

Bosna'da Kalan Mücahitler ve Paralel Topluluk

11. Eylül saldırıları Bosna'da mücahitleri ve onlarla beraber gelen Selefilik din anlayışını birinci derece siyasi ve güvenlik problemi haline getirmiştir. Saldırı ardından Washington'dan ve dönemin Amerika başkanı olan George W. Bush tüm dünyaya açık bir mesajı göndererek her bir ülkenin bir karar vermesi gerektiğini: " *Ya bizimlesiniz ya teröristlerle"* ve bu yolda Amerika'yı desteklemeyen her bir ülkeyi düşman kabul edileceği konusunda uyarmıştır. Bu uyarı dönemin Bosna Hersek hükümeti olan "Değişim için İttifak" koalisyonu tarafından ciddiye alınmış ve kısa süre içerisinde devletin terörle mücadele ekibi oluşturulmuştur. Akabinde Mısır, Cezayir ve diğer ülkelerden gelip Bosna'da vatandaşlık elde eden kişiler hem yerel hem de Amerikan polisi ve silah güçleri tarafından çeşitli terör suçlamaları ile gözaltına alınmış ve çoğunlukla Bosna'dan ya öz ülkelerine sınır dışı edilmiş veya Amerika'nın farklı hapishanelerine gönderilmiştir (Abazović, 2007). Bu dönemden sonra Bosna'daki Selefi topluluk sosyo-kültürel anlamda ciddi bir ayrım yaşamıştır. Modern hayatın şartlarına uyum sağlamaya çalışan ve büyük şehirlerde çok fazla göze batmayacak ve dikkat çekmeyecek şekilde yaşamaya çalışan Selefiler ve onların aksine şehirlerin dışında genelde terk edilmiş köylerde devletin otoritesinden uzak bir biçimde yaşamaya çalışan daha radikal din ve dünya bakışına sahip olan selefi gruplar olarak ikiye ayrılmıştır. İkinci grup her ne kadar kendini uzaklaştırıp kamuoyundan uzak bir hayat yaşamaya çalışmış olsa da 2000'li yılların sonralarında "Gornya Maoça gibi" (bos. Gornja Maoča) yeni kurulmuş bu yaşam alanları gittikçe basın ve yayın organlarının birincil başlıkları haline gelmeye başlamıştır.

Bunun yanı sıra çoğu cihattan arındırılmış bir din anlayışını kabul etmeyen ve Bosna'daki dini otoritelerine başkaldıran Arap ülkelerinde eğitimini tamamlamış ve tamamı Boşnak kökenli olan yeni bir Selefi liderler grubu da aynı dönemde ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında en önemlileri Jusuf Barçiç (bos. Barčić) ve Nusret İmamoviç (bos. Imamović) olmuştur. Kendileri savaş dönemindeki mucahitlerden farklı olarak gayrı müslimlerle değil aksine geleneksel Bosna müslümanları ve kurumları ile bir çatışmaya girmiştir. Apaçık bir şekilde Bosna'daki İslamı eleştirip İslam Birliğinin otoritesine meydan okudular. Camilerde ibadet biçimlerini dayatmaya, vaaz vermeye hatta bir çok yerde camilere baskın yapıp ele geçirmeye

çalışmışlardır. Savaş döneminden farklı olarak yeni liderlerle beraber Selefiler artık Bosna hükümeti ve İslam Birliği ile dayanışmayı bırakıp apaçık bir çatışmaya girmiştir. Durum o derece vahim oldu ki Saraybosna'nın merkezinde bulunan Hünkâr Camii (bos. Careva Džamija) Barçiç ve takipçileri tarafından basılmasın diye kilitli olmak zorundaydı. Bu durum Boşnak halkı nezninde Selefilere karşı var olan tepkiyi daha da artırarak İslam Birliğini radikal önlemler almaya zorlamıştır. Birçok yerde geleneksel cami cemaati ve Selefiler arasında ortaya çıkan görüş ayrılığı nedeniyle Selefiler fiziki güç kullanılarak camilerden uzaklaştılışmıştır (Hesova, 2021). Durumu kontrol etmek ve çatışmaların önüne geçmek adına 16. Ekim 2007 yılında İslam Birliği "Ev Kuralları" adında bir düzenleme ile cami ve mescitlerde cemaatleri tarafından uyulması gereken kuralları ilan etmiştir (Bosna Hersek İslam Birliği). Alınan kararlar ilk başlarda pek fazla etki etmemiş ve camii cemaatleri ve selefiler arasındaki çatışmalar çoğu zaman da polislerin müdahaleleri ile ancak sonlandırılabilmiştir. Durumu kökten değiştiren gelişme ise Saraybosna'daki Hünkâr camiine girmeye çalıştıktan bir ay sonra Barçiç'in bir trafik kazasında hayatını kaybetmesi olmuştur. Barçiç'in ölümden sonra radikal selefi gruplar gittikçe kendi yerleşim alanlarına çekilip oralarda birbirleriyle bağlantılı ve tamamıyla İslam Birliğinden bağımsız yeni bir din yapısını kurmuşlardır. Bununla beraber Bosna devletinin kanunlarını da reddederek şeriatı ilan edip okullarda devlet kurumlarının eğitim programı değil Ürdün eğitim programlarını kullanmaya başlamışlardır.

Suriye'de savaşın patlak vermesi Bosna'daki devlet ve İslam Birliği'nin otoritesini sorgulayan ve buna karşı gelen bu radikal Selefi grupların çöküşünü hızlandırmıştır. Nusret İmamoviç gibi birçok farklı Selefi liderinin Suriye'ye gitmesi kendi takipçilerinin de ailecek göç etmesine neden olmuştur. Son olarak karizmatik ancak eğitimsiz bir lider olan Bilal Bosniç (bos. Bosnić) Suriye'ye gidecek olan savaşçıları toplamaya çalışması suçu ile yedi yıl hapis cezasına çarptılırmıştır. Ayrıca 2014 yılında İşid ve El Nusra arasında birbirlerini tekfir etme noktasına kadar varacak olan bölünme hem Suriye'de hem de Bosna'da radikal selefiler arasında ciddi bir güç kaybına neden olmuştur. 2015 ve 2016 yıllarında Suriye'de bulunan radikal selefilerin hem Bosna Müslümanlarını hem de İslam Birliği liderini tehdit etmesi devleti yeni bir takım müdahalelere zorlamıştır. Ülke dışında bulunan herhangi bir çatışma alanına gitmesi ve çatışmalara katılması ve bu faaliyetleri desteklemesi suç ilan edilerek birçok bireyin hapis cezasına çarptırılmasına neden olmuştur. 2006'dan beri devlet ve İslam Birliğinin otoritesini yok sayan onlara karşı gelen selefi gruplar son darbeyi Bosna'da faaliyet gösteren selefilerin "*Paralel Cemaat"* olarak adlandırdıkları yapılarla yüzleşmelerinde yaşamıştır (Hesova, 2021).

Para-Cemaat

Arap baharı süreci sonrasında 2011 yılında Suriye'de iç savaşın patlak vermesi ve özellikle 2014 yılında İşid'in ortaya çıkması Müslümanların yaşadığı neredeyse tüm ülkelerden Suriye ve Irak topraklarına bir radikal İslamcı göçünü başlatmış oldu. Bu göçte payını Bosna Hersek'te bulunan ve Selefi gruplarla bağlantıları olan birçok birey almıştır. Bosna topraklarından yapılan bu göçü tetikleyen ve destekleyen unsur olarak özellikle kırsal bölgelerde faaliyet gösteren Selefi grup ve cemaatler gösterilmiştir.

Çoğu izinsiz olarak faaliyet gösteren bu cemaatlerin faaliyetleri hakkında bilgi edinebilmek adına İslam Birliği tarafından 2015 yılının ikinci yarısından itibaren izlenmeye başlanmıştır. Bosna Hersek Anayasası ile Din Özgürlüğü ve Kiliseler ile Dini Cemaatlerin Konumu Hakkında Kanun'a göre, İslami öğretiye dayalı dini faaliyetleri düzenleme ve yürütme yetkisi

yalnızca İslam Birliğine aittir. Bu doğrultuda kendi yetki alanı dışında faaliyet gösteren ve gittikçe çeşitli terörist gruplarla bir araya getirilen bu cemaatler kamuoyunda "para-cemaati" olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Azinovic & Jusic, 2016).

Aslında "Paralel cemaat" veya "Para-Cemaati" kavramı din eğitimi ve ibadetleri (özellikle toplu ibadetleri Cuma ve Bayram namazları gibi) İslam Birliği tarafından izin verilen camiler dışında yerine getiren tüm grupları kapsamaktadır. Bu bağlamda Para-Cemaati kavramı Ahmedî'ler gibi küçük grupları, özerk Sûfî ve ayrımcı Selefi toplulukları için kullanılıyor olsa da Bosna'nın gündemine 2016 yılında İslam Birliğinin özellikle Selefilik ile ilişkili olan cemaatlerin kendi otoritesini kabul etme ve şemsiyesi altına girme ültimatomu ile düşmüştür (Hesova, 2021).

Genellikle 2000'li yılların başında kurulan ve çoğunlukla özel konutlarda faaliyet gösteren bu cemaatler, İslam Birliğinin herhangi bir kurumunda eğitim görmeyen ve çoğunlukla yurtdışında mezun olan İmam ve Dâî'ler tarafından yönetilmektedir. Üyeleri ise genel olarak gençlerden oluşsa da sosyo-ekonomik özellikleri farklılık göstermektedir. İslam Birliği yaptığı araştırmada toplamda 64 farklı para-cemaati tespit etmiş ve bunlardan 38 cemaat temsilcisi ile yapılan ve aylar süren görüşmelerin ardından 14'ü İslam Birliğinin otoritesi altın girmeyi ve kendileri tarafından Cuma namazı kıldıracak ve din eğitimi verecek olan İmamın belirlenmesini kabul etmiştir. Bu sürecin ardından, İslam Birliği'ne katılmayı reddeden bazı para-cemaatler, yasal olarak gerekli olan faaliyetleri için resmi yetkilendirme belgelerini sunamadıkları için Bosnalı yetkililer tarafından cezalandırıldı veya kapatıldı (Azinovic & Jusic, 2016). Anlaşmayı kabul etmeyenler İslam Birliğinden eşit muamele talebiyle bağımsız cemaatler koordinasyonunu kurmuşlar ve sonraki dönemlerde görüşmelerini devam etirmişlerdir.

Atlantik İnisiyatifi tarafından yapılan araştırmada bu para-cemaati üyelerinin birbirlerine son derece bağlı olduğu ve toplumdaki diğer "günahkâr" ve "dinden uzaklaşmış" bireylerden kendilerini ahlaki olarak üstün gördükleri saptanmıştır. Kendilerini gerçek inananlardan oluşan küçük, seçilmiş bir grubun parçası olarak gördükleri için "kiralık Müslümanlar" (maaş için çalışanlar) olarak adlandırdıkları imamlar aracılığıyla "kızıl İslam'ı" (komünist İslam'ı) öğrettiğini iddia ettikleri İslam Birliğine özellikle karşılardır (Azinovic & Jusic, 2016).

2016 yılında para-cemaatler olarak adlandırılan bu gruplar her ne kadar Bosna'nın genel Selefi topluluğunun küçük bir parçasını oluşturmuş olsalar da radikal geçmişleri ve birçok kez devlet otoritelerini tanımamalarından dolayı uzun süredir Selefilik ile ilgili oluşan kamuoyunun baş aktörlerinden birileri olmuş ve olmaya devam etmektedirler. Bunların aksine büyük kentlerde Selefi aktivistler, vaizler ve STK'lar benzer muamele ile karşılaşmamışlardır.

Dâîler: Kentsel İslam Aktivizm

2006'dan sonra Bosna Hersek'te yayın organları, basın ve genel olarak kamuoyunda Selefilik genel manada radikal İslam ve terörizm ile özdeşleşen bir çizgi izlemiştir. Bu durum önceki başlıklarda bahsedilen nedenlerden dolayı olmuştur. Ancak aynı dönem içerisinde savaş sonrası kurulan STK'larda görev alan veya farklı Arap ülkelerinde eğitim görüp Bosna'ya dönen ve yerli halk ile uyumlu bir şekilde yaşamını devam ettirmek isteyen ve sayıca radikal Selefilere göre çok daha fazla olan bir diğer Selefi kolu da arka planda gelişimini sürdürmüştür. Bu grupların en belirgin özelliği büyük kentlerde faaliyet göstermeleri, İslam aktivizmi ile uğraşmaları ve çeşitli Dâî'ler etrafında kümelenmeleri olmuştur. Bu Dâî'ler genel olarak Arap ülkelerinde eğitimini tamamlamış ancak İslam Birliği bünyesinde görev alamayan kişilerdir. İslami ilimler Hadis, Tefsir, Fıkıh ve Akaitte uzmanlaşmış aynı zamanda

Arapçaya son derece hâkim olan bu kişiler kısa süre içerisinde hem Selefi gruplarda hem de diğer geleneksel Müslümanlar arasında tanınmış ve dini otorite haline gelmişlerdir. Bu Dâî'lerin başında Safet Kuduzoviç (bos. Kuduzović) , Elvedin Peziç (bos. Pezić) ve Cevat Goloş (bos. Dževad Gološ) gibi isimler gelmektedir. Özellikle 2010'lu yıllarda internet ulaşılabilirliğinin ve sosyal medya kullanımının artması ile Dâî'ler ve onların etrafında kümelenen STK'lar kısa süre içerisinde sosyal medyada iletişim ve temsil kabiliyetlerini artırarak ve bu konuda uzmanlaşarak alanda yegâne otorite haline gelmişlerdir. Bununla beraber sosyal medya ve internetin en yaygın kullanıcılarının gençler olması hedef kitlelerine daha kolay ulaşmalarını da sağlamıştır. Ancak Dâî'ler kendi faaliyetlerini sadece sosyal medya ile sınırlandırmayıp sıklıkla STK'ların düzenlediği konferans ve vaazlara katılarak takipçi kitlesini büyütmeye ve bir arada tutmaya çalışmışlardır.

Dâî'ler ile paralel olarak kent selefileri arasında yeni bir STK'alaşma süreci başlamıştır. Savaş sonrasındaki yapılaşmaya göre yeni akım genel olarak modern eğitim merkezleri etrafında örgütlenmiş ve her ne kadar dini faaliyetleri yapmış olsa da dışarıdan bu merkezlerin dini eğitim veya dini dava ile ilgili olduklarını tahmin etmek mümkün değildir. Genel olarak herkesin benimseyebileceği (Oaza/ Vaha, Pozitiva, Fokus, Ponos / Onur) gibi yerel ve kapsayıcı isimler tercih edilmiştir. Günümüzde ortalama kırk kadar farklı eğitim merkezi faaliyet göstermektedir. Bu merkezlerin resmi bir lideri olmadığı gibi bu merkezler şeffaf bir teşkilatlanma yapısına da sahip değildir. Çoğu zaman da sıradan diyebileceğimiz insanlar veya eski mücahit ve aktivistler tarafından yürütülmektedir. Faaliyetleri arasında genelde dâîlerin vaazları, eğitimler (özellikle üst yaş ve kadınlara yönelik eğitimlerle öne çıkmaktadırlar), yardım faaliyetleri, web siteleri ve sosyal medya faaliyetleri sayılabilir (Hesova, 2021).

Kent selefi grupları ile radikal selefi gruplar arasında en önemli fark İslam Birliği ve geleneksel Boşnak Müslümanlara karşı bakış açısı olmuştur. Radikal selefilere nazaran devlet veya İslam Birliği otoritesine karşı gelmeyen, geleneksel Bosna İslam'ını birkaç konu hariç genel olarak kabul eden ve kendi yolunu önceki nesillerin yolu olarak görmektedirler. Bu nedenle kent selefileri yeni STK'ları yerel yönetimler, siyasi partiler ve dini kuruluşlar tarafından tanınmaya ve desteklenmeye başlanmıştır. Bazı merkezlerin organize ettiği iftarlarda farklı yerel siyasetçiler konuk ederken diğerleri ise farklı yönetim kademelerinden faaliyetler için finansman almışlardır. Zamanla sivil İslam alanında kendine kaçınılmaz bir yer edinen Selefi STK'lar yerel geleneksel STK'lar ile iş birliği içerisine de girmişlerdir. Örnek olarak 2013 yılında kurulan Boşnak STK Koordinasyonu ele alınabilir. Bu birliktelik içerisinde Srebrenitsa Anneleri, Genç Müslümanlar gibi geleneksel Boşnak kuruluşların yanı sıra eski Saff dergi üyeleri ve yeni Oaza, Put znanja, OKC Gradaçats gibi selefi STK'larını bulmak mümkündür. Bu kuruluşta liderler arasında özellikle Nezim Haliloviç Muderis ve Abdusamed Buşatliç öne çıkmaktadır. İlki bir savaş kahramanı General, İslam Birliğinin en önemli üyelerinden ve Hac organizasyonunun başkanı aynı zamanda Sudi hükümeti tarafından inşa edilen ve Selefilerin baş camisi olarak bilinen Kral Fahd caminin Cuma imam ve hatibidir. Diğeri ise el-Mucahit birliğinin üyesi, Saff dergisinin editörü ve AİO'nun vaizlerinden olan Buşatliç radikal bir din yorumunu terk eden ve İslam Birliğinin faaliyetlerinin önemini vurgulayan ilk selefiler arasındadır (Hesova, 2021).

Buşatliç gibi birçok farklı selefi dâî ve ilk dönem aktivisti zaman içerisinde radikal çizgiden uzaklaşarak bazı durumlarda tamamıyla Selefiliği de terk ederek yeni bir din aktivizmi ortaya koymuşlardır. Eski AİO aktivisti olan Sanin Musa bu yönelimin yeni lideri olarak sayılabilmektedir. Kendisi siyasi hedefleri olan, İslam Birliğine saygı duyan ve vatansever muhafazakâr kimliği ile kamuoyunda faaliyet gösteren bağımsız bir dâî olarak kendini

göstermektedir. Toplumsal faaliyetleri arasında dini aktivizmden çok siyasi ve sosyal konularla kendini ve grubunu tanıtmıştır. Bunlardan en meşhur olanı ise 2019 yıllında Saraybosna'da düzenlenen "Onur Yürüyüşüne" karşı "Aile Yürüyüşü" olmuştur. Aynı zamanda farklı zamanlarda özellikle Sırp radikal gruplara karşı anti yürüyüş düzenlemiştir. Sanin Musa liderliği altında Selefi gruplar Selefilikten tamamıyla uzaklaşarak kendilerini Hanefi geleneksel Boşnak milliyetçileri olarak göstermeye çalışmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada Bosna Hersek topraklarında ilk günden itibaren günümüze kadar Selefi dini anlayışın tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Başta Bosna topraklarında ortaya çıkışıyla başlayarak Selefi grubun dönüşümü analiz edilmeye çalışılmış ve zaman içerisinde ortaya çıkan çeşitli biçimlerine uygun tipoloji belirlenmeye çalışılmıştır. Bu tipolojinin genel olarak Selefilerin geleneksel Bosna İslam'ına, İslam Birliği ve Devlet otoritesine karşı gösterdikleri tavırlara göre belirlendiği ve ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Araştırma sırasında üç önemli tip Selefilik saptanmıştır: 1. Mücahitler, 2. Radikal Tekfirciler ve 3. Aktivist Dâîler.

Birinci tip savaş döneminde ve savaş sonrasında varlığını göstermiş ve genel olarak yabancı uyruklu mücahitler tarafından sürdürülen bir Selefilik anlayışı olmuştur. Savaş sonrası gelişmeleri nedeniyle Bosna'da yabancı uyruklu mücahitlerin sayısının azalması ve genel sosyal, ekonomik ve siyasi ortamın değişmesi ile bu Selefilik anlayışı 2000'li yılların başlarında ortadan kalkarak yerini daha radikal yerel kökenli selefi anlayışa bırakmıştır. Akabinde 2005 ile 2015 yıllar arasında selefi gruplar içerisinde en belirgin ve kendisinden en çok söz eden radikal tekfirci grupların dönemi yaşanmıştır. Suriye ve Irakta patlak veren savaşlarla birlikte ciddi bir kan kaybı yaşayan bu gruplar Bosna topraklarında varlığını neredeyse tamamıyla yitirdi ve bir daha toparlanamadı. Son olarak aslında 2000'li yıllardan itibaren ikinci planda faaliyetini gösteren şehir aktivist Selefi grupları 2010'lu yıllarda internetin yaygınlaşmasıyla günümüzdeki konumunu edinmeye başlamıştır ve Bosna'daki selefiliğin en kalıcı ve makul biçimine kavuşmuşlardır.

Edinilen tüm bu bilgilere göre Bosna'daki Selefilik ile ilgili şunlar söylenebilir: 1. Düşünülenin aksine Bosna'da tek bir selefi topluluk yok aksine birçok farklı gelişen ve dönüşen gruplar mevcut. 2. 90'lı yıllarda Bosna'ya gelen cihatçı Selefilik zaman içerisinde varlığını yitirmiş ve günümüzde neredeyse kendisinden hiç söz edilemez duruma gelmiştir. Günümüzde Bosna'da ki Selefilik genel olarak Arap ülkelerinde eğitim gören Boşnak kökenli âlim ve Dâîler etrafında gelişmektedir. Günümüzdeki Selefilik yerel dini otorite ve geleneksel Bosna İslam'ı ile çok daha uyumlu ve çatışmadan uzak bir çizgidedir. 3. Günümüz selefi grup ve cemaatleri herhangi bir ideolojik tehlikeyi oluşturmayıp aksine gençlere dini anlatmak ve benimsetmek noktasında İslam Birliği ile yarışan bir unsur haline geldiler. 4. İslam Birliği ve Selefiler arasındaki ayrım çoğu zaman ideolojik değil siyasi bir ayrım olmuştur. İslam Birliği otoritesini kabul eden, toplumsal ve tarihsel önemini kabul edip vurgulayan selefi âlim ve Dâîleri ötekileştirmekten çekindi ve kendilerine faaliyet alanları açmış oldu (Hesova, 2021).

Son olarak başlangıç noktası ile günümüzde ulaşılan yer açısından Selefilik, Bosna'da ciddi bir değişimden geçerek ithal edilmiş bir dini anlayıştan Bosna dini çoğulculuk yapısı içerisinde kendine yer edinmiş ve parçalarından birisi haline gelmeyi başarmıştır.

KAYNAKÇA

Abazović V. (2007). *Al-kai'da u Bosni i Hercegovini "Mit ili stvarna opasnost*". Radio Slobodna Evropa yay.

Alibašić A. (2003). Traditional and Reformist Islam in Bosnia and Herzegovina, Cambridge Programme for Security in International Society, C-SIS WORKING PAPER No: 2, Sarajevo..

Azinović V., & Jusić, M. (2016). *The New Lure of the Syrian War - The Foreign Fighters' Bosnian Contingent*. The Atlantic Initiative, Sarajevo.

Bosna Hersek İslam Birliği. https://islamskazajednica.ba/index.php/fetve-i-rezolucije/2836-kui-red-u-dramijama Erişim tarihi: 01.03.2024

Fawaz G.A. (2007). *Journey of The Jihadist: Inside Muslim Militancy*. Hercourt yay, New York..

Hećimović, E. (2006). GARIBI: Mudžahedini u BiH 1992-1999, Zenica: Fondacija Sina yay.

Hesová, Z. (2021). Wahhabis and Salafis, daije and alimi: Bosnian neo-Salafis between contestation and integration. *Southeast European and Black Sea Studies, 21*(4), 593-614.

Jusić M. (2011). *Islamist Movements in The Twentieth Century And Their Presence In BiH, In Islamic Scene in Bosnia And Herzegovina, Udruženje Ilmijje Islamske Zajednice u BiH and Fondacija Konrad Adenauer*. Sarajevo.

Jusić M. (2010). Ko su „vehabije" uhapšene u Gornjoj Maoči, Preporod,

Karčić, H. (2010). Islamic revival in post-socialist Bosnia and Herzegovina: International actors and activities. *Journal of Muslim Minority Affairs, 30*(4), 519-534.

LeBor A. (1997). *A Heart Turned East: Among the Muslims of Europe and America*, St. Martin's yay. New York.

Metodieva, A. (2023). The radical milieu and radical influencers of bosnian foreign fighters. *Studies in Conflict & Terrorism, 46*(9), 1725-1744.

Morrison, K. (2008). Wahhabism in the Balkans. Defence Academy of the United Kingdom, Advanced Research and Assessment Group. Shrivenham..

Pejić N. (2000). Alija Izetbegović ile yapılan görüşme, 23 Haziran 2000 Sarajevo.

Preljević, H. (2017). Preventing religious radicalization in Bosnia and Herzegovina: The role of the BiH Islamic Community. *Journal of Muslim Minority Affairs, 37*(4), 371-392.

Sarailic, E. (2010). *The Bosnian Triangle: Ethnicity, Politics and Citizenship*, CITSEE working paper, 2010/06, School od Law, University od Edinburgh.

Sarajlić, E. (2011). The return of the consuls: Islamic networks and foreign policy perspectives in Bosnia and Herzegovina. *Southeast European and Black Sea Studies, 11*(2), 173-190.

TDV İslam Ansiklopedisi. https://islamansiklopedisi.org.tr/ Erişim tarihi: 01.03.2024

EXTENDED ABSTRACT

After the conquest of Bosnia and Herzegovina in 1946, the Ottoman Empire brought with it many novelties, among which was a new religion. Therefore, the history of Islam in Bosnia is closely related to the history of the Ottoman state. Unlike other Islamic states, the Ottoman Empire introduced an unusual form of hierarchy among the Ulema and Islamic scholars. Very often all religious officials were generally civil servants including Muftis, Muders, Imams, Hatibs and Qadis. Because of this form of organization, during its five-century rule in Bosnia and Herzegovina, apart from the official Hanafi - Maturidi interpretation of Islam, there was not much space for the development or expansion of other forms of religious interpretation. This was precisely the reason that over time Bosnian Muslims shaped their culture and way of life according to the principles of those interpretations and the needs of the place and era where they lived.

After the withdrawal of the Ottoman Empire after the Congress of Berlin, in a short period from 1878 to 1945, three states with different beliefs and ideologies replaced each other on the territory of Bosnia and Herzegovina. One thing they all had in common was that they were non-Muslims and that Islam and Muslims in general in Bosnia entered a long period of decline. After almost a hundred years of stagnation in the 1970s, an Islamic revival took place in Bosnia, which, although modeled after similar movements in the Islamic world, still took place within the framework of local Muslim institutions and traditions.

At the beginning of the war conflicts in Bosnia and Herzegovina in the 1990s, in order to find international help and a way out of the hopeless situation in which they found themselves, Bosnian Muslims increasingly began to turn to friendly Islamic countries. In a short period of time, hundreds of different non-governmental organizations began to operate in the state and outside it, all with the aim of collecting and delivering aid to the endangered population of Side. Along with foreign aid, the first Mujahideen (Islamic Fighters) arrive, who begin to actively participate in war conflicts on the soil of Bosnia. Together with them, they bring a new way of interpreting and practicing Islam, which until then was foreign on the soil of Bosnia and Herzegovina. In a short period of time, this new interpretation of the faith begins to spread more and more among the local population and, with steady steps, lays the foundation for what we call the Salafi community in Bosnia today.

At the beginning of the war conflicts in Bosnia and Herzegovina in the 1990s, in order to find international help and a way out of the hopeless situation in which they found themselves, Bosnian Muslims increasingly began to turn to friendly Islamic countries. In a short period of time, hundreds of different non-governmental organizations began to operate in the state and outside it, all with the aim of collecting and delivering aid to the endangered population of Side. Along with foreign aid, the first Mujahideen (Islamic Fighters) arrive, who begin to actively participate in war conflicts on the soil of Bosnia. Together with them, they bring a new way of interpreting and practicing Islam, which until then was foreign on the soil of Bosnia and Herzegovina. In a short period of time, this new interpretation of the faith begins to spread more and more among the local population and, with steady steps, lays the foundation for what we call the Salafi community in Bosnia today.

The new Salafi interpretation of religion, although it differed in many ways from the local traditional interpretation under the influence of war events, the collapse of the long-standing socio-economic system and social values, resulted in the spread of the same in places where until then religion had a great influence. After the war, the situation largely remained the same, so that through the activities of foreign organizations and the local population, the Salafist community continued to expand and develop in other cities and places where it was not able to operate during the war. This situation led to the first serious contact between the traditional and the newly born interpretation of religion on the soil of Bosnia, and after the same, the first inter-Muslim conflict. Although these conflicts almost never escalated and remained at the level of verbal tension between the two groups on opposite sides, they never completely disappeared.

The rough approach of members of the Salafi community towards traditional Muslims and the attempts of some of its leaders to forcefully impose their "True Islam" on the population has produced aversion and intolerance towards them among the majority of citizens. In addition, the connections of some members with various terrorist organizations after the eleventh of September deepened the rift between the Salafist and local community even more. Not long after the attack in New York, the pressure of the international community on Bosnia resulted

in the expulsion from the country of almost all persons who had come to Bosnia in the war as Mujahideen. This event was a turning point in the Salafi community, where members split into more radical ones who began to form their own isolated communities and settlements, and others who were much more moderate, who remained living among the local population and operating there through various organizations.

Although the second listed Salafi community was and remains more numerous, the first more radical, with the growth of Islamophobia in the world and events in the Middle East, was used as an example to generalize all those who fit the description of Salafi. Domestic and foreign media have contributed greatly to this, and have maintained the image of Salafis as radical Islamists, whether or not they had anything to do with it.

Another important event that shaped today's Salafi community happened with the Arab Spring and the conflicts in Syria. As a by-product of those conflicts was the emergence of ISIL, which in a short period of time attracted a large number of radical members from Bosnia and Herzegovina and thus led to their almost complete disappearance. In addition, the position of the Islamic Community in Bosnia regarding the issue of Para Džemat (congregations that are not under the control of the Islamic Community) caused the approach of many of them to the community and therefore the convergence of these congregations with traditional Islam in Bosnia.

On the other hand, the expansion of social networks after 2010, and the return of many students from studies in Arab countries, led to the development of a new generation of Salafis whose main characteristic is activism and Islamic dawa (calling to faith). This new form of Salafi action gathered around a few alims (Islamic scholars) became popular among the Salafi community as well as among traditional Muslims. The basis of the characteristics of people from both groups is that they are made up of younger people who in most cases grew up, were educated and worked in the same environments and places. Therefore, those going through the same socialization managed to find a common language even though they essentially have different religious backgrounds. Another factor that was perhaps crucial for the spread of today's Salafi activism is the good relationship between the leaders of the Islamic community and the Salafi community. In many cases, the leaders of the Salafi community began to publicly express their support for traditional Islamic institutions in the country and justify some of their actions, although this was not the case in the early years. In the end, it can be said that the Salafi community has come a long way from the Mujahideen to the radical to today's moderate. is the main feature of social and religious activism.

Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi / Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos Cilt: 11 Sayı:2
Journal of International Multidisciplinary Academic Researches / May-June-July-August Volume: 11 Issue: 2
2024
www.joimar.com

İKİ DİLLİ ÖĞRENCİLER ÜZERİNE YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

EXAMINATION OF POSTGRADUATE THESES ON BILINGUAL STUDENTS

Zerrin ÇEBİ[1], Mustafa BAŞARAN[2]

[1]Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
[2]Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği Bölümü, İstanbul, Türkiye
***e-mail:** zerrinacr@gmail.com

ÖZET
Bu çalışma iki dilli öğrenciler üzerine yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi amaçlamıştır. Çalışmamızda iki dillilik üzerinde yapılan 28 yüksek lisans tezi ve 2 doktora tezi incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada değerlendirilen tezler doküman analizi yapılarak incelenmiştir. Çalışmanın sonunda ilgili alanyazın incelendiğinde iki dilli bireylerin sosyal, kültürel, iş, eğitim vb. yapılarının söz konusu durumdan etkilenmektedir. Tezlerin genellikle öğrenciler üzerinde yapıldığı görülmüştür. Öğretmenlerin örnekleme alındığı çalışmalarda genellikle öğretmenlerin kavramları kazandırma konusunda zorlandığı görülmüştür.
Anahtar Kelimeler: İki dillilik, anadil, eğitim

ABSTRACT
This study aimed to examine postgraduate theses on bilingual students. In our study, 28 master's theses and 2 doctoral theses on bilingualism were examined. Qualitative research method was used in the study. The theses evaluated in the study were examined by document analysis. At the end of the study, when the relevant literature was examined, bilingual individuals' social, cultural, business, educational, etc. structures are affected by this situation. It has been observed that theses are generally written on students. In studies where teachers were sampled, it was generally observed that teachers had difficulty in teaching concepts.
Key Words*:* Bilingualism, mother tongue, education

GİRİŞ

Dil, insanoğlunun hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Bunun sebeplerinin en başında dil kavramının hem fikirleri ifade etme hem de iletişim sağlama aracı olması gösterilmektedir. Dilin meydana gelmesinde de bireylerin iletişime geçme kaygısına sahip olmalarının etkili olduğu belirtmektedir. Bireylerin etkili şekilde iletişime geçmeleri ve iletişim aşamasında da her toplumun yaygın şekilde konuştuğu ve iletişime geçme evresinde kullandığı anadili bulunmaktadır. Bu çerçevede dil kavramının içerik açısından her coğrafyada farklı bir yapıya sahip olduğu ifade edilmektedir (Güleryüz, 2008).

Dil öğretimi üzerinde yapılan araştırmalarda çokkültürlü eğitim çerçevesinde incelendiğinde görülmektedir. Çokkültürlü eğitimler temel olarak çeşitli toplumlara ve etnik kökenlere sahip olan bireylerin aynı eğitim örgütünde ve sınıflarda bir arada ders işlemlerini ifade etmektedir. Günümüzde küreselleşme aşamasına ve mecburi göçlere dayalı olarak çokkültürlü eğitim kavramı alanyazında yaygın şekilde tartışılan konular arasında bulunmaktadır (Bagceli-Kahraman & Onur-Sezer, 2017; Suradi, 2018; Lonto ve ark., 2020; Sutton, 2005). İki dillilik, her iki dili birden ana dilindeki gibi karakteristik ve akıcı şekilde konuşabilme veya kullanabilme düzeyi olarak açıklanmaktadır. İki dilli olan kişiler, iki dili de kendi ana dili gibi konulur, denetler, şekillendirir, doğal ve bilinen biçimde kullanmasının yanında iki dillilik aynı zamanda aynı düzeyde iki farklı dili kullanabilmektir (Aşçı, 2013).

İki dillilik, iki dili de aynı yetilere sahip şekilde kullanabilme becerisi olarak ifade edilmektedir. İki dilli kişiler bir ülkenin göçmenleri, azınlıkları, iş insanları, yerlisi ya da öğrencileri olabilmektedir. İki dilli kişilerin Fransızca ve Almanca gibi iki prestijli dili bulunmuyorsa söz konusu kişilerin başarılı olduğu ve her iki dilden de yararlanabildiği görülmektedir. İki dilli kişilerde bilişsel gelişimin daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Ancak daha az prestijli dilleri konuşabilen iki dilli kişilerin eğitiminde yeterli düzeyde başarı görülmediği belirtilmektedir. Bu varsayım dillerin doğası ile veya belirli dillerin öğrencilerin gelişimine ne düzeyde etkilediği ile alakalı bilimsel bir tanımının olmadığı söylenmektedir (Demirel, 2019).

Bu çalışmanın da amacı iki dilli öğrenciler üzerine yapılan 30 tane lisansüstü tezin incelenerek, öğrencilerin eğitim, sosyal, kültürel ve diğer sosyal ilişkilerine yönelik etkilerinin ortaya koyularak ilgili alanyazına ışık tutması amaçlanmıştır.

Tablo 1. Araştırmada İncelenen Tezlerin Künyeleri

Yazar/Yıl	**Tez Türü**	**Araştırma Grubu**	**Veri Toplama Araçları**
Ağırman, 2019	Yüksek Lisans Tezi	20 Türkçe öğretmeni	Nitel
Altıparmak-Yılmaz, 2020	Doktora Tezi	10 öğretmen	Nitel
Canan, 2012	Yüksek Lisans Tezi	30 Öğrenci	Nitel
Canlı, 2022	Yüksek Lisans Tezi	30 okul öncesi çocuk	Karma
Çoban, 2018	Yüksek Lisans Tezi	400 iki dilli birey	Nitel
Değirmenci, 2023	Yüksek Lisans Tezi	36 okul öncesi öğrenci	Karma
Demiral, 2023	Yüksek Lisans Tezi	30 çocuk ve ebeveyni	Nicel
Ece-Yapılcan, 2022	Yüksek Lisans Tezi	150 ilköğretim öğrencisi	Nicel
Esersin, 2017	Yüksek Lisans Tezi	14 çocuk	Karma
Gülmez, 2023	Yüksek Lisans Tezi	401 okul öncesi çocuk	Karma
Gürleyen, 2014	Yüksek Lisans Tezi	917 öğrenci	Nicel
Güven, 2021	Yüksek Lisans Tezi	8 ebeveyn	Karma
Hamarat, 2019	Yüksek Lisans Tezi	311 okul öncesi çocuk	Nitel
Jamrji, 2021	Yüksek Lisans Tezi	20 öğrenci	Nicel
Kandemir, 2023	Yüksek Lisans Tezi	Alan taraması	Nicel

Karslı, 2015	Yüksek Lisans Tezi	150 okul öncesi öğrenci	Karma
Koşan, 2015	Yüksek Lisans Tezi	150 okul öncesi öğrenci	Nitel
Oturak, 2021	Yüksek Lisans Tezi	206 öğretmen	Nitel
Özdemir, 2016	Yüksek Lisans Tezi	104 ortaokul öğrencisi	Karma
Seçer, 2015	Yüksek Lisans Tezi	75 okul öncesi öğrenci	Nitel
Şahin, 2023	Yüksek Lisans Tezi	Alınyazındaki dil eğitimi programı	Doküman analizi
Şıhanlıoğlu, 2021	Yüksek Lisans Tezi	80 genç	Karma
Tulu, 2009	Yüksek Lisans Tezi	59 okul öncesi öğrencisi	Karma
Türkel, 2023	Yüksek Lisans Tezi	32 öğrenci	Karma
Ünlü, 2022	Yüksek Lisans Tezi	Literatür taraması	İçerik analizi
Yalçın-Su, 2020	Yüksek Lisans Tezi	13 öğrenci	Karma
Yaman, 2005	Doktora Tezi	196 öğrenci	Nitel
Yavuz, 2021	Yüksek Lisans Tezi	28 ortaokul öğrencisi	Karma
Yılmaz, 2016	Yüksek Lisans Tezi	85 iki dilli birey	Karma
Yılmaz, 2023	Yüksek Lisans Tezi	20 sınıf öğretmeni	Karma

Tablo incelendiği zaman çalışmaların 2 tanesinin doktora tezi olduğu, 28 tanesinin yüksek lisans tezi olduğu, tezlerin örneklem grupları incelendiğinde; 1'i türkçe öğretmenleri üzerinde yapıldığı, 1'inin sınıf öğretmenleri üzerinde yapıldığı, 2 tanesinin diğer öğretmenler üzerinde yapıldığı tespit edilmiştir. Çalışmaların 5'inin ortaokul öğrencileri üzerinde yapıldığı, 8'inin okul öncesi öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Çalışmanın 2'i ebeveynler ve çocuklar üzerinde yapılmıştır. Çalışmaların 3'ü iki dilli bireyler üzerinde yapılmıştır. Çalışmanın 1'i ilköğretim öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Çalışmaların 3'ü ilgili alan yazın taranarak yapılmıştır. Çalışmanın veri toplama aracı incelendiğinde 9'u nitel yöntem ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların 14'ü karma yöntem ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların 8'i nitel yöntem ile gerçekleştirilmiştir.

Yukarıdaki tabloda yer alan çalışmalarda elde edilen araştırma bulguları ve sonuçlar aşağıda açıklanmıştır.

Değirmenci (2023) tarafından yapılan araştırmada aileler tarafından iki dilli çocuklara kitap okumanın çocukların Türk dili gelişimine etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada yarı deneysel desen türlerinden "ön test, son test ve izleme testi kontrol gruplu desen" kullanılmış olup, katılımcılar deney grubunda 18'i olmak üzere 36 iki dilli okul öncesi

çocuktan oluşmuştur. Araştırma sonuçlarına göre deney grubundaki çocukların Türkçe dil gelişim düzeyleri ebeveynlerin kitap okuma pratiği sonrasında artmıştır. Deney ve kontrol grupları deneysel işlem öncesinde Türkçe dil gelişim düzeyi açısından eşit iken, aile kitabı okuma uygulaması sonrasında deney grubundaki çocukların Türkçe dil gelişim düzeyleri kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde gelişmiştir.

Demiral (2023) tarafından yapılan araştırmada yurtdışında yaşayan iki dilli Türk çocuklarının Türkçe öğrenme ve kullanma sürecinde ailelere yönelik dijital öğrenme içeriği geliştirme amaçlanmaktadır. Araştırmanın sınırları dahilinde 30 çocuk ve ailesi ile çalışma yapılmıştır. Almanya'da yaşayan Türk çocukların ailelerinin çocuklarına Türkçe öğretmek ve çocukların Türkçe öğrenme süreçlerini derinlemesine anlamak amacıyla örnek olay yöntemi seçilmiştir. Veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu çalışmanın verileri içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Katılımcıların ve ailelerin Türkçe öğrenmeye yönelik tutumları tek tek incelenerek elde edilen verilere göre öğrenci ve aile rolleri belirlenmiştir. Bu rollere göre dijital öğrenme içerikleri geliştirilmiş ve ailelere Türkçe öğretiminde rehberlik edilmiştir. Çocukların ailelerinin katıldığı dil öğretiminde iki dili de kolay kullanabildiği rapor edilmiştir.

Gülmez (2023) Bu araştırma, iki dilli 5-6 yaş grubu çocukların iletişim becerilerinin incelenmesi amacıyla nicel ve nitel yöntemlerin bir arada kullanıldığı karma araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın niceliksel bileşeni için çalışma grubu olarak 2022-2023 eğitim-öğretim yılında okul öncesi eğitime devam edecek olan 5-6 yaş arası 401 iki dilli çocuk maksimum çeşitlilik örnekleme yaklaşımı kullanılarak seçilmiştir. Araştırmanın nitel boyutunda çalışma grubunu aşırı veya sapkın örnekleme tekniğine göre belirlenen iletişim becerisi düzeyi en yüksek olan beş çocuğun öğretmeni ve iletişim becerisi düzeyi en düşük olan beş çocuğun öğretmeni oluşturmaktadır. Nitel verilerin incelenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, iki dilli çocukların iletişim beceri düzeyleri diğer tek dilli çocukların iletişim beceri düzeylerine göre yüksek, iki dilli çocukların iletişim beceri düzeyleri ise ortalama düzeydedir. Ayrıca iki dilli çocukların iletişim beceri düzeylerinin çocuğun cinsiyeti, anne eğitim düzeyi, ailenin geliri, çocuk sayısı, çocuğun aldığı okul öncesi eğitim süresi, öğretmenin cinsiyeti gibi özelliklere göre farklılık göstermediği görülmektedir. İki dilli çocukların iletişim yeteneği düzeyleri babanın eğitim düzeyine göre önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Ayrıca araştırmada öğretmen görüşlerine göre aile faktörünün iki dilli çocukların iletişim becerilerini etkileyen önemli bir faktör olduğu; çocukların her iki dile de maruz kaldıklarında iletişim beceri düzeyleri arttığı rapor edilmiştir.

Yılmaz (2023) tarafından yapılan araştırmada kapsayıcı eğitim çerçevesinde iki dilliliğin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya 20 sınıf öğretmeni dahil edilmiştir. Çalışmanın sonunda Diyarbakır çevresindeki kırsal yerleşimlerdeki eğitim kurumlarında iki dilli çocuklar çoğunluktadır. Anadili farklı olan çocukların sosyalleşme ve eğitim süreçlerine katılma becerileri yetersizdir. Anadili farklı olan çocuklar özellikle Türkçe öğrenme çıktılarında geri kalmakta, yeni nesil hayat bilimleri, fen bilimleri ve matematik alanlarında zorluklar yaşamaktadır. Çoğu katılımcı tarafından iki dillilik bir avantaj olarak görülürken, bazı öğretmenler iki dilliliği bir dezavantaj olarak görmektedir. Katılımcılar çocukların ana dilini öğrenmelerinin eğitim süreçlerine olumlu etkileri olduğunu sonucuna varılmıştır.

Şahin (2023) Bu çalışmada Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Finlandiya, Avustralya ve Türkiye'deki dil öğretim programlarında iki dillilik kavramının nasıl ele alındığının incelenmesi ve ana dilin ikinci dil olarak değerlendirilmesiyle elde edilecek benzerlik ve

farklılıkların karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Ülkelerin ikinci dil/yabancı dil öğretim programlarının çalışmada belirlenen kriterlere göre incelenmesi amacıyla ilişkisel tarama modellerinden biri olan karşılaştırmalı tarama modeli kullanılmıştır. Ülkelerin müfredatlarında iki dillilik kavramının incelenmesi sonucunda Yabancılara Türkçe Öğretimi Türkçe Öğretim Programı'nda iki dillilik kavramının sınırlandırıldığı ve aracılık kavramıyla ilişkilendirildiği görülmektedir. ABD'nin California eyaletinin müfredatında iki dillilik, çok dillilik ve çok kültürlülük kavramlarına yer verildiği ve iki dilli öğrenci yetiştirmeye önem verildiği sonucuna varılmıştır. Kanada Ontario müfredatında öğrencilerin iki dilli veya çok dilli bireyler olmaları hedeflenmektedir. Finlandiya müfredatı, öğrencilerin aktif küresel vatandaşlar olmalarını ve çok dilli eğitim yoluyla küresel konularda tartışmalara ve girişimlere katılmalarını amaçlamaktadır. Ayrıca Kanada, Avustralya ve Türkiye öğretim programlarının kültürel anlayışı geliştirmeye yönelik hedeflere sahip olduğu tespit edilmiştir. Tüm ülkelerin programlarının okuma, yazma, konuşma ve dinleme becerilerini içermesi açısından ortak bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Ancak ABD'de iletişim, Kanada'da kültürel unsurlar ve yönelim, Finlandiya'da kültürel çeşitlilik ve metin yorumlama konularının öğretim programlarının içeriğinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Programların öğretme-öğrenme süreci açısından incelenmesiyle elde edilen verilere göre programların öğrenci merkezli olması, iş birliğine dayalı olması, öğrenme çıktılarına uygun etkinliklerin yapılması ve bilgiden faydalanılması açısından benzer olduğu tespit edilmiştir.

Kandemir (2023) tarafından yapılan araştırmada yurt dışında yaşayan Türk çocuklarına yönelik Türkçe ve Türk Kültürü derslerinde kültür aktarımına fayda sağlayacak dijital oyunlar tasarlamaktır. Bu amaçla nitel araştırma yöntemlerinden biri olan tasarım geliştirme araştırma modeli kullanılmıştır. 2018 yılı Türkçe ve Türk Kültürü ders programı, Türkçe ve Türk Kültürü ders kitapları ve bu konuyla ilgili literatür taraması incelenerek mevcut oyun ve etkinliklerin kültür aktarımı açısından ne kadar yeterli olduğu tespit edilmiştir. Bu incelemeler sonucunda Türkçe öğretimi ve kültür aktarımı amacıyla kullanılabilecek dijital oyunların bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Araştırma kapsamında kültür aktarımı açısından yetersiz görülen konular belirlenerek Türkçe öğretimi kapsamında kullanılmak üzere 15 dijital oyun hazırlanmıştır. Oyunlar hazırlanırken çocukların ilgi, istek ve ihtiyaçları dikkate alınarak oyunların Türkçe öğretimine katkı sağlamasına özen gösterilmiştir. Çalışma sonunda oyunlarla öğretilen dil, çocuklarının motivasyonlarını arttırmış ve dili kolay öğrenmelerine yardımcı olduğu rapor edilmiştir.

Türkel (2023) tarafından yapılan araştırmada Balkan Yarımadası İskeçe şehrinde iki dillilik, Türk kimliği ve öğrencilere Türkçe öğretiminin mevcut durumunu değerlendirmektir. Bu nitel araştırmada, fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Ayrıca veriler kişilerle görüşülerek toplanmıştır. Bu kapsamda Türkiye'deki üniversitelerde öğrenim gören İskeçe kökenli 10 öğrenci, 40 yaş altı 13 kişi ve 40 yaş üstü 9 kişi Türkiye'deki üniversitelerde öğrenim gören bireylerle röportaj yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda İşkeçe'de Lozan Antlaşması sonucunda okul öncesi eğitim dışında iki dilli (Türkçe ve Yunanca) eğitim verildiği, Batı Trakya Türk azınlığına mensup olan İskeçelilerin büyük çoğunluğunun ailelerinde Türkçe öğrendikleri görülmüştür. Bir kısmı Pomad dilini ana dili olarak konuşuyor ve örgün eğitimleri sırasında Türkçe öğrendikleri görülmüştür. Türkçe eğitimini zorlaştıran bir durumdur. Batı Trakya Türk azınlığının büyük bir kısmı Türk kimliğine karşı diktatörce bir yaklaşımın olduğu görülmüştür. Buna rağmen Türk azınlığı kendilerini Türk görmekte, kendi kültürünü Türk kültürü olarak tanımlamakta ve Türkiye'yi memleketi olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle pek çok öğrenci lisans ve yüksek lisans eğitimlerini Türkiye'de almaktadır. Katılımcıların birçoğu Türkiye'deki üniversitelerde eğitim aldıktan sonra Batı Trakya'da görev yapmak istiyor.

Türkiye'de halkın Batı Trakya Türk Azınlığı'ndan habersiz olması hayal kırıklığı yaratan bir durum olup, bu sorunun aşılması için Türkiye'nin bölgeyi tanıtmaya yönelik farklı etkinliklerin olması beklenen bir durum olduğu rapor edilmiştir.

Ece-Yapılcan (2022) tarafından yapılan araştırmada öğrenim gören ana dili Türkçe olmayan ortaokul öğrencilerinin Türkçe Dil Öğrenme durumlarını dört temel dil becerisi ve dil bilgisi bağlamında öğrenci görüşleri incelenmiştir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan tarama modeliyle gerçekleştirilmiştir. Verilerin toplanmasında uzman görüşü alınarak hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışma üç farklı ortaokulda öğrenim gören 150 öğrenciyle görüşmeler yapılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin çoğunluğunun iki dilli olduğu ve bu iki dilin her konuda birbiriyle iç içe olduğu görülmüştür. Evde Kürtçe ve Türkçenin aynı anda konuşulduğunu söyleyen çok sayıda öğrenci bulunmaktadır. Anadili Kürtçe olan öğrencilerin neredeyse tamamının çoğunlukla Türkçe konuştuğu görülmüştür. Ayrıca evde ve aile bireyleri arasında genel olarak Kürtçe konuşulan dil olduğu, okulda ve toplum içinde ise Türkçenin daha çok konuşulduğu görülmüştür.

Ünlü (2022) tarafından yapılan araştırmada Türkçe derslerinde zorluk yaşadığı düşünülen iki dilli öğrencilerin yabancı dil öğretiminde kullanılan beceri temelli yaklaşım, materyal ve etkinliklerle desteklenmesi konusuna dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla iki dillilik olgusuna ilişkin çalışmalar incelenmiş, yabancı dil ve ikinci dil öğretiminin dinamikleri tartışılmış, Milli Eğitim Bakanlığı 7. ve 8. Sınıf Türkçe Ders Kitapları ve Yedi İklim A2-B1-B2, İstanbul B1-B2 , Yeni Hitit A2-B1 kitaplarındaki bazı örtüşen ünite ve temaların karşılaştırılmasından yola çıkılarak, yabancı dil öğretimindeki etkinlik, materyal ve uygulamaların, özellikle beceri açısından ihtiyaç duyulması halinde, iki dilli öğrencilerin Türkçe derslerinde kullanılabileceği yönünde önerilerde bulunulmuştur.

Canlı (2022) Araştırmanın amacı, dijital öykü anlatımının 48-60 aylık iki dilli çocukların ifade edici dil becerileri üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden biri olan ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel desende gerçekleştirilmiştir. Araştırma grubunu Kilis İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı bir anaokulu ve anasınıfında öğrenim gören, 48-60 ay arası, 16'sı kız, 14'ü erkek, normal gelişim gösteren 30 (Deney grubu 15, Kontrol grubu 15) iki dilli çocuk oluşturmuştur. Araştırmanın uygulama sürecinde 36 farklı hikâye kullanılmıştır. Başvuru süreci 12 haftada tamamlanmıştır. Hikayeler gruplara 2 farklı anlatım yöntemiyle anlatıldı. Deney grubuna dijital hikâye anlatımı yapılırken, kontrol grubuna ise geleneksel hikâye kitabıyla hikâye anlatılmıştır. Çocukların ifade edici dil gelişimi; kullandıkları kelime türlerine, toplam cümle sayısına, cümle içinde kullandıkları toplam kelime sayısına ve cümle içinde kullandıkları ortalama kelime sayısına göre incelenmiştir. Hem ön test hem de son test verilerini toplamak için sessiz/sözsüz bir hikaye kitabı kullanılmıştır. Sonuç olarak dijital öykü anlatımının 48-60 ay grubundaki iki dilli çocukların ifade edici dil becerileri üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Dijital öykü anlatımının deney grubundaki çocukların fiil, zamir, zarf ve bağlaç kullanımlarında anlamlı bir artış sağladığı ve çocukların kullandıkları toplam cümle sayısı, iki ve ikilik sayılarının artmasına katkı sağladığı tespit edilmiştir. Üç kelimelik cümleler, cümledeki toplam kelime sayısı ve bir cümledeki ortalama kelime sayısına ulaşılmıştır.

Şıhanoğlu (2021) tarafından yapılan araştırmada Suriyeli geç iki dilli bireylerden elde edilen yazılı belgeleri hata analizi yaklaşımıyla inceleyerek hata türlerini belirlemek ve aralarındaki

ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya 1205 birey dâhil edilmiştir. Çalışmanın sonunda iki dilli bireylerin yazılı anlatımlarında ortaya çıkan hataların direkt olarak kişilerin iki dilli olmaları ile alakalı olduğu gösterdiği, bunun yanında hataların özelliklerine göre bireylerin iki dillilerin yazılı anlatımlarından kaynaklandığı, dili erken yaşta öğrenenlerin farklılık gösterdiği rapor edilmiştir.

Jamrji (2021) Bu nitel çalışmanın amacı, iki dilli Irak Türkmenlerinin öğrenirken edindikleri yolları, ne ölçüde başarılı olduklarını ve farklı bağlamlarda kullanıldıklarını belirlemektir. Türkçeyi öğrenen ve geliştiren iki dilli 20 öğrenci ve öğretmen seçilmiştir. Veriler açık uçlu soru yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Araştırmaya katılan bireyler, çalışmanın sonuçları dikkate alınarak yabancı dilin günlük yaşamdaki önemini arttırmayı ve yabancı dil konuşanların karşılaştıkları engelleri ortadan kaldırmayı planlamaktadır. Birinci bağlama verilen tüm yanıtlar incelendiğinde katılımcılar yeni dil öğrenmenin önemli olduğunu, o dilin kültürünü kavramanın iş olanaklarını artıracağını vurgulamaktadır. Ankete katılanların tamamı yabancı dil bilgisinin televizyon, sosyal medya uygulamaları ve yeni dizi ve yeni eğlence alanlarının arttığına inanıyor. Katılımcıların tamamı Irak'ta Türkçenin yabancı dil olarak öğrenilmesinin önemini vurguladılar. Irak Türkmenlerinin yazı diline sahip olmaması Türkçe öğrenimini arttırmıştır.

Yavuz (2021) tarafından yapılan araştırmada mikro öğretim yönteminin iki dilli 7. Sınıf öğrencilerin yazma becerilerine etkileri incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya 28 iki dilli öğrenci dahil edilmiştir. Çalışmanın sonunda kontrol grubu ile kıyaslandığında mikro öğretiminin uygulandığı denek grubu lehine istatistiksel açıdan anlamlılık gösterdiği, mikro öğretim yöntemi iki dilli olan yedinci sınıf öğrencilerinin yaratıcı yazma yetilerinin geliştiği, öğrencilerin türkçe eğitimi kapsamında verilen derslerde daha başarılı oldukları rapor edilmiştir.

Oturarak (2021) Bu çalışma, öğretmenlerin okul öncesi dönemde iki dilli çocuklara yönelik iki dilliliğe ve iki dilli eğitime ilişkin eleştirel inançlarını incelemektedir. İki dilli çocukların dil ediniminde desteklenmesinin, iki dilliliğe yönelik tutum ve inançlardan etkilenebileceği bilinmektedir. Öğretmenlerin iki dilliliğe yönelik eleştirel inançları ve bunların demografik değişkenlerle ilişkilerinin araştırıldığı çalışmada, çalışmanın araçları 5'li Likert ölçeği ve katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin ek sorulardan oluşmuştur. Öğretmen inançlarının demografik değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların iki dilliliğin bilişsel, akademik, sosyal ve kültürel açıdan avantajlı olduğuna inandıkları ortaya çıkmıştır. Ancak iki dilli dil gelişimi ile ilgili sorulara verilen cevapların eşit dağılımı, bu konuda olumlu tutum geliştirmek için iki dilli dil gelişiminin araştırılmasının önemli olduğunu göstermektedir.

Güven (2021) Bu araştırmanın amacı, çocuklarına ana dili edinme döneminde İngilizce öğreten ve onları ana dili İngilizce olmasa da iki dilli bireyler olarak yetiştiren ebeveynlerin deneyimlerini, görüş ve algılarını ortaya çıkarmaktır. Araştırmaya katılan 8 ebeveyn ile yarı yapılandırılmış sekiz görüşme yapılmıştır. Toplanan veriler içerik analizi ve elde edilen bulgularla analiz edilmiştir. Ebeveynlerin deneyimleri incelendiğinde, görüşmelerde sadece olumlu deneyimlerden değil, olumsuz deneyimlerden de bahsettikleri görülmüştür. Ebeveynler, iki dilli çocuk yetiştirme sürecinde bazı aksaklıklar ve olumsuzluklar olduğunu belirtilmiştir. Bazı ebeveynler, çocuklarını iki dilli yetiştirme uygulamalarına çevrelerindeki kişilerin olumsuz tepki verdiğini belirtilmiştir. Ayrıca çocuklarıyla ana dilleri olmayan İngilizce konuşmaları nedeniyle yaşadıkları sıkıntılardan da bahsettikleri, Katılımcıların

tamamı iki dilliliği olumlu bir olgu olarak algılıyor ve çocuklarını iki dilli olarak yetiştirmenin hayatlarına olumlu etkileri olacağı, öte yandan ebeveynlerin bu süreçte çeşitli kaygılar yaşadıkları da anlaşılmaktadır.

Yalçın-Su (2020) tarafından yapılan araştırmada iki dilliliğin okul öncesi eğitimdeki yansımalarının incelenmesi amaçlanmıştır Çalışmaya farklı köylerinde görev yapan 7 okul öncesi öğretmeni ile 13 öğrencisi dahil edilmiştir. Çalışmanın sonunda okul öncesi öğretiminde iki dilliliğin pek çok etkisi olduğu, iki dillilik kurumlarsa akranlara ve sınıflarda bir kültür olarak kabul edildiği, ana dilin sınıf, okul, çevre ve akranlarla iletişimde oldukça fazla kullanıldığı, bunun yanında öğrencilerin ders dışı faaliyetlerde ve duygularını ifade etmede daha çok anadillerini kullandıkları, iki dilliliğin sınıf ve okul normlarına uygun davranma ve anlama bakımından negatif yansımaları olduğu, okulun ve sınıfın fiziki yapısına bir etkisi olmadığı, iki dilliliğin okul öncesi eğitimine uyarlanmasına, aktivitelerin anlaşılmasına ve zamanında tamamlanmasına olumsuz yönde etkilerinin olduğu, iki dilliliğin öğretmene etkilerinin öğretmen daha fazla gayret göstermesi ve bazı hallerde kendini yetersiz olarak hissetmesine neden olduğu, ayrıca iki dilliliğin okulda bir kültür olarak benimsemesinde ve öğretmenlerin sınıf kültürüne yönelik davranışlarına etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Altıparmak-Yılmaz (2020) tarafından yapılan araştırma Avustralya'da yaşayan Türk bireylerin Türkçeyi tercih etme, öğrenme, kullanma ve sürdürme konusundaki görüşlerini belirlemeyi ve ayrıca Türkçe'de yapılan yanlışlardan yola çıkarak iki dillilik bağlamında Türkçenin özelliklerini betimlemeyi amaçlayan tarama modelinde nitel bir çalışmadır. Çalışma grubunu Avustralya Sidney'de yaşayan 10-25 yaş arası Türk katılımcılar, aralarında bir ebeveynin de bulunduğu 102 kişi ve Türkçe öğreten 10 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre, katılımcı ebeveyn grubunun katılımcı çocuk grubuna göre Türkçeyi ana dil olarak kabul etme ve Türkçeyi tercih etme, kullanma ve sürdürme olasılığının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öğretmen görüşleri de bu sonucu desteklemektedir. Ana dil, en iyi ifade dili, dil tercihleri ve dil becerilerine ilişkin bulgularda ebeveynler için Türkçe, çocuk grubu için İngilizce lehine sonuçlanmıştır. Ebeveyn grubu Türkçeyi bir kimlik dili ve ana dil olarak görmekte ve onu gelecek nesillere aktarma misyonunu üstlenmektedir. Türkçe derslerinin öğrencilerin motivasyonlarını canlı tutacak şekilde yürütülmesinin önünde çeşitli ekonomik ve fiziki engeller bulunmaktadır. Katılımcı çocuk grubunun yazılı anlatım metinlerinin analiz sonuçları incelendiğinde; Dil hatalarından kaynaklanan morfolojik hataların, bilişsel işlem hatalarından kaynaklanan ikamelerin ve iletişimsel hatalardan kaynaklanan kısmi hataların oranı diğer hatalardan çok daha yüksektir. Morfolojik hataların çoğunlukla ikame tipi hata olduğu sonucuna varılmıştır.

Hamarat (2019) tarafından yapılan araştırmada 36-76 ay grubu, ikinci dil eğitimine devam etmeyen okul öncesi çocuklar ve okul öncesi eğitim kurumuna devam eden iki dilli veya ikinci dil bilen çocukların alıcı ve ifade edici dil puan ortalamaları anlamlı farklılık göstermekte midir? cevaplar aramaktır. Çalışmada Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı anaokulları, özel anaokulları ve ilkokullarda eğitimlerine devam eden 36-76 ay grubundaki 311 çocuk dahil edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; İkinci dil eğitimi almayan okul öncesi tek dilli çocukların ifade edici ve ifade edici dil puan ortalamaları, iki dilli veya ikinci dil eğitimi alan okul öncesi çocukların ortalamalarından daha yüksekti ancak istatistiksel olarak anlamlı olmadığı, ikinci dil eğitimi almayan tek dilli okul öncesi çocukların yaşla ilişkili ve anlamlı olduğu, ikiz olma durumunun ise kendilerine ve ebeveynlerine ait sosyodemografik değişkenler arasında negatif ilişkili ve alıcı dil gelişimi ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğu;

Yaş, babanın eğitim düzeyi olumlu yönde ilişkilidir ve ifade edici dilin gelişimini anlamlı bir şekilde ifade etmektedir. İki dilli veya ikinci dil eğitimi alan okul öncesi çocukların sosyodemografik değişkenleri, yaşı, eğitim süresi, anne eğitim düzeyi ile pozitif yönde ilişkili ve anlamlı; yaş, eğitim süresi, anne eğitim düzeyi, okul türü ifade edici dil gelişimi ile pozitif yönde ve anlamlı, negatif yönde ilişkili ve anlamlı olduğu rapor edilmiştir.

Ağırman (2019) Bu araştırma, iki dilli ve anadili Türkçeden farklı olan ortaokul öğrencilerinin Türkçeyi nasıl öğrendiklerini ve iki dilliliğin okuma becerisi, dinleme becerisi, yazma becerisi ve konuşma becerisi dilbilgisi öğrenimine etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya Batman ilindeki 5 farklı eğitim örgütünden 175 öğrenci ve bu okullarda görev yapan 20 Türkçe öğretmeni dahil edilerek görüşmeler yapılmıştır. Öğrencilere yönelik 16, öğretmenlere yönelik 13 sorudan oluşan görüşme formlarının öğrenci ve öğretmenlerden doldurulması istenmiştir. Görüşme formlarından elde edilen 3060 görüşten elde edilen veriler analiz edilerek kodlar ve temalar belirlenmiştir. Raporlama sürecinde katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Her katılımcıya "K" adı verildi ve "K1, K2, K3, K4…" şeklinde düzenlenmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin dil gelişimlerinin ana dilin etkisi ve Türkçenin yakın etkileşimi altında kaldığı görülmüştür. Öğrencilerin ana dili Türkçe olmasa da ana dillerinden daha çok Türkçe konuşurlar, Türkçenin hayatlarında daha fazla yeri vardır ve bu sayede Türkçeyi çok akıcı bir şekilde konuşabilirler. Anadili Türkçe olan iki dilli ortaokul öğrencilerinin de benzer şekilde Türkçe öğrendikleri, bu benzerliklere rağmen iki dillilere özgü dilsel hataların, iki dil arasında kod değiştirmenin ve aktarımın ana dilin etkisiyle yapıldığı tespit edilmiştir.

Çoban (2018) Bu çalışma, Fransa'da Fransızca ve Türkçe konuşan iki dillilerin Türkçe kullanmayı bırakma nedenlerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Öncelikle 43 sorudan oluşan beşli likert ölçeği hazırlandı. Bu formun 200 katılımcıya uygulanmasıyla geçerlik ve güvenirlik testleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda rastgele seçilen 400 kişilik örneklem grubuna anket uygulanmıştır. Bulgular, Türkçeyi terk etmiş Türkçe-Fransızca iki dilli kişiler için genel ortalamanın sosyal, eğitimsel, politik, demografik, dilsel ve medya algısının yüksek olduğunu; kültürel algıları orta, ekonomik algıları ise düşük düzeyde olduğu rapor edilmiştir.

Yılmaz (2016) tarafından yapılan araştırmada Türkçe-Kürtçe konuşabilen iki dilli bireylerin sözel akıcılık becerilerin incelenmesi amaçlanmıştır. 85 birey dahil edilmiştir. Çalışmanın sonunda tüm katılımcıların Türkçede Kürtçeye göre daha iyi sözel akıcılık performansına sahip olduğunu göstermektedir. Katılımcılar Türkçede anlamsal ve fonemik akıcılık görevlerinde Kürtçeye göre çok daha fazla kelime üretmektedirler. Katılımcılar her iki dilde de anlamsal akıcılıkta fonemik akıcılık görevlerinden daha iyi performansa sahiptir. Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç ise eğitim düzeyinin sözel akıcılık performansı üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle, eğitim düzeyi ne kadar yüksekse katılımcılar sözel akıcılık görevlerinde o kadar çok kelime ürettikleri, katılımcıların yaş grupları ile anlamsal-fonemik sözel akıcılık performansları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Özdemir (2016) tarafından yapılan araştırmada ortaokul 5. sınıfta öğrenim gören ve anadili Kürtçe olan iki dilli öğrencilerin yazma becerilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla ebeveynlerin eğitim durumu aynı, okudukları kitap sayısı eşit, demografik özellikleri aynı olan iki dilli öğrencilerin yazma becerileri tek dilli öğrencilerin yazma becerileriyle karşılaştırılmıştır. Araştırma betimsel tarama modelinde olup mevcut durumu aynı şekilde

ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma grubu Van ilindeki ortaokul 5. sınıf öğrencileriyle oluşturulmuştur. 52'si tek dilli, 52'si tek dilli 104 ortaokul öğrencisinden oluşmaktadır. Sonuç olarak ankette alınan tarihlere göre öğrencilerin hem hikaye hem de kompozisyon yazma becerileri tek dilli öğrenciler lehine olduğu, iki dilli ve tek dilli öğrencilerin hikâye ve kompozisyon yazma becerilerinde anne ve baba eğitim durumlarına göre birbirlerinden anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Ancak yıl içinde okudukları kitap sayılarında anlamlı bir farklılık bulunmadığı sonucuna varılmıştır.

Karslı (2015) Bu araştırmada iki dilli ve tek dilli çocukların üstbilişsel yargılarının doğruluğu ve bilişsel esneklikleri incelenmiş ve bu doğrultuda üstbilişsel yargıların doğruluğunun iki dilli ve tek dillilerin bilişsel esnekliklerinde düzenleyici rolü araştırılmıştır. Katılımcılar, 45-77 aylık 75 iki dilli ve 75 tek dilli kişidir. Öğrenme Yargılarının Doğruluğu ve Bilme Duygusu araştırmacı tarafından hazırlanan bir ortam aracılığıyla ölçülmüştür. İki dillilerin ve tek dillilerin bilişsel esneklik düzeyleri ve üstbilişsel yargıların doğruluğu açısından önemli ölçüde farklılaştığı, yani iki dilli grupların her birinin bilişsel esneklikleri ve üstbilişsel yargıların doğruluğunda tek dillilere kıyasla üstün performans sergiledikleri bulunmuştur. İki dilli ve tek dillilerde üstbilişsel yargıların bilişsel esneklik üzerindeki düzenleyici rolünü araştırmak için çoklu hiyerarşik doğrusal moderatör regresyon analizi yapılmıştır.

Koşan (2015) bu çalışma erken çocukluk eğitimi alan ve almayan iki dilli ilkokul birinci sınıf öğrencilerinin okula hazır bulunuşluklarını incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada ayrıca öğretmenlerin görüşleri de incelenmiştir. Bu araştırma hem nicel hem de nitel yöntemlerin kullanıldığı karma yöntemli bir çalışmadır. Araştırmanın örneklemi Şanlıurfa-Viranşehir'deki devlet anaokullarından 150'si erken çocukluk eğitimi almayan, 150'si erken çocukluk eğitimi alan 300 çocuk ve aynı ilçede görev yapan 30 öğretmenden; 15 ilkokul birinci sınıf öğretmeni 15 okul öncesi öğretmeni dahil edilmiştir. Araştırmanın sonunda okul öncesi eğitim almamış iki dilli ilkokul birinci sınıf çocuklarının okula hazırbulunuşluk ve alıcı dil düzeylerinin okul öncesi eğitim almış çocuklara göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada; evde konuşulan dil, kardeş sayısı, ailenin sosyo-ekonomik düzeyi ve anne-babanın eğitim düzeyi, erken çocukluk eğitimi alan ve almayan iki dilli çocukların okula hazır olma durumlarını etkilediğini; sonuç cinsiyet açısından anlamlı bir fark yaratmamaktadır. Okul öncesi ve ilkokul birinci sınıf öğretmenlerinden elde edilen verilerin analizine göre; Öğretmenler, okul öncesi eğitim alan çocukların okula hazırbulunuşluklarının daha iyi olduğunu ve okula hazırbulunuşlukta ailelerin önemli rol oynadığını düşünmektedirler ancak yapılan araştırmada aile etkileşimi ile ilgili çalışmalara yeterince önem verilmediği görülmüştür. Ayrıca okul öncesi öğretmenleri tarafından yılbaşında çocukların Türkçe konuşma konusunda sorun yaşadıkları ve yardıma ihtiyaç duydukları tespit edilmiştir.

Seçer (2015) Bu çalışma İstanbul Zeytinburnu ilçesinde yaşayan tek dilli ve iki dilli çocukların sosyal-duygusal gelişimlerini incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu araştırmanın örneklem grubunu, 2013-2014 eğitim-öğretim yılında devlet anaokullarına devam eden, iki dilli olarak büyüyen ve anadili Türkçe olan 5-6 yaş grubu çocuklar oluşturmaktadır. Toplamda 150 çocuk çalışmaya dahil edilmiştir. Bulgulara göre, tek dilli ve iki dilli gruplar arasında sosyal yeterlilik ve kaygı-geri çekilme açısından anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Öfke-saldırganlık açısından iki grup karşılaştırıldığında anlamlı bir fark olmadığı, iki dilli grupta sosyal yeterlilik, öfke-saldırganlık ve kaygıdan uzaklaşmanın yaş ve cinsiyete göre karşılaştırılmasında anlamlı bir farklılık olmadığı, tek dilli grupta yaşla birlikte sosyal yeterlilik, öfke-saldırganlık ve kaygı-çekingenlik karşılaştırıldığında anlamlı farklılık olduğu sonucuna varılmıştır.

Esersin (20174) tarafından yapılan araştırmada tek dilli türkçe ve iki dilli Türkçe-Kürtçe konuşan dil bozukluğun olan bireylerin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya iki dilli bireyler dahil edilmiştir. Çalışmanın sonunda iki dilli özgül dil bozukluğu olan bireylerin tek dil bozukluğu olanlardan dilbilgisel kapsamda farklı özellikler gösterdiği rapor edilmiştir.

Gürleyen (2014) tarafından yapılan araştırmada Makedonca türkçe iki dilli kişilerde Makedonca söz dizemlerinin türkçe söz dizemlerine etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya ilgili cümle yapıları incelenmiştir. Transkriptler incelenirken cümle unsurları ve kelime grupları tespit edilmiştir. Çalışmada Türkçeden farklı kullanımlar tespit edilerek veri olarak kullanılmıştır. Çalışmada cümle ve kelime grubu incelemesi yoluyla katılımcıların iki dillilik türü ve katılımcıların Türkçe konuşmaları ile Makedonca konuşmaları arasında ne tür etkileşimlerin olduğu tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Canan (2012) tarafından yapılan araştırmada iki dilli ve tek dilli okul öncesi çağındaki çocukların dil gelişimlerini, üstdilsel yeteneklerini ve zihin kuramı gelişimini incelemek, iki dilliliğin zihin kuramı gelişimi üzerindeki etkisini incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya İstanbul ilinde Anadolu ve Avrupa yakasında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı özel anaokullarında öğrenim gören yaşları 48-71 ay arasında değişen 12 kız ve 18 erkek olmak üzere 30 çocuk katılmıştır. Bu araştırmada demografik bilgiler için "Çocuklara Yönelik Kişisel Bilgi Formu", iki dilli çocukların kendi dillerine ilişkin bilgilerini kazandırmak için "İki Dilli Çocuklara Yönelik Bilgi Formu", "Erken Dil Gelişimi Testi Türkçe Baskısı-Üçüncü Baskı (TELD)" kullanılmıştır. 3)" dil gelişimlerini değerlendirmek, Görünüm ve Gerçeklik Görevi, Beklenmeyen İçerikler Görevi ve Beklenmeyen Aktarım Görevi zihin teorisini ölçmek ve "Süreçlerin Üstdilsel Yeteneği" üstdilsel yetenekleri ölçmektir. Araştırmanın sonuçları, iki dillilik ve tek dilliliğin zihin kuramı üzerinde önemli etkileri olduğunu ancak üstdilsel yeteneklerin etkilemediğini ortaya koymuştur.

Tulu (2009) tarafından yapılan araştırmada iki dilli olan öğrencilerin demografik değişkenlere göre düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın genel yelpazesini Aydın ili Kuşadası ve Didim ilçelerinde anadili Türkçe olan 59 öğrenci ve anadili Türkçe olmayan (Çift dilli) 59 4-5 yaş arası okul öncesi eğitim olanaklarından yararlanan 59 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmaya alınan sosyokültürel bölgenin özelliklerini taşıyan anadili Türk çocukları dahil edilmiştir. Ayrıca okul öncesi eğitimden yararlanan 4-5 yaş grubu çocukların Türkçe dışında ana dillerinde de cinsellik faktörünün etkili olmadığı tespit edilmiştir. Ailenin ekonomik durumunun Türkçe değil ana dilinin etkili olduğu (İki dilli) 4-5 yaş arası çocukların "Descoeudres Tamamlama Öğesi" ve "Limbosh ve Wolf'un Dil Testi" olduğu belirlendi. Ayrıca okul öncesi eğitimden yararlanan 4-5 yaş ana dili Türkçe olan çocuklarda aile faktörünün ekonomik durumunun da etkili olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca okul öncesi eğitimden yararlanan 4-5 yaş grubu (Çift dilli) çocukların Türkçe dışında ana dillerinde de kardeş sayısı faktörünün etkili olmadığı görülmüştür. Ana dili Türkçe olan okul öncesi eğitimden yararlanan 4-5 yaş çocuklarında kardeş sayısı faktörünün de etkili olmadığı görülmüştür. Annenin eğitim düzeyinin olup olmadığı; 4-5 yaş grubu çocuklarına yönelik "Peabody Kelime Bilgisi Testi" ve "Limbosh ve Wolf'un Dil Testi"nin Türkçe değil ana dil olarak etkili olduğu tespit edilmiştir. Annenin eğitim düzeyinin olup olmadığı; etkili bir ana dil olduğu tespit edilmiştir.

Yaman (2005) tarafından yapılan araştırmada eğitimde drama destekli senaryo temelli öğrenme yaklaşımının" ilkokul beşinci sınıf öğrencilerinin akademik başarılarına (okuyarak anlama, dinleyerek anlama) ve üzerindeki etkisi" araştırılmıştır. Katılımcılar 196 beşinci sınıf

öğrenci dahil edilmiştir. Çalışmanın sonunda "Okumayı anlama ve dinlemeyi anlama başarı testleri" araştırma sonuçları deney grupları arasında anlamlı farklılık göstermektedir. 1. alt boyuttaki "Türkçe dersine yönelik tutum" bulgusu deney grupları ile kontrol grupları arasında anlamlı farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. İki dilli öğrencilerin 2. ölçek "Türkçeye karşı tutum" ön test puanları kontrol edildiğinde, son test puanlarında deney grupları lehine anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Ayrıca 3. alt boyut olan "Ana Dile Tutum" boyutunda da deney grupları lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. 4.'nün bulgusu. "Dil becerilerini geliştirmeye yönelik tutum" alt ölçeği deney grubu lehine olan gruplar arasında anlamlı farklılık göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışama sonunda iki dillilik üzerinde yapılan çalışmaların genellikle yüksek lisans düzeyinde yapıldığı görülmektedir. Bu kapsamda çalışmaların 2 tanesinin doktora tezi olduğu, 28 tanesinin yüksek lisans tezi olduğu, iki dillilik üzerinde yapılan ve bu çalışmada incelenen tezlerin örneklemlerine bakıldığında 1'i türkçe öğretmenleri üzerinde yapıldığı, 1'inin sınıf öğretmenleri üzerinde yapıldığı, 2 tanesinin diğer öğretmenler üzerinde yapıldığı, çalışmaların 5'inin ortaokul öğrencileri üzerinde yapıldığı, 8'inin okul öncesi öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Çalışmanın 2'i ebeveynler ve çocuklar üzerinde yapılmıştır. Çalışmaların 3'ü iki dilli bireyler üzerinde yapılmıştır. Çalışmanın 1'i ilköğretim öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Bu çalışmada incelenen çalışmaların veri toplama araç yöntemlerine bakıldığında çalışmaların 3'ü ilgili alan yazın taranarak yapılmıştır. Çalışmanın veri toplama aracı incelendiğinde 9'u nitel yöntem ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların 14'ü karma yöntem ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların 8'i nitel yöntem ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların genellikle yaşanan sorunlara değindiği, ancak iki dili de yetkinlikle kullanabilen bireylerin akademik başarılarının yüksek olduğu, genellikle zorunlu, göç, iş, eğitim veya savaşlar gibi istenmeyen olumsuz durumlar sonucunda bulundukları coğrafyayı terk etmelerinden kaynaklı olarak yeni yerleştikleri coğrafyanın dilini öğrenmesi sonucu ortaya çıkan, yeni öğrendiği dili de doğup büyüdüğü yerdeki dil gibi yetkinlikle kullanabildiği, sözcüklerle ve cümlelerde oynayarak rahat bir şekilde kullanabildiği görülmektedir. İki dilli olan bireylerin eğitim süreçlerinde sosyal ilişki kurma konusunda zorlandığı, dersleri anlamada zorlandığı, ancak iki dilli olduktan sonra başarılarının arttığı görülmektedir. İletişim kurmada zorlanan bu bireylerin akranlarıyla iletişime geçemediği haliyle eğitim örgütlerinden uzaklaştıkları görülmektedir. İkinci dili öğrenen ve kolaylıkla kullanabilen öğrencilerin ise dersler aktif oldukları, okul dışı aktivitelere katılım gösterdikleri, öğretmenlerini rahat şekilde anladıkları, bunun yanında bilişsel yapılarının geliştiği, tek dilli olanlara kıyasla iki dilli öğrencilerin genel başarı düzeylerinin ve sosyal ilişkilerinin yüksek olduğu, öğrencilerin birçoğunun kitap okuma pratiğinin de arttığı görülmektedir. Bunu yanında öğrencilerin yazım hatalarının azaldığı, okuma bozukluklarının düzeldiği, dinleme hızlarının arttığı anlaşılmıştır. Buna paralel olarak öğrencilerin derslerine yönelik motivasyonlarının arttığı ve sınavlardaki başarı düzeylerinin anlamlı şekilde arttığı görülmüştür. Tüm bu pozitif etkilerin yanı sıra olumsuz iki dilli olmanın bazı olumsuzlukları da beraberinde getirdiği, bunların genellikle öğrencilerin ana dilleri ile ikinci dildeki harf ve ifade uyuşmazlıklarından kaynaklandığı sonucuna varılmıştır.

KAYNAKLAR

Ağırman, F. (2019). *İki Dilli Ortaokul Öğrencilerinin Türkçe Öğrenimi Üzerine Bir Değerlendirme (Batman Örneği).* Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

Altıparmak-Yılmaz, H.M. (2020). *Avustralya'da Yaşayan Türklerin Dil Görünümlerinin İki Dillilik Bağlamında İncelenmesi.* Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Aşçı, U. D. (2013). İngiltere'deki Türkçe konuşan toplumda iki dillilik (bilingualism) ve dil karışması (interference). *Bengü Bitig Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, 97, 118.

Kahraman, P. B., & Sezer, G. O. (2017). Relationship between attitudes of multicultural education and perceptions regarding cultural effect of globalization. *Eurasian Journal of Educational Research, 16*(67), 233-249.

Canan, N. (2012). *Okul Öncesi Dönem Çocuklarda İki Dilliliğin Zihin Kuramı Gelişimi Üzerine Etkisi.* Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Canlı, S.C. (2022). *Dijital Hikâye Anlatımının, İki Dilli Olan 48-60 Ay Çocukların İfade Edici Dil Becerilerine Etkisinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gaziantep.

Çoban, M. (2018). *Türkçe-Fransızca İki Dillilerde Türkçenin Terk Edilmesinin Ve Dil Kaybının Sebepleri.* Yüksek Lisans Tezi, Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

Değirmenci, D. (2023). *Ailelerin İki Dilli Çocuklarına Kitap Okumasının Çocukların Türkçe Dil Gelişimlerine Etkisinin İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.

Demiral, G.A. (2023). *Yurt Dışında Yaşayan İki Dilli Türk Çocuklarının Türkçeyi Öğrenme ve Kullanma Süreçlerinde Aileler İçin Dijital Öğrenme İçeriğinin Geliştirilmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.

Demirel, G. (2019). İki dillilik ve Hollanda'daki iki dilli Türk çocuklarının anadilleri ve hâkim dilleri arasındaki ilişki üzerine bir inceleme. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 20*(3), 1312-1339.

Ece-Yapılcan, A. (2022). *Ana Dili Türkçe Olmayan İki Dilli Ortaokul Öğrencilerinin Türkçe Öğrenimlerinin Dört Temel Dil Becerisi Ve Dil Bilgisi Bağlamında Değerlendirilmesi (Iğdır Örneği).* Yüksek Lisans Tezi, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

Esersin, S. (2017). *Tek Dilli Türkçe Ve İki Dilli Türkçe-Kürtçe Konuşan Dil Bozukluğuna Sahip Çocukların Morfolojik Ve Sentaktik Özelliklerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Güleryüz, H. (2008). *Dil ve anadil*. Ankara: Maya Akademi.

Gülmez, H. (2023). *İki Dilli Okul Öncesi Dönem Çocuklarının İletişim Becerilerinin İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.

Gürleyen, Ş. (2014). *Makedonca-Türkçe İkidilli Bireylerde Makedonca Söz Diziminin Türkçe Söz Dizimine Etkisi.* Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Güven, A. (2021). *Bebeklerin İki Dil Edinimine İlişkin Ebeveynlerin Deneyim ve Görüşleri.* Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Hamarat, H. (2019). *İkinci Dil Eğitimi Almayan Tek Dilli Okul Öncesi Dönem Çocukları İle İki Dilli Veya İkinci Dil Eğitimi Alan Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Alıcı Ve İfade Edici Dil Gelişim Düzeylerinin Karşılaştırılması.* Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Jamrji, F. (2021). *İki Dilli Irak Türkmenlerinin Yabancı Dil Olarak Türkiye Türkçesi Öğreniminde Televizyonun Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler, İstanbul.

Kandemir, G.İ. (2023). *Yurt Dışında Yaşayan İki Dilli Türk Çocuklarına Dijital Oyunlarla Türkçe Öğretimi Ve Kültür Aktarımı*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Karslı, Y. (2015). *Bilişsel Esneklik, İki Dillilik Ve Üstbilişsel Kararlar Arasındaki Gelişimsel Bağlantılar*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kaya, M., Palas, R., & Can, F. (2022). İki dillilik ve çok dillilik üzerine yapılan araştırmalara ilişkin kaynakça denemesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi,* 31, 605-634.

Koşan, Y. (2015). *Okul Öncesi Eğitimin İki Dilli Çocukların Okula Hazır Bulunuşluklarına Etkisinin İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversite Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Lonto, A. L., & Umbase, R. S. (2020, October). Multicultural Education in the Globalization Era: Challenges and Expectations. *In 3rd International Conference on Social Sciences* (ICSS 2020) (pp. 12-16). Atlantis Press.

Oturak, E. H. (2021). *Okul Öncesi Öğretmenlerinin İki Dillilik, İki Dilli Çocuklar ve İki Dilli Eğitim İle İlgili İnançlarının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Özdemir, H. (2016). *Ortaokul Beşinci Sınıfta Okuyan İki Dilli Öğrencilerin Yazma Becerilerinin Değerlendirilmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.

Seçer, F. (2015). *Tek Dil Ve İki Dille Büyüyen Çocukların Sosyal Gelişimleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Suradi, A. (2018). The Challenges of Education Based on Multicultural in National Local Culture Conservation in Globalization Era. *Cendekia: Jurnal Kependidikan Dan Kemasyarakatan, 16*(1), 103-124.

Sutton, M. (2005). The globalization of multicultural education. *Indiana Journal of Global Legal Studies, 12*(1), 97-108.

Şahin, N. (2023). *Farklı Ülkelerin Öğretim Programlarının İki Dillilik Ve Anadilinin İkinci Dil/Yabancı Dil Olarak Öğretimi Bakımından İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Şıhanoğlu, Ö. (2021). *Türkiye'deki Suriyeli Geç İki Dilli Bireylerin Yazılı Anlatımları Üzerine Bir Hata Analizi.* Yüksek Lisans Tezi, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

Tulu, Y. (2009). *Ana Dili Türkçe Olan Ve Ana Dili Türkçe Olmayan (İki Dilli) 4–7 Yaş Çocukların Dil Düzeylerine Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Türkel, M. (2023). *Batı Trakya'da İki Dillilik ve Türkçenin Öğretimi: İskeçe Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tokat.

Ünlü, B.F. (2022). *İki Dillilere Türkçe Öğretimine Yönelik Bir Meta-Sentez Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversite Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara.

Yalçin Su, F. (2020). *Okul Öncesi Eğitime İki Dilliliğin Yansımaları: Etnografik Bir Durum Çalışması.* Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Yaman, B. (2005). *Eğitimde Drama Yöntemi İle Türkçe Öğretiminin İki Dilli Olan Ve Olmayan İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarı ve Tutumlarına Etkisi*. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Yavuz, E. (2021). *Mikro Öğretim Yönteminin İki Dilli Yedinci Sınıf Öğrencilerin Yazma Becerilerine Etkisi.* Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.

Yılmaz, N. (2016). *Kürtçe-Türkçe Konuşan İki Dilli Yetişkin Bireylerin Sözel Akıcılık Becerilerinin İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Yılmaz, B. (2023). *Kapsayıcı Eğitim Bağlamında İki Dillilik Olgusu: Anlama Ya Da Anlamama.* Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.

EXTENDED ABSTRACT

Language has an important place in human life. The primary reason for this is that the concept of language is a tool for both expressing ideas and providing communication. It is stated that individuals' anxiety about communication is effective in the formation of language. In order for individuals to communicate effectively, every society has a native language that is widely spoken and used during the communication phase. In this context, it is stated that the concept of language has a different structure in each geography in terms of content (Güleryüz, 2008). This can be seen in research on language teaching when examined within the framework of multicultural education. Multicultural education basically refers to the teaching of individuals from various societies and ethnic backgrounds together in the same educational organization and classrooms. Today, the concept of multicultural education, based on the globalization phase and forced migrations, is among the widely discussed topics in the literature (Bagceli-Kahraman & Onur-Sezer, 2017; Suradi, 2018; Lonto et al., 2020; Sutton, 2005).

Bilingualism is defined as the level of being able to speak or use both languages characteristically and fluently, as in one's native language. In addition to the fact that bilingual people use both languages in a natural and known way, as if they were their own mother tongue, bilingualism also means being able to use two different languages at the same level (Aşçı, 2013). Bilingualism is defined as the ability to use both languages with the same abilities. Bilingual people can be immigrants, minorities, business people, locals or students of a country. If bilingual people do not have two prestigious languages such as French and German, it is seen that these people are successful and can benefit from both languages. It appears that cognitive development is at a higher level in bilingual people. However, it is stated that there is not sufficient success in the education of bilingual people who can speak less prestigious languages. It is said that this assumption does not have a scientific definition regarding the nature of languages or the extent to which certain languages affect the development of students (Demirel, 2019).

The aim of this study is to shed light on the relevant literature by examining 30 postgraduate theses on bilingual students and revealing their effects on students' educational, social, cultural and other social relations. Qualitative data collection tools were used in the research. 30 theses, which are within the scope of YÖKTEZ and included in the relevant literature, were evaluated by document analysis. The evaluation of the findings resulting from the document analysis is given below. At the end of this study, it is seen that studies on bilingualism are generally carried out at the master's level. In this context, 2 of the studies

were doctoral theses, 28 of them were master's theses, and looking at the samples of theses on bilingualism examined in this study, 1 was conducted on Turkish teachers, 1 was conducted on classroom teachers, 2 were conducted on other teachers. 5 of the studies were conducted on secondary school students, and 8 were conducted on preschool students. Two of the studies were conducted on parents and children. Three of the studies were conducted on bilingual individuals. One of the studies was conducted on primary school students. When looking at the data collection tool methods of the studies examined in this study, 3 of the studies were conducted by scanning the relevant literature. When the data collection tools of the study were examined, 9 of them were carried out with the qualitative method. 14 of the studies were carried out with mixed methods. 8 of the studies were conducted with qualitative method. The studies generally address the problems experienced, but the academic success of individuals who can use both languages proficiently is high, and it is generally a result of leaving the geography they are in as a result of undesirable negative situations such as compulsory migration, work, education or wars, and learning the language of the geography they have just settled in. It is seen that he can use the language as competently as the language of the place where he was born and raised, and can use it comfortably by playing with words and sentences. It is seen that bilingual individuals have difficulty in establishing social relationships during the education process and in understanding lessons, but their success increases after becoming bilingual. It is seen that these individuals who have difficulty in communicating cannot communicate with their peers and thus move away from educational organizations. It has been concluded that students who learn the second language and can use it easily are active in lessons, participate in out-of-school activities, understand their teachers easily, in addition, their cognitive structures have developed, and bilingual students' general success levels and social relations are higher compared to monolingual ones. At the same time, it is seen that the book reading practice of many students has increased. In addition, it was understood that students used words and gestures simultaneously to convey their mathematical reasoning to others and to regulate their own cognitive activities, students' spelling errors decreased, their reading disorders improved, and their listening speed increased. In parallel with this, it was observed that students' motivation towards their lessons increased and their success levels in exams increased significantly. In addition to all these positive effects, being bilingual also brings with it some negativities, these are generally caused by letter and expression mismatches between the students' native language and the second language, students experience a lot of language conflicts at school, as well as culture and language shock from their teachers, and students also experience cultural and language shock. It was also observed that they had adaptation problems. In order to overcome these problems, it is thought that teachers should organize inclusive activities for bilingual students, so that the problems will disappear.

Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi / Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos Cilt: 11 Sayı:2
Journal of International Multidisciplinary Academic Researches / May-June-July-August Volume: 11 Issue: 2
2024
www.joimar.com

ZEYTİNYAĞINDAKİ FENOLİK BİLEŞİKLERİN İNCELENMESİ VE ÖNEMİ

STUDY AND IMPORTANCE OF PHENOLIC COMPOUNDS IN OLIVE OIL

***Mümine Şifahatun AKINCI[1], Ülkü DEMİRCİ[2]**

[1]İstanbul Aydın Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beslenme ve Diyetetik Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
[2]İstanbul Aydın Üniversitesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, İstanbul, Türkiye
***e-mail:** mumineakinci@stu.aydin.edu.tr

ÖZET
Zeytinyağı Akdeniz diyetinin temel ögesidir. Zeytinyağı tüketimi yoğun olan bölgelerdeki insanlarda kanser dahil olmak üzere kronik inflamasyonla ilişkilendirilen hastalıkların riski daha düşüktür. Yapılan araştırmalarda zeytinyağının içerisindeki bileşenler birçok hastalıkların iyileşmesinde ve önlenmesinde etkili olduğu belirlenmiştir. Zeytinyağının içerisinde yağ asitleri, fenolik bileşik, tokoferoller, pigmentler, streoller, mumlar ve birçok minör kimyasal bileşikleri içermektedir. Farklı bölgelerde yetiştirilen aynı zeytin ağacının fenolik içeriği birbirinden farklı olabilir. Zeytinyağındaki fenolik bileşenlerin çıkarılması, içerdikleri polifenol içeriği açısından önemlidir. Zeytinyağındaki toplam fenolik içerik, Folin-Ciocalteau spektrofotometrik yöntemi uygulanarak belirlenebilir.
Anahtar Kelimeler: Fenolik bileşikler, zeytin, zeytinyağı

ABSTRACT
Olive oil is a staple of the Mediterranean diet. People in regions with high olive oil consumption have a lower risk of diseases associated with chronic inflammation, including cancer. Research has shown that the components in olive oil are effective in healing and preventing many diseases. Olive oil contains fatty acids, phenolic compounds, tocopherols, pigments, streols, waxes and many minor chemical compounds. The phenolic content of the same olive tree grown in different regions may differ from each other. Extraction of phenolic compounds in olive oil is important in terms of the polyphenol content they contain. Total phenolic content in olive oil can be determined by applying the Folin-Ciocalteau spectrophotometric method.
Key Words*:* Phenolic compounds, olives, olive oil

GİRİŞ

Zeytinyağı, Olea europaea'nın meyvelerinden elde edilir. (Lees & Morin, 2018) Zeytinyağı, Akdeniz diyetinin önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir (Gaforio ve ark., 2019).

Zeytinyağı tüketiminin, polifenol içeriği ve kan lipitlerini oksidatif stresten koruyan antioksidan özellikleri sayesinde sağlık açısından birçok faydası görülmektedir. Zeytinyağı polifenollerinin moleküler düzeyde gözlemlendiği gibi pleiotropik etkileri gözlemlenmektedir. Zeytinyağındaki maddelerin antioksidan etkisi kansere karşı temel koruyucu faktör gibi görünmektedir. (Gorzynik-Debicka ve ark., 2018) Sağlığa birçok olumlu etkileri gözlemlendiğinden ve duyusal özellikleri nedeniyle zeytinyağı tüketimi tercih edilmektedir (Del Caño-Ochoa ve ark., 2019)

Zeytinyağı üretimine bakıldığında son otuz yılda yaklaşık iki kat artış meydana gelmiştir. Özellikle İspanya dünya zeytinyağı üretiminin %41'ini gerçekleştirmektedir. Zeytinyağ üretiminde sırasıyla İtalya, Fransa, Türkiye ve Yunanistan takip etmektedir (European Commission, 2022). Zeytinyağının potansiyel antidiyabetik, antioksidan, antikanser, antiinflamatuar ve nöroprotektif etkilere sahip olduğu bilinmektedir. Zeytinyağında bulunan

fenolik bileşikler birçok mekanizmayı etkilemektedir. (Reboredo-Rodríguez ve ark., 2017; Karković ve ark., 2019)

Bu makalenin amacı zeytinyağındaki fenolik bileşikleri analiz etmek ve bunların kimyasal yapısını, biyosentezini, fenolik bileşiklerin önemini ve birçok hastalıkla ilişkisini incelemektir. Zeytinyağın içerisindeki Fenolik bileşiklerin potansiyel klinik önemine dayalı olarak gelecekteki araştırmalar için en yenilikçi argümanları vurgulayarak en son bilimsel keşifleri açıklamaktır.

Zeytinyağının Kimyasal Bileşimi

Zeytinyağının %98'den fazlası triasilgliserollerden oluşur ve ana esterleşmiş yağ asidi oleik asittir. Serbest yağ asitleri, mono- ve diasilgliseroller, steroller, hidrokarbonlar, alifatik alkoller gibi çeşitli lipitler, tokoferoller, pigmentler ve fenolik bileşikler gibi küçük bileşenler zeytinyağın yaklaşık %2'sini oluşturmaktadır. (Gaforio ve ark., 2019)

1. Majör Bileşenler

Zeytinyağının içerisinde en fazla Oleik asit (C18:1) bulunmaktadır. Palmitik (C16:0), Miristik (C14:0), palmitoleik (C16:1), linoleik (C18:2), stearik (C18:0), linolenik (C18:3) heptadekanoik (C17:0) ve eikosenoik (C20:1) asitlerde bulunmaktadır. Zeytinyağının içeriğindeki yağ asidi kompozisyonu zeytinyağının yetiştirildiği bölgeye ve meyvenin olgunluk derecesine göre değiştiği gözlemlenmiştir. (Grilo ve ark., 2021)

2. Minör Bileşenler

Zeytinyağı steroller, mumlar, karotenler, tokoferoller, klorofiller, fenolik ve uçucu bileşiklerde dahil olmak üzere 200'den fazla küçük bileşenleri içerir. (Gaforio, Visioli, Alarcón-de-la-Lastra, Castañer, 2019)

3. Fenolik Bileşikler

Zeytinyağının içerisindeki önemli ana antioksidan grubu hidrofilik fenoller olarak kabul edilir. Fenolik bileşikler, keskinlik, acılık ve stabilite gibi organoleptik özelliklerine göre yağ kalitesinin organoleptik tanımlanmasında ve belirlenmesinde rol oynamaktadır. Zeytinyağının oksidatif stabilitesi zeytinin çeşidine ve kaliteside önemlidir. Zeytinyağında bulunan baskın fenolik bileşik, oleuropein ve onun hidrolitik parçalanma ürünleri olan hidroksitirozol ve tirozoldür (Miho ve ark., 2020).

Ekofizyolojik parametreler toplam fenolik bileşikler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu durum zeytinin yetiştirildiği bölgeye, zeytinin çeşidine, yetiştirme koşullarına, olgunlaşma dönemine, kullanılan ilaçlara, hasat yapıldığı zamana ve zeytinyağının işlenmesine göre değişmektedir. Bu faktörler, toplam fenolik içeriğin 50 ila 1000 mg/kg arasında değişmesine ve ortalama fenolik içeriğin 100 ila 300 mg/kg arasında değişmesine neden olur. Gawel ve Rogers yaptıkları bir çalışmada zeytinyağını toplam fenolik içeriğine göre sınıflandırmışlardır. 80 mg/kg'dan az fenolik bileşik sağlayan zeytinyağı "yumuşak", 440 mg/kg'dan fazlası ise "sağlam" olarak tanımlanmaktadır. Başka bir araştırmada, toplam fenolik içeriği 300 mg/kg'dan fazla olan zeytinyağlarında baskın bir acı tat hissi rapor edilmiştir. Farklı ortamlarda ve farklı koşullarda üretilen aynı zeytin ağacının, zeytinyağında farklı konsantrasyonlarda fenolik bileşik ürettiği gözlemlenmiştir (Pedan ve ark., 2019).

Fenaolik bileşikler metal iyon şelatörü ve etkili bir serbest radikal temizleyici olarak görev yapar. Bu nedenle vücuttaki metabolik stresin sitotoksik etkilerini nötralize ederler. Etki mekanizması, hidroksil gruplarının elektron bağışlama ve serbest radikal ile molekül içi hidrojen bağları oluşturma yeteneklerinden kaynaklanmaktadır (Rodríguez-López ve ark., 2020).

Fenolik Bileşiklerin Sınıflandırılması

Fenolik bileşikler kimyasal bileşimlerine göre sınıflandırılır. Zeytinyağının içerisindeki fenoller lipofilik ve hidrofilik olarak iki sınıfa ayrılmaktadır. Zeytinyağının içerisinde bulunan önemli lipofilik fenoller toktrienoller ve tokoferollerdir. Zeytinyağı üç tokoferol izoformu içerir: alfa-tokoferol, beta-tokoferol ve gama-tokoferol. Alfa-tokoferol serbest formda bulunur. Zeytinyağı ayrıca az miktarda β-tokoferol, γ-tokoferol ve δ-tokoferol içermektedir (Rodrigues ve ark., 2018).

Hidrofilik sınıflarına bağlı olarak en az 30 farklı fenolik bileşik içermektedir. Hidrofilik fenoller fenolik asitler, flavonoidler, sekoiridoidler, lignanlar, fenolik alkoller ve hidroksiizokromanlar olarak sınıflandırılmaktadır (Rodríguez-López ve ark., 2020).

1. Fenolik Asitler

Aromatik bitkilerin ikincil metabolitleri olarak kabul edilmektedir. Zeytinyağında az miktarda bulunmaktadır. Duyusal ve organoleptik özelliklerle ilişkilendirilir (Rodríguez-López ve ark., 2020).

Zeytinyağındaki fenolik asitler iki ana grupta incelenebilir. Hidroksibenzoik asit türevleri: p-hidroksibenzoik asit, protokateşuik asit, siringik asit, gallik asit, vanilik asit. Hidroksisinnamik asit türevleri arasında ferulik asit, p-kumarik asit, sinaptik asit, sinamik asit ve kafeik asit bulunur (Pastor ve ark., 2021).

2. Fenolik Alkoller

Fenolik alkoller, aromatik bir hidrokarbon grubuna bağlı bir hidroksil grubunun varlığıyla karakterize edilmektedir. Zeytinyağında bulunan ana fenolik alkoller hidroksitirozol (3,4-dihidroksifeniletanol veya 3,4-DHPEA) ve tirozoldür. (p-hidroksifeniletanol veya p-HPEA) (Serreli & Deiana, 2018). Hidroksitirosol, zeytinyağının polifenolleri arasında ağırlığının yaklaşık %10'unu oluşturan en önemli polifenol olarak kabul edilir. Tirozol kararlı bileşiktir. Farklı polifenollerle karşılaştırıldığında otoksidasyona daha az duyarlıdır. Tehlikeli koşullar altında bile antioksidan aktiviteyi korur. Taze yağda konsantrasyonları genellikle daha düşüktür. Depolama sırasında artmaktadır (Pastor ve ark., 2021).

3. Sekoiridoid

Sekoiridoidler, elonik asit türevlerinin varlığıyla karakterize edilmiştir. Lignanlar ve sekoiridoidler zeytinyağının içerisinde en fazla bulunan fenolik bileşiklerdir. Bu, yalnızca 500 Oleaceae bitki türünün tamamında bulunan bir bileşik grubudur. Zeytinyağında ve sert çekirdekli meyvelerde bulunan biyoaktif polifenollerin çoğunu oluşturmaktadır (Emma ve ark., 2021).

Terpenlerin ikincil metabolizmasında sekoiridoidler oluşmaktadır. Bunlar elenolik asit veya türevlerine bağlı feniletil alkol (3,4-DHPEA veya p-HPEA) içermektedir. Zeytin meyvesinde bulunan ana glikozit oleuropeindir. Fakat aglikonlar, meyvenin olgunlaşmasıda ve birtakım teknolojik işlemler sırasında β-glukosidaz enziminin aktivitesiyle üretilmektedir. Bu nedenle zeytinyağı sadece aglikon türevlerini içerir. Sekoiridoid grubuna ait bir diğer önemli fenolik bileşik ise ligstrosit aglikondur. Oleuropein aglikonlar ve ligustrosid aglikon türevlerinin zeytinyağındaki fenolik bileşiklerin ana grubu olduğu bulunmuştur (Pastor ve ark., 2021; Romani ve ark., 2019).

Zeytinyağının acı tadı sekoiridoidlerden, özellikle oleuropein aglikonunun dialdehit formundan kaynaklanmaktadır. Oleuropein yutulduğunda lipaz aktivitesi ile parçalanmakta ve hidroksitirozole dönüştürülmektedir (Jimenez-Lopez ve ark., 2020).

4.Lignan

Aromatik aldehitlerin yoğunlaşması sonucu lignanlar oluşmaktadır. Zeytinyağında ilk kez tanımlanan ve en konsantre lignanlar (+)-1-asetoksipinoresinol ve (+)-1-pinoresinol, olarak kabul edilir. Lignanlar tanenlerle birlikte yağların aromasına, lezzetine ve rengine etkide bulunan fenolik bileşiklerdir. Natürel zeytinyağındaki lignan miktarı yaklaşık 100 mg/kg ulaşabilmektedir. Yağın çeşidine bağlı olarak büyük farklılıklar gözlemlenmektedir. Bunlar pinoresinol ve türevlerini içermektedir (Jimenez-Lopez ve ark., 2020)

5. Flavonoid

Flavonoidler, üç karbon atomundan oluşan düz bir zincirle birbirine bağlanan iki benzen halkasından oluşur. Apigenin ve luteolin zeytinyağında yaygın olarak görülmektedir. Zeytinyağında en çok konsantrasyona flavonoid rutindir. Rutin, anti-inflamatuar ve antioksidan özelliklere de sahiptir (Pivec ve ark., 2019).

6. Hidroksi-İzokromanlar

Zeytinyağında izokroman düşük konsantrasyonlardadır. Bulunan iki ana madde, 1-fenil-6,7-dihidroksi-izokroman ve 1-(3'metoksi-4'-hidroksi) fenil-6,7-dihidroksi-izokromandır. Ekstraksiyon işlemi sırasında karbonil ve hidroksitirosol bileşiklerinin hidrolizi nedeniyle bileşiklerin konsantrasyonu artmaktadır (Jimenez-Lopez ve ark., 2020).

Fenolik Bileşiklerin Analizi

Zeytinyağı, çeşitli nedenlerle değişebilen birçok bileşiğin karışımıdır. Zeytinyağı endüstrisinde mutlak parametrelerin ve yöntemlerin tanımlanması zordur (Nikou ve ark., 2020). Fenolik bileşikler petrol matrislerinde yalnızca az miktarlarda sahip olduğundan, doğru analitik ayırma ve tespitin gerçekleştirilmesi için bunların ekstrakte edilmesi, konsantre edilmesi ve saflaştırılması gerekmektedir. Sıvı-sıvı ekstraksiyon (LLE) ve katı faz ekstraksiyonu (SPE) gibi farklı numune hazırlama yöntemleri değerlendirilerek en etkili sonuçlar elde edilmektedir. Bu bileşikleri işlemek için LLE kullanıldığında, ekstraksiyon solventi olarak genellikle metanol veya metanol/su karışımı (H_2O < %40 v/v) kullanılmaktadır. Son zamanlarda yağ numunesi ön işlemine ve sonuçlarına LLE ve SPE uygulanmıştır. Bu iki yöntem arasında analiz edilen fenolik bileşiklerin ekstraksiyon verimliliğindeki farkı gösterdi. Anlamlı bir fark gözlenmedi (Fanali ve ark., 2018).

Zeytinyağının toplam fenolik içeriği Folin-Ciocalteau spektrofotometrik yöntemiyle belirlenebilir. SPE/kolorimetrik yöntem, işlenmemiş yağlardaki toplam polifenollerin resmi tespiti için doğrulanmıştır (Dini ve ark., 2020). Triasilgliserol, bir kırılma indisi detektörüne bağlı yüksek performanslı sıvı kromatografisi (HPLC) ile analiz edildi. Yağ asitleri, kısmi gliseritler, mumlar, steroller, yağ alkolleri ve alifatik hidrokarbonlar, bir alev iyonizasyon dedektörüne (FID) bağlı bir GC kullanılarak analiz edildi (Conte ve ark., 2020).

Yüksek Performanslı Sıvı Kromatografisi (HPLC) veya Ultra Yüksek Performanslı Sıvı Kromatografisi (UHPLC), polifenolik bileşikleri analiz etmek için sıklıkla kullanılır. Ayırma tipik olarak su mobil fazı kullanılarak aşamalı elüsyonda gerçekleştirilir. Numunelerin polifenolik profiline bağlı olarak farklı gradyan şemaları önerilmiştir. Yaygın kullanılan dedektörler ultraviyole (UV), kütle spektrometrik (MS) ve diyot dizili dedektörler (PAJN) dedektörlerdir. Ek olarak floresans ve elektrokimyasal dedektörler de kullanılır. MS, polifenollerin tanımlanmasının doğrulanması açısından önemlidir. Bu anlamda, yüksek çözünürlüklü kütle spektrometrisinin (HRMS), bitki ürünleri ekstraktları gibi karmaşık numunelerin işlenmesi için özellikle uygun olduğu düşünülmektedir (Chiriac ve ark., 2021).

Zeytinyağında kirletici maddeleri belirlemek için mevcut en yeni yöntemler gaz kromatografisidir (GC-ECD) ve sıvı kromatografisi (LC-MS/MS). Güvenilir ve doğru veriler sağlamanın bir yöntemi olarak kabul edilirler. Pestisit kalıntıları da dahil edilmek üzere birçok kirletici madde içermekte fakat pahalı ve zaman alıcı yöntemlerdir. Bu nedenle, kütle spektrometrisi ile birleştirilmiş kromatografi gibi doğrulama yöntemleriyle birlikte çalışabilen hızlı ve basit analitik araçlara büyük talep ve ihtiyaç duyulmaktadır. (Soulis et al., 2020).

Fenolik Bileşiklerin Hastalıklarla İlişkisi

1. Kardiyovasküler Hastalıklar

Kardiyovasküler hastalıklar dünya genelinde en önemli ölüm sebepleri arasındadır. Hipertansiyon, dislipidemi ve inflamasyon gibi risk faktörleri kardiyovasküler hastalıklarla ilişkilendirilmiştir. Beslenme ve yaşam tarzı hastalıkların tedavisinde önemli rol almaktadır. (Marcelino ve ark., 2019).

Kardiyovasküler hastalık gelişmemiş kişilerde yağ tüketimi birincil korunma yöntemi olarak kullanılabilir. Zeytinyağı tüketen kişilerde inflamatuar sitokinler (interlökin-6) gibi kardiyovasküler hastalıkların gelişimine yönelik risk parametreleri azalır. Vasküler hücre adezyon molekülünde (VCAM), hücreler arası adezyon molekülü 1'de (ICAM-1), yüksek yoğunluklu lipoproteinde artış gözlenirken düşük yoğunluklu lipoproteinde azalmalar rapor edilmiştir. Endotel disfonksiyonu adezyon moleküllerinin birikmesine yol açar. Adezyon molekülü endotel hücresinde sentezlenir. İnterlökin 1 (IL-1) ve tümör nekroz faktörü (TNF-α) gibi inflamatuar sitokinleri uyarılır. Sağlıklı kişilerde adezyon molekülleri azalır, hastalıklı bireylerdeki azalma ise kardiyovasküler olaylarda azalmaya işaret eder (Gungor, 2018). İnsanlar üzerinde yapılan bir çalışmada, zeytinyağıyla zenginleştirilmiş bir diyeti, az yağlı bir diyeti takip eden kontrol grubuyla karşılaştırdı. Sonuç olarak felç veya miyokard enfarktüsü gibi ciddi kardiyovasküler hastalıkların ortaya çıkması yüzde 30 oranında azaldı. Gözlemsel bir çalışma, günde 10 gram zeytinyağı tüketmenin kalp-damar hastalığı riskini %10'a kadar azalttığını gösterdi (Estruch ve ark., 2018).

Zeytinyağının içerisindeki fenolik bileşikler LDL-c'nin oksidasyonuna karşı koruma sağlar. Araştırmada bir yıl içerisinde zeytinyağı kullanan 68 kişi üzerindeki etkileri incelendi. LDL-

c'nin oksidasyon direncinin artmasına ek olarak oksidasyon sürecinden kaynaklanan değişikliklerin de azaldığı gözlendi (Hernáez ve ark., 2017). Hidroksitirozolün dolaşımdaki lipit düzeylerini iyileştirdiği ve kardiyovasküler hastalıkla ilişkili oksidatif hasarı onardığı rapor edilmiştir (Marcelino ve ark., 2019).

Avrupa Gıda Güvenliği Otoritesi (EFSA) zeytinyağının içeriğindeki fenolik bileşiklerin faydaları ve fenolik bileşiklerin LDL oksidatif hasardan koruması hakkında sağlık beyanı yayınlandı. Bu yararlı etkilerin ortaya çıkması için diyetteki minimum günlük hidroksitirozol gereksinimi 5 mg'dır. (Lanza & Ninfali, 2020)

2. Bilişsel Bozukluklar

Yaşlanan nüfus nedeniyle nörodejeneratif hastalıklar artığı gözlemlenmektedir. Bu hastalıkların birçok nedeni vardır. Anormal protein döngüsü ve protein yıkımı ve sentezindeki kusurlar, oksidatif stres ve serbest radikal oluşumu, metabolik fonksiyon bozukluğu ve mitokondriyal hastalık, nöroinflamasyon ve apoptotik süreçler gibi ortak nöropatolojik özelliklere sahiptir. Nörodejeneratif hastalıklar Alzheimer hastalığı, Parkinson hastalığı ve Huntington hastalığını içermektedir (DeTure & Dickson, 2019)

Fareler üzerinde yapılan bir araştırmada, özellikle olecanthal capitidis olmak üzere zeytinyağı tüketmenin Alzheimer hastalığına yardımcı olduğu ve ilerlemesini engellediği gözlemlenmiştir. Zeytinyağıyla beslenen farelerde komplekslerde bir artış, presinaptik sinir proteini ve oligomer sayısında önemli bir azalma görülmüştür (Lauretti ve ark., 2020). Zeytinyağı, hematoensefalik bariyer yoluyla otofajiyi ve koruyucu mekanizmaları iyileştirerek β-amiloid (Aβ) birikimlerini ve nöropatolojiyi azaltarak Alzheimer hastalığının daha fazla ilerlemesini azaltır: Zeytinyağının genel antioksidan etkileri beyin antioksidan enzimlerini artırmakta ve reaktif oksijen türlerini (ROS) azaltmaktadır (Millman ve ark., 2021).

3. Kanser

Kanser dünyada ikinci önde gelen ölüm sebeplerindendir. Dünya genelinde kanser vakaları ve ölümlerin sayısı hızla artmaya devam etmektedir. Sadece 2018 yılında kanser nedeniyle yaklaşık 9,6 milyon ölüm gerçekleştiği rapor edilmiştir. Kanser gelişiminde katkıda bulunan birçok faktör vardır. Kanser genetik ve sağlıksız yaşam tarzlarıyla bağlantılıdır (Bray ve ark., 2018). Birçok epidemiyolojik çalışma, Akdeniz diyeti uygulayan ve çok fazla zeytinyağı tüketen ülke sakinlerinin, kanser dahil kronik inflamatuar hastalıklara yakalanma riskinin daha düşük olduğunu göstermektedir. Zeytinyağının kanseri önleme üzerindeki faydaları esas olarak antioksidan etkisinden kaynaklanmaktadır (Fabiani ve ark., 2021).

Zeytinyağında bulunan oleuropein, p53 yolunu aktive ederek kolon kanseri ve meme kanseri hücrelerinde apoptozu indükler. (Goldsmith ve ark., 2018).

Hidroksitirosolün antitümör etkisi, insan kolanjiyokarsinomunda (TFK-1 ve KMBC) hücre canlılığını azaltma ve apoptotik hücre ölümünü teşvik etme yeteneğinde de görülebilir. López De Las Hazas ve arkadaşları tarafından yapılan çalışma, hidroksitirozol ve onun ana katabolitlerinin (fenilasetik, fenilpropiyonik, hidroksifenilpropiyonik ve dihidroksifenilpropiyonik asit ve katekol) kolon kanseri hücre hatlarında (Ca) antiproliferatif ve apoptotik etkilerini araştırdı. HT-29). Çalışmanın sonucu, hidroksitirozol, fenilasetik asit ve hidroksifenilpropiyonik asidin hücre döngülerini inhibe edebildiğini ve apoptozu destekleyebildiğini göstermektedir (Las Hazas ve ark., 2017).

4. Yara Tedavisi

Yaralar, fiziksel veya kimyasal nedenlere bağlı olarak yeterli ve işlevsel derinin kaybı olarak tanımlanır. Yaralar kronik ve akut olmak üzere incelenmektedir. Akut yaralar 7 ila 10 gün içinde iyileşir, ancak kronik yaralar düzensiz şekilde iyileştiği gözlemlenmiştir. Uzun zamandır yaralanma, altta yatan hastalık, ilaç kullanımı, iltihaplanma ve yaşlanma ile ilişkilendirilmiştir. (Melguizo-Rodríguez ve ark., 2021).

Zeytinyağı fenolik bileşiklerinin yara iyileşmesi üzerinde olumlu etkisi olduğu bulunmuştur. Ancak zeytinyağı polifenollerinin doku yenilenmesi üzerindeki etkilerinin altında yatan mekanizmalara ilişkin çok az kanıt bulunmaktadır. Zeytinlerde ve zeytin yapraklarında bulunan Oleuropein yara iyileşmesinde faydalıdır. Oleuropein cilteki rejeneratif biyoproseslerini engellemektedir. Oksidatif stresi ve lipopolisakkarid kaynaklı hücre ölümünü azaltmaktadır. Antiinflamatuar rolü vardır. Zeytin fabrikası atık suyundan elde edilen oleuropein açısından zengin fenolik bileşiklerin konsantrasyonuyla in vitro analiz yapıldı. Kazıma testi sonuçları, kontrollere kıyasla HaCaT hücrelerinin göçünün arttığını gösterdi. 18 saat içerisinde yara bölgesinde azalma ve kapanma gözlemlendi. (Schanuel ve ark., 2019; Bayir ve ark., 2019)

Ferulik asit, yara iyileşmesinin çeşitli aşamalarında terapötik bir ajandır olduğu tahmin edilmektedir. İn vitro çalışmalarda ferulik asidin VEGF ve PDGF sinyal yollarını uyararak endotel hücrelerinin ve fibroblastların büyümesini arttırdığını göstermiştir. Anjiyojenezi ve neovaskülarizasyonu arttırarak iyileşme yanıtını iyileştirdiği gösterilmiştir. Farklı bir çalışmada diyabetik sıçanlarda yapılan in vivo çalışmalar, ferulik asidin yara iyileşmesini desteklediğini doğruladı (Bairagi ve ark., 2018).

İnsanlarda yapılan bir çalışmada zeytinyağının diyabetik ayak üzerindeki etkisi incelendi. Müdahale sonrasında zeytinyağı grubundaki hastaların yara başına doku skorları, yara derecesi ve yara iyileşmesi kontrol grubuna göre anlamlı derecede yüksekti. Zeytinyağının içerisindeki linoleik asit ve linolenik asit gibi esansiyel yağ asitleri hücre onarımını uyarmakta ve yaraların iyileşmesini hızlandırmaktadır. Ayrıca antimikrobiyal, antioksidan ve antiinflamatuar özelliklere de sahiptir (Karimi ve ark., 2019).

5. Bağırsak Mikrobiyomu

Bağırsak mikrobiyomu, vücudun homeostazisinin korunmasında önemli rol oynayan 100 trilyondan fazla hücreden oluşmaktadır. İnsan ve kemirgen çalışmalarında zeytinyağı tüketiminin bağırsak mikrobiyotası üzerinde olumlu etkileri olduğu gösterilmiştir. Zeytinyağı tüketimi C roseridium XIVa'daki artışla ilişkilidir. Toplam kolesterolün azaltılmasından sorumludur ve antiinflamatuar etkiye sahiptir. Bağırsak mikroorganizmaları tarafından üretilen ana metabolitlerden biri olan bir SCFA olan bütiratın üretiminden sorumludur. Zeytinyağı polifenolleri mikrobiyotanın kompozisyonunu etkilemektedir. Ayrıca prebiyotik görevi görmektedir. E. coli gibi zararlı bakterilerin çoğalmasını ve büyümesini engellemektedir. Bifidobacterium gibi probiyotik bakterileri uyarmaktadır (Deiana ve ark., 2018).

Zeytinyağı tüketimi aynı zamanda Clostridium cocleatum'un yayılmasıyla da ilişkilendirilmiştir. Ayrıca Lactobacillus ve Bifidobacterium oleuropeini karbon kaynağı

olarak kullanmakta ve ürün olarak büyümektedir. Günlük yaklaşık 50 mg/kg hidroksitirosol tüketimi, başta L. johnsonii olmak üzere laktobasillerin konsantrasyonunu artırdığı gözlemlenmiştir. (Skrypnik ve ark., 2018).

SONUÇ

Zeytinyağı polifenollerinin eşsiz nitelikleri genellikle laboratuvar ortamlarında değerlendirilir. İnsan sağlığına olan olumlu etkilerini kanıtlamak için, daha fazla hayvan üzerinde yapılan çalışma ve sağlam klinik deneyler gereklidir. Bununla birlikte, fenolik bileşiklerin antioksidan özellikleri, yara iyileşmesinde, kardiyovasküler rahatsızlıkların, kanser ve nörodejeneratif hastalıkların önlenmesi ve tedavisinde önemli sonuçlar doğurabildiği gözlemlenmiştir.

KAYNAKLAR

Bairagi, U., Mittal, P., Singh, J., & Mishra, B. (2018). Preparation, characterization, and in vivo evaluation of nano formulations of ferulic acid in diabetic wound healing. *Drug Development And İndustrial Pharmacy, 44*(11), 1783–1796.

Bayir, Y., Un, H., Ugan, R. A., Akpinar, E., Cadirci, E., Calik, I., & Halici, Z. (2019). The effects of Beeswax, Olive oil and Butter impregnated bandage on burn wound healing. *Burns: Journal of the International Society for Burn Injuries, 45*(6), 1410–1417.

Bray, F., Ferlay, J., Soerjomataram, I., Siegel, R. L., Torre, L. A., & Jemal, A. (2018). Global cancer statistics 2018: GLOBOCAN estimates of incidence and mortality worldwide for 36 cancers in 185 countries. *CA: A Cancer Journal For Clinicians, 68*(6), 394–424. https://doi.org/10.3322/caac.21492

Chiriac, E. R., Chiţescu, C. L., Geană, E. I., Gird, C. E., Socoteanu, R. P., & Boscencu, R. (2021). Advanced analytical approaches for the analysis of polyphenols in plants matrices—A review. *Separations, 8*(5), 65.

Conte, L., Bendini, A., Valli, E., Lucci, P., Moret, S., Maquet, A., ... & Toschi, T. G. (2020). Olive oil quality and authenticity: A review of current EU legislation, standards, relevant methods of analyses, their drawbacks and recommendations for the future. *Trends in Food Science & Technology,* 105, 483-493.

Deiana, M., Serra, G., & Corona, G. (2018). Modulation of intestinal epithelium homeostasis by extra virgin olive oil phenolic compounds. *Food & Function, 9*(8), 4085-4099.

Del Caño-Ochoa, S., Ruiz-Aracama, A., & Guillén Lorén, M. D. (2019). Potential of nuclear magnetic resonance for a discriminant characterization of PDO VOOs. *European Journal of Lipid Science and Technology, 121*(3), 1800137.

DeTure, M. A., & Dickson, D. W. (2019). The neuropathological diagnosis of Alzheimer's disease. *Molecular Neurodegeneration, 14*(1), 32.

Dini, I., Seccia, S., Senatore, A., Coppola, D., & Morelli, E. (2020). Development and validation of an analytical method for total polyphenols quantification in extra virgin olive oils. *Food Analytical Methods, 13*(2), 457-464.

Emma, M. R., Augello, G., Di Stefano, V., Azzolina, A., Giannitrapani, L., Montalto, G., Cervello, M., & Cusimano, A. (2021). Potential Uses of Olive Oil Secoiridoids for the Prevention and Treatment of Cancer: A Narrative Review of Preclinical Studies. *International Journal of Molecular Sciences, 22*(3), 1234. https://doi.org/10.3390/ijms22031234

Estruch, R., Ros, E., Salas-Salvadó, J., Covas, M. I., Corella, D., Arós, F., Gómez-Gracia, E., Ruiz-Gutiérrez, V., Fiol, M., Lapetra, J., Lamuela-Raventos, R. M., Serra-Majem, L., Pintó, X., Basora, J., Muñoz, M. A., Sorlí, J. V., Martínez, J. A., Fitó, M., Gea, A.,

Hernán, M. A., … PREDIMED Study Investigators (2018). Primary Prevention of Cardiovascular Disease with a Mediterranean Diet Supplemented with Extra-Virgin Olive Oil or Nuts. *The New England Journal of Medicine, 378*(25), e34.

European Commission. (2022). Committee for the Common Organisation of the Agricultural Markets - Arable crops and olive oil—European Commission. Erişim Tarihi: 01.01.2022.

Fabiani, R., Vella, N., & Rosignoli, P. (2021). Epigenetic modifications induced by olive oil and its phenolic compounds: A systematic review. *Molecules, 26*(2), 273.

Fanali, C., Della Posta, S., Vilmercati, A., Dugo, L., Russo, M., Petitti, T., Mondello, L., & de Gara, L. (2018). Extraction, Analysis, and Antioxidant Activity Evaluation of Phenolic Compounds in Different Italian Extra-Virgin Olive Oils. *Molecules (Basel, Switzerland), 23*(12), 3249. https://doi.org/10.3390/molecules23123249

Fernández, M.Á., Espino, M., Gomez, F.J.V., Silva, M.F. (2018). Novel approaches mediated by tailor-made green solvents for the extraction of phenolic compounds from agro-food industrial by-products. *Food Chem*, 239, 671-678.

Gaforio, J. J., Visioli, F., Alarcón-de-la-Lastra, C., Castañer, O., Delgado-Rodríguez, M., Fitó, M., ... & Tsatsakis, A. M. (2019). Virgin olive oil and health: Summary of the iii international conference on virgin olive oil and health consensus report, JAEN (Spain) 2018. *Nutrients, 11*(9), 2039.

Goldsmith, C. D., Bond, D. R., Jankowski, H., Weidenhofer, J., Stathopoulos, C. E., Roach, P. D., & Scarlett, C. J. (2018). The Olive Biophenols Oleuropein and Hydroxytyrosol Selectively Reduce Proliferation, Influence the Cell Cycle, and Induce Apoptosis in Pancreatic Cancer Cells. *International Journal of Molecular Sciences, 19*(7), 1937.

Goldstein, D. S., Jinsmaa, Y., Sullivan, P., Holmes, C., Kopin, I. J., & Sharabi, Y. (2016). 3,4-Dihydroxyphenylethanol (Hydroxytyrosol) Mitigates the Increase in Spontaneous Oxidation of Dopamine During Monoamine Oxidase Inhibition in PC12 Cells. *Neurochemical Research, 41*(9), 2173–2178. https://doi.org/10.1007/s11064-016-1959-0

Gorzynik-Debicka, M., Przychodzen, P., Cappello, F., Kuban-Jankowska, A., Marino Gammazza, A., Knap, N., ... & Gorska-Ponikowska, M. (2018). Potential health benefits of olive oil and plant polyphenols. *International Journal of Molecular Sciences, 19*(3), 686.

Grilo, F., Sedaghat, S., Di Stefano, V., Sacchi, R., Caruso, T., & Lo Bianco, R. (2021). Tree planting density and canopy position affect 'Cerasuola'and 'Koroneiki'olive oil quality. *Horticulturae, 7*(2), 11.

Gungor, Z. B. (2018). *Vascular Inflammation and genetic predisposition as risk factors for cardiovascular diseases*. In Cholesterol-Good, Bad and the Heart. IntechOpen.

Hernáez, Á., Castañer, O., Goday, A., Ros, E., Pintó, X., Estruch, R., ... & Fitó, M. (2017). The Mediterranean Diet decreases LDL atherogenicity in high cardiovascular risk individuals: A randomized controlled trial. *Molecular Nutrition & Food Research, 61*(9), 1601015.

Hidalgo, M., Prieto, I., Abriouel, H., Villarejo, A. B., Ramírez-Sánchez, M., Cobo, A., ... & Martínez-Cañamero, M. (2018). Changes in gut microbiota linked to a reduction in systolic blood pressure in spontaneously hypertensive rats fed an extra virgin olive oil-enriched diet. *Plant Foods For Human Nutrition, 73*(1), 1-6.

Jimenez-Lopez, C., Carpena, M., Lourenço-Lopes, C., Gallardo-Gomez, M., Lorenzo, J. M., Barba, F. J., ... & Simal-Gandara, J. (2020). Bioactive compounds and quality of extra virgin olive oil. *Foods, 9*(8), 1014.

Karimi, Z., Behnammoghadam, M., Rafiei, H., Abdi, N., Zoladl, M., Talebianpoor, M. S., Arya, A., & Khastavaneh, M. (2019). Impact of olive oil and honey on healing of diabetic foot: a randomized controlled trial. *Clinical, Cosmetic And İnvestigational Dermatology*, 12, 347–354.

Karković Marković, A., Torić, J., Barbarić, M., & Jakobušić Brala, C. (2019). Hydroxytyrosol, Tyrosol and Derivatives and Their Potential Effects on Human Health. *Molecules (Basel, Switzerland), 24*(10), 2001. https://doi.org/10.3390/molecules24102001

Lanza, B., & Ninfali, P. (2020). Antioxidants in extra virgin olive oil and table olives: Connections between agriculture and processing for health choices. *Antioxidants, 9*(1), 41.

Lauretti, E., Nenov, M., Dincer, O., Iuliano, L., & Praticò, D. (2020). Extra virgin olive oil improves synaptic activity, short-term plasticity, memory, and neuropathology in a tauopathy model. *Aging cell, 19*(1), e13076.

Lees, M., & Morin, J. F. (Eds.). (*2018). FoodIntegrity Handbook: A Guide to Food Authenticity Issues and Analytical Solutions*. Eurofins Analytics France.

López de Las Hazas, M. C., Piñol, C., Macià, A., & Motilva, M. J. (2017). Hydroxytyrosol and the Colonic Metabolites Derived from Virgin Olive Oil Intake Induce Cell Cycle Arrest and Apoptosis in Colon Cancer Cells. *Journal of Agricultural And Food Chemistry, 65*(31), 6467–6476. https://doi.org/10.1021/acs.jafc.6b04933

Marcelino, G., Hiane, P. A., Freitas, K. D. C., Santana, L. F., Pott, A., Donadon, J. R., & Guimarães, R. D. C. A. (2019). Effects of olive oil and its minor components on cardiovascular diseases, inflammation, and gut microbiota. *Nutrients, 11*(8), 1826.

Melguizo-Rodríguez, L., de Luna-Bertos, E., Ramos-Torrecillas, J., Illescas-Montesa, R., Costela-Ruiz, V. J., & García-Martínez, O. (2021). Potential Effects of Phenolic Compounds That Can Be Found in Olive Oil on Wound Healing. *Foods (Basel, Switzerland), 10*(7), 1642.

Melguizo-Rodríguez, L., Illescas-Montes, R., Costela-Ruiz, V. J., Ramos-Torrecillas, J., de Luna-Bertos, E., García-Martínez, O., & Ruiz, C. (2021). Antimicrobial properties of olive oil phenolic compounds and their regenerative capacity towards fibroblast cells. *Journal of Tissue Viability, 30*(3), 372–378.

Mentella, M. C., Scaldaferri, F., Ricci, C., Gasbarrini, A., & Miggiano, G. A. D. (2019). Cancer and Mediterranean diet: A review. *Nutrients, 11*(9), 2059.

Miho, H., Moral, J., López-González, M. A., Díez, C. M., & Priego-Capote, F. (2020). The phenolic profile of virgin olive oil is influenced by malaxation conditions and determines the oxidative stability. *Food Chemistry*, 314, 126183.

Millman, J. F., Okamoto, S., Teruya, T., Uema, T., Ikematsu, S., Shimabukuro, M., & Masuzaki, H. (2021). Extra-virgin olive oil and the gut-brain axis: influence on gut microbiota, mucosal immunity, and cardiometabolic and cognitive health. *Nutrition Reviews, 79*(12), 1362–1374. https://doi.org/10.1093/nutrit/nuaa148

Nikou, T., Witt, M., Stathopoulos, P., Barsch, A., & Halabalaki, M. (2020). Olive Oil Quality and Authenticity Assessment Aspects Employing FIA-MRMS and LC-Orbitrap MS Metabolomic Approaches. *Frontiers in Public Health*, 8, 558226. https://doi.org/10.3389/fpubh.2020.558226

Pastor, R., Bouzas, C., & Tur, J. A. (2021). Beneficial effects of dietary supplementation with olive oil, oleic acid, or hydroxytyrosol in metabolic syndrome: Systematic review and meta-analysis. *Free Radical Biology and Medicine*, 172, 372-385.

Pedan, V., Popp, M., Rohn, S., Nyfeler, M., & Bongartz, A. (2019). Characterization of phenolic compounds and their contribution to sensory properties of olive oil. *Molecules, 24*(11), 2041.

Piovesana, S., Cavaliere, C., Cerrato, A., Montone, C. M., Laganà, A., & Capriotti, A. L. (2020). Developments and pitfalls in the characterization of phenolic compounds in food: From targeted analysis to metabolomics-based approaches. *TrAC Trends in Analytical Chemistry,* 133, 116083.

Pivec, T., Kargl, R., Maver, U., Bračič, M., Elschner, T., Žagar, E., Gradišnik, L., & Kleinschek, K. S. (2019). Chemical Structure-Antioxidant Activity Relationship of Water-Based Enzymatic Polymerized Rutin and Its Wound Healing Potential. *Polymers, 11*(10), 1566. https://doi.org/10.3390/polym11101566

Reboredo-Rodríguez, P., Figueiredo-González, M., González-Barreiro, C., Simal-Gándara, J., Salvador, M. D., Cancho-Grande, B., & Fregapane, G. (2017). State of the art on functional virgin olive oils enriched with bioactive compounds and their properties. *International Journal of Molecular Sciences, 18*(3), 668.

Rodrigues, N., Casal, S., Peres, A. M., Baptista, P., Bento, A., Martín, H., ... & Pereira, J. A. (2018). Effect of olive trees density on the quality and composition of olive oil from cv. Arbequina. *Scientia Horticulturae,* 238, 222-233.

Rodríguez-López, P., Lozano-Sanchez, J., Borrás-Linares, I., Emanuelli, T., Menéndez, J. A., & Segura-Carretero, A. (2020). Structure–biological activity relationships of extra-virgin olive oil phenolic compounds: Health properties and bioavailability. *Antioxidants, 9*(8), 685.

Roman, G. C., Jackson, R. E., Reis, J., Román, A. N., Toledo, J. B., & Toledo, E. (2019). Extra-virgin olive oil for potential prevention of Alzheimer disease. *Revue Neurologique, 175*(10), 705-723.

Romani, A., Ieri, F., Urciuoli, S., Noce, A., Marrone, G., Nediani, C., & Bernini, R. (2019). Health effects of phenolic compounds found in extra-virgin olive oil, by-products, and leaf of Olea europaea L. *Nutrients, 11*(8), 1776.

Romero, C., Medina, E., Mateo, M. A., & Brenes, M. (2018). New by-products rich in bioactive substances from the olive oil mill processing. *Journal of the Science of Food and Agriculture, 98*(1), 225-230.

Schanuel, F. S., Saguie, B. O., & Monte-Alto-Costa, A. (2019). Olive oil promotes wound healing of mice pressure injuries through NOS-2 and Nrf2. *Applied Physiology, Nutrition, And Metabolism = Physiologie Appliquee, Nutrition Et Metabolisme, 44*(11), 1199–1208.

Serreli, G., & Deiana, M. (2018). Biological Relevance of Extra Virgin Olive Oil Polyphenols Metabolites. *Antioxidants (Basel, Switzerland), 7*(12), 170. https://doi.org/10.3390/antiox7120170

Skrypnik, K., Bogdański, P., Łoniewski, I., Reguła, J., & Suliburska, J. (2018). Effect of probiotic supplementation on liver function and lipid status in rats. *Acta Scientiarum Polonorum Technologia Alimentaria, 17*(2), 185-192.

Soulis, D., Trigazi, M., Tsekenis, G., Chandrinou, C., Klinakis, A., & Zergioti, I. (2020). Facile and low-cost SPE modification towards ultra-sensitive organophosphorus and carbamate pesticide detection in olive oil. *Molecules, 25*(21), 4988.

Şahan, Y., Çelik, G., & Doğangün, E. (2017). Organik ve Konvansiyonel Olarak Üretilen Sızma Zeytinyağlarının Bazı Fenolik İçeriklerinin Karşılaştırılması. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi, 22*(3), 179-186.

Tzekaki, E., Prodromou, S., Tsolaki, M., & Pantazaki, A. A. (2021). The multifunctional therapeutic potentiality of extra virgin olive oil administration through the intervention

in pathophysiological mechanisms: Focus on Alzheimer's disease. *GSC Advanced Research and Reviews, 7*(1), 101-113.

EXTENDED ABSTRACT

Olive oil is obtained from the fruits of Olea europaea. Olive oil is considered an important part of the Mediterranean diet. Olive oil production has doubled in recent years. Spain produces 41% of the world's olive oil production. Italy, France, Turkey and Greece follow in olive oil production, respectively.

Olive oil is a mixture of many compounds. More than 98% of olive oil consists of triacylglycerols and the main esterified fatty acid is considered to be oleic acid. Minor components such as free fatty acids, various lipids such as mono- and diacylglycerols, sterols, hydrocarbons, aliphatic alcohols, tocopherols, pigments and phenolic compounds constitute approximately 2% of olive oil. The main important antioxidant group in olive oil is considered to be hydrophilic phenols. Phenolic compounds play a role in the organoleptic definition and determination of oil quality according to their organoleptic properties such as pungency, bitterness and stability.

Ecophysiological parameters have a significant impact on total phenolic compounds. This varies depending on the region where the olive is grown, the type of olive, the growing conditions, the ripening period, the drugs used, the time of harvest and the processing of the olive oil. These factors cause the total phenolic content to vary from 50 to 1000 mg/kg and the average phenolic content to vary from 100 to 300 mg/kg. In their study, Gawel and Rogers classified olive oil according to its total phenolic content. Olive oil providing less than 80 mg/kg of phenolic compounds is defined as "soft", while more than 440 mg/kg is defined as "robust". Another study reported a predominant bitter taste sensation in olive oils with a total phenolic content of more than 300 mg/kg.

Phenolic compounds are classified according to their chemical composition. Phenols in olive oil are divided into two classes: lipophilic and hydrophilic. The important lipophilic phenols found in olive oil are toctrienols and tocopherols. It contains at least 30 different phenolic compounds depending on their hydrophilic class. Hydrophilic phenols are classified as phenolic acids, flavonoids, secoiridoids, lignans, phenolic alcohols and hydroxyisochromans.

Since phenolic compounds are present in only small amounts in petroleum matrices, they need to be extracted, concentrated and purified to achieve accurate analytical separation and detection. The most effective results are obtained by evaluating different sample preparation methods such as liquid-liquid extraction (LLE) and solid phase extraction (SPE). When LLE is used to process these compounds, methanol or a methanol/water mixture is usually used as the extraction solvent.

The total phenolic content of olive oil can be determined by the Folin-Ciocalteau spectrophotometric method. The SPE/colorimetric method has been validated for the formal determination of total polyphenols in virgin oils. The newest methods available for determining contaminants in olive oil are gas chromatography and liquid chromatography. They are considered a method of providing reliable and accurate data. They contain many contaminants, including pesticide residues, but are expensive and time-consuming. Therefore, there is a great demand and need for fast and simple analytical tools that can work together with confirmation methods such as chromatography coupled to mass spectrometry.

People in regions with high olive oil consumption have a lower risk of diseases associated with chronic inflammation, including cancer. Research has shown that the components in

olive oil are effective in healing and preventing many diseases. Many epidemiological studies show that residents of countries who follow a Mediterranean diet and consume a lot of olive oil have a lower risk of chronic inflammatory diseases, including cancer. The benefits of olive oil on cancer prevention are mainly due to its antioxidant effect. Oleuropein found in olive oil induces apoptosis in colon cancer and breast cancer cells by activating the p53 pathway.

Risk parameters for the development of cardiovascular diseases, such as inflammatory cytokines (interleukin-6), decrease in people who consume olive oil. Increases in vascular cell adhesion molecule (VCAM), intercellular adhesion molecule 1 (ICAM-1), and high-density lipoprotein have been observed, while decreases have been reported in low-density lipoprotein. Phenolic compounds in olive oil provide protection against the oxidation of LDL-c. The study examined the effects of olive oil on 68 people who used it within a year. In addition to increasing the oxidation resistance of LDL-c, it was observed that the changes resulting from the oxidation process also decreased.

Olive oil consumption is associated with an increase in C roseridium XIVa. It is responsible for reducing total cholesterol and has an anti-inflammatory effect. It is responsible for the production of butyrate, a SCFA that is one of the main metabolites produced by intestinal microorganisms. Olive oil polyphenols affect the composition of the microbiota. It also acts as a prebiotic. It prevents the proliferation and growth of harmful bacteria such as E. coli. It stimulates probiotic bacteria such as Bifidobacterium.

A study conducted in humans examined the effect of olive oil on diabetic feet. After the intervention, tissue scores per wound, wound degree and wound healing of the patients in the olive oil group were significantly higher than those in the control group. Essential fatty acids such as linoleic acid and linolenic acid in olive oil stimulate cell repair and accelerate the healing of wounds. It also has antimicrobial, antioxidant and anti-inflammatory properties.

In general, it has been observed that the antioxidant properties of phenolic compounds in olive oil can have important results in wound healing, prevention and treatment of cardiovascular disorders, cancer and neurodegenerative diseases.

Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi / Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos Cilt: 11 Sayı:2
Journal of International Multidisciplinary Academic Researches / May-June-July-August Volume: 11 Issue: 2
2024
www.joimar.com

ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF FACTORS AFFECTING TEACHERS' PROFESSIONAL BURNOUT LEVELS

***Bahar ERASLAN[1], Mesut Seyhan KONUK[1], İbrahim İÇEN[2]**

[1]Vali Recep Yazıcıoğlu İlkokulu, Denizli, Türkiye
[2]Fatih İlkokulu, Denizli, Türkiye
***e-mail: baharaytaceraslan@gmail.com**

ÖZET
Bu araştırmada öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerini etkileyen faktörlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada doküman incelemesi yönteminden yararlanılmıştır. Bu kapsamda geçmiş yıllarda yayınlanan 27 akademik çalışma incelenmiştir. İncelenen akademik çalışmalara Google Akademik ile YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarından erişilmiştir. Araştırmanın sonunda öğretmenlerin genellikle yüksek mesleki tükenmişliğe sahip oldukları bulunmuştur. Mesleki tükenmişliğin demografik değişkenlere (yaş, cinsiyet, mesleki kıdem, medeni durum) göre farklılık gösterdiği bulunmuştur. Bunun yanında yönetici davranışlarının ve bazı psikolojik özelliklerin mesleki tükenmişliği etkilediği görülmüştür. Sonuç olarak öğretmenlerde bireysel ve örgütsel faktörlerin mesleki tükenmişliği etkilediği söylenebilir.
Anahtar Kelimeler: Öğretmenlik mesleği, örgütsel davranış, mesleki tükenmişlik

ABSTRACT
This research aimed to examine the factors affecting teachers' professional burnout levels. The document analysis method was used in the research. In this context, 27 academic studies published in previous years were examined. The academic studies examined were accessed from Google Scholar and YÖK National Thesis Center databases. At the end of the research, it was found that teachers generally had high professional burnout. It has been found that professional burnout varies according to demographic variables (age, gender, professional seniority, marital status). In addition, it has been observed that manager behaviors and some psychological characteristics affect professional burnout. As a result, it can be said that individual and organizational factors affect professional burnout in teachers.
Key Words*:* Teaching profession, organizational behavior, professional burnout

GİRİŞ

Tükenmişlik konusunda yazılan ilk makaleler, klinik psikolog Freudenberger (1974-1975) tarafından hazırlanmıştır. Freudenberger, söz konusu makalesinde tükenmişlik terimini ‘başarısızlık, yıpranma, enerji ve güç kaybı ya da kişinin yanıtlanamayan beklentileri neticesinde gelişen bir tükenme durumu olarak ifade etmiştir. Tükenmişlik araştırmalarının gerçekleştirildiği ilk yıllardaki çalışmalar tükenmişlik kavramını açıklamaya çalışmışlardır. Freudenberger ve arkadaşları ortaya koydukları çalışmalarda, duygusal tükenme duygusuyla iş motivasyonu ve işe bağlılık arasındaki bağı ortaya koyarak tükenme sürecinin sebeplerini tespit etmişlerdir. Freudenberger süreci günlük dilde kronik ilaç bağımlılığını nitelendirmede kullanılan ‘Burnout / tükenmişlik’ terimi ile kavramlaştırmıştır. Tükenmişlik sürecine ilişkin hazırlanan ilk makalelerdeki klinik ve sosyal psikolojik bakış açıları; tükenmişlik araştırmalarının ilk evresini de etkilemiştir (Akten, 2007).

Kavramsal açıdan ele alındığı zaman tükenmişlik “bireyin duygusal ve fiziksel olarak enerji kaybına uğraması, işe konsantre olamaması, sağlıklı tutumlar sergileyememesi ve yer aldığı iş ortamında iletişim ve ilişki kurmakta zorluk yaşaması” şeklinde tanımlanmaktadır (Çiçek,

2018). Tükenmişlik kavramı meslek yaşamında da uzun yıllardır incelenen konular arasında yer almaktadır (Maslach & Goldberg, 1998). Bunun temelinde tükenmişlik olgusunun meslek yaşamında da yaygın olarak görülmesi yatmaktadır (Coşkun, 2007). Mesleki açıdan ele alındığı zaman literatürde mesleki tükenmişlik kavramı üzerine birçok tanım yapıldığı görülmektedir (Akten, 2007).

Türkiye'de eğitim örgütlerinde görev yapan öğretmenlerin büyük çoğunluğu özel eğitim dışındaki alanlardan mezundur. Bu durum kendi alanı dışında çalışan öğretmenler için yorucu bir hal alabilmektedir. Dolayısıyla bu öğretmenler mesleki sorumlulukları ve özel bilgi ve beceri gerektiren uygulamaları nedeniyle tükenmişlik riski grubuna dahil edilmektedir. Öğretmen tükenmişliği sonucu ortaya çıkan sorunlar hem bireyi hem de eğitim-öğretim hizmetlerini olumsuz etkileyebilmektedir. Katılımcıların sosyo-demografik değişkenler, iş tatmini ve genel yeterlilik inançlarına ilişkin tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesi, tükenmişliğe neden olan değişkenlerin incelenmesine, öğretmenlere yönelik tükenmişliğin önlenmesine yönelik gelecekte yapılacak uygulamaların belirlenmesine, öğretmenlerin sosyoekonomik koşullarının ve hizmet verdikleri ortamın iyileştirilmesine katkı sağlayabilir (Capri & Güler, 2018).

Tükenmişliğe ilişkin yapılan araştırmalar, tükenmişlik konusuna etki eden unsurların genel olarak ya kişisel yani kişilik özelliklerinden veya bireyin çalıştığı iş ortamından kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Aynı çalışmalar, genel olarak geçmişinde travmatik olaylar yaşamış, çocukluk sürecini kötü atlatmış, problemli ailelerde yetişmiş, sorumluluk almayı öğrenememiş ve sosyal çevreden soyutlanmış olanların, iş hayatında da karşılaştıkları en küçük problemlere karşı kolaylıkla direnmekten vazgeçtikleri, kendilerini güvensiz ve çaresiz hissettikleri problemlerle boğuşmak ya da problemlerin üzerine gitmek, onlara çözüm geliştirmek yerine şikayet etmeye ya da içinde oldukları ortamlardan uzaklaşmaya çalıştıkları bu nedenle başta duygusal tükenmişlik olmak üzere duyarsızlık ve kişisel başarıda azalma etkilerini gösterdikleri ortaya çıkmıştır (Çiçek, 2018).

Geleneksel görüşe göre tükenmişlik onu yaşayan bireyin bir sorunudur. Bu fikrin savunucularına göre, aynı örgütsel koşullarda kimi bireyler tükenmezken kimileri tükenmektedir. Onlara göre tükenmişlik, bireysel unsurlarla alakalıdır ve bireyler kendi karakterlerindeki, tutumlarındaki ya da üretkenliklerindeki kusurlar dolayısıyla tükenirler. Bu fikre göre, problem insandır ve çözüm onları değiştirmekte ya da onlardan kurtulmaktadır. Şüphesiz tükenmişliğin ortaya çıkmasında, bireysel etkenlerin varlığı yok sayılamaz. Ancak; bu görüşü iddia edenlerin tutumuna benzer bir yaklaşımla, aynı bireyin farklı örgütsel şartlara farklı tepkiler göstereceği düşünüldüğünde, dikkatler tükenmişlik üzerinde etkili olan örgütsel faktörlere çevrilmektedir (Akten, 2007). Literatürde yer alan bu bilgilere göre tükenmişliğe neden olan faktörler bireysel ve örgütsel faktörler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır (Amasralı, 2016). Literatürde tükenmişliğe neden olan bireysel ve örgütsel faktörler aşağıdaki gibi açıklanmıştır;

Bireysel faktörler: Tüm insanların tükenmişlik yaşama ihtimalinin bulunduğu kabul edilmekle beraber, belirli özellikteki kişilerin bu riski diğerlerine kıyasla daha çok taşıdığı bilinmektedir. Bu özellikler kapsamında, dış kontrol odaklı olma; kendine yeterlilikten, empati becerisinden ve duygusal kontrolden yoksun olma, gerçekçi olmayan beklenti seviyesine sahip olma gibi özellikler gösterilebilir. Bunların yanı sıra yapılan çalışmalarda gerçek ile beklentiler arasındaki uyumsuzluk, kişinin kişilik özelliği ve yaşamını etkileyen olaylar üzerindeki bireysel kontrolü, yaş, eğitim, cinsiyet, medeni durum, çocuk sayısı, işe bağımlılık, denetim

odağı, motivasyon, performans, iş haricindeki hayatındaki stresler, mesleki tatmin, informal destek, üstlerinden sağladığı destek, iş tatminsizliği, işten zevk almama gibi etkenlerin mesleki tükenmeye neden olan bireysel unsurlar arasında kabul edildiği görülmektedir (Akten, 2007; Çınar, 2015).

Örgütsel faktörler: Günümüz iş hayatında tükenmişliğin yaşanmasında pek çok unsur etkilidir. Nitekim tükenmişlikle alakalı günümüze dek yapılmış olan çalışmalar, tükenmişliğin sık görülmesinde çalışma hayatının ve şartlarının etkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu araştırmaların detayı bakıldığında tükenmişliğin genel olarak bireysel ve örgütsel olmak üzere iki tür kaynağının bulunduğu ifade edilebilir. Kişisel bağlamdaki etkenler, çoğunlukla bireyin kendisiyle ilgili olanlardır. Yani bireyin kimliğini ilgilendiren, medeni durum, yaş, cinsiyet, çocuk sahibi olup olmama, karakter özellikleri, kişisel iş tatmini ve performansını etkilemektedir. Bireyin içinde yer aldığı ortamdaki fiziksel nitelikler, iş yerindeki çalışma süresi, işin özelliği, rol belirsizliği, örgüt içi ilişkiler, işgören-işveren ilişkileri, ekonomik şartlar gibi unsurlar da tükenmişliğin gelişmesinde rol oynayan örgütsel etkenler olarak ifade edilebilir (Çiçek, 2018). İş hayatından kaynaklanan diğer bir tükenmiş hali kendisini fiziksel problemlerle göstermektedir. Fiziksel belirtiler genel olarak bireyin içinde yer aldığı olumsuz koşulların sonucunda meydana gelir. Bu belirtilerin başında tansiyon, kalp, şeker, baş ağrıları, bulantı, kusma, kronik, uyku bozukluğu ve yorgunluk gelmektedir. Bunun yanı sıra mide ve bağırsak problemleri, solunum yetmezliği, astım ve kolesterol gibi şikâyetler de meydana gelir. Söz konusu şikayetlerin temelinde yukarıda da ifade edildiği gibi kişinin çalıştığı ortamının sağlıklı ve hijyenik olmaması sebep olabilir. Bunun yanı sıra yoğun baskı ve aşırı bir denetim, fiziki ortamın (ısı, ses, gürültü, aydınlatma, titreşim, ışın vb) insan yapısını zorlaması da strese yol açabilir. Bireyin hem aşırı sorumluluk almasından hem de içinde yer aldığı şartların kötü olmasından dolayı fiziksel bir tükenmişlik yaşayabilir (Çiçek, 2018; Çınar, 2015).

Engellenmiş duygusu ve sinirlilik tükenmişliğin belirgin psikolojik niteliklerindendir. Kişi kendisini engellenmiş hisseder; çünkü hedeflerine ulaşmaktan alıkonulmuştur. Kişiler kendilerine saygı ve güven duyulmadığını ve yaptıkları işe değer verilmediği kanısına vardıklarında, öz saygı ve yeterlilik duyguları tehdit altına girecektir. Bir bakıma, işleri konusunda kendilerini küçük düşürülmüş hisseden kişiler, çevrelerine karşı bir düşmanlık duygusu da besleyebilirler. Çalıştıkları yerde kendilerini bir yabancı gibi hisseden bu kişiler, hırsızlık ve sabotaj gibi yıkıcı misillemeler de bile bulunabilirler (Akten, 2007; Çiçek, 2018). Korku ve kaygı (gerilim) tükenmişliği ateşeleyen duygulardandır. Bu duygular, işgörenin işi üzerindeki kontrol duygusunu 'yitirdiği ve iş çevresinin belirsiz olduğu durumlarda gelişmektedir. Günümüzde işyerlerinde birçok çalışan, bu gibi durumlarla karşı karşıya kalmaktadır. Yaygın görüş; insanların diğerleri ile rekabet durumunda olmaları ya da işlerini kaybetme ve gelecek kaygısı yaşamaları durumunda daha iyi çalıştığı seklindeyse de; esasında böylesi bir ortam işgörenlerin dikkatini dağıtıcı bir etki yaratmakta ve onların işlerine daha az ilgi ve bağlılık göstermelerine ve işe ilişkin enerjilerinin azalmasına sebep olmaktadır (Çiçek, 2018; Şahin, 2023; Akten, 2007).

Tükenmişlik yaşayan kişilerde; çabuk sinirlenme, ani öfke patlamaları, göz yaşlarını tutamama, aşırı alınganlık, yalnız kalma arzusu, işe gitmek istememe, işe geç gelme/ gelmeme, işyerinde işi yavaşlatma ya da askıda bırakma, örgütlenme zorluğu, ilaç, alkol ve tütün vb. kullanmaya eğilim ya da bunların kullanımında artış, az / çok yemek yeme, evlilik çatışmaları ve boşanma, aile 'çatışmaları, aile ve arkadaşlardan (dış çevreden) uzaklaşma ve içe kapanma, bireyler arası sorunlar, sıkıntı, konsantrasyon zorluğu, unutkanlık, aktif

olamayış, başkalarına fazla güvenmeme veya onlardan uzak durma, kuruma ilişkin ilginin kaybı, bazı şeyleri erteleme ya da askıda bırakma, çalışmaya eğilimde direnç, hizmet verilen bireylere tek tip davranma, onları küçümseme ve onlarla alay etme, değişime direnç ve katılık, çalışma arkadaşlarıyla iş konusunda tartışmaktan kaçınma, alaycı ve suçlayıcı olma gibi davranışsal belirtiler ortaya çıkmaktadır (Akten, 2007; Akkoç & Tunç, 2015; Çiçek, 2018).

Dünya nüfusunun giderek artmasıyla beraber, kurumlarda çalışan personellerin de iş yükü artmaktadır. İşi nedeniyle insanlara doğrudan hizmet veren, onlarla sürekli karşı karşıya gelen çalışanların zaman içerisinde fiziksel, duygusal ve zihinsel açıdan sağlıklarının bozulduğu dikkati çekmektedir. Tükenmişlik olarak ifade edilen bu sendrom kişinin iş yaşamını ve özel yaşamını olumsuz açıdan etkilemektedir (Dağlı & Gündüz, 2008). Genellikle tükenmişliğin kişiye ve örgüt ortamına yansıyan; işi önemsememe, aksatma, çalışılan ortamda işin fazlalığını ve zorluğunu bilerek ortamdan uzaklaşma eğilimi, çalma ve hırsızlık eğilimi, hastalıktan kaynaklanan sebeplerle işe gelmemelerde ve geç gelmelerde artış gibi olumsuz sonuçları olmaktadır. Bunun yanı sıra işi bırakma isteği ya da niyetindeki artış, işten ayrılma, hizmetin niteliğinde bozulma, işe zaman zaman izinsiz gelmeme ya da iznin sonunda izni uzatma eğilimi, evraklarla ilgili sahtekarlıklar, işte ve iş haricinde insan ilişkilerinde bozulma ve uyumsuzluklar, evlilik ve aile yaşamında problemler, eş ve aile bireylerinden uzaklaşma, cinsel isteksizlik, aile kutlamalarına katılım göstermeme eğilimi, düşük iş verimliliği gibi olumsuz sonuçlara yol açmaktadır (Akten, 2007). Çiçek'e (2018) göre tükenmişlik, her ne kadar ilk zamanlarda psikolojik yıkım olarak kendini gösterse de zamanla bireyin toplumsal ve iş yaşamını olumsuz yönde etkileyen, hayat koşullarını düşüren daha da önemlisi insanın kendisine güvenini ve özsaygısını yitirmesine neden olarak sonradan tedavisi güç olan hastalıklara sebep olabilmektedir. Bu bağlamda tükenmişlik gerek bireyler, gerekse örgütler bakımından oldukça önemli bir konudur. Çünkü insanlar, zamanlarının önemli bir kısmını iş ortamlarında geçirmekte, kendilerini yaptıkları işle ortaya koymakta ve iş ortamında sergiledikleri verimlilikle kişilik ve kimlik edinmekteler. Kendilerini tamamen işlerine adayanların yalnızca iş hayatlarında değil, özel ve sosyal yaşamlarında da başarılı bir grafik çizdikleri görülmüştür.

Konu İle İlgili Yapılan Araştırmalar

Yaylı (2024) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin mesleki doyum ve mesleki tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma, özel eğitim okullarında çalışan 26 beden eğitimi öğretmeni ile yürütülmüştür. Çalışmada katılımcıların mesleki tükenmişlik düzeylerine bakıldığında duyarsızlaştırma ve duygusal tükenme boyutunda düşük, kişisel başarı boyutunda yüksek puan aldıkları görülmüştür. Mesleki tükenmişliğin yaşa ve mesleki kıdeme göre farklılaştığı saptanmıştır. Katılımcıların mesleki doyum düzeylerinin ise yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda öğretmenlerin mesleki doyum düzeyleri ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasında negatif yönlü ve orta derecede bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Akboğa (2023) tarafından ortaya konan çalışmada ilkokul öğretmenlerinin mesleki tükenmişlikleri ile yaşam doyumu düzeyleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya Antalya ili Kumluca ilçesinde görev yapan 240 ilkokul öğretmeni katılmıştır. Çalışmada öğretmenlerde en sık olarak düşük motivasyon, yorgunluk, düşük enerji, duygusal tükenme, öfke, işe duyarsızlık, sabırsızlık, düşük iş performansı, huzursuzluk ve etkisizlik gibi mesleki tükenmişlik belirtilerinin görüldüğü tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra mesleki

tükenmişliğin öğretmenlerde memnuniyetsizlik, tatminsizlik ve işten ayrılma düşüncelerine de yol açabildiği görülmüştür. Çalışma sonucunda öğretmenlerin mesleki tükenmişlikleri üzerinde yaşam doyumunun etkili olduğu belirlenmiştir.

Çelik (2023) tarafından yapılan araştırmada mesleki tükenmişlik üzerinde demografik değişkenlerin etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya 212'si erkek ve 205'i kadın olmak üzere 417 katılımcı dahil edilmiştir. Araştırma sonucunda mesleki tükenmişlik düzeyi ile yaş, cinsiyet, gelir seviyesi, medeni hal ve mesleki kıdem arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ancak eğitim düzeyi ile kişisel başarı ve duyarsızlaşma arasında bir ilişki olmadığı belirlenmiştir. Genel olarak demografik değişkenlerin mesleki tükenmişlik üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

İşli (2023) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin psikolojik sağlamlıkları ile mesleki tükenmişlikleri arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Araştırmaya 340 öğretmen katılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri alt boyutlarından kişisel başarı ve duygusal tükenme düzeyinin orta seviyede, duyarsızlaşmanın düşük seviyede olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin psikolojik sağlamlıkları ise yüksek seviyede bulunmuştur. Psikolojik sağlamlık ile duyarsızlaşma arasında negatif yönlü ve zayıf; psikolojik sağlamlık ile duygusal tükenme arasında negatif yönlü ve orta; psikolojik sağlamlık ile kişisel başarı arasında pozitif yönlü ve orta seviyede bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Şahin (2023) tarafından yapılan araştırmada öğretmenlerin mesleki tükenmişlik seviyeleri ile iş doyumları arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Araştırmaya Bolu ilindeki ortaokullarda çalışan 360 öğretmen katılmıştır. Araştırmada öğretmenlerin en çok duygusal tükenme yaşadığı ve en çok içsel doyuma sahip oldukları görülmüştür. Mesleki tükenmişliğin yaş, kurum türü, mesleği seçerken istekli olup olmama değişkenlerine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Araştırma sonucunda mesleki tükenmişlik ile iş doyumu arasında negatif yönlü ve orta seviyede bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Tunel (2023) tarafından yapılan çalışmada din kültürü ve ahlak bilgisi dersine giren öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Adana ilinde görev yapan 24 öğretmen çalışmaya dâhil edilmiştir. Elde edilen verilere göre din kültürü öğretmenlerinin meslekleri hakkındaki düşüncelerinin olumlu olduğu, ancak maaşlarını yetersiz buldukları görülmüştür. Katılımcılar tarafından öğretmenlik mesleğinin toplumsal saygınlığını yitirdiği, din kültürü öğretmenliğinin toplumdaki algısının olumsuz olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte iş yüklerinin fazla olduğu, okul müdürlerinin, çalışma arkadaşlarının ve velilerin yaklaşımlarının olumsuz olduğu, öğrencilerin derse ilgisiz olduğu ve bu durumların katılımcıların mesleki tükenmişlik yaşamasına sebep olduğu rapor edilmiştir.

Balkır (2022) tarafından yürütülen çalışmada öğretmenlerde duygusal zeka ile mesleki tükenmişlik seviyesi arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya Denizli ilinde görev yapan 379 öğretmen dâhil edilmiştir. Çalışmada öğretmenlerin genel mesleki tükenmişlik düzeyleri orta düzeyde bulunmuştur. Öğretmenlerin kişisel başarı ve duygusal tükenme düzeylerinin orta düzey, duyarsızlaşma düzeylerinin ise düşük düzey olduğu görülmüştür. Mesleki tükenmişliğin öğretim kademesine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı; medeni hal, cinsiyet, mesleki kıdem ve çocuk sahibi olma durumuna göre ise anlamlı bir

farklılaşma olmadığı tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda mesleki tükenmişlik ve duygusal zekâ arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Çimen (2022) tarafından yapılan çalışmada lise öğretmenlerinin örgütsel bağlılıkları ile mesleki tükenmişlik seviyeleri arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Çalışmaya 440 öğretmen katılmıştır. Araştırmada öğretmenlerin kişisel başarı düzeylerinin orta, duyarsızlaşma ve duygusal tükenmişlik düzeylerinin düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir. Mesleki tükenmişlik ile cinsiyet, medeni durum, çocuk sayısı, branş ve mesleki kıdem açısından anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır. Kronik hastalığa sahip öğretmenlerin duygusal tükenmişlik seviyelerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerin örgütsel bağlılık algılarının ise genel olarak kararsızlık düzeyinde olduğu görülmüştür. Araştırma sonucunda öğretmenlerin örgütsel bağlılıkları ile duygusal tükenmişlikleri ile arasında negatif yönlü orta seviye; kişisel başarıları arasında negatif yönlü düşük seviyede; duyarsızlaşma düzeyleri arasında negatif yönlü düşük seviyede bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Acar (2021) tarafından yapılan araştırmada özel eğitim öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeyleri, iş tatminleri ve stres düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya aktif olarak görev yapan 292 özel eğitim öğretmeni dâhil edilmiştir. Araştırma sonucunda mesleki tükenmişliğin duyarsızlaşma ve kişisel başarısızlık alt boyutlarının cinsiyete, mezun olunan bölüme ve mesleki statüye göre; mesleki tükenmişliğin duygusal tükenme alt boyutunun ise cinsiyet, bölüm ve mesleki statünün yanı sıra çalışılan kurum türüne göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Mesleki tükenmişlik ve iş tatmini arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Mesleki tükenmişlik ile iş stresi arasında ise anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Bıçak (2021) tarafından ortaya konan araştırmada sınıf öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile öznel iyi oluşları arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya 530 sınıf öğretmeni katılım göstermiştir. Araştırmada öğretmenlerin özel iyi oluş düzeyleri yüksek, tükenmişlik düzeyleri düşük seviyede bulunmuştur. Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik alt boyutlarından duyarsızlaşma düzeylerinin cinsiyete göre; duygusal tükenme düzeylerinin ise mesleki kıdeme göre farklılaştığı görülmüştür. Ayrıca tüm mesleki tükenmişlik alt boyutlarının yaşa göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Mesleki tükenmişliğin medeni duruma göre farklılaşmadığı saptanmıştır. Son olarak çalışma sonucunda mesleki tükenmişliğin duyarsızlaşma ve duygusal tükenme alt boyutları ile öznel iyi oluş arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki; mesleki tükenmişliğin kişisel başarı alt boyutu ile öznel iyi oluş arasında ise pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Çekiç (2021) tarafından yapılan araştırmada matematik öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik seviyeleri ile hayat boyu öğrenme eğilimleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya Elâzığ ilinde ortaokul düzeyinde çalışan 245 matematik öğretmeni dâhil edilmiştir. Araştırmada katılımcıların mesleki tükenmişlikleri orta seviyede, hayat boyu öğrenme eğilimleri düşük seviyede bulunmuştur. Katılımcıların tükenmişlik seviyelerinin ve hayat boyu öğrenme eğilimlerinin görev süresi, yaş ve medeni hale göre anlamlı derecede farklılaştığı görülmüştür. Araştırma sonucunda öğretmenlerin mesleki tükenmişlik seviyeleri ile hayat boyu öğrenme eğilimleri arasında orta derecede pozitif yönlü bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

İçen (2021) tarafından ortaya konan araştırmada okul psikolojik danışmanlarının mesleki tükenmişlik seviyeleri ile evlilik doyumları arasındaki korelasyonun belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya 263 evli okul psikolojik danışmanı katılmıştır. Araştırmada katılımcıların mesleki tükenmişlikleri düşük seviyede bulunmuştur. Katılımcıların mesleki tükenmişlikleri ile evlilik doyumlarının meslekteki görev süresine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir. Mesleki tükenmişlik toplam puanı ve yetersizlik, tükenme, olumsuz iş ortamı, değersizleştirme ve kişisel yaşamda bozulma boyutları ile evlilik doyumunun aile ve benlik alt boyutları arasında düşük seviyede pozitif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak mesleki tükenmişliğin evlilik doyumunun benlik ve aile alt boyutları üzerinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Akay (2020) tarafından yürütülen çalışmada sınıf öğretmenlerinin örgütsel güven algıları ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya 88 kadın ve 81 erkek olmak üzere toplam 169 öğretmen dâhil edilmiştir. Çalışmada katılımcıların örgütsel güven algıları yüksek, mesleki tükenmişlik algıları düşük seviyede bulunmuştur. Katılımcıların örgütsel güven ve mesleki tükenmişlik algılarının cinsiyete göre farklılık göstermediği görülmüştür. Mesleki tükenmişlik alt boyutlarından duyarsızlaşma boyutunun medeni duruma göre anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır. Çalışma sonucunda öğretmenlerin örgütsel güven algıları ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasında düşük seviyede ve negatif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Arslan (2020) tarafından yapılan çalışmada öğretmenlerin mesleki tükenmişlik seviyeleri ve bunun nedenlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda çalışmaya Sivas ilinde görev yapan 120 fen bilimleri dersi öğretmeni katılmıştır. Araştırmada öğretmenlerin duygusal tükenmişlik, kişisel başarı ve duyarsızlaşma düzeylerinin mesleki kıdeme göre farklılaşma gösterdiği belirlenmiştir. Öğretmenler arasında ek gelire sahip olup olmamanın kişisel başarı düzeyinde anlamlı farklılık yarattığı görülmüştür. Duyarsızlaşma ve duygusal tükenmişlik düzeylerinin, okul müdüründen alınan performans notuna göre farklılık gösterdiği saptanmıştır. Öğretmenlerde görülen tükenmişlik nedenleri arasında işlerine fazla müdahale edilmesi ve olumsuz eleştiriler, fazla iş yükü, olumsuz öğrenci davranışları, idarecilerin yaptığı haksızlıklar, velilerin baskı ve eleştirileri gibi nedenler rapor edilmiştir.

Ergül (2020) tarafından yapılan araştırmada öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri ve örgütsel sessizlik yaşama düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya Ankara ili ilçelerinde çalışan 484 öğretmen dâhil edilmiştir. Araştırmada öğretmenlerin örgütsel sessizlik ve mesleki tükenmişlik düzeyleri düşük seviyede bulunmuştur. Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik yaşamasında en çok iş yükünün fazla olması, öğrencilerin yaşamlarını olumlu etkileme isteği ve mesleğin kendilerini duygusal açıdan katılaştırdığını hissetme faktörlerinin etkili olduğu görülmüştür. Mesleki tükenmişlik düzeyinin yaş, cinsiyet, branş, medeni hal ve kıdeme göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin mesleki tükenmişlik ve örgütsel sessizlik düzeyleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

İnceağaç (2020) tarafından ortaya konan araştırmada mesleki tükenmişlik, örgüt kültürü ve liderlik tarzları arasındaki ilişkinin öğretmen algılarına göre tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya Kastamonu ve Bartın illerinde görev yapan toplam 881 öğretmen katılım göstermiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre mesleki tükenmişlik, örgüt kültürü ve liderlik tarzları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Okul yöneticilerinin liderlik tarzı

ve örgüt kültürünün, öğretmenlerin deneyimlediği mesleki tükenmişlik üzerinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Taşdemir (2020) tarafından yürütülen araştırmada iş doyumunun, öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile prososyal davranış düzeyleri arasındaki ilişkide oynadığı aracılık rolünün tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya Kars ilinde çalışan 192 erkek ve 409 kadın olmak üzere 601 öğretmen katılmıştır. Elde edilen bulgulara göre mesleki tükenmişliğin duyarsızlaşma boyutunda cinsiyete yönelik anlamlı bir farklılık görülmüştür. Araştırma sonucunda mesleki tükenmişlik ile prososyal davranış arasında bir ilişki bulunmuş, bu ilişkide iş doyumunun dolaylı aracılık rolü olduğu tespit edilmiştir.

Üksel (2020) tarafından yapılan araştırmada okulöncesi öğretmenlerinin kişilik özellikleri, öz yeterlik algıları ve mesleki tükenmişlikleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya Konya ilinde görev yapan 317 öğretmen katılım göstermiştir. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların mesleki tükenmişliğin alt boyutlarından kişisel başarı ve duyarsızlaşma düzeyleri düşük; duygusal tükenme düzeyleri orta seviyede bulunmuştur. Katılımcıların öz yeterlik algıları ile mesleki tükenmişlikleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Duygusal tükenme ile dışadönüklük arasında negatif yönlü, nevrotiklik ile ise pozitif yönlü ve düşük düzeyde; duyarsızlaşma ile sorumluluk ve uyumluluk arasında negatif yönlü, nevrotiklik ile ise pozitif yönlü düşük düzeyde; kişisel başarı ile dışadönüklük ve deneyime açıklık arasında pozitif yönlü, nevrotiklik ile ise negatif yönlü ve düşük bir ilişki saptanmıştır. Sonuç olarak mesleki tükenmişlik, kişilik özellikleri ve öz yeterlik arasında bir ilişki olduğu görülmüştür.

Yurduseven (2020) tarafından yürütülen araştırmada fen bilgisi öğretmenlerinin mesleki tükenmişlikleri, iş doyumları, günlük ritim ve uyku değişkenleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya 82 erkek ve 199 kadın olmak üzere toplam 300 öğretmen katılmıştır. Elde edilen bulgulara göre katılımcıların iş doyumu ve mesleki tükenmişlikleri yüksek seviyede bulunmuş ve bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların günlük ritim tercihlerinin ara tipte olduğu görülmüş, duyarsızlaşma ve duygusal tükenmişliğin günlük ritim tercihleri üzerinde anlamlı bir yordayıcılık etkisine sahip oldukları tespit edilmiştir. Mesleki tükenmişlik ile okula gitme motivasyonu arasında zıt yönlü, uyku düzeni arasında pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır. Son olarak içsel doyumun, mesleki tükenmişlik üzerinde pozitif bir yordayıcılık etkisine sahip olduğu rapor edilmiştir.

Öztürk (2019) tarafından yapılan çalışmada sınıf öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik seviyeleri ile iş yükü algıları arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Araştırmaya Samsun ilinde görev yapan 329 öğretmen katılmıştır. Çalışma sonucunda öğretmenlerin mesleki tükenmişlikleri düşük seviyede bulunmuş ve ağır bir iş yükleri olmadığı görülmüştür. Öğretmenlerin mesleki tükenmişliklerinin yaşa göre anlamlı farklılık gösterdiği saptanmıştır. Ayrıca öğretmenlerin en çok başarısızlık ve mesleğe ilişkin tükenmişlik yaşadığı, en az ise duygusal ve fiziksel tükenmişlik yaşadığı tespit edilmiştir. Son olarak mesleki tükenmişlik ile iş yükü algısı arasında pozitif yönlü, orta seviyede ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tanrıverdi (2019) tarafından ortaya konan araştırmada öğretmenlerin yabancılaşma düzeylerinin ve mesleki tükenmişliklerinin, okul yöneticilerinin kullandıkları güç kaynaklarına göre incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya Kütahya ilinde çalışan 314

öğretmen katılmıştır. Araştırmada öğretmenlerin okul yöneticilerinin kullandıkları güç kaynaklarına ilişkin algılarının kurum türü ve cinsiyete göre farklılık gösterdiği görülmüştür. Katılımcıların duygusal tükenme düzeyi orta, kişisel başarı ve duyarsızlaşma düzeyi düşük seviyede bulunmuştur. Mesleki tükenmişliğin kişisel başarı boyutunda yaş, branş, kurum türü, eğitim düzeyi, meslekteki ve kurumdaki süreye göre anlamlı bir farklılık olduğu; duygusal tükenme ve duyarsızlaşma boyutunda branş, yaş ve kurum türüne göre anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda mesleki tükenmişlik ile okul yöneticilerinin güç kaynaklarına ilişkin algılar arasında düşük düzey bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Çiçek (2018) tarafından yürütülen araştırmada lise öğretmenlerinin iş doyumları ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya 230 öğretmen katılım göstermiştir. Araştırma sonucunda öğretmenlerin iş doyumu ile mesleki tükenmişlik düzeyleri, kendini gerçekleştirme düzeyleri, ekonomik doyumları ve meslektaşlarıyla olan ilişkileri arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Görev yapılan lise türüne göre Fen ve Anadolu liselerinde çalışan öğretmenlerin diğer lise türlerinde çalışanlara göre daha düşük mesleki tükenmişlik düzeyine sahip oldukları görülmüştür. Ayrıca cinsiyet bazında kadınların mesleki tükenmişlik düzeylerinin daha yüksek olduğu ve iş doyumlarının daha düşük olduğu belirlenmiştir. İş deneyiminin de öğretmenlerin iş doyumu ve mesleki tükenmişlikleri üzerinde etkili olduğu saptanmıştır. Son olarak araştırmada iş doyumu ile mesleki tükenmişlik arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gögercin (2017) tarafından yapılan çalışmada beden eğitimi öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik seviyeleri ile iş tatminleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya 40 kadın ve 112 erkek olmak üzere 152 beden eğitimi öğretmeni katılmıştır. Çalışmada öğretmenlerin mesleki tükenmişlik seviyesi %33, iş tatmini seviyeleri %70 bulunmuştur. Sonuç olarak mesleki tükenmişlik düzeyi ve iş tatmini arasında negatif yönlü ve zayıf düzeyde bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Mahmood (2017) tarafından yürütülen çalışmada okul öncesi öğretmenlerinin örgütsel sinizm tutumları ile mesleki tükenmişlik seviyeleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya 408 öğretmen katılım göstermiştir. Çalışmada öğretmenlerin mesleki tükenmişliklerinin cinsiyet, yaş, kurum türü, mesleki kıdem ve sınıf mevcutlarına göre farklılık göstermediği görülmüştür. Araştırma sonucunda örgütsel sinizmin okula karşı olumsuz tutum, kararlara katılım, performans düşürücü faktörler ve kurumdan uzaklaşma boyutları ile mesleki tükenmişliğin duyarsızlaşma ve duygusal tükenme boyutları arasında anlamlı pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca örgütsel sinizmin okula karşı olumsuz tutum, kurumdan uzaklaşma, kararlara katılım boyutları ile mesleki tükenmişliğin kişisel başarı boyutu arasında anlamlı negatif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Amasralı (2016) tarafından yapılan araştırmada matematik öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeyleri ve örgütsel sinizm tutumları arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya Amasya ilinde ortaokul ve lise matematik öğretmeni olarak çalışan 329 kişi katılımcı dahil edilmiştir. Araştırmada katılımcıların çoğunun mesleki tükenmişliğin duygusal tükenme boyutunda yer aldığı ve duygusal tükenme seviyesinin orta düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte mesleki tükenmişlik alt boyutlarından duyarsızlaşma ile cinsiyet arasında; tükenmişliğin tüm alt boyutları ile yaş, medeni hal, mesleki kıdem arasında anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Çalışma sonucunda mesleki tükenmişliğin duyarsızlaşma ve duygusal tükenme boyutları ile örgütsel sinizmin duyuşsal, bilişsel ve davranışsal sinizm boyutları arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Örgütsel

sinizm ve mesleki tükenmişliğin kişisel başarı boyutu arasında ise negatif yönlü bir ilişki ortaya çıkmıştır.

Gül (2016) tarafından yapılan çalışmada beden eğitimi öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile okul müdürlerine ilişkin sahip oldukları etik liderlik rolü algıları arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya 443 öğretmen katılmıştır. Çalışmada kadın öğretmenlerin etik liderlik algısı ile mesleki tükenmişlik alt boyutlarından kişisel başarı düzeyi arasında negatif yönlü ve zayıf bir ilişki olduğu görülmüştür. Okul yöneticilerinin etik liderlik davranışlarının, kadın öğretmenlerin kişisel başarı düzeyi arttıkça azaldığı belirlenmiştir.

Mermi (2015) tarafından yapılan araştırmada öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile mizah stilleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya 341 öğretmen katılmıştır. Araştırma sonucunda öğretmenlerin mesleki tükenmişlik seviyelerinin yaş, cinsiyet, okul türü, hizmet süresi ve branşa göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmüştür. Ayrıca öğretmenlerin mesleki tükenmişlikleri ile mizah stilleri arasında pozitif yönlü düşük seviyede ve anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Şahinkaya-Güven (2013) tarafından yürütülen çalışmada öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile okul yöneticilerini öğretimsel lider olarak algılama dereceleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya Van ilinde ilkokul öğretmeni olarak görev yapan 544 kişi katılmıştır. Çalışmada öğretmenlerin mesleki tükenmişliklerinin ve okul yöneticilerini öğretimsel lider olarak algılama derecelerinin hizmet süresi, okuldaki görev süresi, yaş ve eğitime göre anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir. Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik seviyeleri ile yöneticilerini öğretimsel lider olarak algılama dereceleri arasında bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişkinin kıdeme, yaşa, hizmet süresine ve eğitime göre farklılaştığı saptanmıştır.

SONUÇ

Mesleğini kendisine uygun bulmayan öğretmenlerin tükenmişlik puanlarının yüksek olması, lisans programlarından farklı bir alanda görev yapmalarına bağlanabilir. Öğretmenlerin kendi asıl çalışma alanlarından farklı bir alanda çalışıyor olmaları onların işe bağlılıklarını etkilemektedir. Tükenmişlik sendromu konusunda bilgilendirilmelidir. Özellikle mesleki tükenmişlik yaşayan öğretmenlerin olumlu duygularını artıracak önlemler alınmalıdır. Öğretmen tükenmişliği mesleki kaygıların giderek arttığı bir sorun haline gelmiştir. Öğretmenin yaşadığı stresin kaynakları kendisine özgüdür ve kişilik, değerler, beceriler ve koşullar arasındaki etkileşime bağlıdır. Bahsedilen tüm stres faktörlerinin öğretmenlerin tükenmişliğine yol açtığı görülmektedir. Tükenmişliğin kişiye ve örgüt ortamına yansıyan; işi önemsememe, aksatma, çalışılan ortamda işin fazlalığını ve zorluğunu bilerek ortamdan uzaklaşma eğilimi, çalma ve hırsızlık eğilimi, hastalıktan kaynaklanan sebeplerle işe gelmemelerde ve geç gelmelerde artış gibi olumsuz sonuçları olmaktadır. Bunun yanı sıra işi bırakma isteği ya da niyetindeki artış, işten ayrılma, hizmetin niteliğinde bozulma, işe zaman zaman izinsiz gelmeme ya da iznin sonunda izni uzatma eğilimi, evraklarla ilgili sahtekarlıklar, işte ve iş haricinde insan ilişkilerinde bozulma ve uyumsuzluklar, evlilik ve aile yaşamında problemler, eş ve aile bireylerinden uzaklaşma, cinsel isteksizlik, aile kutlamalarına katılım göstermeme eğilimi, düşük iş verimliliği gibi olumsuz sonuçlara yol açmaktadır.

KAYNAKLAR

Acar, Ö.F. (2021). *Özel Eğitim Öğretmenlerinin İş Tatmin, Mesleki Tükenmişlik Ve İş Stres Düzeylerinin İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Akay, M.K. (2020). *Sınıf Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlik ve Örgütsel Güven Algıları Arasındaki İlişkinin Analizi.* Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Akboğa, K. (2023). *İlköğretim Öğretmenlerinde Mesleki Tükenmişlik ve Yaşam Doyumu.* Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.

Akten, S. (2007). *Rehber Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Amasralı, A. (2016). *Ortaokul ve lise matematik öğretmenlerinin örgütsel sinizm tutumları ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki (Amasya ili örneği).* Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

Arslan, F. (2020). *Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin ve Nedenlerinin İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Balkır, M. (2022). *Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Ve Duygusal Zeka Puanları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

Bıçak, M. (2021). *Sınıf Öğretmenlerinin Öznel İyi Oluş Düzeyleri İle Mesleki Tükenmişlikleri Arasındaki İlişki.* Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.

Caprı, B., & Guler, M. (2018). Evaluation of burnout levels in teachers regarding socio-demographic variables, job satisfaction and general self-efficacy. *Eurasian Journal of Educational Research*, *18*(74), 123-144.

Coşkun, M. K. (2007). Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinin tükenmişlik düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 11*(41), 64-77.

Çekiç, M. (2021). *Ortaokul Matematik Öğretmenlerinin Hayat Boyu Öğrenme Eğilimleri İle Mesleki Tükenmişlikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

Çelik, O.M. (2023). *Mesleki Tükenmişlik Kavramı Ve Mesleki Tükenmişlik Düzeyinin Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Nişantaşı Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Çiçek, G. (2018). *Lise Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlik Ve İş Doyumu Düzeyleri Üzerine Bir Çözümleme: Siirt Örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Çimen, M. (2022). *Lise Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri İle Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişki.* Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Çınar, F. (2015). Din kültürü ve ahlak bilgisi ve imam hatip lisesi meslek dersleri öğretmenlerinin tükenmişlik ve iş doyumu düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 235-282.

Dağlı, A., & Gündüz, H. (2008). Yatılı ilköğretim bölge okullarında görev yapan yönetici ve öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri (Diyarbakır İli Örneği). *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (10), 12-35.

Ergül, P. T. (2020). *Öğretmenlerin Örgütsel Sessizlik Ve Mesleki Tükenmişlikleri Arasındaki İlişki Ve Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Gögercin, T. (2017). *Beden Eğitimi Öğretmenlerinin İş Tatmini Ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi (İstanbul Başakşehir İlçesi Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Gül, A. (2016). *Okul Yöneticilerinin Beden Eğitimi Öğretmenleri Tarafından Algılanan Etik Liderlik Rolleri İle Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

İçen, Ş. (2021). *Okul Psikolojik Danışmanları Ve Rehber Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlik Düzeyleriyle Evlilik Doyumları Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Aracılığıyla İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ayvansaray Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

İnceağaç, S. (2020). *Öğretmen Algılarına Göre Mesleki Tükenmişlik, Liderlik Tarzları Ve Örgüt Kültürü İlişkisi*. Yüksek lisans tezi, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.

İşli, F. (2023). *Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlikleri İle Psikolojik Dayanıklılıkları Arasındaki İlişki.* Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

Mahmood, S.M.R. (2017). *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri İle Örgütsel Sinizm Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Van.

Maslach, C., & Goldberg, J. (1998). Prevention of burnout: New perspectives. *Applied and Preventive Psychology*, *7*(1), 63-74.

Mermi, Ö.F. (2015). *Öğretmenlerin Mizah Tarzları İle Mesleki Tükenmişlikleri Arasındaki İlişki.* Yüksek Lisans Tezi, Zirve Üniversitesi Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Öztürk, M. A., & Erdem, M. (2020). Sınıf öğretmenlerinin iş yükü algısı ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *17*(1), 926-958.

Şahin, A. (2023). *Ortaöğretimde Görev Yapan Öğretmenlerin İş Doyumları İle Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki (Bolu İli Örneği).* Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bolu.

Şahinkaya-Güven, S. (2013). *İlkokul Öğretmenlerinin Okul Müdürlerini Öğretimsel Lider Olarak Algılama Düzeyleri İle Mesleki Tükenmişlikleri Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Van.

Tanrıverdi, H. (2019). *Okul Müdürlerinin Kullandıkları Güç Kaynaklarına Göre Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Ve Yabancılaşma Düzeylerinin Belirlenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.

Taşdemir, O. (2020). *Öğretmenlerde Prososyal Davranışların İş Doyumu Ve Mesleki Tükenmişlik İle İlişkisinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.

Tünel, Y.Y. (2023). *Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlik Durumlarının İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya.

Yüksel, H. (2020). *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri, Öz Yeterlik İnançları ve Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Yaylı, Ö. (2024). *Özel Eğitim Okullarında Görev Yapan Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Mesleki Tükenmişlik Ve Mesleki Doyum Düzeylerinin İncelenmesi (Trabzon İli Örneği).* Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Zonguldak.

Yurduseven, K. (2020). *Fen Bilimleri Öğretmenlerinin İş Doyumları, Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri, Günlük Ritim Tercihleri Ve Uyku Değişkenleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

EXTENDED ABSTRACT

The first articles written on burnout were prepared by clinical psychologist Freudenberger (1974-1975). In his article, Freudenberger defined the term burnout as 'a state of exhaustion that develops as a result of failure, wear and tear, loss of energy and power, or a person's unanswered expectations. Studies in the early years of burnout research tried to explain the concept of burnout. In their studies, Freudenberger and his colleagues identified the causes of the burnout process by revealing the connection between the feeling of emotional exhaustion and work motivation and work commitment. Freudenberger conceptualized the process with the term 'Burnout', which is used in everyday language to describe chronic drug addiction. Clinical and social psychological perspectives in the first articles on the burnout process; It also influenced the first phase of burnout research (Akten, 2007).

When considered conceptually, burnout is defined as "the individual's emotional and physical loss of energy, inability to concentrate on work, inability to exhibit healthy attitudes, and difficulty in communicating and establishing relationships in the work environment" (Çiçek, 2018). The concept of burnout has been among the issues that have been studied in professional life for many years (Maslach & Goldberg, 1998). The basis for this is that the phenomenon of burnout is widely seen in professional life (Coşkun, 2007). When considered from a professional perspective, it can be seen that there are many definitions in the literature about the concept of professional burnout (Akten, 2007).

The majority of teachers working in educational organizations in Turkey are graduates of fields other than special education. This situation can become tiring for teachers working outside their field. Therefore, these teachers are included in the burnout risk group due to their professional responsibilities and practices that require special knowledge and skills. Problems arising as a result of teacher burnout can negatively affect both the individual and education services. Determining participants' burnout levels regarding socio-demographic variables, job satisfaction and general efficacy beliefs can contribute to examining the variables that cause burnout, determining future practices to prevent burnout for teachers, and improving the socioeconomic conditions of teachers and the environment in which they serve (Capri & Güler, 2018).

Research on burnout reveals that the factors affecting burnout generally arise from either personal characteristics or the work environment in which the individual works. The same studies generally show that those who have experienced traumatic events in their past, have had a bad childhood, have grown up in problematic families, have not learned to take responsibility, and are isolated from the social environment easily give up resisting the smallest problems they encounter in business life, feel insecure and helpless, or struggle with problems. It has been revealed that instead of addressing them and developing solutions, they try to complain or move away from the environments they are in, thus showing the effects of

emotional exhaustion, insensitivity, and a decrease in personal success (Çiçek, 2018). According to the traditional view, burnout is a problem of the individual who experiences it. According to the proponents of this idea, some individuals do not become exhausted under the same organizational conditions, while others do. According to them, burnout is related to individual factors and individuals become exhausted due to flaws in their own characters, attitudes or productivity. According to this idea, people are the problem and the solution is to change or get rid of them. Undoubtedly, the existence of individual factors cannot be ignored in the emergence of burnout. However; With an approach similar to the attitude of those who claim this view, attention is turned to organizational factors affecting burnout, considering that the same individual will react differently to different organizational conditions (Akten, 2007). According to this information in the literature, the factors that cause burnout are divided into two groups: individual and organizational factors (Amasralı, 2016).

Generally, burnout is reflected in the person and the organizational environment; It has negative consequences such as not caring about the job, interruption, tendency to move away from the working environment knowing the abundance and difficulty of the work, tendency to steal and theft, increase in absences and late arrivals due to illness. In addition, the increase in the desire or intention to quit the job, leaving the job, deterioration in the quality of the service, the tendency to not come to work without permission from time to time or to extend the leave at the end of the leave, frauds related to documents, deterioration and incompatibility in human relations at work and outside of work, problems in marriage and family life. It leads to negative consequences such as alienation from spouse and family members, lack of sexual reluctance, tendency not to participate in family celebrations, and low work productivity (Akten, 2007).

The high burnout scores of teachers who do not find their profession suitable for them can be attributed to the fact that they work in a different field than their undergraduate programs. The fact that teachers work in a field different from their main field of work affects their commitment to work. They should be informed about burnout syndrome. Measures should be taken to increase the positive emotions of teachers, especially those experiencing professional burnout. Teacher burnout has become a problem of increasing professional concern. The sources of stress experienced by the teacher are unique and depend on the interaction between personality, values, skills and circumstances. All the stress factors mentioned have been shown to lead to teacher burnout. Burnout reflects on the person and the organizational environment; It has negative consequences such as not caring about the job, interruption, tendency to move away from the working environment knowing the abundance and difficulty of the work, tendency to steal and theft, increase in absences and late arrivals due to illness. In addition, the increase in the desire or intention to quit the job, leaving the job, deterioration in the quality of the service, the tendency to not come to work without permission from time to time or to extend the leave at the end of the leave, frauds related to documents, deterioration and incompatibility in human relations at work and outside of work, problems in marriage and family life. It leads to negative consequences such as alienation from spouse and family members, lack of sexual reluctance, tendency not to participate in family celebrations, and low work productivity.

Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi / Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos Cilt: 11 Sayı:2
Journal of International Multidisciplinary Academic Researches / May-June-July-August Volume: 11 Issue: 2
2024
www.joimar.com

AİLE SAĞLIĞI MERKEZİNE BAŞVURAN KADINLARIN STRESLE BAŞ ETME BİÇİMİ VE İNTİHAR DÜŞÜNCELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF THE WAY OF COPING WITH STRESS AND SUICIDE THOUGHTS OF WOMEN WHO APPLY TO THE FAMILY HEALTH CENTRE

***Kader ATASEVEN[1], Meral KELLECİ[2]**

[1]Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas, Türkiye
[2]Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, Sivas, Türkiye
***e-mail:** kader.ataseven@outlook.com

ÖZET
Bu çalışmada aile sağlığı merkezine başvuran kadınların stresle baş etme biçimi ve intihar düşüncelerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya Mesudiye Merkez Aile Sağlık Merkezine başvuran 375 kadın katılmıştır. Araştırmanın veri toplama sürecinde "Kişisel Bilgi Formu", "Başa Çıkma Yolları Envanteri" ve "Beck İntihar Düşüncesi Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler Independent Samples t test ile Pearson Korelasyon analizi ile değerlendirilmiştir. Araştırmada, kadınların stresle başa çıkmada en fazla kullandıkları stratejilerin başında kendine güvenli yaklaşım, iyimser yaklaşım ve sosyal desteğe başvurma gelmektedir. Kadınların intihar düşüncesine düşük düzeyde sahip oldukları belirlenmiştir. Araştırmaya katılan kadınların stresle başa çıkma tarzlarının ailelerinde psikolojik sağlık sorunu olan birey bulunmasına göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0.05$). Bunun yanında ailesinde psikolojik sağlık sorunu olan birey bulunan kadınlarda intihar etme düşüncesinin yüksek olduğu görülmüştür. Kadınların stresle başa çıkma tarzları ile şiddete maruz kalma düşüncelerinin istatistiksel kıyaslamasında anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p<0.05$). Buna karşılık şiddete uğradığını düşünen kadınlar ile düşünmeyen kadınların intihar etme düşüncesi açısından anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>0.05$). Bunun yanında çalışmaya katılan kadınların stresle başa çıkma tarzları ile intihar düşünceleri arasında anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$). Sonuç olarak, aile sağlığı merkezine başvuran kadınların stresle baş etme biçimlerinin intihar etme düşünceleri üzerinde belirleyici olduğu söylenebilir.
Anahtar Kelimeler: Kadın, stresle başa çıkma, intihar düşüncesi

ABSTRACT
In this study conducted, it was aimed to evaluate the ways of coping with stress and suicidal thoughts of women who applied to a family health centre. 375 women who applied to Mesudiye Central Family Health Center participated in the research. 'Personal Information Form', 'Coping Ways Inventory' and 'Beck Scale for Suicide Ideatıon' were used in the data collection process of the research. In the analysis of the data obtained in the research, Independent Samples T test and Pearson Correlation analysis were used in the SPSS 25.0 program. In this research, it was found that the most commonly used strategies by women in coping with stress are a self-confident approach, an optimistic approach, and seeking social support. It has been determined that women's risk of suicidal ideation is low. It was determined that the stress coping styles of the women participating in the study showed a significant difference depending on whether there was a member of their family with a psychological health problem ($p<0.05$). In addition, it has been observed that the idea of suicide is high in women whose family members have psychological health problems. It was determined that women's ways of coping with stress did not differ significantly depending on whether they thought they were subjected to violence ($p<0.05$). On the other hand, it was determined that there was no significant difference in terms of suicidal ideation between women who thought they had been subjected to violence and women who did not ($p>0.05$). In addition, it was determined that there was a significant relationship between the stress coping styles of the women participating in the study and their suicidal thoughts ($p<0.05$).As a result, it can be said that the way women who apply to a family health centre cope with stress is a determinant of their thoughts of suicide.
Key Words*:* Woman, coping with stress, suicidal ideation

GİRİŞ

Kavramsal açıdan stres "Birtakım bireysel ya da örgütsel unsurların birey üzerinde psikolojik ve fiziksel talepler oluşturması" şeklinde tanımlanmaktadır (Tekgöz 2011). İnsanlar günlük yaşam döngüsü içerisinde sıklıkla stres faktörlerine maruz kalmaktadır. Bu durum özellikle son yıllarda stresin yaygın görülmesine neden olmuştur. Bazı çalışmalar son yıllarda tüm yaş gruplarında stresin oldukça yaygın olduğunu göstermektedir (van Zelst ve ark., 2003; Goldberg ve ark., 2016; de Vries & Olff, 2009). Bu durumun temelinde bireylerde stresörlerin artış göstermesi yatmaktadır. Stresörler bireysel, çevresel ve örgütsel faktörler şeklinde sıralanmaktadır (Claessens ve ark., 2011; Wingfield ve ark., 2013; Michie, 2002). Bireyin işsiz kalması, yakınını kaybetmesi, iş yaşamında sorunlar yaşaması, çalışma ortamının insan psikolojisini olumsuz yönde etkilemesi ve iş yükünün fazla olması gibi faktörler başlıca stres nedenleri arasında yer almaktadır. Bazı olumlu durumlar da strese neden olabilmektedir. Özellikle evlilik ya da iş yaşamına terfi alma gibi değişkenler insan yaşamında olumlu gelişmeler olsa da stres etkenidir (Canpolat 2006; Aydın 2004). Stresin yaş faktöründen bağımsız olarak temelde üç evreden meydana gelir. Bunlar sırasıyla alarm, direnç ve tükenme evreleridir. Alarm evresinde strese neden olan uyaranlar algılanır ve birey bu uyaranlarla başa çıkmak için terleme, kortizol salgılanması, kan basıncının yükselmesi gibi fizyolojik tepkiler verir. Direnç evresinde bireyin strese karşı gelme eğilimi artar. Bu süreçte stresi ortadan kaldırmak için birey direnç gösterir, stres kaynağı ortadan kaldırıldığı zaman ise mevcut işleyişine geri döner. Stres belirtileri de bu şekilde ortadan kaybolur. Tükenme evresinde ise birey direnç sürecinde başarısız olur. Bu evrede birey stresi yenemediği için tekrar fizyolojik tepkiler vermeye başlar. Tükenme evresi uzun sürdüğünde stres kronik bir hale gelir ve organizmanın bağışıklık sistemini zayıflatır. Bu durum bireyin hastalıklara açık hale gelmesine neden olur (Balcı, 2014; Aytaç 2009). Stres, duygusal ve fizyolojik belirtiler ile kas-iskelet sistemi sorunları şeklinde ortaya çıkar. Duygusal belirtiler temel olarak sinirlilik, kaygı, öfke ve depresyon hali; fizyolojik belirtiler gaz, ishal, kabızlık ve mide krampları; kas-iskelet sorunları ise sırt ve baş ağrısı ile tendon ve bağ dokularında ağrı olarak görülür (Sarıçam 2012).

Literatüre göre aşırı strese maruz kalan bireylerde unutkanlık, hafıza kaybı, motivasyon düşüklüğü, düşünce karmaşası, karamsarlık, kaza yapma düşüncesi, çekingenlik ve korku hissi gelmektedir (Erdal, 2009). Kronik düzeyde stres yaşayan bireylerde ise alkol ve sigara kullanma gibi zararlı alışkanlıkların görülme sıklığı artmaktadır (Kosendiak ve ark., 2022; Velde ve ark., 2002; Azagba & Sharaf, 2011). Stresin beraberinde getirdiği diğer olumsuzluklar ise şiddet eğilimi ve saldırgan davranışların artmasıdır (Ivanov ve ark., 2011; Craig, 2007). Bazı insanlarda stres düzeyinin yüksek olması ve stresle başa çıkma konusunda başarılı olunmaması farklı psikolojik sorunları da beraberinde getirebilmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalarda ortaya çıkan olumsuz psikolojik sonuçlar arasında intihar eğiliminin yer aldığı belirtilmektedir. Çalışmalarda stresli yaşam koşullarının ve stresle başa çıkma konusunda kişinin yetersiz kalmasının intihar düşüncesini tetiklediği vurgulanmaktadır (Buitron ve ark., 2016; Kim ve ark., 2020). Stresle başa çıkma konusunda erkeklere kıyasla kadınların aktif başa çıkma stratejilerini daha az kullandıkları ve kadınlarda kronik stresin daha yaygın olduğu belirtilmektedir (Pantha ve ark., 2014; Holmgren ve ark., 2009). Bu durum strese bağlı olarak kadınlarda intihar etme düşüncesinin artmasına neden olabilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) 2019 yılındaki intihar istatistiklerine dair yayınladığı raporlarda kadınlar arasında intihar davranışının oranı her 100.000 kişi için 5.4 iken erkekler arasında bu oranın 12.6 olduğu belirtilmektedir (WHO, 2021).

Genel popülasyonda erkeklerde intihar oranı kadınlara göre daha yüksek iken, kadınlarda intihar düşüncesi ve intihar girişimi oranları daha yüksektir. Kadınlarda postpartum depresyon ve psikoz, aile içi şiddet ve istismar, cinsiyet rolüyle ilgili beklentilerin katı olması, toplumda cinsiyetler arası eşitsizliğin yerleşmiş olması intihar riskini arttıran özel durumlardandır. Kadınlar erkeklere göre iki ile üç kat daha fazla intihar girişiminde bulunmaktadır. (Öncü, 2017; Kızılpınar ve Duman, 2018; Scoliers ve ark., 2009). Ancak yapılan literatür taraması sonunda özellikle ülkemizde kadınların stresle başa çıkma tarzlarının intihar etme düşüncesi ile ilişkisinin ele alındığı araştırmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Bu kapsamda yapılan bu çalışmada aile sağlığı merkezine başvuran kadınların stresle baş etme biçimi ve intihar düşüncelerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışmada iki ve daha fazla sayıda bağımlı değişken arasındaki ilişkinin belirlenmesinde faydalanılan "İlişkisel Tarama Modeli" kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelinin kullanıldığı çalışmalarda değişkenler arasındaki ilişkinin yanında, değişkenler arasındaki ilişkinin yönünün de (pozitif ya da negatif yönlü ilişki) belirlendiği görülmektedir (Can, 2014).

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini son bir yıl içinde Mesudiye Merkez Aile Sağlık Merkezine başvuru yapan kadınlar meydana getirmektedir. Aile Sağlığı Merkezi sistem üzerinden taranmış ve başvuru yapan 17.568 kadın sayısı elde edilmiştir. Bunun sonucunda örneklem hesaplamasında evrenin bilindiği durumlarda kullanılan örneklem hesaplama formulü (Salant ve Dillman, 1994, s. 55) kullanılmıştır. Bu evren için % 95 güven aralığında, ± % 5 örnekleme hatası ile gerekli örneklem büyüklüğü n = 17.568 (1,96)2 (0,5) (0,5) / (0,5)2 (17.568 -1) + (1,96)2 (0,5) (0,5)= 375 olarak hesaplanmış ve evren içerisinden tesadüfü örneklem seçim yöntemi ile seçilmiş olan 375 kadın meydana getirmiştir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Bu çalışmaya katılan kadınlarda demografik özelliklerin belirlenmesi amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan ve 12 sorudan meydana gelen "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Kişisel bilgi formunda yer alan sorular ile kadınların yaş gruplarına, eğitim durumlarına, medeni durumlarına, çalışma durumlarına, meslek dallarına, kiminle birlikte yaşadıklarına, çocuk sayılarına, nerede yaşadıklarına, ekonomik durumlarına, sosyal güvence özelliklerine, fiziksel ya da kronik rahatsızlık varlığına, alkol ve/veya sigara bağımlılık düzeylerine ilişkin bilgilere ulaşılması amaçlanmıştır.

Başa Çıkma Yolları Envanteri: Araştırmaya katılan kadınların stresle başa çıkma tarzlarının belirlenmesinde "Başa Çıkma Yolları Envanteri" kullanılmıştır. Envanter literatürde ilk olarak Folkman ve Lazarus tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması Şahin ve Durak (1995) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek yapı olarak 4'lü Likert türünde olup, her bir maddeye verilen yanıt 0-3 puan arasında derecelendirilmektedir. Ölçek beş alt boyuttan meydana gelmektedir. Ölçekte yer alan 8, 10, 14, 16, 20, 23 ve 26'ncı maddeler kendine güvenli yaklaşım alt boyutunu, 2, 4, 6, 12 ve 18'nci maddeler iyimse yaklaşım alt boyutunu, 3, 7, 11, 19, 22, 25, 27 ve 28'nci maddeler çaresiz yaklaşım alt boyutunu, 5, 13, 15, 17, 21 ve 24'ncü maddeler boyun eğici yaklaşım alt boyutunu, 1, 9, 29 ve

30''ncu maddeler ise sosyal destek arama alt boyutunu meydana getirmektedir. Ölçekte yer alan 1 ve 9 numaralı maddeler tersten puanlanmaktadır. Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışmasında alt boyutlara ilişkin iç tutarlık katsayılarının 0.49 ile 0.80 arasında değiştiği rapor edilmiştir (Şahin ve Durak, 1995).

Beck İntihar Düşüncesi Ölçeği: Çalışmaya katılan kadınların intihar düşüncelerinin belirlenmesinde 1979 yılında Beck ve Kovacs tarafından geliştirilen, Türkçeye uyarlaması Özçelik ve diğerleri (2015) tarafından gerçekleştirilen "Beck İntihar Düşüncesi Ölçeği (BSSI)" kullanılmıştır. Ölçek toplam 24 maddeden meydana gelmekte olup, her bir maddeye verilen yanıtlar 0-2 puan arasında derecelendirilmektedir. Ölçekte yer alan 24 maddenin ilk beş maddesini tarama maddeleri oluşturmaktadır. Ölçekten elde edilen puan arttıkça bireyin intihar etme düşüncesinin de arttığı belirtilmekle beraber, ölçekte intihar düşüncesini sınıflandırmak veya yönlendirmek için belirli bir kesme puanı bulunmamaktadır. Ölçeği Türkçeye uyarlama çalışmasında iç tutarlık katsayısının 0.84 olduğu belirlenmiştir (Özçelik ve diğerleri, 2015).

Etik Onay: Bu çalışma için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan etik onay alınmış (karar numarası: 2024/04-14) ve Helsinki Bildirgesi hükümlerine uygun olarak yapılmıştır. Etik kurul kararının yanında Ordu İl Sağlık Müdürlüğü'ne bilgi verilerek gerekli komisyon kararı alınarak çalışma başlatılmıştır.

Verilerin Analizi: Araştırma kapsamında toplanan verilerin analizinde Statistical Package for the Social Sciences 25.0 programı kullanılmıştır. Ölçek verilerine ilk aşamada tanımlayıcı istatistikleri içeren analizler ve güvenilirlik analizi uygulanmış olup, verilerin normal dağılıma uygunluğunun belirlenmesinde çarpıklık ve basıklık değerleri kullanılmış olup verilerin normal dağıldığı tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında toplanan ölçek verilerinin demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasında Independent Samples t test kullanılırken, ölçekler arasındaki ilişkilerin incelenmesinde Pearson Korelasyon analizi uygulanmıştır.

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde araştırma kapsamında elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Tablo-1. Katılımcıların Demografik Bilgilerine İlişkin Frekans ve Yüzdelik Dağılımlar

Değişken	Kategori	Sayı (n)	Yüzde (%)
Yaş grubu	20-29	159	42,4
	30-39	78	20,8
	40-49	39	10,4
	49+	99	26,4
Eğitim durumu	Okur - yazar	12	3,2
	İlkokul	87	23,2
	Ortaokul	18	4,8
	Lise	57	15,2
	Üniversite	201	53,6
Medeni durum	Evli	258	68,8
	Bekar	111	29,6
	Boşanmış	6	1,6
Çalışma durumu	Çalışıyor	213	56,8
	Çalışmıyor	156	41,6
	Öğrenci	6	1,6
Meslek	Ev hanımı	132	35,2
	Emekli	24	6,4
	Memur	129	34,4

	Serbest meslek	15	4,0
	Öğrenci	6	1,6
	Diğer	69	18,4
Kiminle yaşıyor	Yalnız	84	22,4
	Anne-baba	30	8,0
	Eş-çocuklar	246	65,6
	Diğer	15	4,0
Çocuk sayısı	Yok	198	52,8
	1 çocuk	84	22,4
	2 çocuk	93	24,8
Nerede yaşıyor	Köy / kasaba	75	20,0
	İlçe	237	63,2
	İl	63	16,8
Ekonomik durum	Gelir giderden fazla	99	26,4
	Gelir gidere eşit	174	46,4
	Gelir giderden az	102	27,2
Sosyal güvence	Ücretli	21	5,6
	Yeşil kart	6	1,6
	Bağkur	9	2,4
	SSK	294	78,4
	Emekli sandığı	45	12,0
Fiziksel veya kronik rahatsızlık varlığı	Evet	84	22,4
	Hayır	291	77,6
Alkol ve/veya sigara bağımlılığı	Evet	54	14,4
	Hayır	321	85,6

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların %42,4'ünün 20-29 yaş grubunda, %20,8'inin 30-39 yaş grubunda, %10,4'ünün 40-49 yaş grubunda, %26,4'ünün 49+ yaş grubunda olduğu, %3,2'sinin okur - yazar olduğu, %23,2'sinin ilkokul mezunu olduğu, %4,8'inin ortaokul mezunu olduğu, %15,2'sinin lise mezunu olduğu, %53,6'sının üniversite mezunu olduğu, %68,8'inin evli olduğu görülmektedir. Katılımcıların %56,8'inin çalıştığı, %35,2'sinin ev hanımı olduğu, %34,4'ünün memur olduğu, %18,4'ünün diğer mesleklere mensup olduğu görülmektedir. Katılımcıların %22,4'ü yalnız yaşarken, %8'i anne-babasıyla yaşamakta, %4'ü diğer kişilerle yaşamakta olup, katılımcıların %52,8'inin çocuğunun olmadığı, %22,4'ünün 1 çocuğu, %24,8'inin 2 çocuğu bulunmakta, %63,2'sinin ilçe olduğu, %16,8'inin il olduğu görülmektedir. Katılımcıların %46,4'ünün gelirin giderine eşit olduğu, %78,4 ile büyük çoğunluğunun SSK, %12'sinin emekli sandığı olduğu görülmektedir. Katılımcıların %22,4'ünün fiziksel veya kronik rahatsızlığı bulunmakta, %14,4'ünün alkol ve/veya sigara bağımlılığı bulunmaktadır.

Tablo-2. Katılımcıların Travma Yaratabilecek Olaylardan Bazılarını Yaşama Durumlarına İlişkin Frekans ve Yüzdelik Dağılımlar

Değişken	Kategori	Sayı (n)	Yüzde (%)
Hayati bir tehlike atlatmak	Yaşamadım	318	84,8
	Yaşadım	57	15,2
Kötü muamele görmek	Yaşamadım	312	83,2
	Yaşadım	63	16,8
Deprem yaşamak	Yaşamadım	288	76,8
	Yaşadım	87	23,2
Bir kaza veya şiddet olayında yakınını kaybetmek	Yaşamadım	330	88,0
	Yaşadım	45	12,0
Ciddi bir kaza geçirmek	Yaşamadım	339	90,4
	Yaşadım	36	9,6
Bir yakının veya yakın bir arkadaşın kendini öldürme girişimi	Yaşamadım	354	94,4
	Yaşadım	21	5,6

Bir yakının veya yakın bir arkadaşın kendini öldürmesi	Yaşamadım	357	95,2
	Yaşadım	18	4,8
Depremde bir yakını veya yakın bir arkadaşı kaybetmek	Yaşamadım	348	92,8
	Yaşadım	27	7,2
Silahlı bir çatışmaya katılmak	Yaşamadım	363	96,8
	Yaşadım	12	3,2
İşkence görmek, tutuklanmak, hapse girmek, cinsel tacize uğramak	Yaşamadım	369	98,4
	Yaşadım	6	1,6

Tablo 2 incelendiğinde, araştırmaya katılanların %15,2'sinin hayati bir tehlike atlattığı, %16,8'inin kötü muamele gördüğü, %23,2'sinin depremi yaşadığı, %12'sinin bir kaza veya şiddet olayında yakınını kaybettiği, %9,6'sının ciddi bir kaza geçirdiği, %5,6'sının bir yakının veya arkadaşının kendini öldürme girişimi olduğu, %1,6'sının cinsel tacize maruz kaldığı, %5,6'sının bir yakınının/yakın bir arkadaşının kendini öldürmesi deneyimini yaşadığı, %7,2'sinin depremde bir yakınını/yakın bir arkadaşını kaybettiği, %3,2'sinin silahlı bir çatışmaya katıldığı, %1,6'sının işkence gördüğü, %1,6'sının tutuklandığı, %1,6'sının hapse girdiği görülmektedir.

Tablo-3. Katılımcıların İntihar, Psikolojik Rahatsızlıklar, Tedavi Durumlarına, Şiddete Maruz Kalma Durumlarına İlişkin Frekans ve Yüzdelik Dağılımlar

Değişken	Kategori	n	%
İntihar girişiminde bulunma	Hayır	375	100,0
Şu an intihar girişimde bulunma düşüncesi	Var	3	,8
	Yok	372	99,2
Psikiyatrik sorun	Evet	33	8,8
	Hayır	342	91,2
Depresyon	Yok	363	96,8
	Var	12	3,2
Bipolar bozukluk	Yok	375	100,0
Psikotik bozukluk	Yok	366	97,6
	Var	9	2,4
Madde kullanımına bağlı bozukluk	Yok	375	100,0
Kişilik bozukluğu	Yok	372	99,2
	Var	3	,8
Geçmişte psikiyatrik tedavi görme durumu	Tedavi görmedim	318	84,8
	Geçmişte tedavi gördüm	33	8,8
	Şuan tedavi görüyorum	18	4,8
	Hem geçmişte tedavi gördüm hem şuan görüyorum	6	1,6
Psikiyatrik ilaç kullanma durumu	Evet	21	5,6
	Hayır	354	94,4
Psikiyatrik ilaç kullanımı yok, psiko-terapi görüyor	Evet	3	,8
	Hayır	372	99,2
Ailede psikiyatrik rahatsızlığı olan	Evet	66	17,6
	Hayır	309	82,4
Daha önce ailesinde veya arkadaş çevresinde intihar girişiminde bulunma durumu	Evet	24	6,4
	Hayır	351	93,6
İntihar girişiminde bulunanın ölme durumu	Yok	12	50,0
	Var	12	50,0

Tablo 3 incelendiğinde, katılımcıların hiçbirinin geçmişte intihar girişiminde bulunmadığı, %0,8'inin şu anda intihar düşüncesi olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılanların %8,8'inin psikiyatrik sorunu olduğu, %3,2'sinde depresyon, %2,4'ünde psikotik bozukluk, %0,8'inde kişilik bozukluğu bulunmaktadır. Katılımcıların %84,8'inin tedavi görmediği, %8,8'inin geçmişte psikiyatrik tedavi gördüğü, %4,8'inin şu an tedavi gördüğü, %1,6'sının hem geçmişte hem de şu anda tedavi gördüğü, %5,6'sının psikiyatrik ilaç kullandığı, %0,8'inin psikiyatrik ilaç kullanımının olmadığı ancak psikoterapi gördüğü, %17,6'sının ailesinde psikolojik rahatsızlık sahibi bulunduğu, %6,4'ünün daha önceden ailesinde/arkadaş

çevresinde intihar girişiminde bulunan olduğu, ailesinde/ çevresinde intihar girişiminde bulunanların %50'sinde bu girişimin ölümle sonuçlandığı görülmektedir.

Tablo-4. Katılımcıların Çevresindekilerin ve Kendilerinin Şiddete Maruz Kalma Durumları ile Kendilerinin Maruz Kaldıkları Şiddet Türlerine İlişkin Dağılımlar

Değişken	Kategori	Sayı (n)	Yüzde (%)
Ailesinde veya arkadaş çevresinde şiddete uğrayan	Evet	30	8,0
	Hayır	345	92,0
Şiddete uğradığını düşünme durumu	Evet	102	27,2
	Hayır	273	72,8
Fiziksel şiddet	Maruz kalmadım	360	96,0
	Maruz kaldım	15	4,0
Duygusal	Maruz kalmadım	273	72,8
	Maruz kaldım	102	27,2
Ekonomik şiddet	Maruz kalmadım	354	94,4
	Maruz kaldım	21	5,6
Cinsel şiddet	Maruz kalmadım	375	100,0

Tablo 4 incelendiğinde, katılımcıların %8'inin ailesinde veya çevresinde şiddete uğrayan olduğu, %27,2'sinin kendisinin şiddete maruz kaldığı görülmektedir. Katılımcıların %4'ü fiziksel şiddete, %27,2'si duygusal şiddete, %5,6'sının ekonomik şiddete maruz kaldığı görülmektedir.

Tablo-5. Katılımcıların Ölçek Puanlarının Ailelerinde Psikolojik Rahatsızlığı Bulunan Olması Durumuna Göre Karşılaştırılması

Ölçekler	Aile psikolojik rahatsızlığı olan durumu	n	$\bar{X}$	SS	t	p
Kendine güvenli yaklaşım	Evet	33	1,60	0,43	-2,126	**0,036**
	Hayır	342	1,98	0,57		
Çaresiz yaklaşım	Evet	33	1,65	0,46	2,589	**0,011**
	Hayır	342	1,28	0,45		
Boyun eğici yaklaşım	Evet	33	1,06	0,54	0,224	0,823
	Hayır	342	1,02	0,55		
İyimser yaklaşım	Evet	33	1,49	0,57	-1,163	0,247
	Hayır	342	1,69	0,54		
Sosyal desteğe başvurma	Evet	33	1,66	0,45	-1,050	0,296
	Hayır	342	1,82	0,50		
Yaşam ve ölüme dair tutumun özellikleri	Evet	33	3,00	2,65	4,766	**0,000**
	Hayır	342	0,78	1,32		
İntihar düşüncesi ve arzusunun özellikleri	Evet	33	1,55	1,63	1,937	0,055
	Hayır	342	0,77	1,23		
Tasarlanan girişimin özellikleri	Evet	33	1,09	1,30	2,667	**0,009**
	Hayır	342	0,32	0,87		
Tasarlanan girişimin gerçekleştirilmesi	Evet	33	0,27	0,47	0,241	0,810
	Hayır	342	0,23	0,60		
İntihar düşüncesi toplam	Evet	33	5,91	5,36	3,695	**0,000**
	Hayır	342	2,11	3,01		

n:Sayı; $\bar{x}$:Aritmetik Ortalama; SS:Standart Sapma; t:Bağımsız Örneklem t-testi; p:Anlamlılık Düzeyi

Tablo 5 incelendiğinde, katılımcıların ailelerinde psikolojik rahatsızlığı olan birey bulunma durumu ile boyun eğici yaklaşım, iyimser yaklaşım ve sosyal desteğe başvurma düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı ($p>0,05$), kendine güvenli yaklaşım ve çaresiz yaklaşım alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu belirlendi ($p<0,05$). Ailesinde psikolojik rahatsızlığı olan birey bulunma durumu ile yaşam ve ölüme dair tutumun özellikleri, tasarlanan girişimin özellikleri ve intihar düşüncesi toplam puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptandı ($p<0,05$).

Tablo-6. Katılımcıların Ölçek Puanlarının Şiddete Uğradığını Düşünme Durumuna Göre Karşılaştırılması

Ölçekler	Şiddete uğradığını düşünme durumu	n	$\bar{X}$	SS	t	p
Kendine güvenli yaklaşım	Evet	102	1,92	0,48	-0,270	0,788
	Hayır	273	1,95	0,61		
Çaresiz yaklaşım	Evet	102	1,36	0,47	0,745	0,458
	Hayır	273	1,30	0,45		
Boyun eğici yaklaşım	Evet	102	1,02	0,46	-0,010	0,992
	Hayır	273	1,03	0,58		
İyimser yaklaşım	Evet	102	1,46	0,54	-2,758	**0,007**
	Hayır	273	1,75	0,53		
Sosyal desteğe başvurma	Evet	102	1,88	0,45	0,889	0,376
	Hayır	273	1,79	0,52		
Yaşam ve ölüme dair tutumun özellikleri	Evet	102	0,88	1,84	-0,399	0,691
	Hayır	273	1,01	1,51		
İntihar düşüncesi ve arzusunun özellikleri	Evet	102	0,88	1,41	0,225	0,822
	Hayır	273	0,82	1,23		
Tasarlanan girişimin özellikleri	Evet	102	0,35	0,88	-0,285	0,776
	Hayır	273	0,41	0,95		
Tasarlanan girişimin gerçekleştirilmesi	Evet	102	0,32	0,73	1,072	0,286
	Hayır	273	0,20	0,52		
İntihar düşüncesi toplam	Evet	102	2,44	4,17	0,002	0,998
	Hayır	273	2,44	3,12		

n:Sayı; x̄:Aritmetik Ortalama; SS:Standart Sapma; t:Bağımsız Örneklem t-testi; p:Anlamlılık Düzeyi

Tablo 6 incelendiğinde, şiddete uğradığını düşünme durumu ile iyimser yaklaşım alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptandı ($p<0,05$). Diğer alt boyutlar ile katılımcıların şiddete uğradığını düşünme durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı tespit edildi ($p>0,05$).

Tablo-7. Ölçek Puanlarının Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Kendine güvenli yaklaşım	r	-									
	p										
2. Çaresiz yaklaşım	r	**-0,281**	-								
	p	**0,001**									
3. Boyun eğici yaklaşım	r	-0,155	**0,505**	-							
	p	0,084	**0,000**								
4. İyimser yaklaşım	r	**0,426**	-0,013	**0,221**	-						
	p	**0,000**	0,890	**0,013**							
5. Sosyal desteğe başvurma	r	**0,360**	**-0,261**	**-0,246**	-0,121	-					
	p	**0,000**	**0,003**	**0,006**	0,178						
6. Yaşam ve ölüme dair tutumun özellikleri	r	**-0,315**	**0,331**	**0,301**	-0,028	-0,236	-				
	p	**0,000**	**0,000**	**0,001**	0,761	0,008					
7. İntihar düşüncesi ve arzusunun özellikleri	r	**-0,249**	**0,262**	0,098	-0,119	**-0,301**	**0,491**	-			
	p	**0,005**	**0,003**	0,276	0,185	**0,001**	**0,000**				
8. Tasarlanan girişimin özellikleri	r	**-0,210**	**0,210**	0,123	-0,165	**-0,250**	**0,482**	**0,581**	-		
	p	**0,019**	**0,019**	0,172	0,066	**0,005**	**0,000**	**0,000**			
9. Tasarlanan girişimin gerçekleştirilmesi	r	-0,153	**0,208**	0,011	-0,125	-0,124	0,136	**0,601**	**0,306**	-	
	p	0,088	**0,020**	0,904	0,166	0,168	0,132	**0,000**	**0,001**		
10. İntihar düşüncesi toplam	r	**-0,323**	**0,345**	0,213	-0,124	**-0,312**	**0,805**	**0,864**	**0,767**	**0,542**	-
	p	**0,000**	**0,000**	0,017	0,170	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	**0,000**	

r:korelasyon katsayısı; p:anlamlılık düzeyi

Tablo 7 incelendiğinde, “Kendine Güvenli Yaklaşım” ile çaresiz yaklaşım, yaşam ve ölüme dair tutumun özellikleri, intihar düşüncesi ve arzusunun özellikleri, tasarlanan girişimin özellikleri ve intihar düşüncesi toplam puanı arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır (r=-0,281 p=0,001; r=-0,315 p=0,000; r=-0,249 p=0,005; r=-0,210 p=0,019; r=-0,323 p=0,000). “Kendine Güvenli Yaklaşım” ile iyimser yaklaşım ve sosyal desteğe başvurma arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır (r=0,426 p=0,000; r=0,360 p=0,000).

“Çaresiz Yaklaşım” ile boyun eğici yaklaşım ve BSSI’nın tüm alt boyutları ve toplam puanı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu, sosyal desteğe başvurma alt boyutu arasında ise negatif yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edildi (r=-0,261 p=0,003).

“Boyun Eğici Yaklaşım” ile iyimser yaklaşım ve yaşam ve ölüme dair tutumun özellikleri alt boyutları arasında pozitif yönde; sosyal desteğe başvurma arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki saptandı (r=0,221 p=0,013; r=0,301 p=0,001; r=-0,246 p=0,006).

“Sosyal Desteğe Başvurma” alt boyutu ile BSSI’nın intihar düşüncesi ve arzusu, tasarlanan girişimin özellikleri ve intihar düşüncesi toplam puanı arasında negatif yönde anlamlı ilişki belirlendi (r=-0,301 p=0,000; r=-0,250 p=0,005; r=-0,312 p=0,000).

BSSI’nın “Yaşam ve Ölüme Dair Tutumun Özellikleri” alt boyutu ile intihar düşüncesi ve arzusu, tasarlanan girişimin özellikleri ve intihar düşüncesi toplam puanı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki tespit edildi (r=0,491 p=0,000; r=0,482 p=0,000; r=0,805 p=0,000). BSSI’nın “İntihar Düşüncesi ve Arzusu” alt boyutu ile diğer tüm alt boyutları arasında; “Tasarlanan Girişimin Özellikleri” alt boyutu ile tasarlanan girişimin gerçekleştirilmesi ve intihar düşüncesi toplam puanı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki saptandı.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışmaya katılan kadınların stresle başa çıkma tarzlarına ilişkin bulgular incelendiğinde, kendine güvenli yaklaşım, iyimser yaklaşım ve sosyal desteğe başvurma düzeyinin orta seviyenin üzerinde olduğu, buna karşılık çaresiz yaklaşım ve boyun eğici yaklaşım düzeylerinin ise orta seviyenin altında olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda kadınların stresle aktif olarak başa çıkma stratejilerinden yararlandıkları görülmüştür. Bu sonucun ortaya çıkmasının temelinde katılımcıların algılanan stres düzeylerinin yüksek olmamasının ve stresle baş edebilecek yeterliliğe sahip olmalarının yattığı düşünülebilir. Akpınar (2013) tarafından kadınlar üzerinde yapılan benzer bir çalışmada kadınların stresle başa çıkmada en fazla kullandıkları stratejinin kendine güvenli yaklaşım olduğu bulunmuştur. Dereli-Yılmaz & Kızılkaya-Beji (2010) tarafından gebelik sürecindeki kadınlar üzerinde yapılan çalışmada da kadınların stresle başa çıkmada genellikle kendine güvenli yaklaşım ile sosyal destek arama yaklaşımını kullandıkları tespit edilmiştir.

Çalışmamıza katılan kadınların stresle başa çıkma tarzlarının ailelerinde psikolojik rahatsızlığı olan birey bulunma durumuna göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ailesinde psikolojik sağlık sorunu olmayan kadınların stresle başa çıkmada kendine güvenli yaklaşımı daha fazla kullandığı, ailesinde psikolojik sağlık sorunu olan birey bulunan kadınların ise stresle başa çıkmada çaresiz yaklaşımı benimsedikleri tespit edilmiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasında psikolojik sağlık sorunu olan bireye bakım vermenin birtakım psikolojik ve sosyal sorunları da beraberinde getirmesinin yattığı düşünülebilir. Literatürde bu alanda yapılan benzer çalışmalarda da aile içinde psikolojik sağlık sorunu olan birey bulunmasının diğer aile fertleri

için önemli bir stres kaynağı olduğu ve aile bireylerinin stresle başa çıkma tarzlarını olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir (Bahadır-Yılmaz & Ata, 2017; Çetinkaya-Duman & Bademli, 2013; Eren & Doğan, 2020; Gülşen & Gök-Özer, 2009). Bu çalışmada kadınların şiddete uğradıklarını düşünme durumlarına göre stresle başa çıkma tarzlarının anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur. Şiddete maruz kalmadığını düşünen kadınların stresle başa çıkmada iyimser yaklaşımı kullanma düzeylerinin, şiddete uğradığını düşünen kadınlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Şiddete uğradığını düşünen kadınlarda stresle başa çıkmada iyimser yaklaşımın sergilenme düzeyinin düşük olduğu görülmektedir. Bu durum kadınlarda şiddete maruz kalmanın hem kronik stresi arttırması hem de umutsuzluk ve çaresizlik gibi olumsuz duyguları ortaya çıkarması düşüncesini doğurmaktadır. Bu görüşü destekleyen çalışmalarda şiddet mağduru kadınlarda kronik stres ile umutsuzluk ve çaresizlik duygularının daha yaygın olduğu belirtilmektedir (Erpolat, 2024; Harris-Britt ve ark., 2004). Yapılan bazı araştırmalara göre genel olarak şiddete maruz kalan kadınların stresle başa çıkmada boyun eğme ve çaresiz yaklaşım gibi pasif başa çıkma stratejilerini kullandıklarını göstermektedir (Babacan-Gümüş ve ark., 2020; Serin, 2016).

Çalışmamıza katılan kadınların intihar düşüncelerine ilişkin bulgular değerlendirildiği zaman, yaşam ve ölüme dair tutumun özellikleri, intihar düşüncesi ve arzusunun özellikleri, tasarlanan girişimin özellikleri, tasarlanan girişimin gerçekleştirilmesi ve intihar düşüncesi toplam puanlarının ise düşük düzeyde olduğu bulunmuştur. Bu kapsamda kadınların genel anlamda intihar etme düşüncesinden uzak bir yaşama sahip oldukları görülmüştür. Bu sonucun ortaya çıkmasında katılımcıların büyük bir bölümünün kronik olarak olumsuz yaşam deneyimleri yaşamamalarının ve herhangi bir psikolojik sağlık sorununa sahip olmamalarının yattığı düşünülebilir. Bu görüşü destekleyen çalışmalarda da kadınların sıklıkla olumsuz yaşam deneyimi ile karşılaşmasının ve psikolojik sağlık sorunlarının olmasının intihar eğilimini arttırdığı belirtilmektedir (Atay ve ark., 2012; Durak-Batıgün, 2008; Han-Almiş ve ark., 2018). Çalışmamıza katılan kadınların intihar düşüncelerinin ailede psikolojik sağlık sorunu birey olma durumuna göre farklılık gösterdiği bulunmuştur. Aile içinde psikolojik sağlık sorunu olan bireyler ile birlikte yaşayan kadınlarda intihar düşüncesinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Literatürde bu alanda yapılan benzer çalışmalarda da bireyin kendisinde ya da aile içindeki farklı kişilerde psikolojik sağlık sorunu olmasının intihar düşüncesini arttırdığı belirtilmektedir. (Balcı ve ark., 2019; Bhattacharjee & Deb, 2007; Seo ve ark., 2011). Bu kapsamda elde edilen sonucun literatür ile paralellik gösterdiği söylenebilir Çalışmamızda kadınların şiddete maruz kaldıklarını düşünme durumlarına göre intihar düşüncelerinin anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Bu sonucun ortaya çıkmasının temelinde çalışmaya katılan kadınların büyük bir bölümünün şiddete maruz kalmamalarının yattığı düşünülebilir. Araştırmada ortaya çıkan sonuçların aksine aile içi şiddete maruz kalan kadınlar üzerinde yapılan araştırma bulguları kadınlarda intihar düşüncesinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Colucci & Montensinos, 2013; Devries ve ark., 2011).

Ölçekler arasındaki ilişkiler incelendiği zaman, kadınların stresle başa çıkma tarzları ile intihar düşünceleri arasında anlamlı ilişkilerin olduğu görülmüştür. Ortaya çıkan sonuçlara göre, kendine güvenli yaklaşımın intihar düşüncesini azalttığı, çaresiz ve boyun eğici yaklaşımın ise intihar düşüncesini artırdığı tespit edilmiştir. Bunun yanında kadınların stresle başa çıkmada sosyal desteğe başvurma düzeyleri arttıkça intihar düşüncelerinin azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Stresle başa çıkmada aktif başa çıkma yaklaşımlarından yararlanılmasının stres semptomlarını azaltması beklenen bir durumdur. Buna karşılık çaresiz ve boyun eğici yaklaşımın stresle başa çıkmada etkili olmadığı ve stresin kronik bir hale gelmesine neden olduğu bilinmektedir. Pasif başa çıkma stratejileri strese neden olan

unsurların ortadan kalkmasına destek olmadığı gibi bireyin intihar eğilimini de arttırmaktadır. Literatürde yer alan çalışmalarda da stresle başa çıkmada etkili yöntemleri kullanmayan kadınlarda intihar eğiliminin yüksek düzeyde olduğu belirtilmektedir (Asghari ve ark., 2013; Park ve ark., 2017; Zhang ve ark., 2012).

Sonuç olarak, aile sağlığı merkezine başvuran kadınların stresle baş etme biçimi ve intihar düşüncelerinin değerlendirildiği bu çalışmada kadınların stresle başa çıkma tarzlarının intihar düşüncesini etkileyen unsurlar arasında yer aldığı bulunmuştur. Kadınların stresle başa çıkmada kendine güvenli yaklaşım, iyimser yaklaşım ve sosyal desteğe başvurma stratejilerini diğer stratejilerden daha fazla kullandıkları bulunmuş, stresle başa çıkma tarzlarının ailede psikolojik sağlık sorunu olan birey bulunma ve şiddete uğradığını düşünme durumuna göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Kadınların depresyon düşüncelerinin ise sadece ailede psikolojik sağlık sorunu olan birey bulunmasına göre farklılaştığı görülmüştür.

KAYNAKLAR

Akpınar, O. (2013). Aile içi şiddete maruz kalan kadınlarda aile içi şiddetle başa çıkma özyeterliği. *Turkish Psychological Counseling & Guidance Journal, 4*(39), 24-36.

Asghari, F., Sadeghi, A., Aslani, K., Saadat, S., & Khodayari, H. (2013). The survey of relationship between perceived stress coping strategies and suicide ideation among students at University of Guilan, Iran. *International Journal of Education and Research, 1*(11), 111-118.

Atay, İ. M., Eren, İ., & Gündoğar, D. (2012). Isparta il merkezinde intihar girişimi, ölüm düşünceleri yaygınlığı ve risk faktörleri. *Turk Psikiyatri Derg, 23*(2), 89-98.

Aydın, Ş. (2004). Örgütsel stres yönetimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6*(3), 49-74.

Aytaç, S. (2009). İş stresi yönetimi el kitabı iş stresi: oluşumu, nedenleri, başa çıkma yolları, yönetimi. *Uludağ Üniversitesi İİBF*, 1-34.

Azagba, S., & Sharaf, M. F. (2011). The effect of job stress on smoking and alcohol consumption. *Health Economics Review*, 1, 1-14.

Babacan Gümüş, A., Şıpkın, S., & Erdem, Ö. (2020). Kadına yönelik eş şiddeti yaygınlığı ve kadınların baş etme yöntemleri. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 11*(2), 79-87.

Bahadır-Yılmaz, E., & Ata, E. E. (2017). Nörolojik hastalığı olan bireylerin bakım vericilerinin bakım veren yükü ile stresle başa çıkma biçimleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Psikiyatri Hemşireleri Derneği, 8*(3), 145-149.

Balcı, A. (2014). *Çalışanlarda stres kaynakları, stresle başa çıkma yöntemleri ve sağlık sektörü*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Balcı, S., Kızıl, H., Savaşer, S., Dur, Ş., & Mutlu, B. (2019). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin yaşadığı güçlüklerin ve aile yükünün belirlenmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 10*(2), 124-130.

Bhattacharjee, A., & Deb, S. (2007). Suicidal tendencies among depressive patients. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology, 33*(2), 213-218.

Buitron, V., Hill, R. M., Pettit, J. W., Green, K. L., Hatkevich, C., & Sharp, C. (2016). Interpersonal stress and suicidal ideation in adolescence: An indirect association through perceived burdensomeness toward others. *Journal of Affective Disorders*, 190, 143-149.

Can, A. (2014). *SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi*. Ankara: Pegem Akademi.

Canpolat, Ö. (2006). *Çalışanların stres düzeylerini etkileyen faktörler ve iş sağlığı hemşiresinin stres ile baş etmede etkililiği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.

Claessens, S. E., Daskalakis, N. P., van der Veen, R., Oitzl, M. S., de Kloet, E. R., & Champagne, D. L. (2011). Development of individual differences in stress responsiveness: an overview of factors mediating the outcome of early life experiences. P*sychopharmacology*, 214, 141-154.

Colucci, E., & Montesinos, A. H. (2013). Violence against women and suicide in the context of migration: A review of the literature and a call for action. *Suicidology Online,* 4, 81-91.

Çetinkaya-Duman, Z., & Bademli, K. (2013). Kronik psikiyatri hastalarının aileleri: Sistematik bir inceleme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 5*(1), 78-94.

de Vries, G. J., & Olff, M. (2009). The lifetime prevalence of traumatic events and posttraumatic stress disorder in the Netherlands. *Journal of Traumatic Stress: Official Publication of The International Society For Traumatic Stress Studies, 22(*4), 259-267.

Dereli-Yılmaz, S., & Beji, N. K. (2010). Gebelerin stresle başa çıkma, depresyon ve prenatal bağlanma düzeyleri ve bunları etkileyen faktörler. *Genel Tip Dergisi, 20*(3), 99-108.

Devries, K., Watts, C., Yoshihama, M., Kiss, L., Schraiber, L. B., Deyessa, N., ... & WHO Multi-Country Study Team. (2011). Violence against women is strongly associated with suicide attempts: evidence from the WHO multi-country study on women's health and domestic violence against women. *Social Science & Medicine, 73*(1), 79-86.

Durak-Batıgün, A. (2008). İntihar olasılığı ve cinsiyet: İletişim becerileri, yaşamı sürdürme nedenleri, yalnızlık ve umutsuzluk açısından bir inceleme. *Türk Psikoloji Dergisi, 23*(62), 65-75.

Erdal, M.B. (2009). *İşletmelerde stres kaynakları, sonuçları ve yönetim teknikleri ve bir uygulama*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Eren, G., & Doğan, U. (2020). Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların stres düzeyleri ve stresle başa çıkma yöntemlerinin incelenmesi: Karma desenli bir çalışma. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4*(1), 1-21.

Erpolat, A. (2024). Kadına yönelik aile içi şiddette travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) ve depresyonun gelişmesinde etki eden faktörlerin incelenmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 11*(1), 240-261.

Goldberg, J., Magruder, K. M., Forsberg, C. W., Friedman, M. J., Litz, B. T., Vaccarino, V., ... & Smith, N. L. (2016). Prevalence of post-traumatic stress disorder in aging Vietnam-era veterans: veterans administration cooperative study 569: course and consequences of post-traumatic stress disorder in Vietnam-era veteran twins. *The American Journal of Geriatric Psychiatry, 2*4(3), 181-191.

Craig, I. W. (2007). The importance of stress and genetic variation in human aggression. *Bioessays, 29*(3), 227-236.

Gülşen, B., & Özer, F. G. (2009). Engelli çocuğa sahip ailelerin stresle baş etme durumları. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 8*(5), 413-420.

Han-Almiş, B., Kütük, E. K., Gümüştaş, F., & Çelik, M. (2018). Kadınlarda ev içi şiddet için risk faktörleri ve ev içi şiddete uğrayan kadınlarda ruhsal bozulmanın belirleyicileri. *Arch Neuropsychiatry,* 55, 67-72.

Harris-Britt, A., Martin, S. L., Li, Y., Casanueva, C., & Kupper, L. L. (2004). Posttraumatic stress disorder and associated functional impairments during pregnancy: Some consequences of violence against women. *Journal of Clinical Psychology in Medical Settings*, 11, 253-264.

Holmgren, K., Dahlin-Ivanoff, S., Björkelund, C., & Hensing, G. (2009). The prevalence of work-related stress, and its association with self-perceived health and sick-leave, in a population of employed Swedish women. *BMC Public Health*, 9, 1-10.

Ivanov, I., Yehuda, R., Greenblatt, E., Davidow, J., Makotkine, I., Alfi, L., & Newcorn, J. H. (2011). The effect of trauma on stress reactivity in aggressive youth. P*sychiatry Research, 189*(3), 396-402.

Kızılpınar, S. Ç., & Duman, B. (2018). Acil Servisine İntihar Girişimi Sebebiyle Başvuran Hastaların Sosyodemografik Özellikler Yönünden İncelenmesi. Kriz Dergisi, 26(1), 1-7.

Kim, S. Y., Shin, Y. C., Oh, K. S., Shin, D. W., Lim, W. J., Cho, S. J., & Jeon, S. W. (2020). Association between work stress and risk of suicidal ideation. *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health, 46*(2), 198-208.

Kosendiak, A., Król, M., Ściskalska, M., & Kepinska, M. (2021). The changes in stress coping, alcohol use, cigarette smoking and physical activity during COVID-19 related lockdown in medical students in Poland. *International Journal of Environmental Research And Public Health, 19*(1), 1-15.

Michie, S. (2002). Causes and management of stress at work. *Occupational And Environmental Medicine, 59*(1), 67-72.

Ozcelik, H.S., Ozdel K., Bulut, S.D., & Orsel, S. Measuring suicidal ideation: Validity and reliability of the turkish version of the beck scale for suicide ideation among patients who presented at a psychiatry clinic with suicidal ideations. *Klin Psikofarmakol Bul, 25*(2), 142–50.

Öncü, B. (2017). İntihar davranışı: Epidemiyoloji ve risk etmenleri. Psikiyatride Güncel, 7(1), 1-14.

Pantha, S., Hayes, B., Yadav, B. K., Sharma, P., Shrestha, A., & Gartoulla, P. (2014). Prevalence of stress among pregnant women attending antenatal care in a tertiary maternity hospital in Kathmandu. *J Women's Health Care, 3*(5), 1-5.

Park, C., Lim, J., Choi, Y. M., Park, J., & Joe, S. (2017). The effect of depression, stress, coping strategies on the suicidal ideation in healthy controls and psychiatric patients. *Journal of Korean Neuropsychiatric Association, 56*(2), 68-77.

Priscilla Salant ve Don A. Dillman, How to Conduct Your Own Survey, John Wiley & Sons, Inc. Newyork, 1994, s. 55.

Sarıçam, H. (2012). *İş sağlığı ve güvenliği kapsamında hemşirelerin karşılaştığı risk ve tehlikelerin iş stresi düzeyleri üzerine etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Seo, H. J., Jung, Y. E., Kim, T. S., Kim, J. B., Lee, M. S., Kim, J. M., ... & Jun, T. Y. (2011). Distinctive clinical characteristics and suicidal tendencies of patients with anxious depression. *The Journal of Nervous And Mental Disease, 199*(1), 42-48.

Serin, S. (2016). *Eş şiddetine maruz kalıp sığınma evinde kalan kadınlarda bağlanma, başa çıkma ve ruhsal travma arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli.

Scoliers, G., Portzky, G., van Heeringen, K., & Audenaert, K. (2009). Sociodemographic and psychopathological risk factors for repetition of attempted suicide: a 5-year follow-up study. Archives of Suicide Research, 13(3), 201-213.

Şahin, N.H., & Durak, A. (1995). Üniversite öğrencileri için bir stresle başa çıkma tarzı ölçeği. *Türk Psikoloji Dergisi,* 10: 56-73.

Tekgöz, Ü. (2011). *Futbol hakemlerinin iş stresi, iş tatmini ve yaşam tatmin düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi: 3. Bölge hakemleri üzerinde bir araştırma*.

Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Van Zelst, W. H., De Beurs, E., Beekman, A. T., Deeg, D. J., & Van Dyck, R. (2003). Prevalence and risk factors of posttraumatic stress disorder in older adults. *Psychotherapy And Psychosomatics, 72*(6), 333-342.

Velde, W.O.D., Aarts, P. G., Falger, P. R., Hovens, J. E., Van Duijn, H., De Groen, J. H., & Van Duijn, M. A. (2002). Alcohol use, cigarette consumption and chronic post-traumatic stress disorder. *Alcohol And Alcoholism, 37*(4), 355-361.

Wingfield, J. C. (2013). Ecological processes and the ecology of stress: The impacts of abiotic environmental factors. *Functional Ecology, 27*(1), 37-44.

World Health Organization. (2021). Suicide worldwide in 2019: Global Health Estimates, Erişim Adresi: https://www.who.int/publications/i/item/9789240026643. (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2024).

Zhang, X., Wang, H., Xia, Y., Liu, X., & Jung, E. (2012). Stress, coping and suicide ideation in Chinese college students. *Journal of Adolescence, 35*(3), 683-690.

EXTENDED ABSTRACT

When considered conceptually, stress is defined as 'Some individual or organizational elements create some psychological and physical demands on the individual' (Tekgöz 2011). People are frequently exposed to elements that cause stress in their daily life cycle. This situation has caused stress to become a common problem among people in recent years. Study findings also show that the prevalence of stress is high in young and middle-aged individuals and the elderly in recent years (van Zelst et al., 2003). In some people, high levels of stress and failure to cope with stress can lead to different psychological problem. In the studies on this subject, it has been indicated that suicidal tendencies are among the negative psychological consequences that occur as a result of high stress levels and not using effective methods in the process of coping with stress. Studies conducted on different sample groups in this field emphasize that stressful living conditions and the individual's inability to cope with stress trigger suicidal ideation (Buitron et al., 2016; Kim et al., 2020). It is observed that women use active coping strategies less than men when it comes to coping with stress. In addition, it is stated that chronic stress is more common in women compared to men (Pantha et al., 2014; Holmgren et al., 2009). This situation may cause increased suicidal thoughts in women due to stress. However, as a result of the literature review, it was seen that there are limited studies on the relationship between women' ways of coping with stress and the idea of suicide, especially in our country. In this context, this study aimed to evaluate the ways of coping with stress and suicidal thoughts of women who applied to a family health centre. In this study conducted, the 'Relational Screening Model' was used to determine the relationship between two or more dependent variables. In studies where the relational screening model is used, it is seen that in addition to the relationship between variables, the direction of the relationship between the variables (positive or negative relationship) is also determined (Can, 2014). The population of this study consists of women who applied to Mesudiye Central Family Health Center. Since it was not possible to reach all the women who constitute the population of the research, the study was conducted by selecting a sample from the population. The sample group of the research consisted of 125 women selected from the population by random sampling method. A personal information form consisting of 12 questions was used to determine the demographic characteristics of the women participating in this study. 'Coping Ways Inventory' was used to determine the stress coping styles of the women participating in the research. The 'Beck Suicide Ideation Scale (BSSI)', developed by

Beck & Kovacs in 1979 and adapted into Turkish by Özçelik et al. (2015), was used to determine the suicidal thoughts of the women who participated in this study. In data analysis, Independent Samples T test and Pearson Correlation analysis were used in SPSS 25.0 program.

When the findings regarding the ways of coping with stress of the women participating in this study were examined, it was determined that the levels of self-confident approach, optimistic approach and applying for social support were above the medium level, on the contrary, the helpless approach and submissive approach levels were below the medium level. In this context, it has been observed that women benefit from active coping strategies as much as possible in the process of coping with stress. It was determined that the stress coping styles of the women participating in this study differed depending on whether there was a psychologically disorder person in their family. According to the results, it has been determined that women who do not have a family member with a psychological health problem use a self-confident approach in coping with stress more, while women who have a family member with a psychological health problem adopt a helpless approach in coping with stress. In this study, it was found that women's ways of coping with stress differ significantly depending on whether they think they have been subjected to violence. According to the results, it was determined that women who thought they were not exposed to violence had a higher level of using the optimistic approach in coping with stress than women who thought they were subjected to violence. When the relationships between the scales were examined within the scope of this research, it was seen that there were significant relationships between women's styles of coping with stress and suicidal thoughts. According to the results, it has been determined that a self-confident approach reduces suicidal thoughts, while a helpless and submissive approach increases suicidal thoughts. In addition, it was concluded that as women's level of applying to social support to cope with stress increases, their suicidal thoughts decrease.

Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi / Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos Cilt: 11 Sayı:2
Journal of International Multidisciplinary Academic Researches / May-June-July-August Volume: 11 Issue: 2
2024
www.joimar.com

HOŞNUTSUZLUĞUN SEÇİLMİŞ EKONOMİK FAKTÖRLER İLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ: G7 ÜLKELERİ İÇİN BİR UYGULAMA

CORRELATING DISCONTENT WITH SELECTED ECONOMIC FACTORS: AN APPLICATION FOR G7 COUNTRIES

***Saliha GÜNAY[1], Hasan AZAZİ[2]**

[1]Department of Economics, School of Graduate Studies, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey
[2]Department of Economics, Çanakkale Onsekiz Mart University, Turkey
***e-mail:** salihagunay17@hotmail.com

ÖZET
Hoşnutsuzluk az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin en büyük sorunlarından biri olarak yer almaktadır. Gelişmiş ülkeler açısından durum merak edilerek çalışmada G7 ülkeleri incelenmektedir. Yoksulluk bir tek ekonomileri değil sosyal ve demografik olarak da birçok olumsuzlukları doğurmaktadır. Bu çalışmanın amacı, gayri safi yurt içi hasılanın 1991-2022 yıllarında hoşnutsuzluk endeksi, gayri safi sabit sermaye oluşumu ve işgücü toplamı üzerindeki etkisini ölçmektir. Bu amaçla G7 ülkelerinin verileri kullanılarak bir panel veri analizi yapılmaktadır. Analiz sonuçlarına göre, tesadüfi etkiler yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir. Gayri safi yurt içi hasılanın, hoşnutsuzluk endeksi, gayri safi sabit sermaye oluşumu ve işgücü toplamı değişkenleri üzerinde pozitif ve hoşnutsuzluk endeksi harici diğer değişkenlerden anlamlı bir etkisi olduğu gözlenmektedir.
Anahtar Kelimeler: Hoşnutsuzluk Endeksi, Panel veri, G7 ülkeleri

ABSTRACT
Discontent is a significant issue in both underdeveloped and developing nations. However, the situation in developed countries also warrants examination. This study therefore focuses on the G7 countries to explore this phenomenon. Poverty induces numerous adverse effects, not only economically but also socially and demographically. This study aims to measure the impact of gross domestic product (GDP) on the discontent index, gross fixed capital formation, and total labor force from 1991 to 2022. To achieve this, panel data analysis was conducted using the data from the G7 countries. The analysis results indicated that the random effects method was appropriate. The findings revealed that GDP positively and significantly affected gross fixed capital formation and the total labor force. However, no significant relationship was found between GDP and the discontent index.
Key Words*:* Discontent Index, Panel data, G7 countries

INTRODUCTION

Countries aim to bolster their development by enhancing per capita income. Concurrently, there is a pressing need to enhance both economic development and social structure. In essence, quantitative progress should be complemented by qualitative parameters. Achieving this necessitates improving the social fabric within production processes. Thus, the significance of human satisfaction becomes pivotal for countries, influencing not just economic growth but also human development.

In national economies, inflation and unemployment, which are macroeconomically crucial, stand out prominently compared to other economic issues. The discontent index aggregates these two variables. Changes in the revised discontent index over time are directly influenced by additions of economic growth and long-term interest rates. Increases in economic growth also have significant implications for discontent, thereby directly impacting the quality of life in the country.

The study examines the data on the discontent index, economic growth, gross fixed capital formation, and total labor force for the G7 countries (France, Germany, Italy, Japan, Canada, United Kingdom, and the United States) from 1991 to 2022. The data analyzed were sourced from the official websites of the International Monetary Fund and the World Bank. The objective of the study was to investigate the interrelationships among economic growth, the discontent index, gross fixed capital formation, and total labor force within the G7 countries.

Theoretical Background

In the 1970s, the oil crisis led to a decrease in oil supply, which caused prices to rise and increased costs for oil-importing countries, resulting in economic contractions. The price increases led to inflation, while economic stagnation became apparent. As a result of this crisis, the concept of stagflation, where inflation and stagnation occur simultaneously, emerged (Kaya, 2023).

Inflation and unemployment rates, which are macroeconomic variables indicating a country's healthy economy and development, form the basis of the discontent index proposed by Arthur Okun in the 1970s. The discontent index, introduced by Okun as the sum of inflation and unemployment rates, has been revised by many economists over the years (Tunçay, 2021:242). Arthur Okun's discontent index (ODI) is expressed as follows:

ODI = |Unemployment Rate| + |Inflation Rate|

The reason for considering the absolute values of the rates is that both inflation and deflation cause discontent in the country (Lowell & Tien, 2000:1). The discontent index, revised by many economists, was expanded in 1999 by Robert Barro to include economic growth and long-term interest rates (10-year bond yield) (Kasap, 2023). In this index, as growth decreases, discontent increases (Barro, 1999). Robert Barro's discontent index (BDI) is expressed as follows:

BDI = (Unemployment Rate + Inflation Rate + Interest Rate) – Growth Rate

The observed increase in the discontent index in the economy reveals an unhealthy macroeconomy, indicating adverse economic effects (Tunçay, 2021). The discontent index, which holds a significant and influential place in the literature, maintains part of its dominance through macro policies, while the other part is heavily influenced by internal and external economic conditions that are unavoidable due to external risks (Pogoy et al., 2016). It is evident that the discontent index is an effective indicator in the literature.

Development of the Index Across Countries

The discontent index of the G7 countries is measured by inflation and unemployment. The index results for each country are presented in separate graphs, with corresponding inflation and unemployment rates provided for each index. The data for each country is depicted in the graphs below.

Graph 1. Data for France's inflation, unemployment, and discontent index.

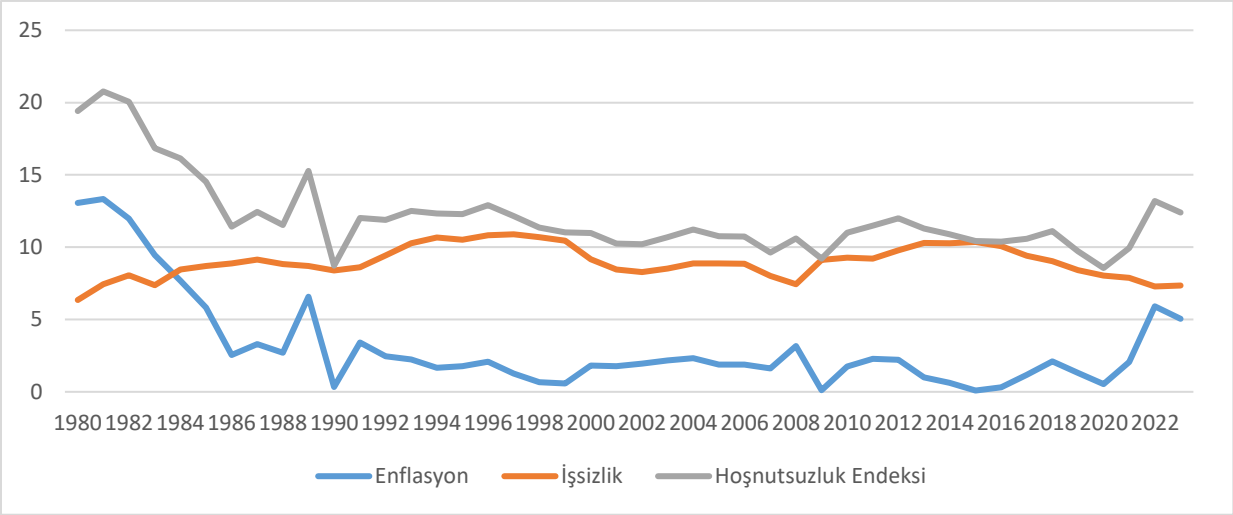

Source: Country-specific data were obtained from the International Monetary Fund and organized by us.

When Graph 1 is examined, it is observed that the inflation and unemployment rates have fluctuated within a specific range from 1980 to 2023. Consequently, the discontent index also fell within this same range. Upon careful inspection of the graph, an increase in inflation from 1988 to 1989 and a decrease from 1989 to 1990 directly affected the discontent index. Similar decreases and increases in the unemployment rate clearly had an impact on the discontent index. The global economic crisis in 2008, observed worldwide, led to a decrease in the inflation rate and an increase in the unemployment rate. As a result, a fluctuating trend was observed in the following years.

Graph 2. Data for Germany's inflation, unemployment, and discontent index

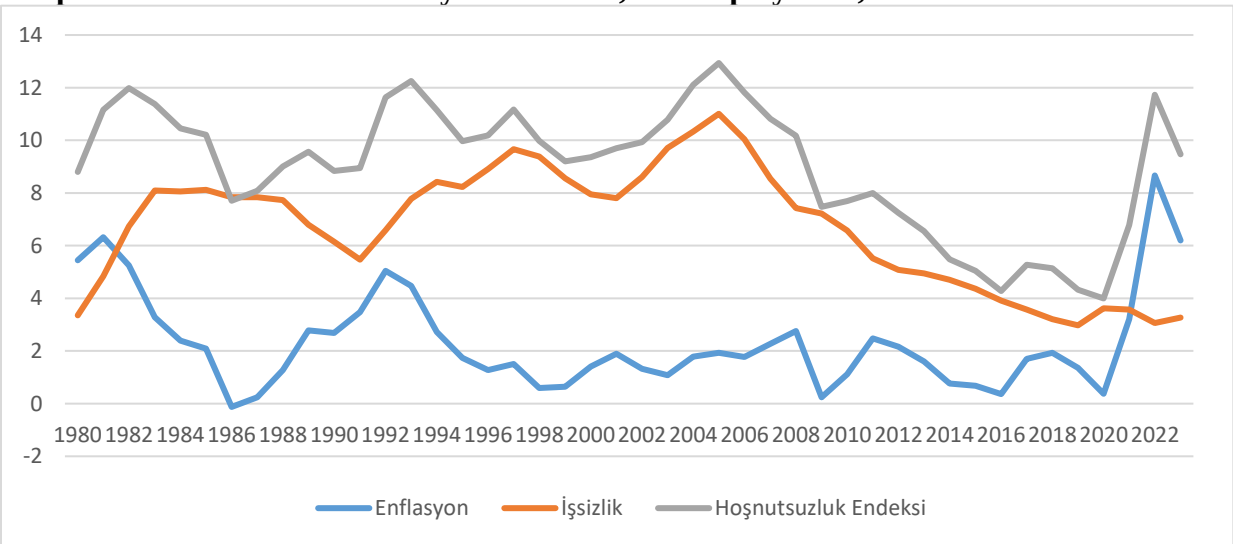

Source: Country-specific data were obtained from the International Monetary Fund and organized by us.

When examining Graph 2, it is observed that the inflation and unemployment rates fluctuated from 1980 to 2023. Consequently, the discontent index also exhibited a fluctuating pattern. Upon careful inspection of the graph, inflation experienced a significant decrease from 1981 to 1986, while the unemployment rate showed a steady increase from 1980 to 1983. This pattern became evident multiple times over the years. This fluctuating trend similarly affected

the discontent index. The global economic crisis in 2008, observed worldwide, led to a decrease in both inflation and unemployment rates, with the unemployment rate showing a sharper decline. As a result, a fluctuating trend was observed in the following years.

Graph 3. Data for Canada's inflation, unemployment, and discontent index

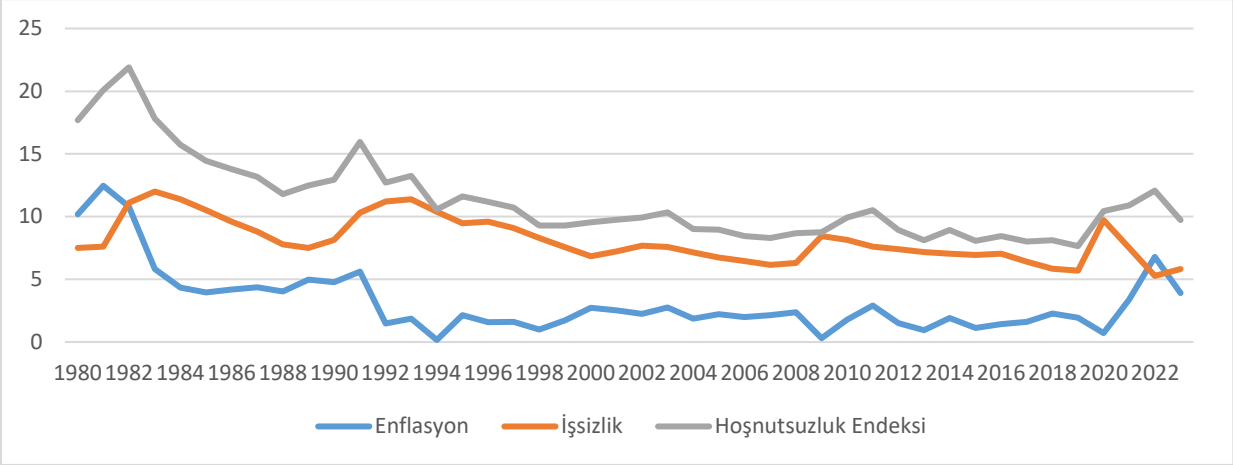

Source: Country-specific data were obtained from the International Monetary Fund and organized by us.

When examining Graph 3, it is observed that both inflation and unemployment rates fluctuated with declines from 1980 to 2023. Consequently, the discontent index also showed a similar fluctuating pattern. Upon careful inspection of the graph, inflation increased from 1980 to 1981, followed by a significant decrease thereafter, with similar patterns observed in subsequent years. The unemployment rate showed an increase from 1981 to 1983 and fluctuated within certain periods in other years. This pattern became evident multiple times over the years and similarly affected the discontent index. The discontent index showed an increase until 1982, followed by significant declines thereafter. Over the years, while experiencing increases and decreases, periodic declines were predominant.

Graph 4. Data for Italy's inflation, unemployment, and discontent index

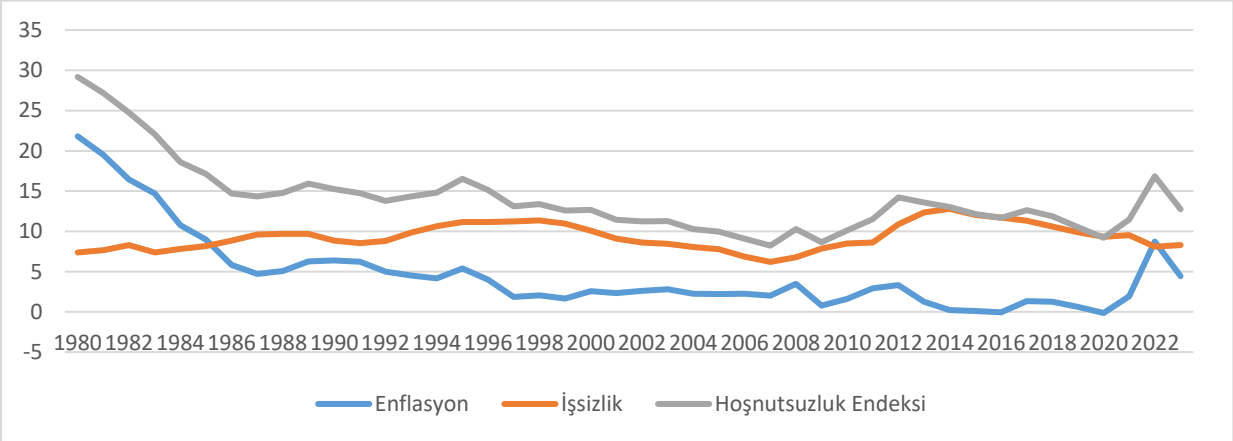

Source: Country-specific data were obtained from the International Monetary Fund and organized by us.

When examining Graph 4, it is observed that both inflation and unemployment rates fluctuated with declines from 1980 to 2023. Consequently, the discontent index also showed a similar fluctuating pattern. Upon careful inspection of the graph, the inflation rate experienced significant declines from 1980 to 1987, while the unemployment rate fluctuated with

increases and decreases within the same period. This pattern became evident multiple times over the years and similarly affected the discontent index. The discontent index showed a decline from 1980 to 1987, followed by fluctuations in specific periods after 1988.

Graph 5. Data for Japan's inflation, unemployment, and discontent index

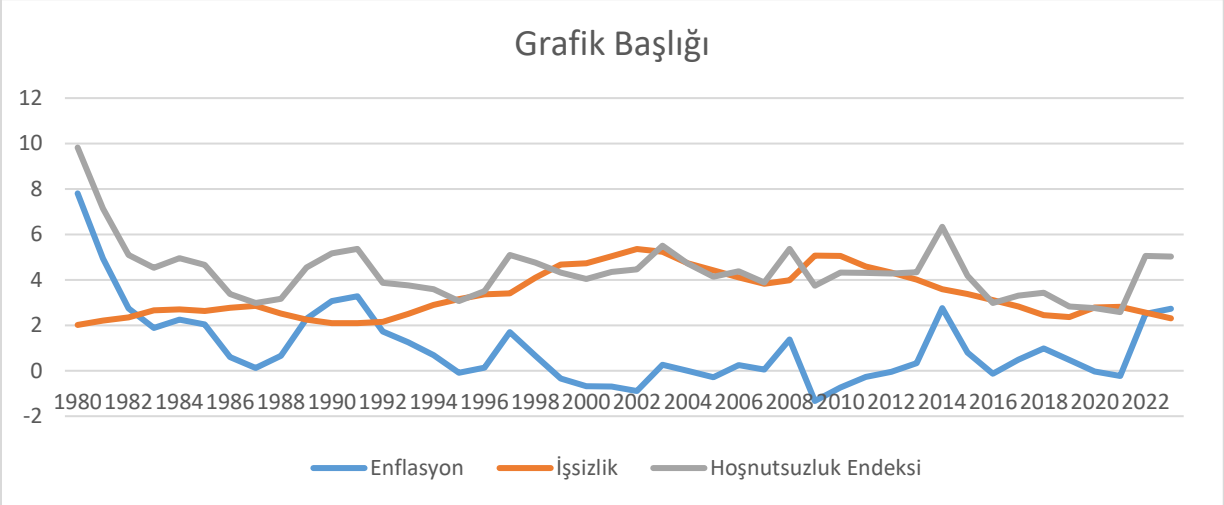

Source: Country-specific data were obtained from the International Monetary Fund and organized by us.

When examining Graph 5, it is observed that both inflation and unemployment rates fluctuated from 1980 to 2023. Consequently, the discontent index also exhibited a similar fluctuating pattern. Upon careful inspection of the graph, inflation experienced noticeable declines until 1983, followed by fluctuating increases and decreases in subsequent years. The unemployment rate similarly fluctuated with periods of increase and decrease over the years. This fluctuating trend similarly impacted the discontent index. As a result, a fluctuating trend was observed in the following years due to these fluctuations.

Graph 6. Data for United Kingdom's inflation, unemployment, and discontent index

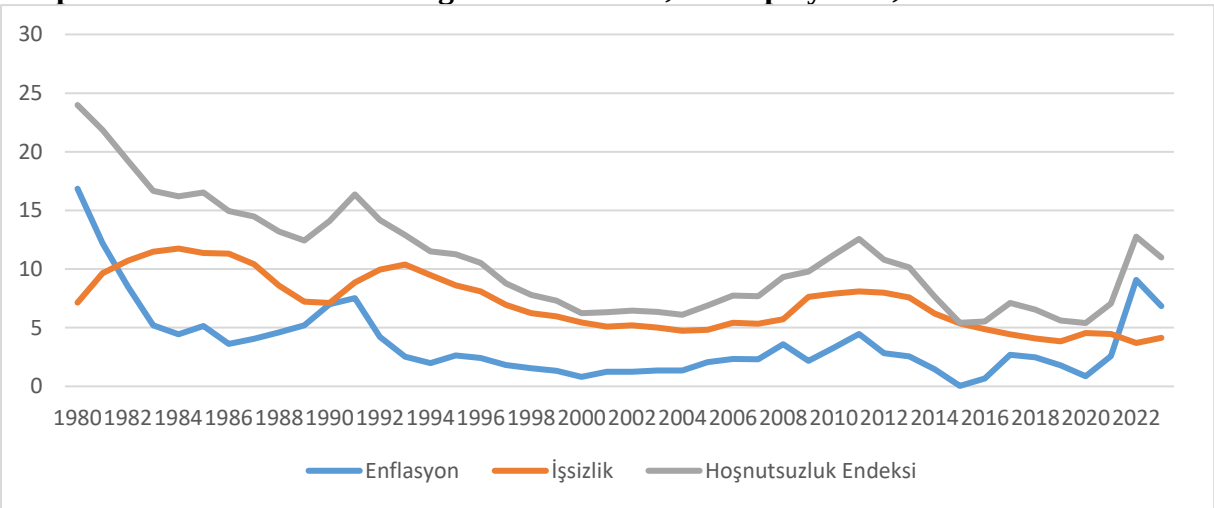

Source: Country-specific data were obtained from the International Monetary Fund and organized by us.

When examining Graph 6, it is observed that both inflation and unemployment rates fluctuated from 1980 to 2023. Consequently, the discontent index also showed a similar fluctuating pattern. Upon careful inspection of the graph, inflation experienced noticeable declines until around 1984, with some slight increases in subsequent years but generally

continuing to decrease overall. The unemployment rate similarly fluctuated with periods of increase and decrease over the years. This fluctuating trend affected the discontent index in the same manner. Overall, a decline was prominent in the variables when viewed in general terms.

Graph 7. Data for USA's inflation, unemployment, and discontent index

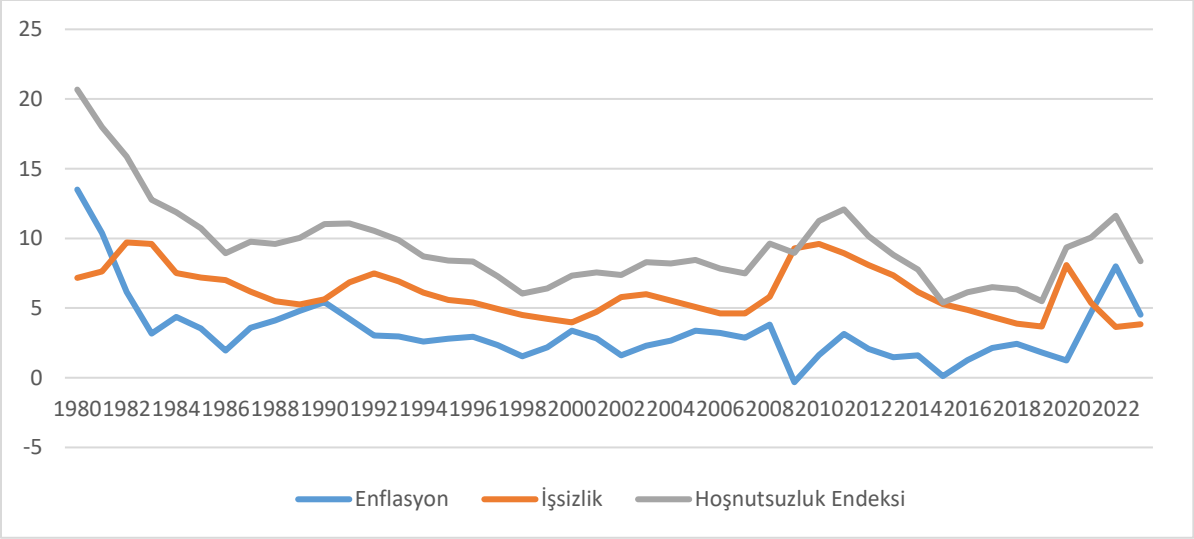

Source: Country-specific data were obtained from the International Monetary Fund and organized by us.

When examining Graph 7, it is observed that both inflation and unemployment rates fluctuated from 1980 to 2023. Consequently, the discontent index also showed a similar fluctuating pattern. Upon careful inspection of the graph, inflation experienced noticeable declines until around 1983, but subsequent years showed fluctuating increases without reaching the rates seen in 1980. The unemployment rate remained within the same range over the span of 43 years, showing stability in comparison. This fluctuating and stable pattern affected the discontent index. The global economic crisis, particularly in the United States in 2008, was directly recognized as a global economic crisis observed worldwide. Increases in inflation from 2007 to 2008, followed by significant increases in the unemployment rate, were observed. As a result, a fluctuating trend was observed in the following years.

Literature Review

In their study titled "Macroeconomic Performance Measurement with ÇKKV Methods: The Case of D8 Countries in 2021-2022" (ÇKKV YÖNTEMLERİYLE MAKROEKONOMİK PERFORMANS ÖLÇÜMÜ: 2021-2022 DÖNEMİ D8 ÜLKELERİ ÖRNEĞİ), Hokka and BEKTAŞ (2024) analyzed the macroeconomic indicators of D8 countries (Bangladesh, Indonesia, Iran, Malaysia, Egypt, Nigeria, Pakistan, Turkey) during the period 2021-2022. The study focused on key indicators such as GDP, unemployment, inflation, the poverty index, and GDP per capita. The authors employed the Entropy and ARAS (Additive Ratio Assessment) methods as weighted criteria in their analysis. Upon evaluating the findings, the study identified inflation, the poverty index, and GDP per capita as the three most significant criteria. In terms of performance, Malaysia, Bangladesh, and Indonesia emerged as the top three countries.

In Kaya's thesis titled "High-quality growth in developed and developing countries" (Gelişmiş

ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Yüksek Kaliteli Büyüme), the dynamics of growth among 43 developed countries and 57 developing countries between 2002 and 2019 were analyzed. The thesis constructed a high-quality growth index from these growth dynamics and conducted analyses using variables such as the share of gross fixed capital formation in GDP, the economic discontent index, the financial development index, and the institutional quality index. These variables were analyzed using panel robust least squares regression methods. According to the analysis results, the human discontent index had a negative effect on high-quality growth in developed countries but a positive effect in developing country groups. Additionally, in both developed and developing countries, the financial development index and institutional quality index positively affected the share of gross fixed capital formation in GDP.

In Akçayır's study titled "The Effects of Exchange Rates and Loan Interest Rates on the Okun Misery Index" (Döviz Kurlarının ve Kredi Faiz Oranlarının Okun Sefalet Endeksi Üzerindeki Etkileri), the sensitivity of the Okun misery index to exchange rates and consumer loan interest rates in Turkey from 2005Q1 to 2020Q4 was examined. The study employed unit root tests including ADF, PP, KPSS, and Kapetanios, as well as Maki's Structural Break Cointegration test, the DOLS method for error correction, and the Vector Error Correction Model (VECM) to explore causality relationships. Upon analyzing the results, it was observed that all series exhibited stationarity in first differences, indicating cointegration, and a causal relationship was identified between the series in both the long and short terms.

In Albayrak's study titled "HAPPINESS ECONOMY AND TURKEY" (Mutluluk Ekonomisi Ve Türkiye), economic factors such as income, inflation, and unemployment, which influence happiness in Turkey, were generally examined. Data extracted from TÜİK (Turkish Statistical Institute) over the years were analyzed using tables and graphs. According to the findings, it was observed that income and happiness were positively correlated, and that an increase in economic growth led to higher income levels, which in turn enhanced the happiness levels of individuals residing in the country. Governments were noted to implement necessary incentives aimed at enhancing the well-being of citizens, thereby establishing a direct connection between happiness and the economy.

In Tunali and Akdag's study titled "THE IMPACT OF ECONOMIC DISCONTENT ON INCOME DISTRIBUTION: THE CASE OF SELECTED FRAGILE ECONOMIES" (İktisadi Hoşnutsuzluğun Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: Seçili Kırılgan Ekonomiler Örneği), the impact of economic discontent, total factor productivity, and human capital on income distribution was analyzed for Turkey, Brazil, Argentina, and Indonesia, which had fragile economies between 1985 and 2019. The analysis employed panel cointegration tests. The results suggested that a long-term relationship between economic discontent, total factor productivity, human capital, and income distribution could not be established.

In Tunçay's study titled "The Relationship Between the Economic Discomfort Index and Non-Performing Loan Ratios: An Empirical Analysis for the Turkish Economy" (Hoşnutsuzluk Endeksi ve Takipteki Kredi Oranları İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Ampirik Bir Analiz), the mutual interaction between the economic discomfort index and the ratio of non-performing loans in Turkey was examined. To conduct the analysis, the Breakpoint Extended Dickey-Fuller unit root test and VAR analysis were utilized. The results indicated that changes in the economic discomfort index and changes in the ratio of non-performing loans mutually influenced each other in Turkey. However, it was concluded that changes in the

economic discomfort index had a longer-term impact on changes in the ratio of non-performing loans.

In the study by Acar and Topdağ (2021) titled "Determinants of Health Expenditures on the Axis of the Misery Index and Economic Development in OECD Countries: A Non-Additive Fixed Effects Panel Quantile Regression Approach" (OECD Ülkelerinde Sefalet Endeksi ve Ekonomik Kalkınma Ekseninde Sağlık Harcamalarının Belirleyicileri: Toplamsal Olmayan Sabit Etkili Panel Kantil Regresyon Yaklaşımı), the determinants of health expenditures in 34 OECD countries between 2001 and 2019 were analyzed within the framework of the misery index and economic development. In addition to the real GDP per capita and the misery index, variables such as urban population, life expectancy at birth, household expenditures, and political stability as a state-institutional factor were included in the analysis. The analysis method used was the fixed effects panel quantile regression method. The results indicated that the misery index and GDP had a positive impact on health expenditures at every quantile level. Based on these findings, the study suggested that improving health expenditures should be prioritized over macroeconomic conditions for more effective outcomes.

In Salihoğlu's thesis (2019) titled "The Effect of Economic and Political Factors on Human Development" (Ekonomik Ve Politik Faktörlerin İnsani Gelişmişlik Üzerindeki Etkileri), the relationships between the discontent index, political stability, economic freedom, global peace, and life satisfaction with human development were explored. The analysis was conducted by considering the connection between economic and political factors and human development. Classical regression analysis and robust regression tests were employed. The results indicated that while economic freedom and political stability yielded the expected positive outcomes, the discontent index had a positive relationship, and that the dependent variable, the human development index, had a negative relationship with the global peace and life satisfaction indices. Theoretically, it was observed that political stability and economic freedom positively influenced human development.

In Özcan's study (2016) titled "DISCONTENT INDEX AS A POVERTY INDICATOR, AN ESSAY FOR TURKEY" (Yoksulluk Göstergesi Olarak Hoşnutsuzluk Endeksi, Türkiye İçin Bir Deneme), the research questions whether the "discontent index" can be used as an indicator of poverty, amidst political claims that misery is decreasing while prosperity is increasing. To address this question, the study analyzes the impact of the poverty gap, Okun's discontent index, and Barro's discontent index on Turkey and EU countries between 2003 and 2013. After conducting a stationarity test on the panel data and performing a cointegration test, the study finds evidence of a long-term relationship between Okun's discontent index and the poverty gap, as well as between Barro's discontent index and the poverty gap.

METHODS AND MATERIALS

In the study, the G7 countries including France, Germany, Japan, Canada, Italy, the United Kingdom, and the United States are considered. The study focuses on one of the most significant macroeconomic indicators of the economy, the gross domestic product (GDP), which is taken as the dependent variable. The independent variables are the discontent index (DI), gross fixed capital formation (K), and total labor force (L). The data, spanning from 1991 to 2022, were obtained from the World Bank (2024) and IMF (2024) databases.

Table1. Variables

Variables	GDP	Source	Time Interval
Gross Domestic Product	GDP	WB (2024)	1991-2022
gross fixed capital formation	K	WB (2024)	1991-2022
Discontent Index[1]	DI	IMF (2024)	1991-2022
Labour Force	L	WB (2024)	1991-2022

[1] Inflation rate + Unemployment rate

For the analysis, all variables except for the discontent index (DI) were used in their natural logarithm forms (ln). The panel data model to be estimated for the G7 countries, which consist of France, Germany, Japan, Canada, Italy, the United Kingdom, and the United States, includes the dependent variable lnGDP and the independent variables DI, lnK, and lnL. The specified model is as follows:

$$\ln GDP_{it} = \beta_0 + \beta_1 DI_{it} + \beta_2 \ln K_{it} + \beta_3 \ln L_{it} + e_{it}$$

In this model, ln represents the natural logarithm, i represents the country, and t represents the time period. The βs are the coefficients to be estimated, and e is the random error term. Descriptive statistics for the variables are presented in Table 2.

Table 2. Descriptive statistics

Variables	Observation Number	Mean	Standard deviation	Min	Max
lnGDP	224	28.71481	0.7617642	27.47958	30.67205
DI	224	9.035223	3.101324	2.582	16.828
lnL	224	17.50583	0. .6702689	16.50893	18.94061
lnK	224	27.1824	0.7824708	25.84172	29.15886
GDP	224	4.28e+12	4.81e+12	8.59e+11	2.09e+13
DI	224	9.035223	3.101324	2.582	16.828
L	224	5.18e+07	4.37e+07	1.48e+07	1.68e+08
K	224	9.24e+11	9.95e+11	27.47958	30.67205

The table includes observation number, mean, standard deviation, maximum, and minimum statistics. The number of observations for each variable was determined as 224. GDP, representing gross domestic product, had a mean of 4.28%, DI, representing the discontent index, had a mean of 9.03%, L, representing total labor force, had a mean of 5.18%, and K, representing gross fixed capital formation, had a mean of 9.24%. Considering the standard deviation data, it can be stated that K exhibited the highest variability among the variables.

RESULTS

To apply panel data analysis and obtain accurate results from the data, it is essential for variables to be stationary, meaning they should not contain unit roots. The stationarity of variables is tested using Levin, Lin, and Chu (LLC) (Levin, Lin Chu 2002) and Im, Pesaran, and Shin (IPS) (Im, Pesaran, Shin 2003) unit root tests. After confirming stationarity, the correlation structure among independent variables is examined to test for relationships between them.

Table 3 presents the results obtained from the LLC and IPS unit root tests.

Table 3. Unit root test results

	LLC		IPS	
	Test statistics	P-value	Test statistics	P-value
lnGDP	-4,2288	0,0000*	-0,5591	0,2880
dlnGDP	-6,6816	0,0000*	-8,3451	0,0000*
d2lnGDP	-8,8023	0,0000*	-10,6098	0,0000*
lnK	-2,0612	0,0196*	1,0172	0,8455
dlnK	-6,1964	0,0000*	-6,5638	0,0000*
d2lnK	-8,9605	0,0000*	-9,7298	0,0000*
DI	-0,9972	0,1593	-2,8092	0,0025*
dDI	1,0423	0,8514	-5,6004	0,0000*
d2DI	-5,0364	0,0000*	-9,5521	0,0000*
lnL	-1,7063	0,0440*	2,1527	0,9843
dlnL	-3,4790	0,0003*	-6,1973	0,0000*
d2lnL	-7,5524	0,0000*	-9,6977	0,0000*

Note: * Indicates significance at 1% level.

In Table 3, the results of stationarity tests for variables are presented. It is observed that gross fixed capital formation (K) is stationary at levels in LLC but not stationary in IPS. Therefore, the first differences of gross fixed capital formation are taken to achieve stationarity in IPS. Similarly, the labor force variable (L) is stationary at levels in LLC but not in IPS, necessitating the use of first differences to achieve stationarity. Likewise, gross domestic product (GDP) is found to be stationary at levels in LLC but not in IPS, requiring the use of first differences for stationarity. In contrast, for the discontent index (DI), the situation is reversed. The DI variable is found to be non-stationary in LLC but stationary in IPS. Despite taking the first difference in LLC, the DI variable remains non-stationary, but becomes stationary when the second difference is taken.

Table 4. Correlation matrix

	lnGDP	**DI**	**lnK**	**lnL**
lnGDP	1,000			
DI	0,1123	1,000		
lnK	0,7176	0,1039	1,000	
lnL	0,3761	-0,0339	0,2793	1,000

In Table 4, the findings of the correlation matrix are presented to determine the relationships between gross domestic product (GDP), discontent index (DI), gross fixed capital formation (K), and labor force values. There is a positive correlation of 11% between lnGDP and DI, 71% between lnGDP and lnK, and 37% between lnGDP and lnL. It is observed that the highest correlation exists between lnGDP and lnK values.

Table 5. VIF analysis results

Variable	VIF Value	1/VIF
lnK	6,41	0,1561
lnL	6,24	0,1603
DI	1,38	0,7240
Mean VIF	4,67	

In addition to correlation analysis, Variance Inflation Factor (VIF) analysis can be conducted to examine multicollinearity among variables. In this context, a VIF value less than 10 indicates no significant multicollinearity issues among the variables. The test results show that the values are less than 10.

Table 6. Hausman Test

	(b)	**(B)**	**Difference**	sqrt
	se	**te**		
lnK	0.3719592	0.3708865	0.0010727	0.0042138
lnL	0.674142	0.6580637	0.0160783	0.0456826
DI	0.0009064	0.0008914	0.0000149	0.0000849
Chi2(3) 0,18 Prob>chi2 = 0.9807				

The hypotheses for the Hausman Test are as follows:
Ho: The random effects model is valid.
H1: The fixed effects model is valid.

Based on the test result, the probability value of 0.9807 is greater than 0.05; thus, the null hypothesis is accepted. Therefore, it is concluded that the assumptions of the random effects model are valid, and that there is systematic difference among the parameters.

Table 7. Pooled Ordinary Least Squares (OLS), Fixed Effects, and Random Effects Estimator Results

lnGDP	Pooled OLS	Random Effects (RE)	Fixed Effects (FE)
DI	-0.0067763	0.0009064	0.0008914
	(0.0349011)	(0.000794)	(0.0007894)
lnK	0.9902294***	0.3719592***	0.3708865***
	(1.191712)	(0.0275147)	(.0271901)
lnL	-2.467292***	0.674142***	0.6580637***
	(6.772081)	(0.1668053)	(0.1604279)
Constant Term	28.73318***	0.0065347	0.0066472
	(0.0653855)	(0.0015448)	(0.0021293)
R^2	0.0035	0.5572	0.5572

***, ** and * indicate significance at 1%, 5% and 10% levels, respectively.

In the first columns of Table 6, the effects of the discontent index, gross fixed capital formation, and total labor force variables – added as control variables in the model – on GDP are presented. The variables are statistically significant at the 1% level according to the Pooled OLS, FE, and RE methods, except for the discontent index in the RE method. The coefficients of the variables other than lnL and DI were found to be positive. According to the findings of the RE model, the explanatory power of the model is 55.72%. The coefficient of

lnK is positive and significant at the 1% level. Therefore, a 1% increase in K will increase GDP by 0.3719592%. The coefficient of lnL is positive and significant at the 1% level. A 1% increase in L will increase GDP by 0.674142%.

DISCUSSION AND CONCLUSION

The G7 countries are classified as an advanced group of countries based on their economic structure. In this context, a study covering the years 1991-2022 was conducted focusing on 7 countries and 4 key criteria. Panel data analysis was employed to examine the relationship among gross domestic product (GDP), gross fixed capital formation (lnK), total labor force (lnL), and the discontent index derived from unemployment and inflation rates, two fundamental macroeconomic indicators. The analysis aimed to interpret the results using the selected tests in the findings section. To conduct performance analysis for the relevant years, Pooled Ordinary Least Squares (OLS), Random Effects (RE), and Fixed Effects (FE) methods were utilized. Following the analysis, due to issues related to correlation and varying variances across all models, the Random Effects method was determined as appropriate for the model.

Based on the methodological findings, it was observed that gross domestic product (GDP) had a significant positive effect on the variables of the discontent index, gross fixed capital formation (lnK), and total labor force (lnL), excluding the discontent index itself. This indicates that GDP directly influences total labor force and gross fixed capital formation in economies. As GDP increases, these variables also show positive trends. However, it can be argued that despite an increase in GDP, if the populace remains discontented, it may reduce overall quality of life.

In planning economic growth scenarios, it is crucial for countries to consider not only quantitative elements but also qualitative aspects to ensure that households lead happier lives. While it can be stated that a group of advanced countries grows economically, it cannot always be asserted that a growing group of countries simultaneously develop in all aspects.

REFERENCES

Acar, T. & Topdağ, D. (2022). Oecd ülkelerinde sefalet endeksi ve ekonomik kalkınma ekseninde sağlık harcamalarının belirleyicileri: Toplamsal olmayan sabit etkili panel kantil regresyon yaklaşım. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 82, 267-286

Akçayır, Ö. (2022). Döviz kurlarının ve kredi faiz oranlarının okun sefalet endeksi üzerindeki etkileri. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 18*(2), 595-617.

Albayrak, Ş.G. (2022). Mutluluk ekonomisi ve Türkiye. *Turkish Business Journal, 3*(5), 57-74

Barro, R.J. (1990). Government spending in a simple model of endogeneous growth. *Journal of Political Economy, 98*(5), 103-125.

Hokka, C. & Bektaş, S. (2024). ÇKKV yöntemleriyle makroekonomik performans ölçümü: 2021-2022 dönemi d8 ülkeleri örneği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33*(1), 397-420

IMF https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2023/April/weo-report?c=156,132,134,136,158,112,111,&s=PCPIPCH,LUR,&sy=1980&ey=2024&ssm=0&scsm=1&scc=0&ssd=1&ssc=0&sic=0&sort=country&ds=.&br=1 erişim tarihi: 10.03.2024

Kaya, M. (2023). *Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yüksek kaliteli büyüme.* Yayımlanmamış doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri

Lovell, M.C. & Tien, P.L. (2000). Economic discomfort and consumer sentiment. *Eastern Economic Journal*, *26*(1), 1-8.

Özcan, S.E. (2016). Yoksulluk göstergesi olarak hoşnutsuzluk endeksi, Türkiye için bir deneme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 48, 294-313.

Pogoy, A.M., Balo, V.T., Plaisent, M. & Bernard, P. (2016). Global implication of fractals on misery index across countries. *International Journal of Global Business*, *9*(1), 30-38.

Salihoğlu, M. (2019). *Ekonomik ve politik faktörlerin insani gelişmişlik üzerindeki etkileri.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın

Tunçay, C.M. (2021). Hoşnutsuzluk endeksi ve takipteki kredi oranları ilişkisi: türkiye ekonomisi üzerine ampirik bir analiz. *Politik Ekonomik Kuram*, *5*(2), 241-251

Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi / Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos Cilt: 11 Sayı:2
Journal of International Multidisciplinary Academic Researches / May-June-July-August Volume: 11 Issue: 2
2024
www.joimar.com

TÜRKİYE'DE DERS KİTAPLARINDA VE ÖĞRETİM PROGRAMINDA SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS ÖĞELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE ELEMENTS IN TEXTBOOKS AND CURRICULUM IN TURKEY

Gülçin TEKİN KAMAŞ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kültürel Miras ve Kültür Yönetimi Anabilim Dalı
***e-mail: tekinglcn@hotmail.com**

ÖZET
Yapılan bu çalışmada Türkiye'de ders kitaplarında ve öğretim programında somut olmayan kültürel miras öğelerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında derleme çalışmalarda sıklıkla kullanılan doküman incelemesi modelinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda araştırma konusu ile ilgili olarak geçmiş dönemlerde yapılan araştırma sonuçları değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen çalışmalara Google Akademik veri tabanı ile YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından erişilmiştir. Yapılan çalışma bulgularına göre ders kitaplarında somut olmayan kültürel miras öğelerine sıklıkla yer verildiği görülmüştür. Somut olmayan kültürel miras öğelerine en fazla Türkçe, Sosyal Bilgiler ve Edebiyat derslerinde yer verildiği bulunmuştur. Sosyal bilgiler dersinde somut olmayan kültürel miras öğelerine genel olarak kültür ve miras öğrenme alanı altında değinildiği tespit edilmiştir. Geçmiş yıllarda faydalanılan ders kitaplarına kıyasla son yıllarda kullanılmaya başlanan ders kitaplarında somut olmayan kültürel miras öğelerine daha fazla değinildiği belirlenmiştir. Sonuç olarak, Türkiye'de özellikle ilkokul ve ortaokul kademesinde yer alan derslerde somut olmayan kültürel miras öğeleri konusunda öğrenci bilgi düzeyinin arttırılmaya çalışıldığı söylenebilir.
Anahtar Kelimeler: Kültürel miras, ders kitapları, somut olmayan kültürel miras öğeleri

ABSTRACT
In this study, it was aimed to evaluate the intangible cultural heritage elements in textbooks and curriculum in Turkey. Within the scope of the research, a document analysis method, which is commonly used in compilation studies, was used. In this context, the results of research conducted in previous periods regarding the research topic were evaluated. The studies examined in the research were accessed from the Google Scholar database and the National Thesis Center database of the Council of Higher Education. According to the findings of the study, it was observed that intangible cultural heritage elements are frequently included in textbooks. It was found that intangible cultural heritage elements are mostly included in Turkish language, Social Studies, and Literature courses. It has been determined that intangible cultural heritage elements are generally mentioned under the field of culture and heritage learning in the social studies course. It has been determined that recent textbooks emphasize intangible cultural heritage elements more than compared to those used in previous years. As a result, it can be said that efforts are being made to increase students' knowledge of intangible cultural heritage elements in primary and middle school levels in Turkey.
Key Words*:* Cultural heritage, textbooks, intangible cultural heritage elements

GİRİŞ

Kültür kavramı, hakkında farklı disiplinler tarafından farklı tanımlamalar üretilmiş geniş bir kavramdır. Tarihsel süreçte felsefe, eğitim, antropoloji gibi sosyal bilimlerin araştırma konusu olmuş olan kültür; hem yaşayış şekli, toplumsal olgular ve gelenekler anlamında hem de bireysel psikoloji, sosyal çevreye uyum, değerler ve davranışlar anlamında ele alınmıştır. Kültür terimi, 18. yüzyılın başlarından itibaren yalnızca "bir şeyin kültürü" olarak değil, aynı zamanda kendi başına bağımsız bir kavram olarak incelenmeye başlanmıştır. Bu dönemde kültür öncelikle genel düşüncenin bir yansıması olarak kabul edilmiş, akabinde toplumsal boyutta dünyayı anlamlandırma sürecinin gelişimi olarak görülmüştür. Sonrasında sanat kavramı çerçevesinde ele alınan ve sanatın genel yapısını açıklayan bir terim olarak kullanılan

kültür, 18. yüzyılın ilerleyen dönemlerinde ise hem düşünsel hem ruhsal bir yaşam tarzı olarak tanımlanmıştır (Oğuz, 2011). Kültür, sosyal bilimlerin ve insani bilimlerin ortak araştırma alanı olarak görülmektedir. Bununla birlikte, kültürel antropoloji kültürü inceleyen temel disiplin olarak kabul edilmektedir. Antropoloji, toplumu inceleyen bir sosyal bilim dalıdır. Geleneksel ve ilkel toplumlar ile birlikte farklı toplum modellerini ele alarak insanlığı anlamaya ve açıklamaya çalışır. Antropoloji de kendi içerisinde farklı alanlara ayrılmaktadır. Bu farklı alanlara göre kültüre ilişkin yapılan yorumlar da farklılaşmaktadır (Şişman, 2014). Kültür, toplumu ortaya çıkaran temel olgu olarak insanın hayatı boyunca ortaya koyduğu düşünsel ve maddesel ürünlerin toplamıdır. Bu anlamda kültür; insana ait duygu, düşünce ve inançların bir sonraki nesillere aktarılmasıyla oluşan değer, davranış ve yaşantıların ortak bir bütünüdür (Gümüştekin, 2007).

Kültür kelimesinin tarihsel kökeni incelendiğinde, bu kavramın ilk olarak Latincede kullanılan "cultura" kelimesine dayandığı görülmektedir. Bu kelime tarih boyunca değişerek batı dillerinde "culture" olarak karşılık bulmuşken Osmanlı Türkçesinde ise "hars" kelimesine karşılık gelmektedir. 20. yüzyıla yaklaşırken Avrupa'da kültür kavramı; toplumların kendine has sembollerini, inanışlarını, bilgi birikimini, değerlerini, davranışlarını ve düşüncelerini ifade eden bir kavram olarak kullanılmıştır. Sosyoloji açısından ise kültür, insan etkileşimlerine yön veren, bireylerin toplum içinde sahip olduğu rollerin anlaşılmasını sağlayan bir kavram olarak ele alınmıştır (Kocadaş, 2004). Kültür toplumları yaşatan en önemli toplumsal değerdir. İnsanlık tarihinin başlangıcından günümüze dek uzanan gelenekler, görenekler ve inançların bütünü kültürü oluşturur.

Kültürü oluşturan bileşenler her zaman gözle görülen ve algılanan çıktılardan oluşmayabilir. Bir toplumun kültürel mirası içerisinde geçmişten günümüze uzanan bilgi ve beceriler, hikayeler, sözler, simgeler, davranış ve ritüeller bulunmaktadır. Tüm bunlar farklı yollarla, araç gereçlerle ve farklı ortamlar aracılığıyla nesilden nesle aktarılır. Bu bahsedilen kültürel çıktılar "somut olmayan kültürel miras" olarak ifade edilmektedir. Bu ifade, somut ürünlerin ardındaki kültürü tanımlamaktadır. Örneğin, bir bebeğin doğması somut olarak gözlenen bir olay olmakla birlikte, bebeğin kırkının çıkması ya da ailesi tarafından bebeğe bir isim verilmesi soyut uygulamalardır (Saral, 2019). Soyut kültürel miras; toplumun inanışları (evlilik, düğün, doğum, ölüm gibi), sözlü gelenekleri, dili, hikayeleri, ritüelleri, müzikleri ve sanatı gibi değerleri kapsamaktadır (Dinç, 2021). Kültürel mirasın ortaya çıkması kısa bir zaman içerisinde gerçekleşmez. Çünkü kültürel miras insanlık tarihinin başlangıcından itibaren modern zamanlara kadar süregelen bir mirası ve bu mirasın muhafaza edilmesini ifade etmektedir (Arıoğlu & Aydoğdu-Atasoy, 2015).

Somut olmayan kültürel mirasın korunması ve somut olmayan kültürel miras öğelerinin gelecek nesillere aktarılması büyük oranda eğitim ile mümkündür (Yan & Li, 2023; Lovtsova ve ark., 2021; Wang, 2018; Ott ve ark., 2014; Grammatikopoulou ve ark., 2018). Literatürde yer alan çalışmalarda da somut olmayan kültürel miras öğelerinin aktarılmasında ve korunmasında eğitimin önemli bir yere sahip olduğu belirtilmektedir (Xu & Zou, 2022; Merillas & Rodriguez, 2018; Pozzi ve ark., 2014; Yan & Chiou, 2021; Xu, 2023). Türkiye'de somut olmayan kültürel miras öğelerinin temel olarak Türkçe, Edebiyat ve Sosyal Bilgiler dersleri ile öğrencilere aktarıldığı görülmektedir (Kutlu, 2009; Özlek, 2019; Ceran & Yıldız, 2021; Azizoğlu & Okur, 2017). Somut olmayan kültürel mirasın eğitim vasıtasıyla gelecek nesillere etkili bir biçimde aktarılması için öncelikli olarak eğitim sisteminin somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasındaki etkinliğinin incelenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda yapılan bu çalışmada Türkiye'de ders kitaplarında ve öğretim programında somut olmayan

kültürel miras öğelerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Doküman incelemesi yönteminin kullanıldığı bu araştırmada konu ile ilgili olarak geçmiş dönemde yapılan araştırma özetleri incelenmiştir.

Somut Olmayan Kültürel Miras Kavramı

Sosyal varlıklar olarak insanlar tarihin başından itibaren topluluklar halinde yaşamışlardır ve süreç içerisinde birbirinden farklı birçok topluluk meydana gelmiştir. Uzun yıllar birlikte yaşayan topluluklar kendilerine has bir kültür yaratmışlardır. Bu kültür toplumun değerlerini, geleneklerini, göreneklerini ve davranışlarını yansıtmaktadır. Bu kültür elemanları somut olmayan kültürel mirasın bir parçasıdır. Somut olmayan kültürel miras toplumun kültürü ile iç içedir. Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler ve globalleşme ile birlikte insanlar somut olmayan kültürel miraslarını yeterince muhafaza etmemektedir. Bu nedenle somut olmayan kültürel mirasın zamanla yok olması riski bulunmaktadır. Somut kültürel mirası koruma kapsamında alınan koruma önlemlerine benzer şekilde, somut olmayan kültürel mirasın da muhafaza edilebilmesi amacıyla 2003 yılında "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi", Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Kurumu olan UNESCO tarafından kabul edilmiştir. Böylelikle somut olmayan kültürel mirasın muhafaza edilmesine ilişkin ilk önlemlerden birisi uygulamaya konmuştur (Dinç, 2021). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (2003), sözleşmenin ikinci maddesinde somut olmayan kültürel mirası nesilden nesle aktarılan, toplulukların tabiatla, çevreyle ve kendi tarihleriyle olan etkileşimleriyle gelişen, kendini sürekli olarak yenileyen, topluluklara süreklilik ve kimlik kazandıran, kültüre ve insanın var ettiklerine katkıda bulunan bir olgu olarak tanımlamıştır. Bu tanımlamayla beraber somut olmayan kültürel mirasa ait unsurlar arasında sözlü gelenekler, hikayeler, toplumsal ritüeller, uygulamalar ve kutlamalar, sözel bilgi, gösteri sanatları ve el sanatları örnek olarak gösterilmiştir (Çakmak, 2023).

Türkiye'de Somut Olmayan Kültürel Miras Öğeleri

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu, kısaca UNESCO, 29 Eylül-17 Ekim 2003 tarihlerinde Paris'te yapılan 32. Genel Konferans sırasında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesini imzalamıştır. Bu sözleşme ülkemizde 19 Ocak 2006 tarihinde yapılan TBMM toplantısında oy çokluğu ile kabul edilmiştir. Bu doğrultuda 5448 numaralı "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun" yürürlüğe girerek 26056 Sayılı Resmî Gazetede 21.01.2006'da yayımlanmıştır. Bu sözleşmeye ülkemizin taraf olma süreci 27.03.2006 tarihinde netlik kazanmıştır. Buna göre sözleşmede yer alan 16., 17. ve 18. maddelerde somut olmayan kültürel miras ögeleri listelenmiştir. Bu listeler ayrı ayrı şu şekilde adlandırılmıştır (UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, 2023):

1. İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi

2. Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi

3. Korumanın İyi Uygulamaları Kaydı

Somut olmayan kültürel miraslar listesine Türkiye'den eklenen eserler ilk olarak 2008'de İstanbul'da Hükümetler Arası Komite tarafından gerçekleştirilen Üçüncü Olağan Toplantısı'nda gündeme alınmıştır. Bu toplantıda daha önce ilan edilen başyapıtlar, 16. madde kapsamında Somut Olmayan Kültürel Miras Temsilî Listesine eklenmiştir. İnsanlığın somut

olmayan kültürel mirası temsilî listesi şu şekilde açıklanmıştır (UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, 2023):

İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi

1. Meddahlık Geleneği (2008)

2. Mevlevi Sema Törenleri (2008)

3. Âşıklık Geleneği (2009)

4. Karagöz (2009)

5. Nevruz (Azerbaycan, Hindistan, İran, Kırgızistan, Özbekistan ve Pakistan ile ortak dosya (2009) (2016 yılında dosya Afganistan, Azerbaycan, Hindistan, Irak, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Pakistan, Tacikistan ve Türkmenistan katılımı ile genişletilmiştir)

6. Geleneksel Sohbet Toplantıları (Yaren, Barana, Sıra Geceleri ve diğer, 2010)

7. Alevi-Bektaşi Ritüeli Semah (2010)

8. Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali (2010)

9. Geleneksel Tören Keşkeği (2011)

10. Mesir Macunu Festivali (2012)

11. Türk Kahvesi ve Geleneği (2013)

12. Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı (2014)

13. İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katırma, Jupka, Yufka (Azerbaycan, İran, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye ile ortak dosya) (2016)

14. Geleneksel Çini Sanatı (2016)

15. Bahar Bayramı Hıdırellez (Makedonya ile ortak dosya) (2017)

16. Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği (Azerbaycan ve Kazakistan ile Ortak Dosya, 2018)

17. Geleneksel Türk Okçuluğu (2019)

18. Minyatür Sanatı (Azerbaycan, İran ve Özbekistan ile Ortak Dosya) (2020)

19. Geleneksel zekâ ve strateji oyunu: Togyzqumalaq, Toguz Korgool, Mangala / Göçürme (Kazakistan ve Kırgızistan ile Ortak Dosya) (2020)

20. Hüsn-i Hat, Türkiye'de İslam Sanatında Geleneksel Güzel Yazı (2021)

21. Çay Kültürü: Kimlik, Misafirperverlik ve Toplumsal Etkileşim Sembolü (Azerbaycan ile ortak dosya, 2022)

22. İpek Böcekçiliği ve Dokuma için İpeğin Geleneksel Üretimi (Afganistan, Azerbaycan, İran, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile ortak dosya, 2022)

23. Nasreddin Hoca/Molla Nesreddin/Molla Ependi/Apendi/Afendi Kozhanasyr Fıkra Anlatma Geleneği (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ile ortak dosya, 2022)

24. Tezhip/Tazhib/Zarhalkori/Tezhip/Naqqoshlik (Azerbaycan, İran İslam Cumhuriyeti, Tacikistan ve Özbekistan ile ortak dosya, 2023)

25. İftar/Eftari/İftar/İftor ve Sosyo-Kültürel Gelenekleri (Azerbaycan, İran İslam Cumhuriyeti ve Özbekistan ile ortak dosya, 2023)

26. Balaban/Mey Zanaatkârlığı ve İcra Sanatı (Azerbaycan ile ortak dosya, 2023)

27. Sedef Kakma İşçiliği (Azerbaycan ile ortak dosya, 2023)

Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi

28. Islık Dili (2017)

29. Geleneksel Ahlat Taş İşçiliği (2022)

30. Zeytin Yetiştiriciliği ile İlgili Geleneksel Bilgi, Yöntem ve Uygulamalar (2023)

Konu İle İlgili Yapılan Araştırmalar

Yavuz (2024) tarafından yapılan araştırmada somut olmayan kültürel miras unsurlarının kullanımı açısından edebiyat kitaplarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ortaöğretim düzeyi Türk Dili ve Edebiyatı ders kitapları incelenmiştir. Araştırmada somut olmayan kültürel miras unsurlarının en çok 10. sınıf ders kitaplarında yer aldığı saptanmıştır. Kitaplarda sözlü geleneği yansıtan kültür öğelerinden şiir, efsane, destan, masal, deyim, atasözü, halk şiiri, tekerlemeye; gösteri sanatlarından halk tiyatrosuna (Karagöz, köy seyirlik oyunu, meddah) yer verildiği gözlemlenmiştir. Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenlerden halk inanışları, konuk ağırlama geleneği, ata sporlarımız ve ritüeller (doğum, düğün, nişan kına) ile ilgili metinlerin yer aldığı tespit edilmiştir. Doğa ve evrenle ilgili uygulamalardan halk mimarisi ve halk haberleşmesine ilişkin öğelere rastlanmıştır. El sanatlarında ise hat ve minyatür sanatlarının yer aldığı görülmüştür. Ayrıca UNESCO somut olmayan kültürel miras listesinde yer alan Türk kahvesi ile ilgili metinlerin de kitaplarda yer aldığı ifade edilmiştir.

Karaoğulları (2023) tarafından yapılan araştırmada soyut olmayan kültürel mirasın aktarımına ilişkin ortaokul Türkçe derslerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya 7. sınıfa devam eden 22 öğrenci katılmıştır. Araştırmada Türkçe dersinde kullanılan, somut olmayan kültürel mirasa ilişkin kazanım edindirmeyi amaçlayan metin ve uygulamaların etkili olduğu görülmüştür. Öğrencilerin bu sayede kültürel değerlere ilişkin tutumlarının olumlu yönde geliştiği ve farkındalık kazandıkları belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin somut olmayan kültürel mirasın boyutlarından sosyal hayat, sözlü gelenekler, kültürel bilinç, geleneksel el sanatları ve doğa ve evren üzerine bilgi ve uygulamalar alanlarında kazanımlar elde ettikleri tespit

edilmiştir. Uygulama öncesinde ise öğrencilerin Türkçe dersinde bu alanlara ilişkin metinler ya da etkinliklerle karşılaşmadıkları ifade edilmiştir.

Hündür (2022) tarafından yapılan araştırmada sosyal bilgiler dersinde somut olmayan kültürel miras eğitiminde öğretim materyallerinin kullanımını incelemek amaçlanmıştır. Araştırmaya 12 7. sınıf öğrencisi katılmıştır. Araştırmada, somut olmayan kültürel miras eğitiminde fotoğraf ve video kullanımının öğrencilerin derse ilişkin tutumlarını olumlu etkilediği ve farkındalıklarını arttırdığı, öğrenimin daha etkili olmasını sağladığı, öğrenmeyi kolaylaştırdığı, daha eğlenceli bir öğrenme ortamı sağladığı, öğrenmeyi kalıcı hale getirdiği görülmüştür. Öğrencilerin somut olmayan kültürel miras eğitiminde fotoğraf ve video kullanımını gerekli gördükleri ortaya çıkmıştır.

Tokat (2022) tarafından yapılan araştırmada kültürel miras öğrenme alanının ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarındaki yerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda 5. 6. ve 7. sınıflarda Sosyal Bilgiler dersi kitabındaki Kültür ve Miras üniteleri incelenmiştir. Araştırmada kültürel mirasa ilişkin kazanımların 5. sınıflarda ağırlıklı olarak tarih, antropoloji, sosyoloji ve çevre eğitimi üzerine; 6. sınıflarda tarih, antropoloji, ekonomi, siyaset ve sosyoloji üzerine; 7. sınıflarda tarih, siyaset, ekonomi, antropoloji ve sosyoloji üzerinde olduğu görülmüştür. Ünitenin değer, kültür ve beceri kazanımını hem doğrudan hem dolaylı olarak hedeflediği gözlemlenmiştir. Ünitede belirlenen kazanımların gerçekleşmesi için farklı öğretim yöntemlerinden, görsellerden ve etkinliklerden faydalanıldığı saptanmıştır. Estetik ve kültürel mirasa duyarlılık kazanımı çerçevesinde tarihi konular, doğal varlıklar, eserler ve ortak değerleri yansıtan kültürel öğelerin ele alındığı tespit edilmiştir.

Aydoğan (2020) tarafından yapılan araştırmada müze eğitimi dersindeki kültürel miras bilinci kazanımları incelenmiştir. Araştırmaya Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi'nde öğrenim gören 9 öğrenci katılmıştır. Araştırmada müze eğitimi dersinin kültürel miras bilincinin kazanımına yönelik amaçları; kültürel mirasa yönelik bakış açısı, müze eğitimi öğretisi, kültür algısı ile bilinç ve süreç izlenimi olarak 4 temaya ayrılmıştır. Kültür algısı yönünden öğrencilerin kültürü kendi ait oldukları çevreden yola çıkarak değerlendirdikleri, gelenek ve görenekleri kültürün önemli bir parçası olarak gördükleri saptanmıştır. Kültürden bahsedildiğinde öğrencilerin ilk aklına gelen kavramın yemek kültürü olduğu görülmüştür. Öğrencilerin kültürel mirası zamansal, estetik ve sosyal görev yönünden anlamlandırdıkları, yaşadıkları çevreyle kültürel mirası ilişkilendirdikleri görülmüştür. Müze eğitimi dersinin öğrencilerin kültürel miras ile güncel yaşam arasında bağlantı kurmasına ve somut olmayan kültürel mirasa ait uygulamaları canlı olarak öğrenmesine, somut olmayan kültürel miras ögelerinden mitolojik efsanelere ve hikayelere karşı ilgi geliştirmesine katkı sunduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin bu dersle birlikte somut olmayan kültür miraslarına karşı yeni bir bakış açısı kazandıkları rapor edilmiştir.

Gülden (2019) tarafından yapılan araştırmada somut olmayan kültürel miras ögelerinin kullanımı açısından Türkçe öğretim programlarının ve ders kitaplarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda 2006, 2015, 2017, 2018 yıllarında kullanılan Türkçe öğretim programları ve ders kitapları incelenmiştir. Araştırmada ders kitapları arasında somut olmayan kültürel mirasın kullanımı bakımından farklılıklar tespit edilmiştir. 2017-2018 yılı 5. sınıf, 2018 yılı 6. sınıf ve 2006 yılı 8. sınıf ders kitaplarında kültürel niteliklerin daha fazla olduğu görülmüştür. Ders kitaplarında yer verilen somut olmayan kültürel miras öğelerinin toplumsal uygulamalar ve ritüeller, sözlü gelenekler ve anlatımlar, doğa ve evrene ilişkin bilgi ve uygulamalar, gösteri sanatları ve el sanatları olduğu saptanmıştır. Sözlü gelenek ve

anlatımlardan en sık deyimler, atasözleri, şiirler ve hikâyelere; toplumsal uygulamalar ve ritüellerden en sık bayramlara, geleneklere, cirit ve güreş sporlarına; doğa ve evrene ilişkin bilgi ve uygulamalardan en sık tarihi konutlar, çeşmeler ve ibadethanelere; el sanatlarından en sık geleneksel mesleklere, giyime, ebru, hat ve çini sanatlarına; gösteri sanatlarından ise en çok halk müziği ve Karagöz oyununa yer verildiği ortaya çıkmıştır.

Gürbüz (2019) tarafından yapılan araştırmada somut olmayan kültürel mirasın kullanımı açısından Türkçe ders kitaplarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda 2016-2017 ve 2017-2018 Eğitim Öğretim yıllarında kullanılan Türkçe ders kitapları incelenmiştir. Ders kitaplarında somut olmayan kültürel mirasın en fazla sözlü gelenekler ve anlatımlar unsuruna yer verildiği saptanmıştır. Sözlü gelenek ve anlatımlardan ise en çok deyimlere yer verildiği, bunu masalların, atasözlerin, efsanelerin, halk şiirlerinin izlediği görülmüştür. Kitaplarda gösteri sanatlarından en sık halk çalgılarının ve halk tiyatrosundan Karagöz oyununun yer aldığı; âşık müzikleri, halk oyunları, ortaoyunu, kukla gibi gösteri sanatlarına yer verilmediği tespit edilmiştir. Toplumsal uygulamalar ve ritüeller başlığı altında en sık toplumsal statü ve farklılıklara yer verildiği; kutlama, tören ve ritüeller arasından bayramlara, akrabalığa, düğünlere, türbelere ve nazara değinildiği belirlenmiştir. Doğa ve evrenle ilgili uygulamalardan ise en sık halk mimarisinin; el sanatlarından ise en sık demircilik, oymacılık, hattatlık, dokumacılık gibi geleneksel mesleklerin kitaplarda yer aldığı oraya çıkmıştır.

Dündar (2018) tarafından yapılan araştırmada somut olmayan kültürel mirasın İngilizce ders kitaplarındaki yerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda UNESCO Kültürel Mirası Koruma Sözleşmesini kabul etmiş olan ülkelerden Türkiye, Norveç, Japonya, Hindistan ve Avusturya'daki İngilizce ders kitapları incelenmiştir. Araştırmada incelenen kitaplarda ülkelerin iç çevreyi temsil eden sözcüksel terimlere dış çevreyi temsil eden kelimelerden daha fazla yer verdikleri görülmüştür. Ders kitaplarında yer alan somut olmayan kültürel miras ögelerinin en fazla sözlü gelenekler ve anlatılar boyutunda olduğu, ikinci sırada ise evren ve doğaya ilişkin uygulamaların yer aldığı belirlenmiştir. Ayrıca kitaplarda toplumsal ritüel ve eğlence uygulamalarına da rastlanırken, görsel sanatlara diğer kültür ögelerinden daha az yer verildiği tespit edilmiştir.

Gürel (2018) tarafından yapılan araştırmada sosyal bilgiler dersinde somut olmayan kültürel miras uygulamalarının kullanımını incelemek amaçlanmıştır. Araştırmaya 50 7. sınıf öğrencisi katılmıştır. Araştırma sonucunda somut olmayan kültürel miras etkinliklerinin öğrencilerdeki somut olmayan kültürel mirasa ilişkin tutumu pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Öğrencilerin somut olmayan kültürel miras kavramını anladıkları, somut kültürel mirastan ayırt edebildikleri, ulusal değerlere kıyasla yöresel değerlere ilişkin farkındalıklarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin somut olmayan kültürel mirasın öğelerinden olan geleneksel oyunlara karşı ilgili oldukları ancak bunları deneyimleme fırsatlarının fazla olmadığı saptanmıştır. Aynı araştırmada aile ve çevrenin kültürel değerleri aktarım konusunda önemli bir yeri olduğu, ancak teknolojinin gençleri milli değerlerden uzaklaştırdığı rapor edilmiştir.

Gürkan (2015) tarafından yapılan araştırmada somut olmayan kültürel miras unsurları bakımından sosyal bilgiler ders kitaplarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda 4. 5. 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları incelenmiştir. Araştırmada ders kitaplarında özellikle kültürel farklara ve yöresel uygulamalara yer verildiği; gelenekselliğin vurgulandığı; dil, din, sanat ve giyim gibi değerlerden sıklıkla bahsedildiği görülmüştür. UNESCO miras listesinden ise kitaplarda kısaca bahsedildiği tespit edilmiştir. Kitaplarda toplumsal uygulamalar, ritüeller,

şölenler boyutunda düğünler, bayramlar, Hıdırellez, Nevruz törenleri ve Âşıklık geleneğinin; doğa ve evrenle ilgili uygulamalar boyutunda mutfak kültürünün; el sanatları geleneği boyutunda bakır işlemeciliği, ebru sanatı ve dokumacılığın; sözlü gelenekler ve anlatımlar boyutunda fıkra, türkü, atasözü, mani, tekerleme, deyimin; gösteri sanatları boyutunda halk oyunlarının yer aldığı belirlenmiştir. Ayrıca ders kitaplarında "somut olmayan kültürel miras" kavramı yerine milli kültür, ortak miras, kültürel miras kavramlarının kullanıldığı rapor edilmiştir.

Pehlivan (2015) tarafından yapılan araştırmada, sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan somut olmayan kültürel miras unsurlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 5. 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları incelenmiştir. Araştırma sonucunda ders kitaplarında somut olmayan kültürel miras unsurlarının tümünün yer aldığı belirlenmiştir. Somut olmayan kültürel mirasa ilişkin en fazla içeriğin 7. sınıf ders kitaplarında yer aldığı görülmüştür. Kitaplarda somut olmayan kültürel miras unsurlarından en çok sözlü gelenekler ve anlatımlara yer verildiği, kazanım ve etkinlik açısından ise en fazla kültür ve miras öğrenme alanı etkinliklerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Gösteri sanatlarına ilişkin örneklerin ise yalnızca 7. sınıf ders kitaplarında yer aldığı, 5. ve 6. sınıf kitaplarında bu alana hiç yer verilmediği saptanmıştır.

SONUÇ

Somut olmayan kültürel miras hakkındaki bilgi düzeyinin geliştirilmesi ve somut olmayan kültürel miras öğelerine yönelik tutumların olumlu yönde şekillenmesi eğitim ile mümkündür. Türkiye'nin somut olmayan kültürel miras öğelerinin oldukça fazla olduğu bilinmektedir. Bu durum dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de somut olmayan kültürel miras öğelerinin eğitim vasıtasıyla öğrencilere aktarılmasını büyük bir zorunluluk haline getirmektedir. Yapılan bu çalışmada da ülkemizde ders kitaplarında ve öğretim programında somut olmayan kültürel miras öğelerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında konu ile ilgili olarak geçmiş dönemlerde yapılan çalışma sonuçları değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, somut olmayan kültürel miras öğelerinin ilkokul, ortaokul ve lise kademesinde yer alan dersler ile öğrencilere aktarıldığı görülmüştür. Somut olmayan kültürel miras öğelerinin en fazla yer aldığı ders kitaplarının başında Türk dili ve edebiyatı, Türkçe ve sosyal bilgiler derslerinin geldiği tespit edilmiştir.

Türk dili ve edebiyatı dersinde öğrencilere aktarılan somut olmayan kültürel miras öğelerinin başında Türk kahvesi, ritüeller (doğum, düğün, nişan kına) ve şölenler, halk inanışları, konuk ağırlama geleneği, ata sporlarımız ile UNESCO tarafından somut olmayan kültürel miras listesine dahil edilen öğelerin geldiği belirlenmiştir. Türkçe ders kitaplarında ve öğretim programında öğrencilere aktarılan somut olmayan kültürel miras öğelerinin sosyal hayat, sözlü gelenekler, şiirler ve hikayeler, halk çalgıları, orta oyunu, meddahlık, bayram gelenekleri, kültürel bilinç, geleneksel el sanatları şeklinde sıralandığı tespit edilmiştir. Somut olmayan kültürel miras öğelerinin en fazla görüldüğü ders kitaplarının ise sosyal bilgiler dersinde yer aldığı görülmüştür. Yapılan çalışmalarda sosyal bilgiler dersinde üzerinde sıklıkla durulan somut olmayan kültürel miras öğelerinin başında tarihi konuların, ortak değerlerin, aile değerlerinin, mutfak kültürünün, ebru sanatı ve dokumacılığın, atasözü, mâni ve türkülerin geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar değerlendirildiği zaman ülkemizde eğitim sistemi içerisinde somut olmayan kültürel miras öğelerine sıklıkla yer verildiği söylenebilir. Buna karşılık yapılan literatür taraması sonunda somut olmayan kültürel mirasın eğitim yoluyla aktarılmasının etkinlik düzeyinin ele alındığı çalışmaların sınırlı

olduğu görülmüştür. Bu kapsamda ders kitapları ile öğrencilere aktarılmaya çalışılan somut olmayan kültürel miras öğelerinin öğrenilme ve günlük hayatta kullanılma düzeylerinin ele alındığı çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKLAR

Arıoğlu, I. E., & Aydoğdu-Atasoy, Ö. (2015). Somut olmayan kültürel miras kapsamında geleneksel el sanatları ve Kültür ve Turizm Bakanlığı. *Electronic Turkish Studies, 10*(16), 109-126.

Aydoğan, Y. (2020). *Kültürel miras bilinci kazanımıyla ilgili müze eğitimi dersi üzerine bir durum çalışması*. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Azizoğlu, N. İ., & Okur, A. (2017). Yurtdışında yaşayan Türklerin eğitiminde somut olmayan kültürel miras unsurlarının yeri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 5*(4), 747-757.

Ceran, D., & Yıldız, D. (2021). 6. ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında somut olmayan kültürel miras unsurları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 51, 321-337.

Çakmak, T. (2023). *Ortaokul BİLSEM öğrencilerinin somut olmayan kültürel mirasa yönelik tutum ve farkındalıklarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Dinç, S. (2021). *Somut olmayan kültürel mirasın müzelerde sergilenmesi: Bocuk gecesi örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Dündar, E. (2018). *İngilizce ders kitaplarında somut olmayan kültürel mirasın yeri*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Grammatikopoulou, A., Laraba, S., Sahbenderoglu, O., Dimitropoulos, K., Douka, S., & Grammalidis, N. (2019). An adaptive framework for the creation of exergames for intangible cultural heritage (ICH) education. *Journal of Computers in Education, 6*(3), 417-450.

Gülden, B. (2019). *Türkçe öğretim programlarının ve Türkçe ders kitaplarının kültür aktarımı bağlamında somut olmayan kültürel miras ögeleri açısından incelenmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Gümüştekin, N. (2007). "*Kültür" kavramı ve Osmanlı'dan günümüze kültürel yapının incelenmesi*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.

Gürbüz, Y. (2019). *Ortaokul Türkçe ders kitaplarının somut olmayan kültürel miras unsurları bağlamında incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.

Gürel, D. (2018). *Somut olmayan kültürel miras etkinliklerinin 7. sınıf sosyal bilgiler dersinde kullanımı*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Gürkan, B. (2015). *Sosyal bilgiler ders kitaplarının somut olmayan kültürel miras açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Hündür, S.C. (2022). *Sosyal bilgiler dersinde öğretim materyallerinin somut olmayan kültürel miras eğitiminde kullanımı*. Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.

Karaoğluları, N. (2023). *Ortaokul Türkçe derslerinde somut olmayan kültürel mirasın kazandırılmasına yönelik bir araştırma*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Kocadaş, B. (2005). Kültür ve medya. *Bilig*, 34, 1-13.

Kutlu, M. M. (2009). Somut olmayan kültürel mirasın korunmasında eğitime yönelik ilk adım: Halk kültürü dersi. *Milli Folklor, 21*(82), 13-18.

Lovtsova, I. V., Burovkina, L. A., & Sheshko, A. S. (2021). Preservation of the intangible cultural heritage through the implementation of additional general education programs in the field of fine arts. *Revista Tempos e Espaços em Educação, 14*(33), 1-12.

Merillas, O. F., & Rodríguez, M. M. (2018). An analysis of educational designs in intangible cultural heritage programmes: The case of Spain. *Int. J. Intang. Herit,* 13, 190-202.

Oğuz, E. S. (2011). Toplum bilimlerinde kültür kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 28*(2), 123-139.

Ott, M., Dagnino F.M., & Pozzi F. (2014). Intangible cultural herit-age: towards collaborative planning of educational interventions. *Computers in Human Behavior*, 1-16.

Özlek, G. (2019). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin somut olmayan kültürel miras öğretimine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.

Pehlivan, A. (2015). *Açık ve örgün eğitim sosyal bilgiler ders kitapları ve öğretim programında somut olmayan kültürel miras ögelerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimler. Enstitüsü, Eskişehir.

Pozzi, F., Antonaci, A., Dagnino, F. M., Ott, M., & Tavella, M. (2014, January). *A participatory approach to define user requirements of a platform for intangible cultural heritage education*. In 2014 International Conference on Computer Vision Theory and Applications (VISAPP) (Vol. 2, pp. 782-788). IEEE.

Saral, E. (2019). *Somut olmayan kültürel miras konusunda türkiye'de yapılan bilimsel çalışmalar üzerine açıklamalı bibliyografya denemesi*. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.

Şişman, M. (2014). *Örgütler ve kültürler*. Ankara: Pegem Akademi.

Tokat, Ö. (2022). *Ortaokul sosyal bilgiler öğretim programında kültür ve miras öğrenme alanının yeri ve ders kitaplarına yansıması*. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

UNESCO Türkiye Milli Komitesi. (2023). *UNESCO Somut olmayan kültürel miras listeleri*. www.unesco.org Erişim tarihi: 05.07.2024

Wang, C. Y. (2019). Building a network for preserving intangible cultural heritage through education: A study of Indonesian batik. *International Journal of Art & Design Education, 38*(2), 398-415.

Xu, W. (2023). A Study on the strategy of national quality education in primary and secondary schools integrating intangible cultural heritage ınheritance education. *Frontiers in Educational Research, 6*(17), 153-157.

Xu, Z., & Zou, D. (2022). Big data analysis research on the deep integration of intangible cultural heritage inheritance and art design education in colleges and universities. *Mobile Information Systems,* 1, 1-12.

Yan, W. J., & Chiou, S. C. (2021). The safeguarding of intangible cultural heritage from the perspective of civic participation: The informal education of Chinese embroidery handicrafts. *Sustainability, 13*(9), 1-21.

Yavuz, A. (2024). *Ortaöğretim Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarının somut olmayan kültürel miras unsurları bağlamında incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

EXTENDED ABSTRACT

Intangible cultural heritage; it includes values such as society's beliefs (such as marriage, wedding, birth, death), oral traditions, language, stories, rituals, music and art (Dinç, 2021). The emergence of cultural heritage does not occur in a short time. Because cultural heritage refers to a legacy that has continued from the beginning of human history to modern times and the preservation of this heritage (Arıoğlu & Aydoğdu-Atasoy, 2015). In this process, textbooks especially have an important place in transferring intangible cultural heritage elements. The results of some studies conducted in our country on this subject are explained below.

In the research conducted by Yavuz (2024), it was aimed to examine literary books in terms of the use of intangible cultural heritage elements. In this regard, secondary school level Turkish Language and Literature textbooks were examined. In the research, it was determined that intangible cultural heritage elements were mostly included in the 10th grade textbooks. It has been observed that cultural elements reflecting oral tradition such as poetry, legends, epics, fairy tales, idioms, proverbs, folk poetry, nursery rhymes, and folk performing arts including folk theatre (Karagöz, theatrical village play, meddah) are included in books. It has been determined that there are texts about social practices, rituals and feasts, folk beliefs, the tradition of hosting guests, our ancestral sports and rituals (birth, wedding, engagement, henna).

The research conducted by Karaoğulları (2023), it was aimed to examine secondary school Turkish lessons regarding the transfer of non-intangible cultural heritage. 22 students studying the 7th grade participated in the research. In the research, it was seen that the texts and applications used in the Turkish language course, aiming to gain knowledge about intangible cultural heritage, were effective. It was determined that students' attitudes towards cultural values developed positively and they gained awareness. Furthermore, it has been determined that students gain acquisitions in dimensions of intangible cultural heritage such as social life, oral traditions, cultural consciousness, traditional handicrafts, and knowledge and practices concerning nature and the universe.

In a study conducted by Hündür (2022), it was aimed to examine the use of instructional materials in teaching intangible cultural heritage in social studies classes. 12 seventh-grade students participated in the research. In the research, it was seen that the use of photographs and videos in intangible cultural heritage education positively affects students' attitudes towards the course and increases their awareness, makes learning more effective, makes learning easy, provides a more entertaining learning environment, and makes learning permanent. It has been revealed that students find the use of photography and video necessary in intangible cultural heritage education.

In the research conducted by Tokat (2022), it was aimed to examine the place of cultural heritage learning field in secondary school social studies textbooks. In this context, the Culture and Heritage units in the Social Studies textbook in the 5th, 6th and 7th grades were examined. In the research, it was observed that the acquisitions regarding cultural heritage in the 5th grade are mainly focused on history, anthropology, sociology and environmental education; On history, anthropology, economics, politics and sociology in 6th grades; On history, politics, economics, anthropology and sociology in 7th grades. It has been observed that the unit targets the acquisition of values, culture and skills both directly and indirectly.

In the research conducted by Aydoğan (2020), cultural heritage awareness acquisitions in the museum education course were examined. 9 students studying at the Faculty of Fine Arts and Design participated in the research. In the research, the aims of the museum education course towards gaining cultural heritage awareness are; It is divided into 4 themes as perspective on cultural heritage, museum education doctrine, cultural perception and consciousness and process impression. In terms of cultural perception, it has been determined that students evaluate culture based on the environment they belong to and see traditions and customs as an important part of culture. It has been observed that when culture is mentioned, the first concept that comes to students' minds is food culture. It has been observed that students make sense of cultural heritage in terms of temporal, aesthetic and social duty, and associate cultural heritage with the environment they live in. It has been determined that the museum education course contributes to students establishing a connection between cultural heritage and daily life, learning the practices of intangible cultural heritage live, and developing interest in mythological legends and stories, which are among the intangible cultural heritage elements. It has been reported that students gained a new perspective on intangible cultural heritage with this course.

In the research conducted by Gülden (2019), it was aimed to examine Turkish teaching programs and textbooks in terms of the use of intangible cultural heritage elements. In this context, Turkish teaching programs and textbooks used in 2006, 2015, 2017, 2018 were examined. In the research, differences were identified between textbooks in terms of the use of intangible cultural heritage. It has been observed that cultural qualities are more prevalent in the 5th grade textbooks of the 2017-2018 academic year, the 6th grade textbooks of the 2018 academic year, and the 8th grade textbooks of the 2006 academic year. It has been determined that the intangible cultural heritage elements included in the textbooks are social practices and rituals, oral traditions and narratives, knowledge and practices regarding nature and the universe, performing arts and handicrafts. It has been revealed that idioms, proverbs, poems, and stories are the most frequently included from oral traditions and expressions; festivals, traditions, and sports such as jereed and wrestling are the most frequently featured from social practices and rituals; historical houses, fountains, and places of worship are the most commonly highlighted from knowledge and practices concerning nature and the universe; traditional professions, clothing, marbling, calligraphy, and tile art are the most frequently mentioned from handicrafts; and folk music and the Karagöz shadow play are the most frequently showcased from performing arts.

Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi / Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos Cilt: 11 Sayı:2
Journal of International Multidisciplinary Academic Researches / May-June-July-August Volume: 11 Issue: 2
2024
www.joimar.com

PATRICIA HIGHSMITH'IN "KURBAN" HİKAYESİNİN DUYGU DÜZENLEME BECERİLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

AN INVESTIGATION OF PATRICIA HIGHSMITH'S "VICTIM" STORY IN TERMS OF EMOTION REGULATION SKILLS

***İklimanur ZENGİN[1], Halide Gamze İNCE YAKAR[2]**

[1]Aydın Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
[2] Okan Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
***e-mail:** iklimanurzengin@stu.aydin.edu.tr

ÖZET
Bu çalışmada, Patricia Highsmith'in "Kurban" adlı hikâyesinin (1) kişilik örüntüsü (2) ebeveyn tutumları ve (3) toplumsal yapı, kavramları üzerinden "duygu düzenleme becerileri" bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Edebiyatın psikolojiye sunduğu vaka fırsatlarını kullanarak, edebi esere yönelik ortaya koyacağımız psikanalitik eleştirilerle, duygu düzenleme becerilerine ait unsurların sebepleri, sonuçları ve literatürle olan uyumu ortaya konmaya çalışılmıştır. İncelenen öykünün ergenlik sürecindeki gençlerin duygusal gelişimleri ve ebeveyn tutumları adına yol gösterici bir kaynak olduğu tespit edilmiştir.
Anahtar Kelimeler: Duygu düzenleme, edebiyat öğretimi, histrionik kişilik, ebeveyn tutumları

ABSTRACT
In this study, it is aimed to examine Patricia Highsmith's story "The Victim" in the context of "emotion regulation skills" through the concepts of (1) personality pattern, (2) parental attitudes and (3) social structure. By using the case opportunities that literature offers to psychology, we tried to reveal the reasons and results of the elements of emotion regulation skills and their harmony with the literature through psychoanalytic criticism of the literary work. It has been determined that the story examined is a guiding source for the emotional development and parental attitudes of young people during adolescence.
Key Words*:* Emotion regulation, literature teaching, histrionic personality, parental attitudes

GİRİŞ

Edebiyat ve psikoloji, insanlık tarihinin sosyal ilişkiler kurulmaya başlanan en derin dönemlerinden itibaren iç içe geçmiş iki önemli uzmanlık alanıdır. Ortaya konan sözlü veya yazılı edebi bir eserin, üreticisinin psikolojisini yansıtmaması veya psikolojinin bu üretimlerden yararlanmaması düşünülemez. Psikanalitik eleştiri kuramı çerçevesinde Patricia Highsmith'in Kurban adlı hikâyesini değerlendireceğiz. Bu hikâyede, ergenlik döneminde duygu düzenleme sorunları yaşayan bir genç kız vardır. Hikâyedeki karakterleri, kişilik örüntüsü, ebeveyn tutumları ve toplumsal yapı bakımından değerlendireceğiz.

Ergenlik, değişen hormonlar, beyin gelişimi, aile ile olan ilişki, akranlar ile olan ilişki, kimlik gelişimi gibi önemli süreçlerle ilişki içindedir. Bu süreçlerden bir veya birkaçında yaşanan sorunlar, çatışmaların ve uyum sorunlarının da olduğu zorlu bir dönemi de beraberinde getirir (Şahin & Özçelik, 2016). Ergenlik döneminde bireyin bağımsızlık ihtiyacı, benlik saygısının oluşumu, beden imgesinde değişmeler, çeşitli akran gruplarına karşı geliştirilen aidiyet hissi, cinsellik ve sınır kavramları oldukça önemlidir. Ergen bireyin yabancı bir ortamda bulunması veya kontrolünü kaybedeceğine ilişkin düşünceleri, yoğun bir kaygı yaşamasına sebebiyet verir (Törüner & Büyükgönenç, 2015).

Ergenlik sürecinde psikososyal uyumun en önemli değişkenlerinden biri duygu düzenlemedir. Duygu düzenlemede görülen herhangi bir problem çeşitli içe atım veya dışa atım

problemlerine neden olabilir. Duygu düzenlemede yaşanan zorluklar; ergenlik sürecindeki bireyde erken ve kontrolsüz cinsel ilişki, saldırganlık davranışları, davranış ve uyum bozukluğu, vücuda zarar veren çeşitli maddelere ilişkin bağımlılık geliştirme ve kendine yönelik zarar verme şeklinde birtakım dışa atım belirtilerine sebebiyet verebileceği gibi, bunların yanı sıra duygulanımda dalgalanmalar depresif ve kaygılı duygulanımlar olmak üzere temelde iki ana başlıkta nitelendirilen içe atım belirtilerini de ortaya çıkarabilmektedir (Rugancı, 2019).

Üzüntü, korku, tiksinme, öfke, şaşırma, ilgi ve mutluluk olmak üzere temel duyguların gelişimi bebeklik döneminde başlar ve süreğen bir biçimde devam eder. Bireyin 6. ve 10. haftalarda ebeveynlerinin yüzüne dikkatini verdiği ve onlar gülümsedikçe heyecanlı bir şekilde karşılık vererek daha pozitif hale geldikleri gözlemlenmiştir. Sosyal gülümseme denilen bu süreç bireyin algı kapasitesinin harekete geçmesiyle ortaya çıkar. Bireyler temel duyguların yanı sıra utanç, kıskançlık, gurur ve suçluluğu da kapsayan bir dizi yüksek düzeyli ve ikincil duygu kapasitesine sahiptirler. Tüm bu ikincil duyguların, benlik algımıza yönelik pek çok zararı veya iyileşmeyi kapsadığı görülmekte, bu duygular öz bilinçli duygular olarak adlandırılmaktadır. Kendisinin özel ve diğerlerinden ayrı bir birey olduğunu keşfeden çocuk, iki veya üç yaşlarındayken bu duyguları geliştirir. Bu duyguların ergenlik sürecinde kişilerarası ilişkilere yansıması ise bireyin ebeveyn tutumları ve içinde bulunduğu toplumun yapısına göre değişkenlik gösterir (Santrock, 2011).

Bireyin mevcut fiziksel görünümüne diğer insanlar tarafından değer biçildiği ve yoğun bir biçimde kaygı hissedilmesine neden olan sosyal görünüş kaygısı, daha çok ergen bireylerde görülmektedir (Gümüş, 2000). Çünkü ergenlik sürecindeki bireylerde kişinin kişisel ve sosyal kimliği henüz yeni oluşmakta ve bireyin beden imajına verdiği önem ve değer giderek artmaktadır (Kaplan,2022).

Ergenlik dönemindeki bireyler genellikle diğer insanların ve kendilerinin görünüşleri ile ilgili çeşitli değerlendirmeler yaparlar. Aynı zamanda çeşitli akran gruplarında kendi görünümlerine ilişkin başkalarının değerlendirmelerinden kaynaklı olarak da ergenlerin sosyal görünüş kaygısı yaşadığı, bu kaygıdan kaynaklı olarak da öznel iyi oluşlarının etkilenebileceği ortaya konmuştur (Ercan, 2001).

Duygu Düzenleme

Sigmund Freud'un psikoseksüel gelişim evrelerine yer verdiği teorisinde; içsel duygusal dürtüler ile bireylerin kendi ifadelerini düzenleyebilme veya kontrol edebilme durumları arasındaki çatışma ele alınmıştır. Freud'a göre savunma mekanizmaları aracılığıyla yeniden düzenlenemeyen duygusal arzular, beraberinde kaygı ve psikopatolojiyi getirmektedir. Psikanalitik teoride savunma mekanizmalarının duygu düzenleme işlevi gördüğü varsayılmakla birlikte; bu savunma mekanizmaları aynı zamanda güçlü gizil anlamlarından kaynaklı olarak tahammül edilmesi zor olan duyguların yoğunluğunu azaltmayı, bu duyguları dönüştürmeyi veya bu duygulardan kaçmayı da sağlar.

Ergenlik sürecindeki bireyler; fiziksel, ruhsal ve sosyal anlamda gelişim yaşarken birbirinden farklı duygularla baş etmekte, bunu yaparken de çeşitli yöntemler kullanmaktadır. Duygunun yaşandığı anda problemleriyle etkin bir biçimde baş edebilen ve olumlu değerlendirme yapabilen bireylerin, duygularını etkin bir şekilde düzenleyebildiği görülmüştür. Buna karşın yüksek düzeyde kaçınma davranışı gösteren ve yaşadığı durumu tehdit edici olarak

nitelendiren bireyler ise duygularını etkin bir biçimde düzenlemekte yetersiz kalmaktadır (Zalewski, Lengua, Wilson ve ark, 2011).

Olumsuz geçmiş yaşantılar, duyguları yönetebilme çabalarında çocuk ve ergenler için belirli stres durumlarına karşı tampon görevi görürken, aynı zamanda çocuğun diğer risk ve taleplere karşı kırılganlığını artırabilmektedir (Thompson, 1996).

Sosyoduygusal gelişim ve okuma arasındaki ilişki, farklı yaşam dönemlerinde ve hatta erken çocuklukta bile açıktır. Ortak kitap okumanın çocukların sosyal bağlar ve yakınlık kurmasında, bağlanmasında rolü büyüktür. Sosyal ve duygusal boyutların örtüşmesinde, çocuklar yetişkinlerle iletişim kurmanın uyumlu yollarını inşa etmeye başlar ve böylece sosyal süreçlere dahil olurlar (Batini ve ark., 2021).

İnsanlarda var olan duygular çeşitli parametrelerle birlikte duygusal tepkiyi oluştururken; duygu düzenlemeye ilişkin süreçler, duygunun yoğunluğunu, kalitesini, ortaya çıkış noktasında zamanlamasını ve dinamik özelliklerini önemli bir biçimde etkiler. Bu sebeple duygu düzenleme süreçleri, yaşanan duygusal deneyimi önemli ölçüde etkiler. Duygu düzenlemeye ilişkin süreçler, duyguyu mevcut bağlama daha uyumlu bir hale getirirken, planlanmış davranış örüntülerini desteklemek amacıyla etkili bir tetikleyici olarak da kullanılır (Thompson,1994).

Öğrencilerde duygusal gelişim, geçmiş yıllarda yalnızca biyolojik bağlamda incelenirken Thompson (1994) tarafından insanlarda ortaya çıkan belirli duygusal yanıtların; esnek yani sterotipik olmayan, aşırı uyarıcı olmayan biçimde performans artırıcı veya durumsal olarak duyarlı biçimleri olduğu ve tüm bu duygu ifadelerinin değişen koşullara etkili ve hızlı bir biçimde uyum sağlamayı kolaylaştırdığı ortaya konulmuştur.

Patricia Highsmith'in Yaşam ve Yazın Öyküsü

Patricia Highsmith, 19 Ocak 1921 yılında dünyaya gelmiştir. Psikolojik gerilim romanları yazan, Amerikalı bir yazardır. Yazarın kariyeri boyunca yazmış olduğu 22 romanı ve çok sayıda kısa öyküsü bulunmaktadır. Eserleri, sinemaya da uyarlanmıştır. Eserlerinde varoluşçu edebiyatı merkeze alan yazar, kimlik ve popüler ahlak kavramlarını sorgulamıştır. Romancı Graham Greene tarafından "kaygı şairi " olarak adlandırılmıştır (Schenkar, 2011). Patricia Highsmith'in eserlerine ısrarcı bir olumsuzluk hâkimdir (Trask, 2010).

Highsmith'in romanları, şiddet, sınıflar arası kıskançlık ve sosyal yabancılaşma gibi kamu fenomenlerini, kuşatılmış özel bir alanın varoluşsal krizleri olarak temsil ederek bu entelektüel zemini şekillendirmeye yardımcı olmuştur (Mangrum, 2015).

Patricia Highsmith'in Kurban Adlı Hikayesi

Patricia Highsmith'in Kurban adlı hikayesi, Murathan Mungan'ın 2022 yılında Metis Yayıncılık'tan çıkan Çocuklar ve Büyükleri adlı seçkisinde Türkçe olarak yayınlanmıştır.

Catherine 16 yaşlarında genç bir kızdır. Dört beş yaşlarından genç kızlığına kadar geçen sürede pek çok dürtüsel eylemde bulunmuştur. Annesinin kıyafetlerini giymesi ile başlayan hikâyesi, takma saç takması, topuklu ayakkabı giymesi, tanımadığı kişilerin arabasına binmesi, kontrolsüz cinsel ilişkiler yaşaması şeklinde devam etmiştir. Başlangıçta, Annesi Ruby, kızının hareketlerindeki değişimleri yaşına göre olağan bulurken, babası davranışlarının olağandışı olduğunu düşünmektedir ancak herhangi bir müdahalede bulunmaz. Catherine,

ailesine vücudundaki çürük ve morlukları anlatmakta, cinsel ilişkilerinden bahsetmekte ve tüm bunları yaparken de başka insanların ona şiddet uyguladığı durumlar veya tecavüze uğradığı anlatılar oluşturmayı sevmektedir. Çünkü ailesinin ilgisini üzerine çekmenin tek yolunun bu olduğunu düşünmektedir. Catherine bütün bu anlatılarda kendisini kurban rolünde gösterirken hayatına aldığı kişileri -başta tecavüz suçlamasıyla hapis cezası alan komşularının bir yakını olan Doktor Norman olmak üzere- zan altında bırakarak kendisiyle birlikte onlara da zarar vermektedir. Ancak bir süre onların da bu tecavüz senaryolarına aldırış etmediğini anlayan Catherine, ailesinden çok uzağa uçak hostesi olarak çalışmaya gitmiştir. Uzunca bir süre ailesine maddi destekte bulunan Catherine'den bir süre sonra bir daha haber alınamamıştır.

Catherine

Yoğun ilgi ve onay arayışı olan, çarpık bir beden algısına sahip, kendilik değerinde ve benlik saygısında bozulmalar olan, ailesiyle kuramadığı sağlıklı iletişimi, karşı cinsten partnerlerle sağlıksız bir biçimde kurmak için çabalayan ve bağımlı özellikleri sebebiyle sürekli romantik ilişki arayışında olan bir genç kızdır. Histrionik kişilik yapılanmasına sahip olduğu için de bilinçli farkındalığa ilişkin edimlerin çoğunu aktif olarak dışarıda bırakma eğilimi göstermekte, diğer her şeyi kendisi için tehlikeli olarak gördüğünden, sadece duygusal olarak yüklü olanı içe alan ve nevrotik örgütlenmede bulunan kişilere göre oldukça yüzeysel bir tarza sahiptir (Millon ve ark., 2004). Hikâyenin başlığında yer alan "Kurban" baş karakter olan Catherine'i çağrıştırsa da esas kurbanların onun sağlıksız davranışları sebebiyle zarar verdiği partnerleri olduğu düşünülebilir. Kapı komşularının misafiri olan doktor Norman karakteri ise buna iyi bir örnek olarak verilebilir. Catherine ailesinden koşulsuz bir biçimde alamadığı ilgi ve sevgiyi ancak kurban rolüne girerek alabileceğini düşündüğü için yansıtmalı özdeşim savunma mekanizması ile kendi içindeki kötü yanları partnerlerine aktarmakta ve kendisi de dahil etrafındaki herkese cinselliği istemediğine inandırmak için tecavüze uğradığını düşündürtmektedir.

Ailecek gittikleri Meksika gezisinde ortadan kaybolan Catherine, geri döndüğünde anne ve babasına tecavüze uğramış olduğunu anlatırken, olayın failini "Hoş bir adamdı, İngilizce biliyordu, otomobilinde maymun varmış, ona bakmamı istiyordu ve kuşkucu bir tipi yoktu bence." şeklinde anlatmıştır. Bu durum histirionik karakter yapılanmasına sahip kişilerin duygusal tepkilerinin aşırı vurgulanması sonucu mantığın geri planda kalışı ve sürekli değişen bir bilinç akışına sahip olmanın getirisi olan sansürlenmemiş duygusal ifadeler kullanmaları ile ilişkilendirilebilir (Millon ve ark., 2004).

Histrionik kişilik özelliklerine sahip olan bireyin başka insanların kendilerine yönelik ilgisi ve dikkati vazgeçilmez ve bağımlı oldukları şeylerdir. Bu kişiler, başkalarının dikkati olmadan kendilerini yetersiz olarak algılar ve hemen ilginin tekrardan kendilerine yönelmesi için çaba gösterirler (Millon ve ark., 2004). Buna örnek olarak Catherine'in Norman'ı şikâyet ettikten sonra hanım hanımcık bir tarzla işi olsa da olmasa da mahkemeye gitmesi örnek olarak gösterilebilir. Bu kısım hikâyede kurban rolünün sefasını sürmek isteyen Catherine'in ilgiyi kaybetmemek adına kıyafeti, saçı ve makyajında mevcut durumuna uygun tiyatral değişiklikler yapması şeklinde betimlenmiştir.

Histrionik karakterler, yaş aldıkça ve yıllar geçtikçe diğer insanların çekici ve ilginç bulabileceğini düşündükleri niteliklere ve davranışlara ilişkin daha duyarlı bir hale gelir ve bunları uygulama noktasında da ustalaşırlar (Millon ve ark., 2004). Hikâyenin ana karakteri olan Catherine de on bir yaşına geldiğinde annesine ait kıyafetlerle oyun oynamaktan

vazgeçmiş, kendine ait olan boyunu on santim uzatmasını sağlayan topuklu ayakkabıları, makyaj malzemelerini ve takma saçı elde etmiştir.

Histrionik kişilik yapılanmasına sahip bireylerde sıradan, ezberci ve kesin olanı beğenmeme ve bununla bağlantılı olaylardan kaçınma ve durumların içinde yer almama gözlemlenir (Easser ve Lesser,1965). Nitekim hikâyede Cathy'nin evinden on beş kilometre uzaktaki göle giderken arkadaşı Joey'le birlikte gitmek yerine babasının tüm uyarılarına rağmen daha heyecanlı olduğunu düşündüğü için otostop yapmayı tercih etmesi de sıradan olandan kaçınması durumuna örnek teşkil eder. Histrionik karakterlerde heyecan duygusu ve duyguya bağlı olan çeşitli hayaller arasında önemli bir bağlantı bulunmaktadır. Bu hayaller, mevcut ilişkileri yükseltmek, süslemek ve cinselleştirmek amacıyla kullanılmakla birlikte neredeyse her zaman cinsellik veya romantik edimlerle ilgilidir (Easser & Lesser,1965).

Favazza (1998) tarafından kendine zarar verme davranışı; bilinçli bir şekilde intihar niyeti olmaksızın vücut dokusunun kasten, doğrudan yok edilmesi veya değiştirilmesi şeklinde tanımlanmıştır. Pattison & Khan (1983) kendine zarar verme davranışlarını doğrudan/dolaylı, ölümcüllük ve tekrarlama değişkenleri olmak üzere üç değişken kullanarak incelemişlerdir. Bireyin kendine doğrudan verdiği zararlar kısa bir zaman dilimi içerisinde ortaya çıkarken, dolaylı kendine zarar verme davranışının ortaya çıkışı uzun bir süre boyunca gerçekleşir. Doğrudan kendine zarar vermede bilinçli bir niyet varken, dolaylı kendine zarar vermede mevcut davranışın kişide yaratabileceği tahribata ilişkin farkındalığı yoktur, bu sebeple bu durumda bilinçli bir niyetten söz edilemeyebilir. Ölümcüllük değişkeni, zarar verme sonucu hayati tehlikenin söz konusu olup olmadığını ifade eder. Tekrarlama değişkeni ise davranışın bir kez veya çoklu biçimde ortaya konduğunu belirtir. Dolaylı zarara örnek olarak Cathy'nin göle giderken babasının tembihlerine rağmen nispeten daha güvenilir olan erkek arkadaşı Joey'in arabasına binmek yerine, otostop çekmesi verilebilir. Doğrudan zarara örnek olarak Catherine'in cinsel birliktelikleri ve hikâyenin sonunda esrar kullanmaya başlaması örnek olarak gösterilebilir.

Histrionik kişilik özelliklerine sahip bireylerde bastırma, regresyon(gerileme) ve cinselleştirme savunma mekanizmalarının kullanımı yoğundur. Bu kişiler genellikle karşı-fobik şekilde davranışlar sergilerler, bu da fantezilerinde karşı cinsten bireylere ilişkin varsaydıkları tehlike ve güçle alakalı endişelerinden kaynaklanmaktadır (McWilliams, 1994). Hikayede yer alan Catherine'in "Kızıl saçlıydı, yirmi sekiz yaşlarında vardı. İriyarı, güçlü bir adamdı." diyerek tanımladığı ve kendisine tecavüz etmekle suçladığı adamın asla bulunamayışı ancak doktorların sağlık muayenesinde tecavüzü doğrulamaları karşı-fobik davranışlara örnek olarak gösterilebilir.

Kendi kendine zarar verme davranışının işlevsel açıklamaları arasında duygu düzenlemeye ilişkin açıklamaların en çok deneysel desteği aldığı gözlemlenmiştir. Bireyin kendine yönelik verdiği zararlar, genellikle iç dünyasında gerçekleşen ezici duygusal durumları düzenlemek ve meydana gelen duyarsızlaşma hissini bozmak için gerçekleştirilir (Lang & Patel, 2011).

Çocukluk çağında yaşanan travmatik olayların birey üzerindeki etkisi, bireyin günlük yaşantısındaki işlevselliğini ve sosyal bağlamda uyum sağlama becerisini bozar (Lang & Patel, 2011). Catherine'in çocukluğundan itibaren kendisine verdiği zararlar, savunma mekanizmaları ile bilinçten kısmen uzaklaştırılsa da bilinçdışında yer alarak benliğin uyumunu bozucu bir biçimde bireyin işlevselliğinde bozulmalar yaratabilir. Buna hikayede Catherine'nin sağlıklı bir biçimde ilişki kurduğu hiç yakın arkadaş veya romantik ilişkisi olmayışı örnek olarak verilebilir.

Catherine'in Annesi Ruby

Ruby, kızının bedeninde ve ruhunda oluşan tahribatları önemsemeyen ve kızının yaşından büyük davranışlarını normalleştiren bir annedir.

Easser & Lesser (1965), kadın histrionik hastaların annelerinin; kızlarının daha sonrasında hayal kırıklığı ile sonuçlanabilecek kendi romantik hayallerini yaşamalarını isterken, aynı zamanda sosyal yaşama ve toplumsal dünyaya ilişkin ilgi alanlarını koruyan kişiler olduğunu belirtmişlerdir. Hikâyede yer alan Catherine karakterinin annesi Ruby'nin kızının vücudunda yer alan çürükleri ve kendinden yaşça büyük bir görüntüye sahip olmak için dış görünüşünde yaptığı değişiklikleri önemsememesi, eşi Vic'i aşırı korumacı bir baba olduğunu söyleyerek eleştirmesi, bu duruma örnek gösterilebilir. Ayrıca Millon ve ark., (2004) kız çocuğunun anneden algıladıkları yetersiz ve soğuk tutuma ilişkin, yoğun korku duyguları, onay beklentisi ve duygu izolasyonu geliştirdiklerini ortaya koymuşlardır.

Catherine'in Babası Vic

Vic, kızının gördüğü zararlar konusunda ona karşı suçlayıcı tavırlar takınan, olası zararların kızı Cathy'nin kendi davranışlarından kaynaklandığını düşünen bir babadır.

Histrionik kişiliklerin baba kız ilişkilerinde, babaların kızlarının ergenlik dönemine erişmesiyle birlikte başlayan; önceden sahip oldukları cinsel ve romantik ilginin, baştan çıkarıcı bir durumdan kınamaya yönelik söylemlere dönüşmesi görülür (Easser & Lesser, 1965). Hikâyede yer alan Catherine karakterinin babası Vic, kendisi on üç on dört yaşlarına bir oğlan çocuğu olsa, Cathy'yi itici bulacağına ilişkin düşünceleri bu duruma örnek olarak sunulabilir.

Toplumsal Yapı

Ergenlik sürecinde gençler, sürekli yeni durumlarla karşılaşır, yeni insanlarla tanışırlar ve karşılarına çıkan bu yeni bağlamlarda kendi kimlikleri, onlara yeni veya deneysel bir yapı olarak görülebilir (Kernis, 2003). Tıpkı hikâyede on iki yaşına basmak üzre olan Catherine'in yaşadığı bölgede yer alan çocukların göle gittiğini keşfetmesi süreci gibi. Catherine'in bu yeni deneyimle karşılaştığında otostop yapmayı deneyimlemesi de kimlik arayışındaki deneysel yollardan biri olarak görülebilir. Ancak zaman zaman kişinin gerçek benliğini olduğu gibi ifade etmesinin toplumsal yapı içerisinde çeşitli sosyal yaptırımları olabilir. Birey bu sosyal yaptırımlardan kaçınmak adına birtakım yalanlar söyleyebilir veyahut kendi benliğindeki mevcut gerçekliği egosuna zarar vereceğinden sahte bir benliğe inanabilir. Catherine'in önce anne ve babasının ilgisini daha sonra da çevresindeki diğer insanların ilgisini çekmek amacıyla önce bedeninde sonra yaşam tarzında yaptığı değişiklikler, daha sonra da daha da ileriye gidip ailesine sık sık tecavüze uğradığını söylemesi bir süre sonra çevresindeki insanlar tarafından değersizleştirilmesine sebebiyet vermiştir. Bu değersiz hissetme durumu ve değersizlik duygusunun regüle edilemeyişinden kaynaklı olarak da Catherine hep daha ileriye gitmiş, gittikçe kendini daha da "kurban" olarak göstermek istemiştir. Oysa otostop çekmek, cinsel birliktelikler gibi kendine zarar verdiği dürtüsel davranışların altında gerçek arzular yatıyor olabilir. Ancak bu arzular toplum tarafından onaylanmayacağı için Catherine kendini edilgen bir konumda gösteriyor olabilir. Kernis (2003) kısaca benliğin bazı ihtiyaç ve değerlerinin toplumun ihtiyaç ve değerleri ile uyumlu olmayışı durumundan bahsetmiştir. Ayrıca gerçek yani otantik benliğin kişinin farkındalık düzeyinin yüksek oluşu ve durumlara ilişkin değerlendirme yetilerinin tarafsız oluşuna bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Ancak Catherine yaşadığı tüm olaylarda kendinden taraf olmuş, diğer kişilere verdiği zararları daima

göz ardı etmiştir. Buna ek olarak Catherine'in kendi yaşamına dair farkındalığının düşük olduğu söylenebilir. Çünkü Catherine ilgili olduğu biyoloji dersinde öğretmeni tarafından desteklenen çizim yeteneğini fark etmemiş, önce Doktor Norman'ın ilgisini çekmek için hastabakıcı olmak istemiş daha sonra farklı ülkelerden çok daha fazla insanın ilgisini çekebileceği bir mesleğe yönelmiş, hostes olmayı tercih etmiştir. Dolayısıyla Catherine'in duygularını düzenleyememekten ötürü ortaya koyduğu tüm davranışlarının altında otantik yani gerçek benliğinden uzaklaşması durumu yer almakta, Catherine karakterinin kendisine verdiği zararların tamamı "başka biri olma yolunda", sahte bir benliğe sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Yazar hikâyenin sonunu açık uçlu bırakarak, okuyucunun Catherine'in kendisine en büyük zararı verdiğini, son ilgi çekmesinin yolu olarak da ölümü seçtiğini düşündürtmek istemiştir.

SONUÇ

Patricia Highsmith'in, "Kurban" adlı hikâyesinin başlığından da anlaşılacağı üzere sevgiyi ancak kurban rolüne girerek alabileceğini düşünen 16 yaşındaki Catherine, onun yaşından büyük davranışlarını normalleştiren bir anneye, suçlayıcı bir tavır takınan ancak koruyucu ve önleyici olmayan bir babaya, destekleyici olmayan bir toplumsal ortama sahiptir. Çalışmamızda kişilik örüntüsü, ebeveyn tutumları ve toplumsal yapı, kavramları üzerinden "duygu düzenleme becerileri" bağlamında değerlendirmeler yapılmıştır. Okullarda gerçekleştirilmesi beklenen önleyici rehberlik çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünüldüğünden bu çalışmada, Patricia Highsmith'in "Kurban" adlı hikâyesindeki karakterlerden yola çıkarak, psikanalitik bir eleştiri yapılmıştır. Araştırmanın bu bağlamda literatüre katkı sağlayacağı, başta okul psikolojik danışmanları olmak üzere alanda çalışan uzmanlara, öğretmenlere ve öğretmen adaylarına yeni fikirler vereceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Easser, B. R., & Lesser, S. R. (1965). Hysterical personality: A reevaluation. *Psychoanalytic Quarterly,* 34, 389–405.

Ercan, L. (2001). Ergenlik döneminde rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 47-58.

Favazza, A. R. (1998). The coming of age of self-mutilation. *Journal of Nervous and Mental Disease,* 186, 259-268.

Gümüş A. E. (2000). Üniversite öğrencilerinin yalnızlık ve beden imgelerinden doyum sosyal kaygı düzeyleri ile ilişkisinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 33*(1), 99-108.

Göka, E., Yüksel, .V. & Göral, F.S. (2006). Projective indetification in human relations. *Turkish Journal of Psychiatry,17*(1),1-9.

Kaplan, V. (2022). Öğrencilerin sosyal görünüş kaygı düzeylerinin incelenmesi (Kayseri ili örneği). *Humanistic Perspective,* 1, 107-125.

Kernis, M.H. (2003). Toward a conceptualization of optimal self-esteem. *Psychological Inquiry: An International Journal for the Advancement of Psychological Theory, 14*(1), 1-26.

Berk, L. E. (2013). *Bebekler ve çocuklar*. (N. Işıkoğlu, Çev.). Ankara: Nobel.

Lang, C. M., & Sharma-Patel, K. (2011). The relation between childhood maltreatment and self-injury: A review of the literature on conceptualization and intervention. *Trauma, Violence, & Abuse, 12*(1), 23-37.

Mangrum, B. (2015). The age of anxiety: Patricia Highsmith, existential psychology, and the "decline"of American naturalism. *American Literature, 87*(4), 769-798.

McWilliams, N. (1994). *Psychoanalytic diagnosis: Understanding personality structure in the clinical process.* New York: The Guilford Press

Millon, T., Grossman, S., Millon, C., Meagher, S. ve Ramnath, H. (2004). *Personality disorders in modern life.* (2nd ed.). Canada, New Jersey: John Willey

Pattison E.M., Kahan, J (1983). The deliberate self-harm syndrome. *Am J Psychiatry* 140, 867-872.

Rugancı, R. N. (2019). *Psikolojik belirtilerin ya da bozuklukların ard alanı: Kendiliğin ve duygulanımın düzenlenmesi.* Ankara: Türkiye Klinikleri.

Santrock, J. W. (2011). *Yaşam boyu gelişim*. (Çeviri Ed G Yüksel). Ankara, Nobel.

Schenkar, J. (2009). "Appendix 1: Just the Facts". *The Talented Miss Highsmith: The Secret Life and Serious Art of Patricia Highsmith* (1st ed.). St. Martin's Press.

Schenkar, J. (2011). "After Patricia". The Paris Review.

Şahin, Ş., & Özçelik, Ç. Ç. (2016). Ergenlik dönemi ve sosyalleşme. *Cumhuriyet Hemşirelik Dergisi, 5(1),* 42-49

Thompson, R. A., & Calkins, S. D. (1996). The double-edged sword: Emotional regulation for children at risk. *Development and Psychopathology, 8,* 163-182.

Törüner, E., Büyükgönenç, L. (2015). *Hastanede yatan çocuk. bölüm 6 ve kronik ve yaşamı tehdit edici hastalığı olan çocuk*. Bölüm 7. E. Törüner ve L. Büyükgönenç (Ed.), Çocuk Sağlığı Temel Hemşirelik Yaklaşımları içinde (s.182-218). Ankara: Nobel Tıp Kitabevi.

Trask, M. (2010). Patricia Highsmith's method. *American Literary History, 22*(3), 586-614.

Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis. *IDS Practice Papers,* 1-10.

Zalewski, M., Lengua, L. J., Wilson, A. C., Trancik, A. & Bazinet, A. (2011). Associations of coping and appraisal styles with emotion regulation during preadolescence. *J Exp Chıld Psychol,* 110, 141-158.

EXTENDED ABSTRACT

In this study, it is aimed to examine Patricia Highsmith's story "The Victim" in the context of (1) personality pattern, (2) parental attitudes and (3) social structure, "emotion regulation skills" through concepts. In the examined work, the difficulties experienced by a sixteen-year-old girl in regulating emotions and various physical and mental harms she caused to herself are discussed, and all these are examined within the scope of the relevant literature. While the emotions that people have together with many parameters generate the emotional response; the processes related to emotion regulation significantly affect the timing, intensity, quality and dynamic characteristics of emotion in the transition to emotional response. For this reason, the skills related to emotion regulation also significantly affect the process of making sense of the emotional experience experienced. Emotion regulation processes make the emotion more compatible with the current place, time and situation, while at the same time acting as an effective trigger to support planned behavior patterns (Thompson, 1994). While emotional development in students has been studied only in a biological context in the past years, a study conducted by Thompson (1994) indicated that certain emotional reactions that occur in humans are performance-enhancing, non-standard and strict, that is, flexible and appropriately sensitive to the situation, in a way that is not overly stimulating. In addition, it has been shown that all these expressions of emotion facilitate a person's social adaptation by responding effectively and quickly to changing conditions. The unreliable social structure drawn by Patricia Highsmith, who focuses on existentialist literature in her works, in this story is discussed through the existential concept of "authenticity". The attitudes and behaviors of Catherine's mother Ruby and Catherine's father Vic towards their daughter in the

story were discussed in detail in the light of the relevant literature, which caused some histrionic personality traits of Catherine, and our work was supported by some quotes taken from important and striking parts of the story for the reader. In the relevant literature, individuals with histrionic personality who exclude actions related to provincial awareness use regression, sexualization and suppression defense mechanisms in many places in their daily lives (McWilliams, 1994; Million et al., 2014) stated, it has been stated that these defense mechanisms arise in relation to the way of perceiving other people and society. Unable to freely reveal her own self within an unreliable social structure, Catherine exhibited counter-phobic behavior, conveyed her unconscious sexual desires and desires related to sexuality to all the important people around her, especially her mother and father, in the form of “being raped by others” and assumed the role of a victim. Thanks to this victim role, Catherine has resorted to this path in order to satisfy the need for attention and approval that has not been met for a long time in the process from infancy and childhood to adolescence. On the one hand, Catherine's secondary gains gained by entering the role of victim support the missing sides of her self, although the damage to the self seems to be repaired in this way, in fact, Catherine's behavior causes very great damage to her in a big way. Catherine does not have conscious awareness of the harm she has caused to herself due to her histrionic personality structure. Catherine is a 16-year-old girl with the characteristics of histrionic personality disorder. They experience problems such as seeking attention and approval, distorted body perception and family miscommunication. Catherine's process, which starts with behaviors such as wearing her mother's clothes, wearing fake hair, wearing heels, turns into risky actions such as uncontrolled sexual relationships and getting into a car with people she doesn't know. Catherine makes up lies to hide the bruises and bruises on her body from the family and tells that she was raped. Since he cannot receive attention and love from his family, he tries to manipulate his partners by entering the role of a victim and using a reflective identity defense mechanism. At the end of the story, Catherine moves away from the family and starts working as an airplane stewardess. After a while, communication with his family breaks down and he cannot be heard from. The story reveals Catherine's tragic past and how domestic dynamics have affected her. The story deals with Catherine's traumatic experiences, how her defense mechanisms and self-perception are disrupted. Accordingly, Catherine can be considered to have the characteristics of histrionic personality disorder. Catherine's refuge in the victim role and interest-seeking stems from domestic miscommunication and apathy. In this story, the importance of family communication and the need to meet the emotional needs of children are emphasized. Using the case opportunities offered by literature to psychology, it has been tried to reveal the causes, consequences and compatibility of the elements of emotion regulation skills with literature with the psychoanalytic criticisms that we will put forward for the literary work. As a result of the examination, an individual who grows up in an unsupportive society structure with neglectful parents and cannot receive the attention he cannot receive from his caregivers, the love and trust he cannot receive from his surroundings is seen. It is thought that these elements have a share in the deterioration of this young individual's self-esteem and self-worth, the fact that he has a distorted body perception and the unhealthy way of communication he establishes with his partners. The building blocks of the story of Catherine, the main character of the story, have been examined on the basis of various psychological concepts, and data on the histrionic personality structure of the main character have been revealed. It is thought that the examined story is a guiding resource for the emotional development and parental attitudes of young people during adolescence.

Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi / Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos Cilt: 11 Sayı:2
Journal of International Multidisciplinary Academic Researches / May-June-July-August Volume: 11 Issue: 2
2024
www.joimar.com

DİYET VE DİŞ YAPISI

DIET AND TOOTH STRUCTURE

Melisa DÜŞMEZ

İstanbul Aydın Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
e-mail: dyt.melisadusmez@gmail.com

ÖZET
Diş; sement, dentin, mine ve pulpadan (diş özü) oluşmaktadır. Ağız sağlığını korunmak ve diş çürüklerini önlenmek beslenme ile yakından ilişkilidir. Özellikle okul çağındaki çocuklardan başlamak üzere önemli bir halk sağlığı sorunu olarak baş gösteren diş çürüklerinin önlenmesinde beslenmenin büyük bir öneme sahip olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte, 40 yaşın üzerindeki erişkinlerde diş kaybı küresel hastalık yüküne önemli ölçüde katkıda bulunan yaygın bir hastalık durumu olarak gösterilebilir. Diş çürükleri ve kayıpları büyük ölçüde karyojenik beslenme alışkanlıklarına atfedilir ve karbonhidrattan fakir diyet hastalık için değiştirilebilir anahtar bir risk faktörüdür. Bu çalışmanın amacı; beslenme şekillerinin, çeşitli sağlık ve hastalık durumlarının diş yapısı üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmaları incelemek ve diş sağlığı üzerinde olumlu etkide olan beslenme tavsiyelerinin sağlık uygulamaları kapsamında kullanılabilme potansiyelini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda; diş çürükleri ve kayıplarının karyojenik beslenme alışkanlıklarından kaynaklandığı ve karbonhidrattan fakir diyet hastalık için değiştirilebilir anahtar bir risk faktörü olduğunu söyleyebiliriz. Diyet alışkanlıklarının diş kaybı üzerindeki etkisi, fermente olabilen karbonhidratları (örn. basit şekerler ve kompleks karbonhidratlar) kısıtlayan bir diyetin çürüklerinin önlenmesinde etkili olduğu birçok çalışmada gözlemlenmiştir. İncelenen bazı çalışmalarda; tüketilen karbonhidrat miktarı, nişasta tüketimi ve şeker alımının sıklığının diş sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri üzerinde durulmuştur.
Anahtar Kelimeler: Diş yapısı, sağlık, diyet, beslenme, karbonhidrat, şeker tüketimi, kalsiyum, okul çağı, diş çürükleri, diş kayıpları

ABSTRACT
Tooth consist of enamel, dentin, cementum and pulp (dental pulp). Nutrition is a very important factor in protecting oral health and preventing dental caries. Nutrition plays a major role in preventing dental caries, which is a significant public health problem especially in school-age children. In addition, tooth loss in adults over the age of 40 can be shown as a common disease condition that contributes significantly to the global disease burden. Dental caries and losses are largely attributed to cariogenic dietary habits and a low-carbohydrate diet is a modifiable key risk factor for disease. The purpose of this study was to examine studies investigating the effects of dietary patterns, various health and disease conditions on dental structure and to reveal the potential of using nutritional recommendations that have a positive effect on dental health within the scope of health practices. As a result of the study; we can say that dental caries and losses are caused by cariogenic dietary habits and a low-carbohydrate diet is a modifiable key risk factor for disease. The effect of dietary habits on tooth loss has been observed in many studies, where a diet restricting fermentable carbohydrates (e.g. simple sugars and complex carbohydrates) is effective in preventing caries. Some of the studies examined have focused on the negative effects of the amount of carbohydrate consumed, starch consumption, and frequency of sugar intake on dental health.
Key Words*:* Tooth structure, health, diet, nutrition, carbohydrate, sugar consumption, calcium, school age, tooth decay, tooth loss

DİŞİN YAPISI

Diş; mine, dentin, sement ve pulpadan (diş özü) meydana gelmekle beraber, diş yapısını meydana getiren söz konusu unsurlar aşağıda açıklanmıştır.

Mine: Vücuttaki en sert maddedir. Diş yapısını en dıştan koruyucu bir katman olarak çevreleyen ve içinde sinir hücreleri olmadığı için duyarlığı bulunmayan bir yapıdır. Diş minesinin % 97'si kalsiyum tuzlarından meydana gelmektedir. Diş minesi altıgen "apatit"

kristalleri şeklinde bir yapıya sahiptir. Minenin yapısı içinde yer alan kalsiyum tuzları, organik diş maketi üzerinde yavaş yavaş çökelerek birikmekte ve kristal bir yapıya dönüşmektedir. Söz konusu birikme, ana rahminde iken başlamaktadır. Anne, gebelik süresince bazı ilaçlar alırsa ya da çocuk mine teşekkülü sırasında bir hastalık geçirirse mine birikimi olumsuz etkilenmektedir. Bu durumda dişler sarı, gri veya kahverengi olmakta ve bazen de eksik (hipoplazik) teşekkül etmektedir.

Dentin: Minenin altında yer alan tabaka olmakla beraber, yetişkin bir insan dişinin %75'ini oluşturmaktadır. Kemikle aynı yoğunluğa sahip olmasına karşılık ısıya ve dokunmaya karşı duyarlıdır. Gerektiği zaman içerdiği tamir hücreleri ile yeniden dentin dokusu oluşturabilir. Dişin asıl kitlesini dentin (fildişi) tabakası meydana getirmektedir. Dentin, taç bölgesinde mine, kök bölgesinde ise sement ile örtülüdür. Dentin canlı bir yapı olup, % 70'i mineral tuzları; % 20'si organik madde ve % 10'u sudan oluşmaktadır. Dentinde çok sayıda kanalcık yer almaktadır. Bu kanalcıkların içi diş özü sınırındaki dentin yapıcı hücrelerin uzantıları olan iplikçikler bulunmaktadır. Dentin yapan hücrelere "Odontoblast" adı verilmektedir. Dentin kanalcıklarının milimetre karede sayıları 10.000'e yaklaşmaktadıır. Diş, dolgu veya kaplama yapılmak için oyulur veya küçültülürse bu kanalcıklar açığa çıkmaktadır. Bu durumda soğuk, sıcak, tatlı ve ekşiden ağrı duyulması söz konusudur.

Pulpa (diş özü): Dişin orta kısmına ve burada bulunan yumuşak dokuya verilen ad olup, kökün ucuna kadar devam etmektedir. Bu kısımda kan damarları yer almaktadır. Bu damarlar sayesinde diş enfeksiyondan korunmakta ve daima aktif halde kalmaktadır. Bunun yanında pulpada aşırı duyarlı sinir hücreleri bulunmakta olup, söz konusu hücreler sayesinde sıcak, soğuk ve basınç gibi duyuları hissedilmektedir. "Pulpa" adı da verilen diş özü, dentin tarafından oluşturulan bir odacık içinde yerleşen kılcal atar ve toplar damarlar; duyu sinirleri ve bütün bu yapıları koruyan bir destek dokusundan meydana gelmektedir. Diş özünün dış alanı dentin yapıcı hücrelerle (odontoblast) çevrilmiştir. Söz konusu hücreler, çürük ve diğer zararlı etkenlere karşı, dişi koruyan kale muhafızlarına benzemektedir. Herhangi bir nedenle oluşan çürüğe karşı dentin yapıcı hücreler üstün gelirlerse bu hücreler diş özü kalesini dentinle sıvarlar, yenik düşerlerse diş özü açılır ve iltihaplanır. Bu etkinlik genç insanların diş özünde daha yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sement: Diş kökünün etrafını kaplayan kemiksi bir tabaka olmakla beraber, çok incedir ve diş kökünün çene kemiğine tutunmasını sağlamaktadır. Segmentin %65'i inorganik maddedir. Bazen kök etrafında ve kök ucunda aşırı sement birikmekte, bu duruma "Hipersemontoz" adı verilmektedir (Kamay, 2015; Kitchens & Owens, 2007).

DİŞ ÇÜRÜĞÜ NEDİR?

Diş çürüğü dünyanın birçok ülkesinde yaygın olarak görülen; biyolojik, fiziksel, ekonomik, sosyal ve psikolojik etkileri olan bir hastalık olarak adlandırılmaktadır. Diş çürüğü temel olarak ağızda var olan bazı bakterilerin dişin sert yapısını, belirli etkenlerin varlığı sonucu bozundurması olayıdır. Diş çürüğünün oluşabilmesi için gerekli etkenler; ağızda karyojenik (çürük yapıcı) bakterinin olması, bu bakterilerin beslenmesi için gereken besin maddeleri (şeker), bakteri beslenmesi sonucu oluşan enzimler veya bazı gıdaların tüketilmesiyle oluşan asit ve bu asidin diş sert dokularına etki etmesidir.

Diş sert dokuları yoğun şekilde mineralizedir. Bu nedenle kolay bozulaları söz konusu değildir. Ancak söz konusu etkenlerin varlığında diş inorganik yapısı zarar görür ve bu sert yapı iyon kayıpları sonucu yumuşamaya başlamaktadır. Buna demineralizasyon (dekalsifikasyon) sürecine adı verilmektedir. Diş minesinde söz konusu sürecin başlaması için

kritik pH 5,5'tir, bunun altındaki değerlerde demineralizasyon ortaya çıkmaktadır (Peker & Bermek, 2010; Karaçil-Ermumcu ve ark., 2016).

ÇÜRÜK RİSKİ VE ÇÜRÜK OLUŞUMUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Çürük riski, çürük lezyonlarının gelişme ve ilerleme olasılığını ifade etmektedir. Çürük riski kavramı bireyde belirli bir zaman diliminde çürük lezyonlarının ortaya çıkıp çıkmayacağını tahmin etmede kullanılmaktadır. İnsanlarda çürük oluşumu birçok faktörün kontrolünde olan bir süreçtir. Söz konusu faktörler doğrudan etkili olanlar ve dolaylı olarak etki edenler olarak iki ana başlıkta toplanmaktadır. Doğrudan etkili faktörler; dental plak miktarı, ağız hijyeni ve ağızdaki bakterilerin çürük yapıcı türde olup olmadığı (özellikle streptococcus mutans çürük yapıcı bakterilerin başındadır), kişinin beslenme tipi, tükürük salgısı, karbonhidrat alımının sıklığı ve tükürük yapısının ağızda oluşan asidik pH'ı normal değerlere çekme kapasitesi (tamponlama kapasitesi) ve florlu bileşiklerin kullanımı olarak sayılabilir. Çürük oluşumunu dolaylı olarak etkileyen unsurlar ise; kişinin genel sağlık durumu ile eğitim durumu, yetersiz gelir, ağız bakımının önemini konusunda bilgisiz ailede yetişme gibi sosyoekonomik şartların varlığıdır. Diş çürükleri büyük ölçüde karyojenik beslenme alışkanlıklarına atfedilmektedir. Bunun yanında karbonhidrattan fakir diyet hastalık için değiştirilebilir anahtar bir risk faktörüdür (Karaçil-Ermumcu ve ark., 2016; Najeeb ve ark., 2016).

MAKRO VE MİKRO BESİN ÖĞELERİNİN DİŞ SAĞLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Karbonhidratlar

Karbonhidratlar beslenme fizyolojisi açısından önemli bir besin ögesi olup, fizyolojik ve kimyasal yapılarına, sağlık üzerinde olan etkilerine ve metabolizmalarına göre şekerler (monosakkaridler + disakkaridler), oligosakaritler ve polisakkaritler olmak üzere 3 gruba ayrılmaktadır. Fermente olabilen karbonhidratlar denildiğinde şekerler, glikoz polimerleri, fermente olabilen oligosakkaridler ve bir polisakkarid olan rafine edilmiş nişastadan bahsedebiliriz. Diyetle alınan karbonhidrat, bu besin maddelerinin günlük olarak tüketilme sıklıkları, alınma şekilleri ve ağzın şekeri temizleme hızı gibi bireye ait özellikler, çürük insidansını etkileyen faktörler olarak değerlendirilmektedir (Isola, 2020).

Besin maddesinin kariyojenitesi: Besin maddesinin yapısındaki fermente olabilen karbonhidratların miktarı ve türü, ağızdan temizlenme süresi, yapısal özellikleri, çözünürlüğü, ağızda kalma süresi, tükürük akış hızını stimüle etme özelliği, asidojenitesi, besin maddesinin çürük yapma potansiyelini belirler. Çürük Oluşturma Potansiyeli İndeksi (Cariogenic Potential Index, CPI) besin maddesinin çürük yapma potansiyelini belirlemektedir. Bu indekste, sakkarozun CPI değeri olan 1.0 referans olarak değerlendirilmektedir. CPI < 1.0 ise o besin maddesinin sakkarozdan daha düşük, CPI >1.0 ise o besin maddesinin sakkarozdan daha fazla kariyojenik olduğu kabul edilmektedir. CPI değerinin 0.4'ten küçük olması o besin maddesinin düşük çürük yapma potansiyeline sahip olduğunu gösterir.

Fermente olabilen karbonhidrat miktarı fazla olan, ağızda kalma süresi uzun olan, en ufak bileşimlerine kadar parçalanabilen, plak pH'sını 5.5'in altına düşüren kraker, ekmek, tatlandırılmış kahvaltılık gevrekler, kurutulmuş meyve kurabiye, pasta ve patates cipsi gibi besin maddeleri kariyojenitesi yüksek besin maddeleri olarak, yüksek düzeyde protein, orta düzeyde yağ, minimal düzeyde karbonhidrat, yüksek konsantrasyonda fosfat ve kalsiyum içeren, plak pH'sı 6.0'dan yüksek olan ve tükürük sekresyonunu aktive eden et, yumurta, fıstık, süt, peynir ve bazı sebze çeşitleri gibi besin maddeleri ise kariyojenitesi düşük gıdalar

olarak sınıflandırılır. Yapılan bir çalışmada muz, patates kızartması, kek ve kuru üzüm gibi birçok besin maddesinin çürük yapma potansiyelinin sakkaroz ve şekerlemeler kadar yüksek olduğunu gösterilmiştir. Doğal olarak sebze ve meyve gibi gıdaların yapısında bulunan içsel şekerler, yiyecek ve içecek maddelerine ilave edilen sakkaroz ile alkolsuz içeceklerde, balda, taze meyve sularında ve sütte bulunan dışsal şekerlere göre daha düşük çürük yapma potansiyeline sahiptirler. Fakat tüketilme miktarlarına ve bireyin ağız hijyeni ile beslenme alışkanlıklarına bağlı olarak da çürük yapma potansiyellerinin olduğu bilinmektedir ayrıca laktozun çürük yapma potansiyelinin düşük, glikoz polimerlerinin yüksek olduğunu, sindirilemeyen oligosakkarid, isomaltooligosakkarid ile glikooligosakkaridin sakkarozdan daha az asidojenik olduğunu, fruktooligosakkaridin ise sakkaroz kadar asidojenik olduğu gösterilmiştir.

Besin maddesinin asidojenitesi: Fermente olma özelliği bulunan karbonhidratlar tüketildiklerinde, bakteriler tarafından sindirilmelerini takiben asit oluşumu başlamaktadır. Ağız içine, diş yüzeyine, dişler arasına yerleştirilen elektrotlar yardımıyla besin maddesinin tüketimi sonucunda plak pH'sında meydana gelen değişimler ölçülmektedir. Bu alandaki çalışmaların sonucunda % 10 ve % 50 glikoz eriyiği ile ağzın çalkalanması sonucu, plak pH'sının 6.5'dan 5'e düştüğünü ve 40 dakikanın içinde tekrar eski pH'sına döndüğünü göstermiştir. Plak pH'sının 5.5'in altına inmesiyle mine yüzeyinde demineralizasyonun başladığı kabul edilmektedir. Sütlü çikolata, karamel gibi besin maddelerinin tükürük vasıtasıyla ağız ortamından daha hızlı temizlendiğini, patates kızartması, tuzlu krakerler, kahvaltılık gevrekler gibi besin maddelerinin tükürükte kolayca çözünmedikleri için diş yüzeyinde daha uzun süre kaldığını ve daha fazla asit oluşumuna neden oldukları gösterilmiştir (Smits ve ark., 2020).

Alınan şekerin tipi, miktarı ve sıklığı: Günümüzde benimsenen modern diyet kapsamında, ağız ortamında fermente olabilen kompleks şekerler, sakkaroz, gluktoz, fruktoz, laktoz, glikoz şurubu, yüksek fruktozlu mısır şurubu, sentetik oligosakkaridler ve nişastalı gıda tüketimi artmaktadır. İçsel şekerler (intrinsic sugars) doğal olarak sebze ve meyve gibi gıdaların yapısında olan, dışsal şekerler (extrinsic sugars) ise çaya, kahveye, kahvaltılık gevreklere, konserve gıdalara ilave edilen sakkaroz ile alkolsuz içeceklerde, balda, taze meyve sularında, şekerlemelerde ve sütte bulunan şekerler olarak tanımlanmaktadırlar. Serbest şekerler olarak da ifade edilen dışsal şekerler kendi içinde süt ve süt ürünlerinde bulunan süt şekerleri (laktoz, galaktoz) ve sütün dışındaki dışsal şekerler (maltoz, sakkaroz, glukoz ve fruktoz) olarak sınıflanmaktadır. Süt kaynaklı olmayan dışsal şekerler; şekerleme, çay şekeri, meyve suyu, pasta, alkolsüz içecekler, balda bulunan ve yemeklere eklenen şekerlerdir. Dışsal şekerler ve diş çürüğü arasında, doz yanıt ilişkisinin değerlendirildiği çalışmalarda, 13-19 yaşlardaki gençlerde ve erişkinlerde kişi başına günlük 60 gr'dan fazla tüketimin, anaokulu çağındaki çocuklarda ise kişi başına günlük 30 gr'dan fazla tüketimin diş çürüğü riskini arttırdığı kanıtlanmıştır.

Nişastalı lifli gıdaların ve meyvelerin etkisi: Literatürde yer alan çalışmalar, yüksek nişasta - düşük şekerli gıda tüketen bireylerin diş çürüğü düzeyinin düşük, düşük nişasta - yüksek şekerli gıda tüketen bireylerin diş çürüğü düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Kimyasal yapısı polisakkarid olan nişasta, plak yapısına girmeden önce hidrolize olarak düşük molekül ağırlıklı mikro moleküllere ayrışmakta bir kısmı da ağızda enzimatik olarak yıkılmaktadır. Bireyin tükürük tamponlama kapasitesi normal değerlerde ise, nişastalı gıdaların tüketimini takiben plak pH'sında oluşan asidik ortam fermente olabilen şekerlere nazaran daha kısa sürede nötralize edilmektedir. Buna rağmen yapılan çalışmalar, nişastalı gıdaların diş yüzeyine yapışarak ağızda kalma sürelerinin uzamasından dolayı çürük yapma

potansiyellerinin olduğunu ve diş çürüklerinin oluşumunda önemli bir rol oynadıklarını göstermektedir.

Yeni geliştirilen karbonhidratlar ve şeker alkollerinin etkisi: Sanayileşmiş olan ülkelerde yiyecek maddelerine eklenen glukoz şurubu, maltodekstrin gibi glikoz polimerlerinin tüketimi hızla artmaktadır. Ksilitol, sorbitol ve ksilitol/sorbitol içeren sakızlar ve diş çürükleri arasındaki ilişkinin değerlendirildiği kanıta dayalı çalışmalarda, şekersiz olarak adlandırılan bu sakızların antikariyojenik olduğu, kalsiyum fosfat ve di kalsiyum fosfat dihidrat içeren sakızların çürük önleyici etkisinin bulunmadığı ama bu bulguların doğruluğunu kanıtlayacak iyi dizayn edilmiş randomize kontrollü deneylere gereksinim olduğu bildirilmektedir ve ksilitollü sakızların şeker alkolleri içeren diğer sakızlara nazaran daha fazla çürük önleyici potansiyeli olduğunu, bunun da ksilitolün ağız florasında Mutans Streptokoklarının proliferasyonunu azaltma özelliğinden kaynaklandığını ve ksilitol içeren sakızların diğer ağız bakım ürünlerinin diyet, ağız hijyeni ve maruz kaldığı fluor miktarı değişim gösterse bile ağzında aktif çürük lezyonu olan bireylerin çürük proflaksisinde alternatif bir metod olarak kullanılabileceğini ifade edilmektedir (Kamay, 2015).

B Vitaminleri

B vitaminleri eksikliğinin belirti ve semptomları dermatit ve paresteziden açısal şilit ve glossit gibi oral belirtilere kadar değişir. Kansızlığa ek olarak, B_{12} vitamini eksikliği diş eti kanamasına neden olabilir. Düşük serum B_{12} vitamini seviyeleri ile periodontitis arasında olası bir bağlantı bulunmuştur ve ek olarak, sigara içenlerde azalmış serum B9 vitamini seviyeleri gözlenmiştir, bu da periodontite yol açabilir. Ancak bu ilişkinin mekanizması açık değildir. Bir klinik çalışmada, B-vitamin kompleksi takviyesinin periodontal flep cerrahisinden sonra yaraların iyileşmesini hızlandırdığı gözlenmiştir. Bununla birlikte, B vitamin kompleksi takviyesi ve lokal uygulamanın periodontal sağlık ve iyileşme üzerindeki etkisini analiz etmek için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır (Kotsakis ve ark., 2018).

C Vitamini

İlk olarak 1883 yılında Sir Thomas Barlow tarafından tanımlanan iskorbüt, C vitamini eksikliğinden kaynaklanan hastalığa verilen isimdir. Kırgınlık, uyuşukluk ve derideki lekelere ek olarak, iskorbüt hastalığının periodontal belirtileri kanayan, iltihaplı ve ağrılı diş etleridir. C vitamini takviyesi iskorbüt hastalığını iyileştirir ve önler. C vitamini içeren magnezyum tuzunun yerel olarak uygulanmasının sadece kollajen sentezini iyileştirmekle kalmayıp, aynı zamanda dişeti fibroblastlarının ROS ile indüklenen iltihaplanmasını da azaltabileceğini düşünülmektedir. Gerçektende, C vitamini içeren magnezyum tuzu içeren bir diş macunu, geleneksel diş macunu ile karşılaştırıldığında önemli ölçüde daha yüksek bir anti-ROS aktivitesi sergiledi (9. Scardina & Messina, 2012).

D Vitamini

D vitamini eksikliği ile periodontal sağlık arasındaki bağlantı belirsizliğini koruyor ve rolünü araştırmak için daha fazla çalışma gerekiyor. D vitamini takviyesinin periodontal dokular üzerindeki lokal etkileri, sistemik uygulamadan daha belirgindir. Örneğin, diş implantları üzerine kaplanan D3 vitamini kemik ile osseointegrasyonu artırabilir ve ayrıca intraperitoneal D3 vitamini ortodontik diş hareketini hızlandırır, bifosfonat tedavisi gören hastalarda

ortodontik diş hareketini indüklemeyi mümkün kılabilir. Cerrahi ve cerrahi olmayan periodontal tedavinin sonuçları ile sistemik D3 vitamini alımı arasında bir ilişki bulmak için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır (Smits ve ark., 2020; Amato ve ark., 2017).

Likopen

Likopen, domates, havuç ve karpuz gibi sebzelerde bulunan kırmızı bir pigmenttir. Likopen, antioksidan etkileri nede niyle kanseri ve kalp hastalıklarını önleyebilir. Bazı çalışmalarda cerrahi olmayan periodontal tedaviye ek olarak likopen araştırılmıştır. Yapılan bir çalışmada likopen takviyesinin periodontal sağlığın iyileşmesini artırabileceğini ileri sürülmüştür. Periodontitis tedavisinde likopenin olası bir terapötik rolünü bulunmuştur periodonsiyum üzerindeki antioksidatif etkisi, cerrahi ve cerrahi olmayan periodontal tedaviye ek olarak bir besin takviyesi olarak savunulmadan önce daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır (Cervino ve ark., 2018).

Melatonin

Melatonin ana besin maddesi olarak sınıflandırılmasa da ek formda melatoninin antioksidan özelliklerinin Vitamin E'den daha güçlü olduğu öne sürülmüştür. Melatonin desteğinin ağız boşluğunda ve özellikle de periodonsiyumda olası terapötik potansiyeline odaklanılmıştır. Topikal melatonin formları, cerrahi ve cerrahi olmayan periodontal tedaviye yardımcı olarak kullanılabilir. Ayrıca, melatoninin anti-ROS etkileri diyabetik hayvan modellerinde periodontal inflamasyon ve kemik kaybında azalmaya yol açmıştır, bu da melatoninin diyabetik kaynaklı periodontitis tedavisinde potansiyeline işaret etmektedir (Scardina & Messina, 2012; Baranova ve ark., 2020).

Mineraller ve Eser Elementler

Mineral besinler, organizmaların hayatta kalması ve normal şekilde çalışması için gerekli olan elementlerdir (oksijen, karbon, nitrojen ve hidrojen dışında). Örneğin, kalsiyum, fosfor, potasyum, kükürt, sodyum, klor ve magnezyum normalde bol miktarda gereklidir. Demir, kobalt, bakır, çinko, manganez, molibden, iyot, brom ve selenyum küçük konsantrasyonlarda gereklidir ve bu nedenle iz mineraller olarak adlandırılır. Mineral eksikliğinin periodontal sağlık üzerinde de etkileri vardır.

Kalsiyum

Kalsiyum, kasların ve vücut sistemlerinin normal çalışması için gereklidir. Ek olarak, kalsiyum kemik ve diş gibi kireçlenmiş dokuların bakımı ve oluşumu için gereklidir. Ayrıca kan hücrelerinin çalışması için de gereklidir. Diyetteki kalsiyum kaynakları süt ürünleri, yapraklı sebzeler, kabuklu yemişler ve tohumlardır. Kalsiyum eksikliği (hipokalsemi) kardiyak aritmilere, çarpıntılara, tetaniye ve ellerde, ayaklarda ve dudak çevresinde uyuşma ve/veya karıncalanmaya neden olabilir. Diyetteki kalsiyum eksikliği de periodontal sağlığı etkileyebilir. Kalsiyum ve D vitamininin birlikte takviyesi yaygın olarak kullanılır ve periodontal tedavinin sonuçları üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Yapılan çalışmalarda kalsiyum alımı ile periodontitis arasında ters bir ilişki olduğunu öne sürmüştür (Ngo ve ark., 2018).

Magnezyum

Magnezyum, hücre metabolizması ve kemiğin korunması ve oluşumu için gereklidir. Magnezyum eksikliği paratiroid hormonuna müdahale eder ve osteoporoz ile sonuçlanan doğrudan kemiği etkiler. Magnezyum takviyelerinin, osteoporotik hastalarda kırık insidansını azalttığı ve kemiklerin korunması üzerindeki olumlu etkilerini gösterdiği gösterilmiştir. Bununla birlikte, aşırı doz kemik sağlığını da etkilediğinden ve kemik mineral yoğunluğunu artırabileceğinden, klinisyenler magnezyum takviyesi reçete ederken çok dikkatli olunmalıdır. Bununla birlikte, diyetteki magnezyumun periodontal sağlık üzerindeki etkisi hala belirsizdir. Şimdiye kadar sadece bir çalışma, magnezyum açısından zengin diyetlerin cerrahi olmayan periodontal tedavi üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu öne sürmüştür. Bu nedenle, diyetteki magnezyumun periodontal sağlık üzerindeki etkisini belirlemek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır (Katsura ve ark., 2014).

Çinko

Protein açısından zengin besinler, diyetle alınan çinkonun birincil kaynağıdır. Çinko, enzim kontrollü birçok süreçte bir kofaktör görevi görür. Özellikle, yara onarımı sırasında oto-debridman ve keratinosit göçü süreçlerini modüle eder. Ayrıca, bakteriyel toksinleri nötralize etmenin yanı sıra ROS'u temizleyerek antioksidan bir etki de gösterir. Bu nedenle çinko, periodontal pansumanların önemli bir bileşenidir. Diyet çinko ayrıca periodontal sağlığın korunmasında önemli bir rol oynayabilir. Yapılan çalışmalarda diyabetle ilişkili periodontitisin önlenmesinde çinkonun önemi anlaşılmıştır. Bu nedenle, çinko takviyesi, periodontal tedavinin terapötik etkilerini arttırma potansiyeline sahip olabilir (Xie ve ark., 2016).

Flor

Florürün çürük önleyici etkileri uzun süredir bilinmektedir. Flor, floroapatit oluşumu nedeniyle emaye ve sementi güçlendirerek ve bakteriyel büyüme ve adezyonu inhibe ederek antibakteriyel etki göstererek çürükleri önler. Bu nedenle, diş temizleme ürünleri, jeller, köpükler ve cilalar şeklindeki topikal florid, diş çürüğüne karşı önleyici bir önlem olarak kullanılmıştır. Yararlı rolleri göz önüne alındığında, florür, cam iyonomerler gibi çeşitli restoratif materyallere dahil edilmiştir. Bu malzemeler, florürü diş macunu, gargaralar veya florür açısından zengin gıdalardan temin edilebilirken, florürü ağız boşluğuna salabilen ve şarj edebilen rezervuarlar olarak işlev görür. İçme suyunda zaten mevcut olan ppm F'ye bağlı olarak günde 0,25 ila 1 mg florür takviyesi önerilir. Ek olarak flor takviyesi, dişlerin ortodontik hareketinden kaynaklanan kök rezorpsiyonunu da azaltabilir. Yeşil çay, kalsiyum, fosfor ve florür dahil olmak üzere ağız sağlığı için gerekli olan çeşitli elementler açısından zengin olan başka bir besin kaynağıdır (Ngo ve ark., 2018).

DİŞ SAĞLIĞINI OLUMLU ETKİLEYECEK BESLENME ÖNERİLERİ

1. Lif tüketiminde artış; diğer yiyeceklerde bulunan şekerlerin emiliminin azalması.
2. Birçok amid/az şeker oranı ile karakterize edilen diyetler çok düşük çürük seviyelerine sahiptir.
3. Peynirin kardiyostatik özellikleri vardır.
4. İnek sütünün içerdiği kalsiyum, fosfor ve kazein çürükleri engeller.

5. Kepekli yiyeceklerin koruyucu özellikleri vardı; daha fazla çiğneme gerektirirler, böylece tükürük salgısını uyarırlar.
6. Yer fıstığı, sert peynirler ve sakız, tükürük salgısının iyi tat/mekanik uyarıcılarıdır.
7. Siyah çay özü, plaktaki flor konsantrasyonunu arttırır ve şekerler açısından zengin bir diyetin karyojenikliğini azaltır (Dye ve ark., 2011).

AMAÇ

Bu çalışma beslenme şekillerinin, çeşitli sağlık ve hastalık durumlarının diş yapısı üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmaları incelemek ve diş sağlığı üzerinde olumlu etkide olan beslenme tavsiyelerinin, makro ve mikro besin maddelerinin sağlık uygulamaları kapsamında kullanılabilme potansiyelini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

KAPSAM

Sistematik inceleme herhangi bir ülke ve dil sınırlaması yapılmadan gerçekleştirilmiştir. Yapılan literatür taramasından elde edilen makalelere göre hiçbir yaş sınırlaması üzerinde durulmamıştır. Sistematik inceleme, beslenmenin diş sağlığı üzerindeki etkisini belirlemek ve tüketiminin önemini öğrenmek için yapılmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışma gözlemsel çalışmaların meta analizi (MOOSE), sistematik incelemeler ve meta analizler için tercih edilen raporlama (PRISMA) tavsiyelerine göre yürütülmüştür. Literatür taraması yapılmıştır ve bu literatür taraması Pubmed ve Google Akademik olmak üzere iki veri tabanında gerçekleştirilmiştir. Arama sırasında diş yapısı; sağlık; diyet; beslenme; karbonhidrat; şeker tüketimi; kalsiyum; okul çağı; diş çürükleri; diş kayıpları terimleri kullanılmıştır. Dahil edilen çalışmalardan elde edilen referanslar herhangi bir dil ve yaş sınırı tutulmaksızın yapılmıştır. Yapılmış olan sistematik derlemenin ilk amacı diş hastalıklarının meydana gelmesinde beslenmenin etkisini incelemek ve öğrenmekti. Kullanılan arama terimleri; diş yapısı, diş hastalıkları, diş kayıpları, diyet ve beslenme idi. Arama stratejisinde herhangi bir dil kısıtlaması uygulanmadı. Hangi çalışmanın dahil edileceği seçilirken meta analiz ve sistematik derlemelere öncelik verildi. Yapılmış olan sistematik derlemenin diğer bir amacı ise diş hastalık ve sağlık durumunda beslenmenin ve yapılan diyetin etkisini incelemekti. Kullanılan arama terimleri; sağlık, diş yapısı, beslenme, karbonhidrat, şeker tüketimi, kalsiyun, okul çağı, diş çürükleri idi. Arama stratejisinde herhangi bir dil kısıtlaması uygulanmadı. Hangi çalışmanın dahil edileceği seçilirken meta analiz ve sistematik derlemelere öncelik verildi.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Diş kaybının en sık ve önemli sebebi diş çürükleridir. Diş çürüğü oluşumunun baş nedeni ise ağız florasındaki bakterilerin alınan gıdalarla dişler üzerinde bakteri plağı dediğimiz yapıyı oluşturmasıdır. Bu plak tabii ki düzenli ağız bakımı ve dişlerin fırçalanması yoluyla kolaylıkla uzaklaştırılabilir. Ama bu alışkanlığı kazanmamış bireyler ne yazık ki zamanla dişlerini kaybederler. Beslenme şekli, daha doğrusu alınan gıdaların yapısı plağın oluşmasında büyük rol oynar. Bunun yanı sıra kişinin tükürük yapısı ve miktarı da diş çürüğün oluşumunu etkileyen faktörler arasındadır.

Derlemenin sonucunda, yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde kişinin beslenme şekli insan sağlığı açısından birçok şeyi etkilediği gibi ağız-diş sağlığını da doğrudan etkilemektedir. Bunun yanı sıra tabii ki düzenli bir ağız bakımı çok büyük önem arz etmektedir. Bu konular

tamamen kültürle, eğitimle, gelişmekle ilişkilidir. Dolayısıyla bu bilincin yerleşmesi için bireyler çok küçük yaşlardan itibaren önce ailede, sonra eğitim kurumlarında bu eğitimi almalıdırlar ki bu konuda yaygın bir başarı elde edilebilsin. Hükümetler sağlık politikalarında buna bilhassa yer ayırmalıdırlar. Ayrıca koruyucu diş hekimliği de bu politikanın içinde yer almalı, uygulanmalı, yaygınlaştırılmalıdır. Zira bunlar gerçekleştirilirse çürüksüz bir yeni nesil yetiştirebilmek asla hayal değildir. Dünya üzerinde bunu başarmış toplum örnekleri her geçen gün artmaktadır. Bu aynı zamanda gelişmiş bir toplum olabilmemize de büyük katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Amato, M., Zingone, F., Caggiano, M., Iovino, P., Bucci, C., & Ciacci, C. (2017). Tooth wear is frequent in adult patients with celiac disease. *Nutrients, 9*(12), 1321.

Baranova, J., Büchner, D., Götz, W., Schulze, M., & Tobiasch, E. (2020). Tooth formation: Are the hardest tissues of human body hard to regenerate?. *International journal of Molecular Sciences, 21*(11), 4031.

Cervino, G., Fiorillo, L., Laino, L., Herford, A. S., Lauritano, F., Giudice, G. L., Famà, F., Santoro, R., Troiano, G., Iannello, G., & Cicciù, M. (2018). Oral health impact profile in celiac patients: Analysis of recent findings in a literature review. *Gastroenterology Research and Practice, 2018,* 7848735.

Dye, B. A., Li, X., Lewis, B. G., Iafolla, T., Beltran-Aguilar, E. D., & Eke, P. I. (2014). Overview and quality assurance for the oral health component of the National Health and Nutrition Examination Survey (NHANES), 2009-2010. Journal of Public Health Dentistry, 74(3), 248-256.

Isola G. (2020). The impact of diet, nutrition and nutraceuticals on oral and periodontal health. *Nutrients, 12*(9), 2724.

Kamay, İ. C. (2015). Diş çürüğü ve tarihteki öyküsü. *Antropoloji,* 29, 17-28.

Karaçil-Ermumcu, M. Şeyda, Köksal, E., & Uzamış Tekçiçek, M. (2016). Okul çağı çocuklarında diyet asiditesi diş çürüklerini artırıyor mu?. *Beslenme ve Diyet Dergisi, 44*(2), 97–105.

Katsura, K. A., Horst, J. A., Chandra, D., Le, T. Q., Nakano, Y., Zhang, Y., ... & DenBesten, P. K. (2014). WDR72 models of structure and function: A stage-specific regulator of enamel mineralization. *Matrix Biology, 38*, 48-58.

Kitchens, M., & Owens, B. (2007). Effect of carbonated beverages, coffee, sports and high energy drinks, and bottled water on the in vitro erosion characteristics of dental enamel. *Journal of Clinical Pediatric Dentistry, 31*(3), 153-159.

Kotsakis, G. A., Chrepa, V., Shivappa, N., Wirth, M., Hébert, J., Koyanagi, A., & Tyrovolas, S. (2018). Diet-borne systemic inflammation is associated with prevalent tooth loss. *Clinical nutrition (Edinburgh, Scotland), 37*(4), 1306–1312.

Najeeb, S., Zafar, M. S., Khurshid, Z., Zohaib, S., & Almas, K. (2016). The role of nutrition in periodontal health: An Update. *Nutrients, 8*(9), 530.

Ngo, V. A., Jung, J. Y., Koh, J. T., Oh, W. M., Hwang, Y. C., & Lee, B. N. (2018). Leptin induces odontogenic differentiation and angiogenesis in human dental pulp cells via activation of the mitogen-activated protein kinase signaling pathway. *Journal of Endodontics, 44*(4), 585-591.

Peker, K. & Bermek, G. (2010). Diş çürüklerinin etiyolojisinde ve önlenmesinde fermente olabilen karbonhidratların önemi. *İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi, 42*(3-4), 1-9.

Scardina, G. A., & Messina, P. (2012). Good oral health and diet. *Journal of Biomedicine & Biotechnology, 2012,* 720692.

Smits, K., Listl, S., & Jevdjevic, M. (2020). Vegetarian diet and its possible influence on dental health: A systematic literature review. *Community Dentistry and Oral Epidemiology, 48*(1), 7–13.
Xie, X., Liu, C., Zhang, H., Jani, P. H., Lu, Y., Wang, X., & Qin, C. (2016). Abrogation of epithelial BMP2 and BMP4 causes Amelogenesis Imperfecta by reducing MMP20 and KLK4 expression. *Scientific Reports, 6*(1), 1-10.

EXTENDED ABSTRACT

This study was conducted to examine the studies investigating the effects of nutrition patterns, various health and disease conditions on dental structure and to reveal the potential of nutritional recommendations, macro and micro nutrients that have a positive effect on dental health, to be used within the scope of health practices. The systematic review was conducted without any country and language restrictions. According to the articles obtained from the literature review, no age restrictions were emphasized. The systematic review was conducted to determine the effect of nutrition on dental health and to learn the importance of its consumption.

This study was conducted according to the recommendations of meta-analysis of observational studies (MOOSE) and preferred reporting for systematic reviews and meta-analyses (PRISMA). A literature search was conducted and this literature search was performed in two databases, PubMed and Google Scholar. During the search, the following terms were used: tooth structure, health, diet, nutrition, carbohydrates, sugar consumption, calcium, school age, tooth decay, and tooth loss. References obtained from included studies were made without any language and age restrictions. The first aim of the systematic review was to examine and learn the effect of nutrition on the occurrence of dental diseases. The search terms used were dentition, dental diseases, tooth loss, diet and nutrition. No language restriction was applied in the search strategy. Priority was given to meta-analysis and systematic reviews when selecting which studies to include. Another aim of the systematic review was to examine the effect of nutrition and diet on dental disease and health. The search terms used were health, dentition, nutrition, carbohydrate, sugar consumption, calcium, school age, dental caries. No language restriction was applied in the search strategy. When choosing which studies to include, priority was given to meta-analysis and systematic reviews. The most common and important cause of tooth loss is tooth decay. The main cause of tooth decay is the formation of bacteria in the oral flora on the teeth with the food they consume, which we call bacterial plaque. This plaque can of course be easily removed with regular oral care and brushing. But unfortunately, individuals who have not acquired this habit lose their teeth over time. The diet, or rather the structure of the food they consume, plays a major role in the formation of plaque. In addition, the structure and amount of a person's saliva are among the factors that affect the formation of tooth decay.

The caries-preventive effects of fluoride have long been known. Fluoride prevents tooth decay by strengthening enamel and cementum through the formation of fluorapatite, and by exhibiting antibacterial effects that inhibit bacterial growth and adhesion. Therefore, topical fluoride in the form of dentifrices, gels, foams, and varnishes has been used as a preventive measure against dental caries. When we consider its beneficial roles, fluoride has been included into various restorative materials such as glass ionomers. These materials act as reservoirs that can release and recharge fluoride into the oral cavity, while fluoride can be supplied from toothpaste, mouthwashes, or fluoride-rich foods. A daily dose of 0.25 to 1 mg

of fluoride is recommended, depending on the ppm F already present in drinking water. In addition, fluoride supplementation can also reduce root resorption resulting from orthodontic movement of teeth. Green tea is another food source rich in various elements essential for oral health, including calcium, phosphorus, and fluoride.

Protein-rich foods are the primary source of dietary zinc. Zinc acts as a cofactor in many enzyme-controlled processes. In particular, it modulates the process of auto debridement and keratinocyte migration during wound repair. Besides, it has an antioxidant effect by scavenging ROS as well as neutralizing bacterial toxins. Therefore, zinc is an important component of periodontal dressings. Dietary zinc may also play an important role in maintaining periodontal health. Studies conducted have shown the importance of zinc in preventing diabetes-related periodontitis. Therefore, zinc supplementation may have the potential to enhance the therapeutic effects of periodontal treatment.

As a result of the compilation, when other studies are examined, the person's diet directly affects oral and dental health, as well as many other things in terms of human health. In addition, regular oral care is of great importance. These issues are completely related to culture, education, and development. Therefore, in order for this awareness to be established, individuals should receive this education from a very young age, first within the family and then in educational institutions, so that widespread success can be achieved in this area. Governments should allocate specific attention to this in their health policies. In addition, preventive dentistry should also be included in this policy, implemented, and spread. Because if these are realized, raising a new generation without caries is never a dream. Examples of societies that have achieved this in the world are increasing day by day. This will also contribute greatly to our ability to become a developed society.

Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi / Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos Cilt: 11 Sayı:2
Journal of International Multidisciplinary Academic Researches / May-June-July-August Volume: 11 Issue: 2
2024
www.joimar.com

MAHREMİYET KAVRAMI VE SAĞLIK BOYUTU

THE CONCEPT OF PRIVACY AND ITS HEALTH DIMENSION

***Gülistan AKSAN[1], Rahşan KOLUTEK[2]**

[1]Yüksek Lisans Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi, Nevşehir, Türkiye, ORCID: 0000-0002-4199-5564
[2]Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Semra ve Vefa Küçük Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, Nevşehir, Türkiye, ORCID: 0000-0003-2043-0393
***e-mail:** gulis_01@hotmail.com

ÖZET
Bu çalışma, mahremiyet kavramının sağlık alanındaki önemini ve etkilerini kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Mahremiyet, bireylerin kişisel bilgilerini ve özel yaşamlarını koruma hakkı olarak tanımlanır ve bu hak, sağlık alanında hastaların gizliliği ve güvenliği açısından kritik bir öneme sahiptir. Çalışmada, öncelikle mahremiyet kavramının tarihsel gelişimi ve teorik temelleri üzerinde durulmaktadır. Sağlık hizmeti sunumunda mahremiyetin korunması gerekliliği, yasal düzenlemeler ve etik ilkeler çerçevesinde detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Sağlık sektöründe hasta mahremiyetinin korunması, hastaların sağlık bilgilerinin yetkisiz erişimlere karşı güvenli bir şekilde saklanması ve bu bilgilerin sadece gerekli durumlarda paylaşılması gerektiğini vurgulamaktadır. Çalışmada, mahremiyetin ihlal edilmesinin olası sonuçları, hasta güvenliği ve sağlık hizmetlerinin kalitesi üzerindeki etkileri tartışılmaktadır. Dijital sağlık teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte, sağlık bilgileri dijital ortamda daha erişilebilir hale gelmiş ve bu durum mahremiyetin korunmasında yeni zorluklar yaratmıştır. Elektronik sağlık kayıtları, tele-tıp uygulamaları ve mobil sağlık uygulamalarının kullanımı, hasta bilgilerini koruma gerekliliğini daha da artırmıştır. Bu bağlamda, dijital sağlık teknolojilerinin mahremiyet üzerindeki etkileri ve bu teknolojilerin güvenli kullanımına yönelik stratejiler incelenmektedir. Sonuç olarak, mahremiyetin korunmasının hasta güvenliği, sağlık hizmetlerinin kalitesi ve hasta memnuniyeti üzerinde doğrudan etkileri olduğu vurgulanmaktadır. Sağlık profesyonellerinin bu konuda bilinçli ve duyarlı olmalarının gerekliliği ortaya konulmakta ve mahremiyetin korunması için öneriler sunulmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Mahremiyet, sağlık hizmetleri, kişisel veri koruma

ABSTRACT
This study comprehensively examines the importance and implications of the concept of privacy in healthcare. Privacy is defined as the right of individuals to protect their personal information and private lives, and this right is critical for the privacy and security of patients in the field of healthcare. In the study, firstly, the historical development and theoretical foundations of the concept of privacy are emphasised. The necessity of protecting privacy in health service delivery is discussed in detail within the framework of legal regulations and ethical principles. The protection of patient privacy in the health sector emphasises that patients' health information should be stored securely against unauthorised access and that this information should be shared only when necessary. In the study, the possible consequences of breach of privacy and its effects on patient safety and quality of healthcare services are discussed. With the widespread use of digital health technologies, health information has become more accessible in the digital environment and this has created new challenges in protecting privacy. The use of electronic health records, tele-medicine applications and mobile health applications has further increased the need to protect patient information. In this context, the effects of digital health technologies on privacy and strategies for the safe use of these technologies are examined. In conclusion, it is emphasised that protection of privacy has direct effects on patient safety, quality of health services and patient satisfaction. The necessity of health professionals to be conscious and sensitive about this issue is revealed and recommendations are presented for the protection of privacy.
Key Words*:* Privacy, health services, personal data protection

GİRİŞ

Mahremiyet fikri, teknoloji ve sağlık hizmetlerinin iç içe geçtiği modern dönemde son derece önemli hale gelmiştir. Bireylerin kişisel sağlık bilgilerinin toplanması, kullanılması ve paylaşılmasını yönetme hakları sağlık mahremiyeti kavramına dahildir. Özel tıbbi bilgilerin kötüye kullanımdan ve yetkisiz erişimden korunmasını garanti ettiği için, mahremiyetin bu yönü hasta-sağlayıcı güveninin korunması için esastır. Elektronik sağlık kayıtları, teletıp ve giyilebilir sağlık cihazlarının gelişimi, sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğini ve verimliliğini önemli ölçüde artırmıştır (Harman ve ark., 2012). Ancak bu gelişmeler aynı zamanda veri ihlalleri ve yetkisiz gözetim risklerini de beraberinde getirmektedir (Tertulino ve ark., 2024). Sağlık gizliliğinin korunması, sağlam güvenlik önlemlerinin uygulanmasını, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Sağlık Sigortası Taşınabilirlik ve Sorumluluk Yasası (HIPAA) gibi sıkı düzenlemelere uyulmasını ve sağlık kurumlarında bir gizlilik kültürünün teşvik edilmesini içerir (Grandison & Bhatti, 2010). Dahası, sağlık mahremiyeti sadece yasal uyum meselesi değil, aynı zamanda temel bir etik meseledir. Hastalar, damgalanma veya ayrımcılık korkusu olmadan sağlık durumlarını özgürce ve dürüstçe açıklayabilmek için kişisel sağlık bilgilerinin güvende olduğundan emin olmalıdır. Bu güven, doğru teşhis, etkili tedavi ve genel refah için gereklidir (Myers ve ark., 2008). Sağlık mahremiyetine öncelik vererek, tıbbi teknolojideki ilerlemelerin her bireyin onurunu ve özerkliğini korurken daha iyi sağlık sonuçlarına katkıda bulunmasını sağlayabiliriz.

Mahremiyet Kavramı

Mahremiyet kelimesi Arapça “yakın akraba olduğu için evlenilmeyen kimse, başkalarına söylenmeyen kimse, sır, sırdaş” gibi anlamlara gelen mahrem kelimesinden gelmektedir (Avaner, 2018). Türk Dil Kurumu (TDK) (2024) tarafından “gizlilik” olarak tanımlanmıştır. Arapça "mahrem" kelimesi, İngilizce "privacy" teriminin kökenini oluşturur. Mahrem, "Yakın akraba olduğu için evlenilmeyen kimse, başkalarına söylenmeyen kimse, sır, sırdaş" anlamlarına gelmektedir.

Mahremiyetin korunması, kabul edilebilir kişiler arası ilişkileri korumak ve insan onurunu korumak için desteklenmesi gereken temel bir insan hakkıdır. Dolayısıyla, hastaların en önemli haklarından biri, tıbbi bakım alırken mahremiyetin korunması hakkıdır. Sosyologların tarih boyunca mahremiyetin ortak bir tanımını geliştirmek için gösterdikleri çabalara rağmen, mahremiyete ilişkin görüşlerin zaman içinde değiştiği açıktır. Mahremiyet, insanların kendi başlarınayken özgürce davranabildikleri, düşünebildikleri ve sosyal etkileşimlerini planlayabildikleri kişisel alandır (Mersin ve ark., 2009; Karabey, 2021).

Mahremiyeti ideal ya da arzu edilen durum olarak tanımlamak bir yaklaşımdır. Bir bireyin istediği mahremiyet, en uygun sosyal etkileşim seviyesinin öznel temsilidir ya da herhangi bir zamanda ne kadar ya da ne kadar az temas kurmak istediğidir. Elde edilen mahremiyet, sosyal etkileşimden kaynaklanan gerçek dokunma derecesidir. Elde edilen ve arzu edilen mahremiyet dereceleri eşdeğer olduğunda, insanların mahremiyeti mümkün olan en yüksek ölçüde korunmuş olur (Leino-Kilpi ve ark., 2001).

Bir kişinin kendi kararlarını özgürce vermesine izin veren unsurlardan biri de mahremiyettir. Takip eden görüşler, vakayı çevreleyen mahremiyet alanının genişletilmesi lehine kanıtlar sunmaktadır. Örneğin hukukta gizlilik, belirli bir yaşın (18) altındakiler için istisnalar olsa da, özellikle ergenlerin durumunda örneklendirilir; genel olarak ebeveynin çocuklarının tedavisine erişimine izin verir. Bu nedenle, paylaşılan bilgilerin net bir şekilde ve özel bir

dikkatle açıklanması, yani anlama düzeylerine uygun bir şekilde sunulması gerekir. Bu nedenle, klinik faktörlere bağlıdır ve mahremiyet hakkına büyük ölçüde saygı gösterilmesi için etik sonuçları olacaktır. Klinik uygulamalarla ilgili olarak, öncelikle özel bir alanın korunmasının ve her hastaya özerkliklerine saygı gösterilerek davranılmasının önemini vurgulamaktadır. Gençler, ebeveynlerinin dahil olmasını istemedikleri için terapiye gizli bir şekilde devam etmek istediklerini belirterek mahremiyet taleplerini sıklıkla dile getirmektedir (George & Bhila, 2019).

Ayrıca, etiğe göre, "Mahremiyet ve Gizlilik", hastalar ile hemşireler ve diş hekimleri gibi tıp uzmanları arasındaki ilişkilerin yapılandırılma şekli için esastır ve psikoloğa, hasta güvenliğini ve tedavi sürekliliğini garanti altına almak için bilgilerin gizliliğini koruma yetkisi sağlar. Ayrıca, bize kendi seçimlerimizin ve öz motivasyonumuzun peşinden gitme özgürlüğü verir. İster gerçek ister hayali olsun, insan davranışlarının sosyal bir bağlamı vardır. İnsanlar bizi çok izler ve işimiz, oyunumuz, çalışmamız ve hatta boş zamanlarımız hakkında sorular sorarlar (George & Bhila, 2019).

Özel-Kamusal Alan Bağlamında Mahremiyet

Kişinin mahremiyetini korumanın sadece ahlaki bir yükümlülük olmadığını, aynı zamanda etik meseleler de içerdiğini savunan başka düşünce ekolleri de vardır. Mahremiyetin temeli olan özel alanın yanı sıra bir de kamusal alan olduğunu ve özgürlükçü ve sosyalist hareketlerin bireysel özgürlüklerin ve mahremiyet hakkının korunması konusunda farklı felsefelere sahip olduğunu unutmamak önemlidir. Bu farklı bakış açıları tarafından öne sürülen tartışılmaz gerekçeler nedeniyle, her ikisine de hitap eden dengeli bir strateji sunulmalıdır.

Toplumcu perspektifler, toplumsal yaşama katılımın bireyselliğe eşit bir amaç olduğunu ve mahremiyetin mutlak bir hak olmadığını savunur. Bir toplumun üyelerinin, o topluluğun diğer üyeleri olarak birbirlerine karşı yükümlülükleri vardır. Bu faktörler nedeniyle, bireylere tanınan haklar, toplumsal yükümlülükleri ve kaygıları göz ardı edecek şekilde kullanılamaz; aksine, bunlar arasında bir denge sağlanmalıdır. Organizasyon bilimci Etzioni (2000) tarafından önerilen ve Yüksel tarafından alıntılanan aşağıdaki dört kriter, kamu yararı ile özel hayatın gizliliği arasında pratik bir denge kurmak için bir referans standardı olarak önerilmektedir (Yüksel, 2009):

- Kamu yararını, kamu sağlığını ve kamu güvenliğini ciddi şekilde tehlikeye atan makro düzeyde köklü bir tehditle karşı karşıya kalındığında, özgür bir toplum mahremiyeti kısıtlamalıdır. Ancak bunu sadece potansiyel bir risk olabileceği için yapmamalıdır.

- Kamu yararı olduğu tespit edildikten sonra, söz konusu hedefin mahremiyete zarar vermeden gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, araştırmacıların sağlık tesislerinden tıbbi kayıtlara erişmesi gerekiyorsa, isim, adres ve sosyal güvenlik numarası gibi kişisel olarak tanımlayıcı bilgilerin sağlanmasını gerektirmeden mevcut verilere erişimlerine izin verilebilir.

- Mahremiyet kısıtlamaları mümkün olduğunca hafif olmalıdır. Örneğin uyuşturucu testleri ve benzeri diğer tedbirler, başkalarının hayatları üzerinde doğrudan kontrol sahibi olan kişilerle (örneğin pilotlar ve okul otobüsü şoförleri) sınırlandırılmalıdır.

- Mahremiyeti kaçınılmaz olarak azaltan politikaların öngörülemeyen sonuçlarına karşı önlem almak, bunları görmezden gelmekten daha iyidir. Bu tür adımlar, kamuoyunun

hayati politikaları desteklemesini sağlamanın yanı sıra bireyleri gereksiz müdahalelerden korumak için de gereklidir. Örneğin, bu strateji tıbbi bilgilerin güvenliğini garanti ederken aynı zamanda AIDS teşhisi için HIV testinin kamu sağlığı tarafından belirlenen parametreler dahilinde yapılabilmesini de garanti edebilir.

Açıkça görüldüğü üzere, mahremiyet hakkı ile kamu menfaatinin örtüştüğü durumlar olduğu gibi, çatıştığı durumlar da vardır. Kamu yararının değeri kişinin haklarından daha ağır bastığında mahremiyet hakkı kısıtlanabilir. Örneğin, bir suçluyu yakalamak için getirilen sınırlamalar. Ya da bir prosedür her iki ideali de destekleyebilir. Örneğin, genetik testlerin mahremiyetinin korunması, hem toplumun genetik kodlarının mahremiyetini korumaya yönelik kamu yararını hem de bireysel mahremiyetin değerini korur. Mahremiyet hakkına evrensel olarak saygı gösterildiğinde sağlık prosedürlerinde her iki ilke de korunmuş olur.

17. yüzyıldan bu yana, mahremiyet de dahil olmak üzere kamusal ve özel alan kavramları Batı Avrupa'nın entelektüel ilerlemesi için çok önemli olmuştur. Richard Sennet, "Kamusal İnsanın Çöküşü" adlı kitabında özel hayatın toplumsal yönünü vurgulamakta ve mahremiyeti diktatörlükle ilişkilendirmektedir. Yazar, "insanların bir tür tutkuyu besledikleri kişisel olmayan bir alan ile başka bir tür tutkuyu besledikleri kişisel bir alan arasındaki denge" ifadesini, insanların kamusal ve özel hayatlarını nasıl dengelemeleri gerektiğini tanımlamak için kullanmaktadır. Sennet, geçtiğimiz yüzyıl boyunca, sekülerizm ve kapitalizm farklı biçimler aldıkça, gizemli ve tehlikeli bir güç olan bireyin yavaş yavaş sosyal etkileşimleri tanımlamaya başladığını ve sosyal bir ilkeye dönüştüğünü iddia ediyor. Bu, kişisel olmayan anlamları ve kişisel olmayan davranışları içeren kamusal alanın zayıflamasının başlangıcıydı (Sennet, 2013). Vincent (2016), kamusal ve özel yaşam arasındaki ilişkiyi inceler ve mahremiyet ihtiyacının refahın bir fonksiyonu olduğunu savunur. Vincent, değişimin bir gücü olarak refahla birlikte kişinin kendini izole etme ve kabuğuna çekilme eğiliminin arttığını savunur. Bu durum sosyalleşmenin azalmasına, aile ilişkilerinin gerilmesine ve bireyin toplumla ilişkisinin zarar görmesine yol açmaktadır (Vincent, 2016).

Toplumsal Düzeyde Mahremiyetin Önemi

Mahremiyetin önemi çoğunlukla iki faktörden kaynaklanmaktadır. Birincisi ve en önemlisi, mahremiyet hastaların bağımsızlıklarını ve benzersizliklerini korumalarını destekler. Mahremiyetin pratik avantajları, öneminin ikinci gerekçesidir. İnsanların kimlik mahremiyeti anonimlik ile korunur. Gerçekte, güvenliği, yalnızlığı ve zihinsel berraklığı teşvik eder (George & Bhila, 2019).

Bir başka deyişle, mahremiyet aşağıdaki nedenlerden dolayı önemlidir (George ve Bhila, 2019):

- Mahremiyet çok önemlidir çünkü bize bilgilerimize kimin erişebileceğini düzenleme ve hakkımızda hangi bilgileri bilme olanağı verir. Bizim için değerlidir ve toplumdan soyutlanamaz. Örneğin, insanların sağlık bilgilerini doktorlarına özgürce ifşa etmelerine izin vererek çeşitli sosyal bağlarımızın sürdürülmesini destekler.

- Durumlarının bir başkası tarafından öğrenilebileceğinden korkan hastalar tıbbi yardım alma konusunda isteksiz olabilirler. Bu sonuç, gelecekteki tıbbi durum araştırmaları, tedavisi ve önlenmesi üzerinde bir etkiye sahip olabilir.

- Doktorları sağlık bilgilerini gizli tuttuğunda kendilerini değerli ve saygıdeğer hissedebilirler, böylece sağlık hizmetleri profesyonel olarak onaylanmış olur.

- Sağlık hizmetlerine duyulan derin güveni yansıtır

Mahremiyetin Boyutları ve Sağlık Hizmetlerindeki Önemi

David Vincent (2016), "Mahremiyet" adlı kitabında mahremiyetin tarihini araştırmakta ve mülkiyet ile özel arasındaki ilişki, kişinin aile içindeki mahremiyeti ve birey ile toplum arasındaki etkileşim gibi konuları ele almaktadır.

İzgi, mahremiyeti üç başlık altında inceliyor: "bedensel-fiziksel, zihinsel-iletişim ve bilgi mahremiyeti" olmak üzere üç başlık altında inceliyor ve mahremiyet ile özgürlük arasındaki sıkı bağlantıyı vurgulamak için Belsey ve Chadwick'in (1998) taksonomisine atıfta bulunuyor. Bu durumda mahremiyet, kişinin özerk, farklı bir varoluşa sahip olduğunun farkına varmasıyla ilişkilendirilmekte ve mahremiyet fikrinin temelinin özbilinç olduğu söylenmektedir (İzgi, 2014).

İzgi (2014), kavramın karşıtlığı nedeniyle mahremiyetin antitezi olarak gördüğü aleniyet fikrinden de bahseder. Hayatın her iki evresinde de mahremiyetin bireyin özgürlük alanı içinde olduğunu ve "insanın yalnızlığı ve başkalarıyla birlikteliği" olarak tanımlandığını belirtir. Bu kavramdan hareketle özgür varoluşun özerkliğin ifadesi olduğunun altını çizer. Ayrıca mahremiyeti, muhakemeye dayalı karar verme kapasitesinin yanı sıra "var olmak için ötekinin belirleyiciliğine ihtiyaç duymama hali" olarak nitelendiriyor. İzgi (2014), Türk Dil Kurumu'nun gizlilik anlamına gelen mahremiyet tanımını yetersiz bularak, gizlenmenin mahremiyetin sadece bir aracı olduğunu iddia etmektedir.

Dolayısıyla mahremiyet, özerklik ve haklar değerleriyle ilişkilendirildiğinde, özellikle de "başkalarıyla ilişki" söz konusu olduğunda, bir öz savunma aracı haline gelir mi? Mahremiyet bir güvence olarak hizmet ediyorsa, hangi niteliklere sahip olmalıdır? İzgi'nin makalesinde Rachels'ten yapılan bir alıntıya göre "Mahremiyet sadece gizlenmek isteneni ifade etmenin bir aracı olarak değil, aynı zamanda yaşam kalitesini artırmanın, kendini gerçekleştirmenin bir ihtiyacı ve özerkliği korumanın yollarından biri olarak düşünülmelidir". Sonuç olarak mahremiyet, toplumdan soyutlanmaktan ziyade kişinin kendisi ile öteki arasındaki sınırı kontrol etmesi ve tanımlaması olarak özetlenebilir (Rachels, 1997; İzgi, 2014). Bu iddialar, kanımca, insanların kıyafet giyerken görüntülendiklerinde neden şiddetli sıkıntı yaşadıklarını ve aynı tarzda olmasına rağmen mayo giydiklerinde neden kendilerini normal hissettiklerini açıklamaya yardımcı olmaktadır.

Bireyin iç çamaşırlarıyla fotoğrafının çekilmesi mahremiyetini ve özerkliğini ihlal etse de, plajda ne giyeceğini seçme hakkı hiçbir şekilde bu hakkı tehlikeye atmaz. Birey başkalarıyla olan sınırlarını kendisi belirler ve yönetir. Farklı bir açıdan bakıldığında, bir hastanede tıbbi yardım isteyen ve doktoruyla bir paravanın arkasında yalnız kalmak isteyen bir hasta, bunu diğer insanlarla sınırlarını belirlemek ve mahremiyetine saygı gösterilmesini sağlamak için yapar. Bu bir sosyal izolasyon belirtisi değildir. Doğuma haftalar ya da aylar kalmış bir gebe kadın kontrol için hastaneye yatırıldığında, yine iki yerinden iple bağlanmış bir ameliyat önlüğü giydirilmekte ve onlarca anne adayının doğum yaptığı bir arenayı andıran travma salonunda standart doğum prosedürlerine tabi tutulmaktadır. Bu hem mahremiyeti hem de yaşam kalitesini ve onurunu ihlal eden bir uygulamadır. Onay formu hızlı bir şekilde imzalanmış olsa bile, tıbbi bir ihtiyaç olmadığı durumlarda bile, bir kişinin sınırının o kişinin tercihi dışında kaldırılması mahremiyetin israfıdır.

Mahrem Alanın Korunmasına Yönelik Tehditler

Mahremiyet insan varlığının, özerkliğinin ve kişiliğinin korunması gereken gerekli bir yönü ise, bu alanın sınırları ne olmalı ve nasıl belirlenmelidir? Bu korumayı sağlamak için hangi araçlar kullanılır? Sınırları bireyin bedeni, kişiliği, ailesi ve fiziksel yaşam alanı da dahil olmak üzere paylaşmak istemediği fiziksel ve maddi olmayan varlıklarını kapsayan bu alan nasıl korunacaktır? Bu durumda mahremiyeti şu kategorilere ayırmak tercih edilebilir: bedensel, ev içi, hane içi, bilgi-belge, entelektüel ve duygusal mahremiyet. Ardından, her bir mahremiyet türünün en iyi nasıl korunacağına karar vermeli ve bunun ahlaki sonuçlarını göz önünde bulundurmalısınız. Sonuç olarak bu durum anlaşılabilir ve yönetilebilir olacaktır. Mahremiyetin nasıl korunacağına dair örnekler verecek olursak, hane içi mahremiyet için konut mimarisi tasarımını, bedene ilişkin mahremiyet için poliklinik odalarındaki paravanları, hane içi mahremiyet için her odada bir kapı olmasını bilgi-belge mahremiyeti ve kişisel verilerin korunması politika ve uygulamalarına örnek olarak sıralayabiliriz.

"Kendini ifşa etme, merak ve gözetleme" mahremiyet tehditlerinin kategorize edildiği üç kategoridir. Gerçekte en büyük tehdidi insan oluşturmaktadır. Kişinin kendini ifşa etmesi ve kendini teşhir etmesi mahremiyeti ihlal eder. İnsan merakı ikinci bir zorluk teşkil etmektedir. İnsanlar ve medeniyetler arasında farklılık gösteren ve çok önemli bir amaca hizmet eden içsel bir eğilim meraktır. Üçüncü tehdit kaynağı, özgürlük tarihinde önemli bir rol oynayan ve sosyal kontrol aracı olarak hizmet eden izlemedir.

Mahremiyet ve özerkliğin korunması başlığı altında bireyci bakış açısı bunu ciddi bir tehdit olarak görmektedir. Tarih boyunca çeşitli yöntem ve amaçlarla oluşturulan uygulamalarla karşılaşılmıştır (Yüksel, 2013). Vincent (2016), "Mahremiyet" adlı kitabında on dördüncü yüzyıldan itibaren insanların mahremiyetini ihlal eden tehditleri ve bunlarla mücadele etmek için atılan adımları anlatıyor. Mahremiyet fikrinin sosyal etkileşimler ve insan yaşamı üzerindeki etkilerini inceliyor. Buna ek olarak, ekonomik liberalizmin, televizyon ve araba gibi teknik ürünlerin günlük hayata girmesiyle birlikte mahremiyete yönelik riskleri nasıl şekillendirdiğini açıklıyor. Ayrıca, iki dünya savaşı arasında gözetim olgusunun daha görünür hale geldiğini iddia etmektedir (Vincent, 2016).

Sağlık Bilgi Sistemlerinde Kişisel Verilerin Korunması ve Güvenliği Sorunsalı

(internet)Bir sağlık hizmeti sağlayıcısı tarafından belirli bir süre boyunca tutulan bir hastanın tıbbi geçmişinin elektronik versiyonuna elektronik sağlık kaydı denir. Demografik bilgiler, ilerleme raporları, sorunlar, ilaçlar, yaşamsal belirtiler, tıbbi geçmiş, bağışıklık kayıtları, laboratuvar sonuçları ve radyoloji raporları dahil olmak üzere belirli bir sağlayıcının belirli bir hastaya sağladığı bakım için gerekli olan tüm idari ve klinik verileri içerir (Keshta & Odeh, 2021). Sağlık kurum ve kuruluşlarının çoğu, sağlık verilerini kaydetmek için kâğıt kullanmanın bir sonucu olarak önemli bir kağıt izine sahiptir ve bu kuruluşların çoğu kağıt tabanlı kayıtlardan elektronik sağlık kayıtlarına geçmekle ilgilenmektedir. Carey ve arkadaşlarına (2014) göre entegre sağlık kayıtları çok faydalı ve uygun maliyetlidir. Ayrıca sağlık hizmetlerinin kalitesini artırmakta, kanıta dayalı tıp kullanımını teşvik etmekte, kayıt tutmaya yardımcı olmakta ve kayıtların taşınabilirliğini garanti etmektedir. Bir elektronik sağlık kayıt sisteminin etkili olmaya devam edebilmesi için yüksek düzeyde kullanılabilir olması, arızalara karşı dayanıklı olması, eksiksiz verilere ulaşması ve güvenlik düzenlemelerine uyması gerekir (Allard ve ark., 2010). Bununla birlikte, bir dizi sorun elektronik sağlık kayıtlarının kullanımını daha da zorlaştırmıştır. Bunlar finansman teknolojisi, birkaç kurumsal bileşen ve zihniyetten oluşmaktadır.

Teknolojinin mahremiyet aleyhine işlediği günümüze kadar olan tarihsel süreci takip ettiğimizde karşımıza çıkan bir konu da kişisel verilerin korunması meselesidir. Günümüzde sosyal medya ve internet sayesinde bilgilerin kolaylıkla paylaşılabilmesi ve çoğu işlemin çevrimiçi olarak gerçekleşmesi bu sorunu daha da derinleştirmektedir. Dijital ortamın, kişinin kendi durumsal, duygusal ve entelektüel bilgileri, yani varoluşuna ilişkin tüm bilgiler üzerindeki kontrolünü kaybetme, özerkliğini yitirme ve bilgi mahremiyeti hakkını ihlal etme olasılığını artırdığı açıktır. Arama motorlarının sanal bir "Panoptikon" gibi her hareketimizi takip ettiği çevrimiçi ortamda bilginin ticarileştirilmesi ve tercihlerin ekonomik değere dönüştürülmesi, kişisel verilerin korunması kurallarının önemini vurgulamaktadır (Yüksel, 2009).

Kişisel veri mahremiyeti ile ilgili etik sorunların belki de en çok bilindiği alan sağlık sektörüdür. Sağlık tesislerinde tedavi ve araştırma süreçlerinin sorunsuz işlemesi için bilgiye erişim kritik bir gerekliliktir. Bununla birlikte, yöneticiler ve sağlık çalışanları, bu prosedür sırasında gelişebilecek mahremiyet ihlalleri potansiyeli nedeniyle hasta mahremiyetini korumak için ahlaki bir yükümlülüğe sahiptir. Hekimin hastanın tıbbi kayıtlarına erişimi mümkün olduğunca kolaylaştırılmalı, ancak verilerin korunması için titiz güvenlik önlemleri de uygulanmalıdır. Bu denge, hasta-hekim etkileşiminde olduğu kadar sağlık hizmeti sağlayıcısının uygulamaya koyduğu bilgi güvenliği politikasında da korunmalıdır.

Kişisel sağlık bilgileri, Dünya Hekimler Birliği (DHB) "Sağlık Veri Tabanlarına İlişkin Etik Hususlar Bildirgesi"nde "bireyin kimliğini ortaya koyan fiziksel ve ruhsal sağlığına ilişkin kaydedilmiş tüm bilgiler" olarak tanımlanmaktadır. Doktorun bu bilgiler üzerindeki yetkisini elinde tutması gerektiği beyan edilmesine rağmen, mevcut ortamda bilgi sistemlerinden sorumlu herkes ve sağlık sistemi yöneticileri hesap verme sorumluluğunu paylaşmaktadır. Siegler'in sözleriyle, mahremiyet "tıpta iki amaca hizmet eder: 'hastanın bireysellik ve mahremiyet fikrine saygının geliştirilmesi' ve 'tıbbın temel bir amacı olan hastanın sağlık bakımının iyileştirilmesi'". Hasta, bireysellik ve mahremiyet fikirlerinin onurlandırıldığını hissederse tedavi sırasında daha açık sözlü ve dürüst olacak ve doktora ve sisteme duyduğu güvenin bir sonucu olarak aldığı sağlık hizmetinin kalitesi artacaktır (Siegler, 1982; İzgi, 2014).

Aladağ ve arkadaşları (2014), kimlik, geçmiş tıbbi öykü, tedavi rejimleri, gıda tercihleri, cinsel yönelim ve genetik veriler dahil olmak üzere önemli miktarda kişisel bilginin hasta sağlık kayıtlarında yer aldığını iddia etmektedir. Tıbbi bilgi sistemleri etik çalışmasının kilit konularından biri, bu verilerin korunması ve başka nedenlerle kullanımının yasaklanmasıdır.

Sağlık hizmetlerinde özel hayata saygı hakkı çerçevesinde hastanın bilgi erişiminde söz sahibi olması ve fiziksel mahremiyetinin korunması talepleri, Lizbon ve Amsterdam bildirgeleri gibi hasta haklarına ilişkin uluslararası bildirgelerde de yer almaktadır. Bu bildirgelerle, süreç içerisinde edinilen bilgilerin gizliliği, tanı, tedavi ve hastanın sağlık durumuna ilişkin rapor, dosya ve verilerin korunması, hastanın bu bilgilere erişimi, yanlış ya da eksik bilgilerin düzeltilmesini talep etme hakkı mahremiyet hakkı çerçevesinde düzenlenmiştir (Sert, 2007).

SONUÇ

Sağlık hizmetleri, bireylerin yaşam kalitesini artırmak, hastalıkların teşhis ve tedavisi ile genel sağlığın korunması amacıyla sunulan hizmetlerin bütünüdür. Bu süreçte mahremiyetin korunması hayati bir rol oynamaktadır. Mahremiyet, bireylerin kişisel ve sağlık bilgilerinin gizliliğini koruma hakkını ifade eder ve sağlık hizmetlerinin temel yapı taşlarından biridir.

Sağlık bilgileri son derece hassas ve kişisel olduğundan, bu bilgilerin korunması bireylerin sağlık hizmetlerine güvenli bir şekilde erişebilmeleri için kritik öneme sahiptir.

Mahremiyet sağlık hizmetleri açısından incelendiğinde, bireyci yaklaşımlar karmaşık hasta-hekim ilişkisinde hasta bilgilerini kaydetmeli ve korumalı, bilimsel amaçlar için işlemeli ve hekimin gizlilik yükümlülüğünü yerine getirmelidir. Ancak, sağlık sistemlerinde toplumsal ve bireysel sağlık iç içe geçtiğinden, uygun adımlar atıldığı ve doğru davranışlar izlendiği takdirde, bireyin toplum içindeki mahremiyetinin korunması toplumun sağlığını da koruyacaktır. Fakat bilgi güvenliğinin yanı sıra, hastanın tedavi ve araştırma sürecinde bireysel mahremiyetin korunmasına ilişkin çeşitli talep ve ihtiyaçlar da dikkate alınmalı ve özel alan korunmalıdır. Sağlık yöneticileri, her biri farklı kapsam ve koruma tekniklerine sahip bu iki farklı durumda uygun adımları atmakla yükümlüdür. Bilgi güvenliği teknolojik araçlar kullanılarak garanti altına alınabilir. Ancak, değişmez ve bireylerden etkilenmeyen evrensel bir ahlaki kod oluşturarak, mahremiyetin geniş tanımı içinde her bireyin özel alanını korumak mümkün olacaktır.

Mahremiyet kavramının insanların düşüncelerine doğru bir şekilde yerleşmesini sağlamak ve özerklik ve mahremiyetin korunması değerlerini destekleyen politikalar uygulamak, birey ve toplum arasında olduğu kadar hastalar ve doktorlar arasında da güveni artıracak ve halk sağlığı sonuçlarını önemli ölçüde iyileştirecektir. Bu hedefe ulaşmak için elektronik sistemlerde mantıklı politikalara ve optimum düzeyde güvenli sistem organizasyonuna ihtiyaç vardır.

Nihai hedef, sağlık hizmeti sunumunda daha saygın ve etik olana ulaşmak için sağlık yöneticileri ve personelinin içindeki ahlak yasasının yıldızlı gökyüzünün ötesine ulaşması ve bu çerçevede daha görünür olması olmalıdır. Mahremiyet üzerindeki perdeyi kaldırma dürtüsü, hizmet sağlayıcının içinde etik duyarlılık arttıkça büyüyecek ve gelişen ahlak, yasal kodlarda da kendine yer bulacaktır. Bunun için eğitim ve bilimi önceleyen, insan hakları, halk sağlığı ve değerlere dayalı uygun politikalar geliştirilmeli ve uygulamaya konulmalıdır.

Sonuç olarak, sağlık mahremiyetinin korunması, bireylerin sağlık hizmetlerine güvenle erişimlerini sağlamak ve sağlık sisteminin etkinliğini artırmak için kritik öneme sahiptir. Bu alanda yapılacak iyileştirmeler, hem bireysel hakların korunmasına hem de toplum sağlığının geliştirilmesine katkıda bulunacaktır. Sağlık mahremiyetine verilen önem, bireylerin sağlık hizmetlerine olan güvenini pekiştirecek ve genel sağlık kalitesinin artırılmasına yardımcı olacaktır. Sağlık hizmetlerinde mahremiyetin korunması, yalnızca bireysel düzeyde değil, toplumsal düzeyde de olumlu etkiler yaratacak ve sağlık sisteminin sürdürülebilirliğini destekleyecektir.

KAYNAKLAR

Aladağ C.E., Kurtarangil, E., & Bahtiyar, Ş. (2014). Medikal bilgi sistemlerinde güvenlik, mahremiyet ve kimlik doğrulama. *Akademik Bilişim*. Erişim Adresi: https://ab.org.tr/ab14/bildiri/144.pdf

Allard, T., Anciaux, N., Bouganim, L., Guo, Y., Le Folgoc, L., Nguyen, B., & Yin, S. (2010). Secure personal data servers: a vision paper. *The VLDB Journal, 3*(1-2), 25-35.

Avaner, E. (2018). Mahremiyet nedir? Mahremiyetin sağlık hizmetleri penceresinden görünürlüğü nasıldır?. *Türkiye Biyoetik Dergisi, 5*(3), 110-116.

Belsey, A., & Chadwick., R. (1998). *Medya ve gazetecilikte etik sorunlar*. (Çev. N. Türkoğlu). Ayrıntı Yayınları: İstanbul.

Carey, D.J., Fetterolf, S.N., Davis, F.D., Faucett, W.A., Kirchner, H.L., Mirshahi, U., & Ledbetter, D.H. (2016). The Geisinger MyCode community health initiative: An electronic health record–linked biobank for precision medicine research. *Genetics in Medicine*, *18*(9), 906-913.

Etzioni, A. (2000). The right to privacy vs. the common good. *USA Today-New York*, 129, 24-25.

George, J., & Bhila, T. (2019). Security, confidentiality and privacy in health of healthcare data. *International Journal of Trend in Scientific Research And Development*, *3*(4), 2456-6470.

Grandison, T., & Bhatti, R. (2010). HIPAA compliance and patient privacy protection. In *MEDINFO 2010* (pp. 884-888). IOS Press.

Harman, L.B., Flite, C.A., & Bond, K. (2012). Electronic health records: privacy, confidentiality, and security. *AMA Journal of Ethics*, *14*(9), 712-719.

İzgi, M.C. (2014). Mahremiyet kavramı bağlamında kişisel sağlık verileri. *Türkiye Biyoetik Dergisi*, *1*(1), 25-37.

Karabey, G. (2021). *Yoğun bakımlarda çalışan hemşirelerin hasta mahremiyetine ilişkin bilgi düzeyinin değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Avrasya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Trabzon

Keshta, I., & Odeh, A. (2021). Security and privacy of electronic health records: Concerns and challenges. *Egyptian Informatics Journal*, *22*(2), 177-183.

Leino-Kilpi, H., Valimaki, M., Dassent, T., Gasull, M., Lemonidou, C., Scott, A., Arndt, M. (2001) Privacy: A review of the literature. *International Journal of Nursing Studies*, *38*(6), 663–671

Margulis, S.T. (2003). Privacy as a social issue and behavioral concept. *Journal of Social İssues*, *59*(2), 243-261.

Mersin, S., & Bayrak-Kahraman, B. (2019). Yoğun bakım hastasının ve ailesinin onuruna saygı ve mahremiyet. *Yoğun Bakım Hemşireliği Dergisi, 23*(1), 50-56

Myers, J., Frieden, T.R., Bherwani, K.M., & Henning., K.J. (2008). Ethics in public health research: privacy and public health at risk: public health confidentiality in the digital age. *American Journal of Public Health*, *98*(5), 793-801.

Rachels J. (1997). *Why privacy is important. Computers, ethics, and society*. (Eds: M. Ermann, D. Williams). Oxford University Press, Inc.

Sennet R. (2013). *Kamusal insanın çöküşü*. (Çev. Durak S, Yılmaz A). Ayrıntı Yayınları, İstanbul. s. 433-434.

Sert G. (2007) *Tıp etiği ve tıp hukuku açısından sağlık hizmetlerinde mahremiyet hakkı kavramı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Siegler M. (1982) Confidentiality in medicine – a decrepit concept. *The New England Journal of Medicine, 307*(24), 1518 – 1521.

Tertulino, R., Antunes, N., & Morais, H. (2024). Privacy in electronic health records: A systematic mapping study. *Journal of Public Health*, *32*(3), 435-454.

Türk Dil Kurumu (2024). Güncel Türkçe sözlük arama mahremiyet. Ankara: Türk Dil Kurumu (İnternette) 2024. Erişim Tarihi: 16.05.2024, https://sozluk.gov.tr/.

Vincent, D. (2016). *Mahremiyet kısa bir tarih*. (Çev. Başaraner DC). Epos Yayınları: Ankara

Yüksel, M. (2003). Mahremiyet hakkı ve sosyo-tarihsel gelişimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *58*(1), 181-213.

Yüksel, M. (2009). Mahremiyet hakkına ve bireysel özgürlüklere felsefi yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(1), 276-298.

EXTENDED ABSTRACT

Privacy in the context of healthcare is a multifaceted and paramount issue that encompasses a wide array of considerations, ranging from legal and ethical frameworks to technological advancements and patient empowerment. The health dimension of privacy delves into the fundamental right of individuals to maintain the confidentiality of their personal health information and make autonomous decisions regarding its use and disclosure. This expanded summary aims to provide a comprehensive exploration of the health dimension of privacy, elucidating its importance, implications, challenges, and evolving landscape.

At the core of the health dimension of privacy lies the principle that individuals have the right to control access to their health information, which is deemed sensitive and personal in nature. This right is enshrined in various legal frameworks, such as the Health Insurance Portability and Accountability Act (HIPAA) in the United States and the General Data Protection Regulation (GDPR) in the European Union, which mandate strict guidelines for the protection and privacy of health data. These regulations not only emphasize the importance of safeguarding patient information but also outline the obligations of healthcare providers and organizations in ensuring its confidentiality and security.

Moreover, the ethical considerations surrounding health privacy underscore the intrinsic value of patient autonomy, trust, and respect for individuals' rights to privacy. Healthcare practitioners are bound by ethical codes to maintain the confidentiality of patient information and to seek informed consent before disclosing or sharing health data. This ethical foundation is essential in fostering a therapeutic relationship built on trust and transparency, enabling patients to feel empowered and respected in their healthcare interactions.

In recent years, the proliferation of digital health technologies has revolutionized the healthcare landscape, offering unprecedented opportunities for data collection, analysis, and communication. Electronic health records (EHRs), telemedicine platforms, wearable devices, and health apps have enabled the seamless exchange of health information and facilitated remote monitoring and care delivery. While these technologies hold immense promise in improving healthcare access and outcomes, they also raise significant concerns regarding data privacy and security.

The digitization of health information has introduced new challenges and vulnerabilities, as evidenced by the increasing prevalence of data breaches, cyberattacks, and unauthorized access to sensitive health data. The interconnected nature of digital health systems amplifies the risks of data breaches, exposing patients to potential harm, identity theft, and loss of privacy. Healthcare organizations are tasked with implementing robust cybersecurity measures, encryption protocols, and access controls to mitigate these risks and uphold the privacy and security of patient information.

Furthermore, the evolving landscape of healthcare delivery, characterized by the integration of artificial intelligence, machine learning, and big data analytics, poses ethical dilemmas and privacy considerations. The use of predictive analytics and algorithmic decision-making in healthcare raises concerns about data transparency, algorithmic bias, and the potential misuse

of health information. Safeguarding patient privacy in the era of data-driven healthcare requires a delicate balance between innovation and ethical oversight, ensuring that patient rights and confidentiality are upheld amidst the rapid advancements in technology.

In parallel, the empowerment of patients as active participants in their healthcare journey has reshaped the dynamics of privacy in healthcare. Patient engagement tools, personalized health portals, and shared decision-making platforms enable individuals to access their health records, track their health metrics, and collaborate with their healthcare providers in care planning. This shift towards patient-centered care emphasizes the importance of informed consent, data transparency, and user control in promoting privacy and autonomy in healthcare interactions.

Moreover, the COVID-19 pandemic has underscored the critical importance of privacy in public health emergencies, as contact tracing efforts, vaccination campaigns, and health surveillance initiatives necessitate the collection and sharing of personal health data. Balancing the imperatives of public health protection with individual privacy rights has been a key challenge during the pandemic, prompting policymakers, healthcare providers, and technology companies to collaborate on privacy-preserving solutions and ethical frameworks for data use.

Looking ahead, the health dimension of privacy will continue to evolve in response to emerging technologies, regulatory changes, and societal expectations. Healthcare organizations will need to invest in robust data governance practices, privacy-enhancing technologies, and staff training to uphold patient privacy and trust. Ethical considerations around data ownership, consent management, and algorithmic accountability will shape the future trajectory of privacy in healthcare, influencing policy decisions, technological innovations, and patient outcomes.

In conclusion, the health dimension of privacy is a foundational pillar of ethical healthcare practice, imbued with legal, ethical, and technological complexities. Upholding patient privacy rights, fostering trust and transparency, and navigating the challenges of digital health transformation are essential components of ensuring a patient-centric, secure, and ethical healthcare ecosystem. By embracing a holistic approach to privacy protection, healthcare stakeholders can cultivate a culture of respect, empowerment, and privacy in the delivery of healthcare services, ultimately advancing the well-being and dignity of patients in an increasingly interconnected and data-driven world.

Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi / Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos Cilt: 11 Sayı:2
Journal of International Multidisciplinary Academic Researches / May-June-July-August Volume: 11 Issue: 2
2024
www.joimar.com

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN MESLEKİ TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİNİ ETKİLEYEN DEMOGRAFİK VE ÖRGÜTSEL UNSURLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF DEMOGRAPHIC AND ORGANIZATIONAL FACTORS AFFECTING THE PROFESSIONAL BURNOUT LEVELS OF PRESCHOOL TEACHERS

Tuğçe ŞENAY

İstanbul Aydın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitim Programı, İstanbul, Türkiye, ORCID: 0000-0001-8068-0779
***e-mail: tugcesenay89@gmail.com**

ÖZET
Son yıllarda mesleki tükenmişlik üzerine yapılan araştırmaların arttığı görülmektedir. mesleki tükenmişlik iş yaşamını ve günlük hayatı olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle mesleki tükenmişlik üzerine yapılan çalışmaların güncelliğini koruması beklenmektedir. Mesleki tükenmişlik öğretmenlerde de sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Özellikle okul öncesi öğretmenlerinde mesleki tükenmişlik oldukça yaygındır. Mesleki tükenmişliğin önüne geçmek için bu alanda yeni çalışmalara gereksinim duyulmaktadır. Bu çalışmada da okul öncesi öğretmenlerinde mesleki tükenmişliği etkileyen faktörler incelenmiştir. Araştırmada doküman incelemesi yönteminden yararlanılmıştır. Bu kapsamda literatürde yer alan araştırma bulguları değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonunda okul öncesi öğretmenlerinde bireysel ve örgütsel birçok faktörün mesleki tükenmişliğe neden olduğu görülmüştür.
Anahtar Kelimeler: Öğretmenlik mesleği, okul öncesi öğretmenliği, mesleki tükenmişlik

ABSTRACT
It has been observed that the number of studies on professional burnout has increased in recent years. Professional burnout negatively affects work and daily life. Therefore, it is expected that the studies on professional burnout will remain up-to-date. Professional burnout is a frequently encountered situation in teachers. Professional burnout is quite common especially in preschool teachers. New studies are needed in this area to prevent professional burnout. In this study, the factors affecting professional burnout in preschool teachers were examined. Document review method was used in the research. In this context, the research findings in the literature were evaluated. At the end of the study, it was seen that many individual and organizational factors cause professional burnout in preschool teachers.
Key Words*:* Teaching profession, preschool teaching, professional burnout

GİRİŞ

Tükenmişlik kavramının sözlük anlamı "Enerji, güç ya da kaynakların yoğun talepler nedeniyle tükenmesi, yorulma, başarısız olma" şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Akten, 2007). İnsanlar gerek günlük yaşamda gerekse de iş yaşamında stres yaratan durumlarla karşılaşmakta olup, stresin neden olduğu olumsuz durumları ifade etmek için 1970'li yıllarda Freudenberger tarafından literatüre mesleki tükenmişlik kavramı kazandırılmıştır. Kavramsal açıdan ele alındığı zaman mesleki tükenmişlik "insanların aşırı düzeyde çalışmalarının bir sonucu olarak işin gereklerini yerine getiremez hale düşmeleri" şeklinde tanımlanmaktadır (Akkoç & Tunç, 2015). Diğer bir ifadeyle mesleki tükenmişlik; başka insanlar ile birebir ilişkinin kaçınılmaz olduğu meslek gruplarında bireyin kendisine büyük hedefler koyması, ancak istediği hedeflere ulaşamadığı zaman hayal kırıklığına uğraması şeklinde tanımlanmaktadır (Terzi & Sağlam, 2008). Günümüzde de meslek yaşamında sıklıkla karşılaşılan sorunların başında mesleki tükenmişlik gelmektedir. Mesleki tükenmişlik

çalışanın diğer insanlara karşı duyarsızlaşması, duygusal açıdan kendisini tükenmiş hissetmesi, kişisel başarı ve yeterlik duygularının zayıflaması ile karakterize bir problemdir (Yıldız, 2012). Çiçek (2018) mesleki tükenmişlik kavramını "bireyin duygusal ve fiziksel olarak enerji kaybına uğraması, işe konsantre olamaması, sağlıklı tutumlar sergileyememesi ve yer aldığı iş ortamında iletişim ve ilişki kurmakta zorluk yaşaması" şeklinde tanımlamıştır.

Literatürde mesleki tükenmişlik kavramı meslek yaşamında da uzun yıllardır incelenen konular arasında yer almaktadır (Maslach & Goldberg, 1998; Başol & Altay, 2009; Cemaloğlu & Erdemoğlu-Şahin, 2007). Bunun temelinde tükenmişlik olgusunun meslek yaşamında da yaygın olarak görülmesi yatmaktadır (Coşkun, 2007). Mesleki tükenmişlik kavramı üç alt boyuttan meydana gelmektedir. Bunlar; duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı alt boyutlarıdır. Literatürde mesleki tükenmişlik alt boyutları aşağıdaki gibi açıklanmıştır;

Duygusal tükenme: Maslach (1982) duygusal tükenme alt boyutunu mesleki tükenmişliğin kalbi olarak belirtmiş, bu süreci tamamıyla duyguların esiri olma, başka insanların hareketlerinden duygusal açıdan etkilenme, gücünün tümünü duygusal isteklerini karşılamak için kullanma şeklinde tanımlamıştır (Maslach & Leiter, 1997; Aktaran: Dağlı & Gündüz, 2008).

Duyarsızlaşma: Bu süreçte bireyde sinirlilik, işe dair idealizm kaybı görülür. Kişi arkadaş çevresinden uzaklaşmaya çalışır ve yalnız başına kalmayı ister (Dağlı & Gündüz, 2008).

Kişisel başarı: Maslach ve Jackson'a göre, kişisel başarı, bireylerin işlerinde kendilerini yeterli ve başarılı hissedip hissetmemesiyle alakalıdır. Bu durum, kişilerin kendilerini etkisiz hissetmeleriyle başlar ve neticede kendilerini yaptıkları iş için yetersiz hissederler. Hiçbir çalışmanın altından kalkamayacaklarına karar verirler. Etraflarındaki herkesin ve her şeyin onların başarılı olmalarına engel oluşturduklarını düşünürler. Yaptıkları işleri önemsiz olarak nitelendirirler (Maslach & Jackson, 1984).

Tükenmişlik sendromunun belirtileri fiziksel, psikolojik ve davranışsal belirtiler olmak üzere üç gruba ayrılmakta olup, literatürde tükenmişlik sendromunun fiziksel, psikolojik ve davranışsal belirtileri aşağıdaki gibi açıklanmıştır;

Fiziksel belirtiler: İş hayatından kaynaklanan diğer bir tükenmiş hali kendisini fiziksel problemlerle göstermektedir. Fiziksel belirtiler genel olarak bireyin içinde yer aldığı olumsuz koşulların sonucunda meydana gelir. Bu belirtilerin başında tansiyon, kalp, şeker, baş ağrıları, bulantı, kusma, kronik, uyku bozukluğu ve yorgunluk gelmektedir. Bunun yanı sıra mide ve bağırsak problemleri, solunum yetmezliği, astım ve kolesterol gibi şikâyetler de meydana gelir. Söz konusu şikayetlerin temelinde yukarıda da ifade edildiği gibi kişinin çalıştığı ortamının sağlıklı ve hijyenik olmaması sebep olabilir. Bunun yanı sıra yoğun baskı ve aşırı bir denetim, fiziki ortamın (ısı, ses, gürültü, aydınlatma, titreşim, ışın vb.) insan yapısını zorlaması da strese yol açabilir. Bireyin hem aşırı sorumluluk almasından hem de içinde yer aldığı şartların kötü olmasından dolayı fiziksel bir tükenmişlik yaşayabilir (Salvagioni ve ark., 2017: 1; Çiçek, 2018; Leiter, 2005; Çınar, 2015).

Psikolojik belirtiler: Engellenmiş duygusu ve sinirlilik tükenmişliğin belirgin psikolojik niteliklerindendir. Kişi kendisini engellenmiş hisseder; çünkü hedeflerine ulaşmaktan alıkonulmuştur. Kişiler kendilerine saygı ve güven duyulmadığını ve yaptıkları işe değer verilmediği kanısına vardıklarında, öz saygı ve yeterlilik duyguları tehdit altına girecektir. Bir bakıma, işleri konusunda kendilerini küçük düşürülmüş hisseden kişiler, çevrelerine karşı bir

düşmanlık duygusu da besleyebilirler. Çalıştıkları yerde kendilerini bir yabancı gibi hisseden bu kişiler, hırsızlık ve sabotaj gibi yıkıcı misillemeler de bile bulunabilirler (Akten, 2007; Bauner ve ark., 2006; Çiçek, 2018; Blasche ve ark., 2010).

Korku ve kaygı (gerilim) tükenmişliği ateşeleyen duygulardandır. Bu duygular, işgörenin işi üzerindeki kontrol duygusunu 'yitirdiği ve iş çevresinin belirsiz olduğu durumlarda gelişmektedir. Günümüzde işyerlerinde birçok çalışan, bu gibi durumlarla karşı karşıya kalmaktadır. Yaygın görüş; insanların diğerleri ile rekabet durumunda olmaları ya da işlerini kaybetme ve gelecek kaygısı yaşamaları durumunda daha iyi çalıştığı seklindeyse de; esasında böylesi bir ortam işgörenlerin dikkatini dağıtıcı bir etki yaratmakta ve onların işlerine daha az ilgi ve bağlılık göstermelerine ve işe ilişkin enerjilerinin azalmasına sebep olmaktadır (Tosun & Ulusoy, 2017; Akten, 2007; Gemlik ve ark., 2010; Çiçek, 2018).

Davranışsal belirtiler: Tükenmişlik yaşayan kişilerde; çabuk sinirlenme, ani öfke patlamaları, göz yaşlarını tutamama, aşırı alınganlık, yalnız kalma arzusu, işe gitmek istememe, işe geç gelme/ gelmeme, işyerinde işi yavaşlatma ya da askıda bırakma, örgütlenme zorluğu, ilaç, alkol ve tütün vb. kullanmaya eğilim ya da bunların kullanımında artış, az / çok yemek yeme, evlilik çatışmaları ve boşanma, aile 'çatışmaları, aile ve arkadaşlardan (dış çevreden) uzaklaşma ve içe kapanma, bireyler arası sorunlar, sıkıntı, konsantrasyon zorluğu, unutkanlık, aktif olamayış, başkalarına fazla güvenmeme veya onlardan uzak durma, çalışmaya eğilimde direnç, hizmet verilen bireylere tek tip davranma, iş arkadaşlarını küçümseme ve onlarla alay etme, kuruma ilişkin ilginin kaybı, bazı eylemleri erteleme ya da askıya alma, değişime direnç ve katılık, çalışma arkadaşlarıyla iş konusunda tartışmaktan kaçınma, alaycı ve suçlayıcı olma gibi davranışsal belirtiler ortaya çıkmaktadır (Çiçek, 2018; Akten, 2007).

Görüldüğü gibi mesleki tükenmişlik bireyin iş yaşamının yanında günlük yaşamında da birtakım olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Bu durum mesleki tükenmişliğe neden olan unsurların incelendiği çalışmaların artmasına zemin hazırlamıştır. Tükenmişliğe ilişkin yapılan araştırmalar, tükenmişlik konusuna etki eden unsurların genel olarak ya kişisel yani kişilik özelliklerinden veya bireyin çalıştığı iş ortamından kaynaklandığını ortaya koymaktadır (Angelini, 2023; Kanios & Bochenska-Brandt, 2021; Norful ve ark., 2024). Aynı çalışmalar, genel olarak geçmişinde travmatik olaylar yaşamış, çocukluk sürecini kötü atlatmış, problemli ailelerde yetişmiş, sorumluluk almayı öğrenememiş ve sosyal çevreden soyutlanmış olanların, iş hayatında da karşılaştıkları en küçük problemlere karşı kolaylıkla direnmekten vazgeçtikleri, kendilerini güvensiz ve çaresiz hissettikleri problemlerle boğuşmak ya da problemlerin üzerine gitmek, onlara çözüm geliştirmek yerine şikayet etmeye ya da içinde oldukları ortamlardan uzaklaşmaya çalıştıkları bu nedenle başta duygusal tükenmişlik olmak üzere duyarsızlık ve kişisel başarıda azalma etkilerini gösterdikleri ortaya çıkmıştır (Çiçek, 2018).

Geleneksel görüşe göre tükenmişlik onu yaşayan bireyin bir sorunudur. Bu fikrin savunucularına göre, aynı örgütsel koşullarda kimi bireyler tükenmezken kimileri tükenmektedir. Onlara göre tükenmişlik, bireysel unsurlarla alakalıdır ve bireyler kendi karakterlerindeki, tutumlarındaki ya da üretkenliklerindeki kusurlar dolayısıyla tükenirler. Bu fikre göre, problem insandır ve çözüm onları değiştirmekte ya da onlardan kurtulmaktadır. Şüphesiz tükenmişliğin ortaya çıkmasında, bireysel etkenlerin varlığı yok sayılamaz. Ancak; bu görüşü iddia edenlerin tutumuna benzer bir yaklaşımla, aynı bireyin farklı örgütsel şartlara farklı tepkiler göstereceği düşünüldüğünde, dikkatler tükenmişlik üzerinde etkili olan örgütsel faktörlere çevrilmektedir (Akten, 2007).

Tüm insanların tükenmişlik yaşama ihtimalinin bulunduğu kabul edilmekle beraber, belirli özellikteki kişilerin bu riski diğerlerine kıyasla daha çok taşıdığı bilinmektedir. Bu özellikler kapsamında, dış kontrol odaklı olma; kendine yeterlilikten, empati becerisinden ve duygusal kontrolden yoksun olma, gerçekçi olmayan beklenti seviyesine sahip olma gibi özellikler gösterilebilir. Bunların yanı sıra yapılan çalışmalarda gerçek ile beklentiler arasındaki uyumsuzluk, kişinin kişilik özelliği ve yaşamını etkileyen olaylar üzerindeki bireysel kontrolü, yaş, çocuk sayısı, işe bağımlılık, denetim odağı, eğitim, cinsiyet, medeni durum, motivasyon, performans, iş haricindeki hayatındaki stresler, mesleki tatmin, üstlerinden sağladığı destek, iş tatminsizliği, informal destek ve işten zevk almama gibi etkenlerin mesleki tükenmeye neden olan bireysel unsurlar arasında kabul edildiği görülmektedir (Serin & Balkan, 2014; Akten, 2007; Çınar, 2015).

Mesleki tükenmişlik birçok meslekte yaygın olarak görülmekle beraber, son yıllarda yapılan araştırmalar özellikle öğretmenlerde mesleki tükenmişliğin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir (Friedman, 2000; Antoniou ve ark., 2013; Szempruch, 2018). Öğretmenler arasında özellikle okul öncesi öğretmenleri öğrencileri yetiştirme sürecinde okul yönetimleri, ebeveynler ve diğer okul paydaşları ile iş birliği içinde çalışmak durumunda oldukları için yüksek düzeyde tükenmişlik yaşayan grupta yer almaktadırlar. Okul öncesi öğretmenlerinde mesleki tükenmişlik düzeyini etkileyen unsurların iyi bilinmesi mesleki tükenmişliği en aza indirmeye yönelik önlemler alınmasına katkı sağlayacaktır. Bu kapsamda yapılan bu araştırmada okul öncesi öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeylerini etkileyen demografik ve örgütsel unsurların değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Yapılan bu çalışma kapsamında derleme çalışmalarda sıklıkla kullanılan doküman analizi yönteminden yararlanılmıştır. Bu yöntemin kullanıldığı çalışmalarda öncelikli olarak konuyla ilgili olarak geçmiş dönemde yapılan araştırmalara ulaşılmakta, ikinci aşamada ilgili çalışmalarda elde edilen sonuçlar tablolar ya da temalar galinde sunulmaktadır. Doküman analizinin yapıldığı araştırmalarda her türlü bilimsel yazı, makale ve lisansüstü tez çalışması kaynak olarak kullanılabilmektedir. Bu araştırma sadece konuyla ilgili olarak yürütülen 20 lisansüstü tez çalışması üzerinden yürütülmüş olup, ilgili çalışmalara YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanından erişilmiştir.

BULGULAR

Yürütülen bu çalışma kapsamında ele alınan araştırmalarda elde edilen sonuçlar aşağıda yer alan tabloda açıklanmıştır.

Tablo 1. Konu İle İlgili Yapılan Araştırmalar

Yazar	Araştırma Bulguları
Acar, 2016	Okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerde iş doyumunun mesleki tükenmişlik düzeyini etkilediği bulunmuştur. Öğretmenlerin yaşları ve mesleki kıdem düzeyleri yükseldikçe mesleki tükenmişlik düzeylerinin de arttığı tespit edilmiştir.
Adıgüzel, 2016	Okul öncesi öğretmenlerinde sınıf yönetimi becerilerinin mesleki tükenmişlik düzeyini etkilediği bulunmuştur. Aynı çalışmada tükenmişlik düzeyinin medeni duruma göre farklılaşmadığı, buna karşılık mesleki

	kıdeme göre tükenmişlik düzeyinin anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir.
Alkevli, 2021	Okul öncesi öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeylerinin okul iklimi algılarına göre farklılaştığı bulunmuştur. Araştırmada öğretmenlerin ders verdikleri sınıflarda öğrenci sayısı arttıkça mesleki tükenmişlik düzeylerinin de yükseldiği tespit edilmiştir.
Baş, 2016	Okul öncesi öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile örgütsel sosyalleşme düzeyleri arasında anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur. Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin cinsiyet, yaş grubu ve medeni durum değişkenlerine göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir.
Çalışır, 2022	Okul öncesi öğretmenlerinin kariyer uyumlarının mesleki tükenmişlik düzeyini etkilediği bulunmuştur. Aynı çalışmada öğretmenlerin mesleki kıdemlerine göre mesleki tükenmişlik düzeylerinin anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir.
Dalgın, 2021	Okul öncesi öğretmenlerinde bilişsel esneklik düzeyinin mesleki tükenmişliği etkilediği bulunmuştur.
Ergel, 2014	Okul öncesi öğretmenlerinde örgütsel faktörlerin mesleki tükenmişlik üzerinde belirleyici olduğu bulunmuş, söz konusu çalışmada öğretmenlerin psikolojik şiddete maruz kalmalarının mesleki tükenmişlik düzeyini arttırdığı görülmüştür.
Ertürk, 2012	Devlet okulları ile özel okullarda görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin yaş gruplarının mesleki tükenmişlik üzerinde belirleyici olduğu bulunmuştur. Aynı çalışmada cinsiyet ve mesleki kıdem değişkenlerine göre öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin farklılaşmadığı tespit edilmiştir.
Gürbüz, 2008	Okul öncesi öğretmenlerinde iş tatmin düzeyinin mesleki tükenmişlik üzerinde belirleyici olduğu bulunmuştur. Bunun yanında öğretmenlerin yaş gruplarına, mesleki kıdemlerine ve görev yaptıkları okul türlerine göre mesleki tükenmişlik düzeylerinin farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.
Karahan-Kaya, 2018	Okul öncesi öğretmenlerinin algıladıkları yönetici liderlik tarzlarının mesleki tükenmişlik düzeyini etkilediği tespit edilmiştir.
Mahmood, 2017	Okul öncesi öğretmenlerinin görev yaptıkları okullarda örgütsel sinizm algılarını arttıran faktörlerin mesleki tükenmişliği azalttığı bulunmuştur.
Özmen, 2010	Okul öncesi öğretmenlerinin görev yaptıkları sınıflarda kaynaştırma öğrencisi olmasının mesleki tükenmişliği arttırdığı, buna karşılık öğrenciler ile empati kurma becerisinin yüksek olmasının mesleki tükenmişliği azalttığı tespit edilmiştir.
Şenel, 2014	Okul öncesi öğretmenlerinin mesleki özyeterlik düzeylerinin mesleki tükenmişlik üzerinde belirleyici olduğu bulunmuştur.
Teltik, 2019	Okul öncesi öğretmenlerinde mesleki yeterlik algısının mesleki tükenmişlik düzeyini etkilediği bulunmuştur. Aynı çalışmada öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin yaş gruplarına ve eğitim durumlarına göre farklılık göstermediği belirlenmiştir.
Turan, 2021	Okul öncesi öğretmenlerinin pandemi sürecinde yaşadıkları sağlık anksiyetesinin mesleki tükenmişlik düzeyini arttırdığı bulunmuştur. Aynı araştırmada öğretmenlerin cinsiyetlerine ve medeni durumlarına göre mesleki tükenmişlik düzeylerinin anlamlı farklılık gösterdiği rapor edilmiştir.
Uzgören-	Sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı okullarda görev yapan okul öncesi

Gümüştaş, 2023	öğretmenlerinde öğretmen ve aile iş birliği arasındaki ilişki kalitesinin mesleki tükenmişlik düzeyini etkilediği tespit edilmiştir.
Yıldız, 2018	Okul öncesi öğretmenlerinin kullandıkları sınıf yönetimi becerilerinin mesleki tükenmişlik düzeyini etkilediği bulunmuştur. Öğretmenlerin yaş gruplarına ve eğitim durumlarına göre mesleki tükenmişlik düzeylerinin farklılaşmadığı tespit edilmiştir.
Yılmaz, 2023	Okul öncesi öğretmenlerinde işe yabancılaşma düzeyini arttıran unsurların mesleki tükenmişliğe neden olduğu belirlenmiştir.
Yılmaz-Toplu, 2012	Okul öncesi öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeylerinin okul türü, medeni durum ve mesleki kıdem değişkenlerine göre farklılık gösterdiği, buna karşılık cinsiyete ve sahip olunan çocuk sayısına göre anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur.
Yüksel, 2020	Okul öncesi öğretmenlerinin sahip oldukları kişilik özellikleri ve özyeterlik inançlarının mesleki tükenmişlik düzeyini etkileyen faktörler arasında yer aldığı bulunmuştur. Aynı araştırmada öğretmenlerin yaş gruplarına ve mesleki kıdemlerine göre mesleki tükenmişlik düzeylerinin farklılaştığı rapor edilmiştir.

SONUÇ

Okul öncesi öğretmenlerinde mesleki tükenmişlik düzeyini etkileyen unsurların ele alındığı bu çalışmada konu ile ilgili olarak geçmiş yıllarda yayınlanan 20 lisansüstü tez çalışması incelenmiştir. Araştırmada öğretmenlerin sahip oldukları kişilik özellikleri ile bazı demografik değişkenlerin ve örgütsel faktörlerin mesleki tükenmişlik düzeyini etkilediği tespit edilmiştir. demografik değişkenler üzerine yapılan çalışmalarda yaş, cinsiyet, mesleki kıdem, medeni durum, görev yapılan okul türü ve mesleği tercih etme nedenlerinin mesleki tükenmişliği etkileyen temel faktörler arasında yer aldığı görülmüştür. Literatürde yer alan bazı araştırmalarda ise demografik değişkenlerin mesleki tükenmişlik üzerinde belirleyici olmadığı bulunmuştur. Çalışma sonuçları arasında tutarsızlıklar olmasının temelinde araştırmaların farklı sosyo-kültürel özelliklere sahip olan öğretmenler üzerinde yürütülmesinin yattığı düşünülebilir.

Literatürde yer alan çalışmalarda demografik özelliklerin yanında örgütsel faktörlerin de mesleki tükenmişlik üzerinde belirleyici olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle öğretmenlerin örgütsel sinizm algılarını ve işe yabancılaşma düzeylerini arttıran örgütsel unsurların mesleki tükenmişliği arttırdığı görülmektedir. okul yöneticilerinin sergiledikleri olumsuz davranışlar ve katı liderlik tarzları ile öğretmenlere psikolojik baskı uygulamalarının da mesleki tükenmişliği arttırdığı belirtilmektedir. Bunun yanında okulun düşük sosyo-dekonomik statüde bulunması, sınıf mevcudunun fazla olması, öğretmen ve aile işbirliği arasındaki etkileşimin düşük düzeyde kalmasının da mesleki tükenmişliği arttıran örgütsel faktörler arasında yer aldığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Okul öncesi öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeylerinin yüksek olması iş doyumlarını, örgütsel bağlılıklarını ve çalışma motivasyonlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun yanında öğretmenlerde tükenmişlik düzeyi yükseldikçe işe yabancılaşma ve örgütsel sinizm algısı yükselmektedir. Söz konusu olumsuzluklar öğretmenlerin iş yaşamlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu noktada öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin en aza indirilmesi için öncelikli olarak mesleki tükenmişlik düzeyini etkileyen unsurların belirlenmesi ve

mesleki tükenmişliğe neden olan olumsuzlukların ortadan kaldırılmasına yönelik önlemler alınması gerekmektedir. yapılan bu çalışmada doküman incelemesi yönteminden yararlanılmış ve araştırma konu ile ilgili yürütülen 20 lisansüstü tez çalışması ile sınırlandırılmıştır. Okul öncesi öğretmenlerinde mesleki tükenmişlik düzeyini etkileyen demografik ve örgütsel faktörlere ilişkin daha geniş kapsamlı bulgulara ulaşabilmek için büyük örneklem grupları üzerinde nitel ve nicel çalışmalar uygulanabilir.

KAYNAKLAR

Acar, F.M. (2016). *Okul öncesi öğretmenlerinin tükenmişlik ve iş doyumu düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Mersin.

Adıgüzel, İ. (2016). *Okul öncesi öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerileri ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Rize.

Akkoç, İ., & Tunç, H. (2015). Örgüt çalışanlarının tükenmişlik düzeylerinin araştırılması: Balıkesir İl Milli Eğitim Müdürlüğü örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18*(34), 1-21.

Akten, S. (2007). *Rehber öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Edirne.

Alkevli, S. (2021). *Okul öncesi öğretmenlerinin tükenmişlik düzeyleri ile örgüt iklimi algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.

Angelini, G. (2023). Big five model personality traits and job burnout: A systematic literature review. *BMC Psychology, 11*(1), 1-35.

Antoniou, A. S., Ploumpi, A., & Ntalla, M. (2013). Occupational stress and professional burnout in teachers of primary and secondary education: The role of coping strategies. *Psychology, 4*(3), 349-355.

Baş, A. (2016). *Okul öncesi öğretmenlerinin örgütsel sosyalleşme ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kahramanmaraş.

Başol, G., & Altay, M. (2009). Eğitim yöneticisi ve öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi,* 58, 191-216.

Bauer, J., Stamm, A., Virnich, K., Wissing, K., Müller, U., Wirsching, M., & Schaarschmidt, U. (2006). Correlation between burnout syndrome and psychological and psychosomatic symptoms among teachers. *International Archives of Occupational And Environmental Health*, 79, 199-204.

Blasche, G., Leibetseder, V., & Marktl, W. (2010). Association of spa therapy with improvement of psychological symptoms of occupational burnout: A pilot study. *Forschende Komplementärmedizin/Research in Complementary Medicine, 17*(3), 132-136.

Cemaloğlu, N., & Şahin, D. E. (2007). Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin farklı değişkenlere göre incelenmesi. *Kastamonu Education Journal, 15*(2), 463-484.

Coşkun, M. K. (2012). Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinin tükenmişlik düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 11*(41), 64-77.

Çalışır, H. (2022). *Okul öncesi öğretmenlerinin kariyer uyumlulukları ile umut ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Çiçek, G. (2018). *Lise öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik ve iş doyumu düzeyleri üzerine bir çözümleme: Siirt örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Van.

Çınar, F. (2015). Din kültürü ve ahlak bilgisi ve imam hatip lisesi meslek dersleri öğretmenlerinin tükenmişlik ve iş doyumu düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 22, 235-282.

Dağlı, A., & Gündüz, H. (2008). Yatılı ilköğretim bölge okullarında görev yapan yönetici ve öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri (Diyarbakır ili örneği). *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi,* 10, 12-35.

Dalgın, M. (2021). *Okul öncesi öğretmenlerinin bilişsel esneklik ve mesleki tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Bolu.

Ergel, A. (2014). *Okul öncesi öğretmenlerinin maruz kaldıkları psikolojik şiddetin tükenmişlik düzeylerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Elâzığ.

Ertürk (2012). *Özel ve devlet okullarında çalışan okul öncesi öğretmenlerin demografik değişkenlere bağlı olarak mesleki tükenmişlik ve anksiyete düzeylerinin karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Friedman, I. A. (2000). Burnout in teachers: Shattered dreams of impeccable professional performance. *Journal of Clinical Psychology, 56*(5), 595-606.

Gemlik, N., Sisman, F. A., & Sigri, U. (2010). The relationship between burnout and organizational commitment among health sector staff in Turkey. *Journal of Global Strategic Management, 8*(7), 137-149.

Gürbüz, Z. (2008). *Kars ilinde görevli okul öncesi öğretmenlerinin iş tatmin düzeyleri ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Kanios, A., & Bochenska-Brandt, A. (2020). Occupational burnout among workers in the long-term care sector in relation to their personality traits. *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health, 34*(4), 491-504.

Karahan-Kaya, I. (2018). *Okul öncesi öğretmenlerinin tükenmişlik düzeyleri ile algıladıkları yönetici liderlik uygulamalarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Burdur.

Leiter, M. P. (2005). Perception of risk: An organizational model of occupational risk, burnout, and physical symptoms. *Anxiety, Stress & Coping, 18*(2), 131-144.

Mahmood, S.M.R. (2017). *Okul öncesi öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile örgütsel sinizm tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Van.

Maslach, C., & Goldberg, J. (1998). Prevention of burnout: *New Perspectives. Applied And Preventive Psychology, 7*(1), 63-74.

Maslach, C., & Jackson, S. E. (1984). Burnout in organizational settings. *Applied Social Psychology Annual,* 1-12.

Maslach, C., & Leiter M. P. (1997). *The truth about burnout*, San Francisco: Jossey-Bass.

Norful, A. A., Brewer, K. C., Cahir, K. M., & Dierkes, A. (2024). Individual and organizational factors influencing well-being or burnout among healthcare assistants: A systematic review. *International Journal of Nursing Studies Advances*, 6, 1-13.

Özmen, E. (2010). *İzmir ilinde kaynaştırma öğrencileri ile çalışan okul öncesi öğretmenlerinin empatik eğilimleri ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin*

belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.

Salvagioni, D. A. J., Melanda, F. N., Mesas, A. E., González, A. D., Gabani, F. L., & Andrade, S. M. D. (2017). Physical, psychological and occupational consequences of job burnout: A systematic review of prospective studies. *PloS one, 12*(1), 1-29.

Serin, A. E., & Balkan, M. O. (2014). Burnout: The effects of demographic factors on staff burnout: An application at public sector. *International Business Research, 7*(4), 151-159.

Szempruch, J. (2018). Feeling of professional burnout in teachers of secondary schools. *The New Educational Review,* 54, 219-230.

Şenel, E. (2014). *Okul öncesi öğretmenlerinde özyeterlik algısının tükenmişlik düzeyini yordama gücü (Denizli ili örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Denizli.

Teltik, H. (2009). *Okul öncesi öğretmenlerinin mesleki yeterlilik algılarının iş doyumu ve tükenmişlik düzeyleriyle ilişkisinin belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Terzi, Y., & Sağlam, V. (2008). Araştırma görevlilerinin mesleki tükenmişlik durumu. *Physical Sciences, 3*(1), 52-58.

Tosun, N., & Ulusoy, H. (2017). The relationship of organizational commitment, job satisfaction and burnout on physicians and nurses?. *Journal of Economics and Management,* 28, 90-111.

Turan, H. (2021). *Covid-19 sürecinde okul öncesi dönemindeki özel gereksinimli çocuklar ile çalışan öğretmenlerin sağlık anksiyetelerinin tükenmişlik düzeyleri üzerindeki etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. İstanbul.

Uzgören-Gümüştaş, B. (2023). *Öğretmen-aile işbirliği ile öğretmen tükenmişliği arasındaki ilişki: sosyoekonomik açıdan dezavantajlı okul öncesi çocukları örneklemi*. Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. İstanbul.

Yıldız, E. (2012). Mesleki tükenmişlik ve rehber öğretmenler üzerine bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 37-61.

Yıldız, M. (2018). *Okul öncesi öğretmenlerinin tükenmişlik düzeylerinin sınıf yönetimi becerileri ile ilişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Yılmaz, S. (2023). *Okul öncesi öğretmenlerinin covıd-19 pandemi sürecinde mesleki yabancılaşma ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Yılmaz-Toplu, N. (2012). *Okul öncesi ve ilköğretim öğretmenlerinin tükenmişlik düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Aydın.

Yüksel, H. (2020). *Okul öncesi öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeyleri, öz yeterlik inançları ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Konya.

EXTENDED ABSTRACT

The dictionary meaning of the concept of burnout is “the exhaustion of energy, power or resources due to intense demands, fatigue, failure” (Akten, 2007). People encounter stressful situations both in daily life and in business life, and the concept of occupational burnout was introduced to the literature by Freudenberger in the 1970s to express the negative situations caused by stress. When considered conceptually, occupational burnout is defined as “people becoming unable to fulfill the requirements of the job as a result of excessive work” (Akkoç

& Tunç, 2015). In the literature, the concept of occupational burnout has been among the subjects that have been studied in professional life for many years (Maslach & Goldberg, 1998; Başol & Altay, 2009; Cemaloğlu & Erdemoğlu-Şahin, 2007). The basis of this is that the phenomenon of burnout is also commonly seen in professional life (Coşkun, 2007). People experiencing burnout experience; quick temper, sudden bursts of anger, inability to hold back tears, excessive sensitivity, desire to be alone, not wanting to go to work, coming to work late/not coming to work, slowing down or suspending work at work, difficulty in organization, drug, alcohol and tobacco use, etc. behavioral symptoms such as tendency to use or increase in their use, eating less/more, marital conflicts and divorce, family conflicts, distancing from family and friends (external environment) and withdrawing, interpersonal problems, distress, difficulty in concentration, forgetfulness, inactivity, not trusting others much or staying away from them, resistance to work, treating individuals who are served in a uniform manner, belittling and mocking co-workers, loss of interest in the institution, postponing or suspending some actions, resistance to change and rigidity, avoiding discussing work with co-workers, being sarcastic and accusatory emerge (Çiçek, 2018; Akten, 2007). As can be seen, occupational burnout brings with it some negativities in the individual's daily life as well as in his/her work life. This situation has paved the way for an increase in studies examining the factors that cause occupational burnout. Studies on burnout reveal that the factors affecting burnout generally stem from either personal or personality traits or the work environment in which the individual works (Angelini, 2023; Kanios & Bochenska-Brandt, 2021; Norful et al., 2024). The same studies have revealed that those who have experienced traumatic events in their past, had a bad childhood, were raised in problematic families, could not learn to take responsibility and were isolated from the social environment, easily give up resisting the smallest problems they encounter in their work lives, and instead of struggling with problems that make them feel insecure and helpless or addressing the problems and developing solutions for them, they try to complain or move away from the environments they are in, and therefore, they show the effects of insensitivity and decreased personal success, especially emotional exhaustion (Çiçek, 2018). Another burnout caused by work life manifests itself with physical problems. Physical symptoms generally occur as a result of the negative conditions in which the individual is located. The most important of these symptoms are blood pressure, heart, diabetes, headaches, nausea, vomiting, chronic sleep disorders and fatigue. In addition, complaints such as stomach and intestinal problems, respiratory failure, asthma and cholesterol also occur. As stated above, the basis of these complaints may be that the person's working environment is not healthy and hygienic. In addition, intense pressure and excessive control, the physical environment (heat, sound, noise, lighting, vibration, radiation, etc.) straining the human structure can also lead to stress. The individual may experience physical burnout due to both taking on excessive responsibility and the poor conditions in which he is located (Salvagioni et al., 2017; Çiçek, 2018; Leiter, 2005).

Although it is accepted that all people have the possibility of experiencing burnout, it is known that certain people carry this risk more than others. Within the scope of these characteristics, characteristics such as being externally focused on control; lacking self-sufficiency, empathy skills and emotional control, and having unrealistic expectations can be shown. In addition to these, studies have shown that factors such as inconsistency between reality and expectations, the person's personality traits and individual control over events that affect their life, age, number of children, work addiction, locus of control, education, gender, marital status, motivation, performance, stress in life outside of work, professional satisfaction, support from superiors, job dissatisfaction, informal support and lack of enjoyment of work are accepted as individual factors that cause professional burnout (Serin &

Balkan, 201; Akten, 2007; Çınar, 2015). Although occupational burnout is common in many professions, recent studies have shown that occupational burnout is particularly high among teachers (Friedman, 2000; Antoniou et al., 2013; Szempruch, 2018). Among teachers, preschool teachers in particular are in the group experiencing high levels of burnout because they have to work in collaboration with school administration, parents and other school stakeholders in the process of educating students. A good knowledge of the factors affecting the level of occupational burnout in preschool teachers will contribute to taking measures to minimize occupational burnout. In this context, this study aimed to evaluate the demographic and organizational factors affecting the occupational burnout levels of preschool teachers.

Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi / Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos Cilt: 11 Sayı:2
Journal of International Multidisciplinary Academic Researches / May-June-July-August Volume: 11 Issue: 2
2024
www.joimar.com

ERKEN ÇOCUKLUK ÖZEL EĞİTİMDE 3-6 YAŞ GRUBUNDA OLAN VE FARKLI TANILI ÇOCUKLARIN AİLELERİNİN ERKEN MÜDAHALE HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ VE GEREKSİNİMLERİ

OPINIONS AND NEEDS OF FAMILIES OF CHILDREN WITH DIFFERENT DIAGNOSIS AND 3-6 AGE GROUP IN EARLY CHILDHOOD SPECIAL EDUCATION ON EARLY INTERVENTION

***Aylin KILIÇ, Ayşegül ATAMAN**

Lefke Avrupa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Özel Eğitim Öğretmenliği Anabilim Dalı, Lefke, KKTC
***e-mail:** aylin_klc@hotmail.com

ÖZET
Bu araştırmada farklı tanılı çocuğu olan ailelerin erken müdahale hakkındaki görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya KKTC'de yaşayan 30 ebeveyn ile Türkiye'de yaşayan 90 ebeveyn olmak üzere toplam 120 kişi katılmıştır. Araştırmada karma çalışma deseninden yararlanılmıştır. Veri toplama sürecinde Google Formlardan yararlanılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde SPSS 25.0 programı kullanılmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar frekans analizi ve Ki-Kare analizleri ile yorumlanmıştır. Araştırmanın sonunda çocukların yaşlarına ve cinsiyetlerine göre eğitime başlama yaşlarının anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur ($p>0.05$). Ancak çocukların tanı gruplarına göre eğitime başlama yaşlarının farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p<0.05$). Araştırmaya katılan çocukların kreş ya da rehabilitasyon merkezinde eğitim alma sıklıklarının yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Çocukların genellikle yetersizlik türlerine uygun eğitim faaliyetlerine yönlendirildiği tespit edilmiştir. Ebeveynlerin tanı alma sürecinde çocuklarını kendi istekleri ya da doktor yönlendirmesi ile hastaneye götürdüğü bulunmuştur. Sonuç olarak, ebeveynlerin erken müdahale konusunda yeterli bilince sahip olduğu, bunun yanında çocuklarını uygun eğitim kurumlarına yönlendirdiği söylenebilir.
Anahtar Kelimeler: Özel eğitim, erken müdahale, erken çocukluk dönemi

ABSTRACT
This study aimed to examine the opinions of families with children with different diagnoses on early intervention. A total of 120 people, 30 parents living in KKTC and 90 parents living in Turkey, participated in the study. Mixed study design was used in the study. Google Forms were used in the data collection process. SPSS 25.0 program was used in the analysis of the obtained data. The results were interpreted with frequency analysis and Chi-Square analysis. At the end of the study, it was found that the ages of children starting education according to their ages and genders did not show any significant difference ($p>0.05$). However, it was determined that the ages of children starting education differed according to their diagnosis groups ($p<0.05$). It was observed that the frequency of children participating in the study receiving education in a nursery or rehabilitation center was high. It has been determined that children are generally directed to educational activities appropriate to their type of disability. It has been found that parents take their children to the hospital on their own or with the guidance of a doctor during the diagnosis process. As a result, it can be said that parents have sufficient awareness about early intervention and also direct their children to appropriate educational institutions.
Key Words*:* Special education, early intervention, early childhood

GİRİŞ

Erken çocukluk dönemi 0-6 yaş aralığını kapsamakta olup, bu dönem büyüme ve gelişmenin hızlı olduğu bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde farklı kültürlerde yürütülen araştırma bulguları da erken çocukluk döneminde büyüme ve gelişmenin hızlı olduğu belirtilmektedir (Aboud ve ark., 2013; Pem, 2012). Bu dönemde hızlı gelişim gösteren alanların başında fiziksel gelişim gelmektedir. Doğumdan itibaren okul çağına kadar geçen

zaman diliminde çocukların fiziksel gelişimi oldukça hızlıdır. Motor beceri gelişimi de fiziksel gelişime paralel olarak ilerlemektedir. Bu dönemde bedensel etkinlik içeren oyunların ve hareket eğitiminin fiziksel ve motorsal gelişimi desteklediği görülmektedir (Ozbar ve ark., 2016; Jones ve ark., 2011). Bu dönemde dil gelişimi de bilişsel gelişime paralel olarak artmaktadır (Kol, 2011; Küçük-Şahin & Tortop, 2019). Okul öncesi dönemde hızlı gelişim gösteren diğer bir alan ise sosyal beceri alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Okul öncesi dönemde çocukların sosyal becerilerinin hızlı gelişim gösterdiği göze çarpmaktadır (Şahin & Şahin, 2020; Barbu ve ark., 2011). Bu dönem aynı zamanda ilkokul kademesine hazırlık dönemidir. Bu noktada okul öncesi dönemde alınan eğitim öğrencileri hem ilkokula hazırlamakta hem de fiziksel, sosyal ve akademik gelişim ile dil becerilerinin gelişimine katkı sağlamaktadır. Bu durum okul öncesi eğitimini çocuk gelişiminde önemli bir konu haline getirmektedir (Krzewina, 2012; Schmerse ve ark., 2018).

Erken çocukluk döneminde okul öncesi eğitimin yanında gelişim süreçlerini etkileyen birçok unsur bulunmaktadır. Söz konusu unsurların başında da bedensel ya da zihinsel yetersizlik durumu gelmektedir. Yapılan araştırmalar tipik gelişim gösteren akranlarına göre bedensel ya da zihinsel yetersizliği olan çocukların büyüme ve gelişme süreçlerinin daha yavaş olduğunu göstermektedir (İlhan & Esentürk, 2015). Özellikle zihinsel yetersizliği olan çocuklarda bilişsel gelişimin yavaş olduğu, bu durumun hem okul hayatını hem de sosyal beceri gelişimini olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir (Freeman & Alkin, 2000; Bielecki & Swender, 2004; Alavi ve ark., 2013). Bu noktada özel eğitim uygulamaları özel gereksinimli öğrencilerin büyüme ve gelişmelerine katkı sağlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavramsal açıdan ele alındığı zaman özel eğitim "özel gereksinimli öğrencileri topluma hazırlamak amacıyla özel olarak yetiştirilmiş eğitimciler tarafından verilen, özel gereksinimli öğrencilere özel tasarlanan program ve derslerin uygun öğrenme ortamlarında uygun öğretim stratejileri ile verildiği eğitim modeli" olarak tanımlanmaktadır (MEB, 2014). Özel eğitim faaliyetleri birtakım yasal düzenlemelere ve özel gereksinimli öğrencilere yönelik hazırlanan ders içeriklerine göre yürütülmektedir. Ülkemizde özel eğitim uygulama esasları 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'de (KHK) belirtildiği biçimde ele alınmaktadır.

Özel eğitim hizmetlerinden faydalanan öğrenci gruplarını görme yetersizliği, işitme yetersizliği, zihin yetersizliği, otizm spektrum bozukluğu ve özgül öğrenme güçlüğü olan çocuklar ile üstün yetenekli olan çocuklar özel gereksinimli olan çocukların büyük bölümünü oluşturmaktadır. Söz konusu çocuklara erken dönemde tanı konulması eğitim süreçlerinin daha sağlıklı olmasına katkı sağlamaktadır. Erken çocukluk döneminde görme yetersizliği tanısının konulmasında 0-3 yaş aralığının kritik dönem olduğu belirtilmektedir. Bu dönemde belirtilere bağlı olarak doğru tanı konulmasının diğer gelişim alanlarını da olumlu yönde etkilediği görülmektedir (Hatton ve ark., 2007). İşitme yetersizliği doğum öncesi ya da doğumdan sonraki süreçte ortaya çıkmakla beraber, özellikle doğum öncesi dönemde ortaya çıkması durumunda işitme engelinin erken dönemde tanılanması gerekmektedir. Çünkü işitme yetisi özellikle erken çocukluk döneminde bilişsel, fiziksel, sosyal ve duygusal gelişimi doğrudan etkilemektedir (Adegbiji ve ark., 2018). Zihinsel yetersizliği olan çocukların genellikle erken çocukluk döneminde sergiledikleri davranışlar ve gelişim özellikleri tipik gelişim gösteren çocuklar ile benzerlik göstermektedir. Bu durum erken tanı konulmasını zor hale getirmekle beraber, zihinsel engelli tanısının okul çağına kadar konulmasının erken tanı kapsamında değerlendirileceği ifade edilmektedir (Malker & Johnson, 2006; Battaglia & Carey, 2003). Otizm spektrum bozukluğu tanısının da 0-3 yaş aralığında konulabileceği belirtilmektedir. Çünkü otizmli çocukların temel davranış problemlerini bu dönemde

sergilemeye başladıkları görülmektedir (Posar & Visconti, 2022: 1; Ozonoff ve diğerleri, 2010; Chellew ve ark., 2024). Üstün yetenekli çocuklar da erken tanı gerektiren ve özel eğitim hizmetlerinden faydalanması gereken öğrenciler arasında yer almaktadır. Üstün yetenekli çocukların erken dönemde gelişim özelliklerinin yaşıtlarından hızlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle üstün yetenekli öğrencilerin sahip oldukları becerileri geliştirebilmeleri için erken tanı almaları ve erken çocukluk döneminde özel eğitime yönlendirilmeleri önem arz etmektedir (Kettler ve ark., 2017; Kaya, 2020).

Farklı tanılı çocuklarda erken müdahalenin önemli bir konu olduğu görülmektedir. Farklı tanılı çocukların da gelecekte iş, eğitim ve aile yaşamları olacağı göz önünde bulundurulduğu zaman, söz konusu öğrenci gruplarının küçük yaşlardan itibaren tespit edilerek özel eğitim kurumlarına yönlendirilmeleri gerekmektedir. Farklı tanılı çocukların özel eğitim kurumlarına yönlendirilmesinde ailenin büyük bir önemi bulunmaktadır. Çünkü ebeveynler çocukların okul yaşamına başlayana kadar en fazla yanlarında olan ve çocukları yakından gözlemleyebilen kişilerin başında gelmektedir. Ebeveynlerin erken tanılı çocukları özel eğitim kurumlarına yönlendirme süreçlerinin sağlıklı bir biçimde yürütülmesi için öncelikli olarak ebeveynlerin farklı tanılı çocuklar hakkındaki bilgi düzeylerinin ve erken müdahale hakkındaki görüşlerinin iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu kapsamda yapılan bu çalışmada erken çocukluk özel eğitimde 3-6 yaş grubunda olan ve farklı tanılı çocukların ailelerinin erken müdahale hakkındaki görüşlerinin ve gereksinimlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Yürütülen bu çalışma kapsamında karma araştırma deseninden yararlanılmıştır. Karma araştırma deseninin kullanıldığı çalışmalarda hem nitel hem de nicel veri toplama araçlarından yararlanılmaktadır. Literatürde özel eğitim alanında yapılan birçok çalışmada da nitel ve nicel veri toplama araçlarının bir arada kullanıldığı karma çalışma deseninden yararlanıldığı görülmektedir (Baştuğ & Servi, 2021; Eren & Doğan, 2020). Karma çalışma deseninin kullanıldığı araştırmalarda genellikle katılımcıların belirli bir konudaki görüşlerinin derinlemesine incelenmesi mümkün hale gelmektedir. Bu araştırmada da 3-6 yaş arasında tanı almış çocuklara sahip ailelerin, eğitim ve sağlık hakkındaki düşünceleri, çocuğu tanı almış ailelerin, çocuklarının tanıyı aldıkları ve tanı aldıktan sonraki süreç ile ilişkili görüş ve deneyimlerinin derinlemesine incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma Grubu

Yürütülen bu araştırmada Türkiye'nin farklı illeri ile KKTC'de yaşayan ve 3-6 yaş arasında tanı almış (otizm, down sendromu, dil bozukluğu, özgül öğrenme (disleksi), zihinsel engel, üstün zekâ, DEHB) çocuğu bulunan 120 ebeveyn katılım sağlamıştır. Araştırmada katılım kriterleri olarak tanı alan çocukların yaşlarının 3-6 arasında olması, katılımcının çocuk bakımından birinci derecede sorumlu olması, çocukların resmi sağlık kuruluşlarından tanı almış olması ve katılımcıların anketi gönüllü olarak doldurmaları şeklinde belirlenmiştir. Araştırmaya katılan ebeveynlerin yaşadıkları yerleşim yerlerine ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırma Grubunun Yaşadıkları Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımları

İl	f	%
KKTC	30	25,0
Ankara	28	23,3
İstanbul	20	16,7
Diyarbakır	14	11,7
Bursa	11	9,2
Hatay	10	8,3
İzmir	6	5,0
Konya	1	0,8

Tablo 1'de yer alan bilgiler değerlendirildiği zaman, en fazla katılımcının KKTC'de yaşayan ebeveynler olduğu, bunu sırasıyla Ankara, İstanbul ve Diyarbakır illerinde yaşayan ebeveynlerin takip ettiği belirlenmiştir.

Verilerin Toplanması

Yapılan bu çalışmanın veri toplama sürecinde nitel ve nicel sorulardan oluşan görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda yer alan sorular araştırma grubunda yer alan bireylere Google Formlar aracılığıyla uygulanmıştır. Araştırma grubuna uygulanan görüşme formlarından tam ve eksiksiz olarak doldurulmuş olan formlar değerlendirmeye dahil edilmiştir.

Verilerin Analizi

Yürütülen bu çalışma kapsamında elde edilen verilerin analiz sürecinde SPSS 25.0 paket programından yararlanılmıştır. Araştırma grubunun kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri cevapların yüzdelik dağılımları frekans analizi kullanılarak tespit edilmiştir. Araştırmada demografik değişkenlere göre katılımcıların verdikleri yanıtların karşılaştırılmasında ise Ki-Kare analizinden yararlanılmıştır. Araştırmanın veri analiz aşamasında elde edilen sonuçlarda anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak belirlenmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde araştırma kapsamında uygulanan Ki-Kare analizi sonucunda elde edilen çalışma bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 2. Ebeveynlerin Tanı Almış Çocuklarının Cinsiyetleri, Yaş Grupları ve Eğitime Başlama Yaşlarının Tanı Gruplarına Göre Dağılımları

			Tanı grubu							
Değişken	Kategori	f/%	Otizm	Down sendromu	Dil bozukluğu	Özgül öğrenme (Disleksi)	Zihinsel engel	Üstün zeka	DEHB	Toplam
Cinsiyet	Kız	f	36	2	8	0	3	3	3	55
$x^2=9,44$		%	52,9	22,2	50,0	0,0	50,0	60,0	25,0	45,8
$sd=6$	Erkek	f	32	7	8	4	3	2	9	65

p=,150		%	47,1	77,8	50,0	100,0	50,0	40,0	75,0	54,2
Yaş grubu *x^2=37,41 sd=36 p=,234*	1 yaş	f	2	0	0	0	0	0	0	2
		%	2,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,7
	2 yaş	f	3	1	0	0	0	0	0	4
		%	4,4	11,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	3,3
	3 yaş	f	4	2	3	0	0	0	0	9
		%	5,9	22,2	18,8	0,0	0,0	0,0	0,0	7,5
	4 yaş	f	11	1	7	0	0	1	1	21
		%	16,2	11,1	43,8	0,0	0,0	20,0	8,3	17,5
	5 yaş	f	21	3	3	1	2	3	5	38
		%	30,9	33,3	18,8	25,0	33,3	60,0	41,7	31,7
	6 yaş	f	17	2	2	2	4	1	6	34
		%	25,0	22,2	12,5	50,0	66,7	20,0	50,0	28,3
	6+ yaş	f	10	0	1	1	0	0	0	12
		%	14,7	0,0	6,3	25,0	0,0	0,0	0,0	10,0
Eğitime başlama yaşı *x^2=145,11 sd=30 p=,000*	1-2 yaş	f	12	5	0	1	0	0	0	18
		%	17,6	55,6	0,0	25,0	0,0	0,0	0,0	15,0
	2-3 yaş	f	27	3	10	0	0	1	0	41
		%	39,7	33,3	62,5	0,0	0,0	20,0	0,0	34,2
	3-4 yaş	f	20	0	6	0	2	1	1	30
		%	29,4	0,0	37,5	0,0	33,3	20,0	8,3	25,0
	4-5 yaş	f	8	0	0	0	3	2	5	18
		%	11,8	0,0	0,0	0,0	50,0	40,0	41,7	15,0
	5-6 yaş	f	0	0	0	0	1	0	6	7
		%	0,0	0,0	0,0	0,0	16,7	0,0	50,0	5,8
	6-7 yaş	f	1	1	0	3	0	1	0	6
		%	1,5	11,1	0,0	75,0	0,0	20,0	0,0	5,0

Tablo 2'de yer alan bilgiler değerlendirildiği zaman, tanı almış olan çocukların cinsiyetlerine ve yaş gruplarına göre tanı gruplarının anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p>0.05$). Buna karşılık çocukların tanı gruplarına göre okula başlama yaşlarında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$). Gruplar arasındaki farklılıklar değerlendirildiği zaman, zihinsel yetersizliği olan çocukların genellikle üç yaşından sonra özel eğitim hizmetlerine yönlendirildiği görülmüştür. DEHB tanısı almış çocukların çoğunluğunun 4-5 yaşında özel eğitime başladığı tespit edilmiştir. Buna karşılık otizm, down sendromu tanısı olan çocukların 1-2 yaşlarından itibaren özel eğitime yönlendirildiği belirlenmiştir.

Tablo 3. Tanı Almış Çocukların Eğitim Ortamlarına ve Eğitim Alma Sürelerine İlişkin Bulgular

Değişken	Kategori	F	%
Çocuğun eğitim ortamı*	Kreş	48	40,0
	Anaokulu	41	34,2
	Özel eğitim okulu	13	10,8
	Rehabilitasyon	72	60,0
	Evde eğitim	20	16,7
Çocuğun özel eğitim hizmetlerinden yararlanma süresi	6 ay	16	13,3
	1 yıl	33	27,5
	2 yıl	28	23,3
	3 yıl	23	19,2
	4 yıl ve fazlası	20	16,7

Tablo 3'te yer alan bulgular değerlendirildiği zaman çocukların büyük bir bölümünün kreş ya da rehabilitasyon merkezine yönlendirildiği tespit edilmiştir. Çocukların özel eğitme devam etme sürelerine ilişkin bulgular değerlendirildiği zaman, çocukların büyük bir bölümünün 1-2

yıldır özel eğitim hizmetlerinden yararlandıkları bulunmuştur. Çalışma kapsamında dört yıl ve daha uzun süredir özel eğitim hizmetinden yararlanan çocuk oranının düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3. Çocukların Almış Oldukları Eğitimlerin Tanı Türlerine Göre Karşılaştırılması

Değişken	Kategori	f/ %	Tanı grubu							Toplam
			Otizm	Down sendromu	Dil bozukluğu	Özgül öğrenme (Disleksi)	Zihinsel engel	Üstün zeka	DEHB	
Çocuğun aldığı eğitimin yöntemi *x^2=244,12 sd=42 p=,000*	Bireysel eğitim	f	66	9	4	4	6	3	11	103
		%	97,1	100,0	25,0	100,0	100,0	60,0	91,7	85,8
	Grup eğitimi	f	45	4	4	1	4	2	0	60
		%	66,2	44,4	25,0	25,0	66,7	40,0	0,0	50,0
	Fizik tedavi	f	3	8	0	0	0	0	0	11
		%	4,4	88,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	9,2
	Ergoterapi	f	18	1	2	1	0	0	0	22
		%	26,5	11,1	12,5	25,0	0,0	0,0	0,0	18,3
	Dil ve konuşma terapisi	f	41	6	16	1	0	0	0	64
		%	60,3	66,7	100,0	25,0	0,0	0,0	0,0	53,3
	Bilmiyorum	f	0	0	0	0	0	1	0	1
		%	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	20,0	0,0	0,8
	Diğer	f	2	0	0	0	0	1	1	4
		%	2,9	0,0	0,0	0,0	0,0	20,0	8,3	3,3
Çocuğun eğitim aldığı kişi *x^2=236,63 sd=48 p=,000*	Özel eğitim öğretmeni	f	63	4	1	3	1	2	3	77
		%	92,6	44,4	6,3	75,0	16,7	40,0	25,0	64,2
	Okul öncesi eğitim öğretmeni	f	33	5	5	1	3	2	3	52
		%	48,5	55,6	31,3	25,0	50,0	40,0	25,0	43,3
	Çocuk gelişimi eğitmeni	f	18	5	2	2	2	2	4	35
		%	26,5	55,6	12,5	50,0	33,3	40,0	33,3	29,2
	Sınıf öğretmeni	f	6	2	1	2	1	0	4	16
		%	8,8	22,2	6,3	50,0	16,7	0,0	33,3	13,3
	Dil ve konuşma terapisti	f	43	6	16	1	0	0	0	66
		%	63,2	66,7	100,0	25,0	0,0	0,0	0,0	55,0
	Ergoterapist	f	16	1	2	1	0	0	0	20
		%	23,5	11,1	12,5	25,0	0,0	0,0	0,0	16,7
	Fizyoterapist	f	3	8	0	0	0	0	0	11
		%	4,4	88,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	9,2
	Bilmiyorum	f	1	2	0	0	2	1	0	6
		%	1,5	22,2	0,0	0,0	33,3	20,0	0,0	5,0

Tabloda yer alan bulgular değerlendirildiği zaman, tüm tanı gruplarında bireysel eğitim alma düzeyinin oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir. Diğer tanı gruplarında yer alan çocuklara kıyasla otizmli ve zihinsel yetersizliği olan çocukların grup eğitimi alma düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Fizik tedavi eğitimini en fazla alan grubun down sendromlu çocuklar olduğu, dil bozukluğu olan çocukların ise tamamının dil ve konuşma terapisi aldıkları görülmüştür. Çocukların tanı gruplarına göre eğitim aldıkları kişilere ilişkin bulgular değerlendirildiği zaman, özel eğitim öğretmeninden eğitim alan grupların başında otizmli çocukların geldiği bulunmuştur. Down sendromlu çocuklarda fizyoterapistten eğitim alma düzeyinin, zihinsel yetersizliği olan çocuklarda ise sınıf öğretmeni tarafından eğitim alma düzeyinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Ebeveynlerin Çocukları Tanı Alma Sürecinde Yönlendirme Süreçlerine İlişkin Bulgular

Değişken	Kategori	F	%
İlk yönlendirme yapan kişi	Ebeveynler	50	41,7
	Çocuk doktoru	47	39,2
	Okul öğretmeni	18	15,0
	Diğer	14	11,7
	Arkadaşlarım	14	11,7
	Kreş öğretmeni	13	10,8
	Komşularım	6	5,0
	Akrabalarım	5	4,2
İlk başvurulan birim	Çocuk doktoru	49	40,8
	Psikiyatr	29	24,2
	KBB doktoru	22	18,3
	Psikolog	6	5,0
	Özel eğitim öğretmeni	5	4,2
	Diğer	5	4,2
	Nörolog	4	3,3
	Psikiyatr	72	60,0
	Çocuk doktoru	20	16,7
	Özel eğitim öğretmeni	9	7,5
	Psikolog	6	5,0
	KBB doktoru	5	4,2
	Diğer	5	4,2
	Nörolog	3	2,5

Tabloda yer alan bilgiler değerlendirildiği zaman, çocukları özel eğitime yönlendirme sürecinde ebeveynlerin ve çocuk doktorlarının ön planda olduğu görülmektedir. Ebeveynlerin tanı alma sürecinde ilk başvurdukları kişilerin başında sırasıyla çocuk doktoru, psikiyatr ve KBB doktorunun geldiği görülmüştür. Çocuklara ilk tanıyı koyan kişilerin başında ise psikiyatr ve çocuk doktorunun geldiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada çocukların yaşlarına ve cinsiyetlerine göre eğitime başlama yaşlarının anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Buna karşılık çocukların tanı gruplarına göre eğitime başlama yaşlarının farklılık gösterdiği bulunmuştur. Diğer tanı gruplarına kıyasla zihinsel yetersizliği olan çocukların özel eğitime daha geç başladığı bulunmuştur. Bunun yanında DEHB tanısı alan çocukların da çoğunluğunun okul öncesi eğitimine geç dönemde başladığı tespit edilmiştir. Çocukların tanı türlerine göre özel eğitime yönelme zamanlarının birbirinden farklı olmasının temelinde yetersizlik türlerinin belirtilerinin birbirinden farklı zamanlarda ortaya çıkmasının yattığı düşünülebilir. Örneğin; otizm ve down sendromunda belirtiler doğumdan itibaren kısa sürede ortaya çıkarken, zihinsel yetersizlik belirtilerinin kendisini göstermesi daha uzun zaman almaktadır. Ayrıca DEHB ve zihinsel yetersizlik tanısı alan çocukların fiziksel gelişimleri büyük oranda tipik gelişim gösteren akranları ile benzerlik göstermektedir. Bu durum zihinsel yetersizlik ve DEHB tanısının daha geç ortaya konulmasına, dolayısıyla söz konusu çocukların özel eğitim hizmetlerine daha geç yönelmelerine neden olabilmektedir. Bu noktada özellikle çocuk yetiştirme sürecinde duyarlı olan ebeveynler ile çocuklar ile iyi etkileşim kurabilen ebeveynlerin tanı süreci ile çocukların

özel eğitime geçiş süreçlerini hızlandırmaya katkı sağladığı belirtilmektedir (Karabıyık & Ataman, 2017).

Yapılan bu çalışmada çocukların genellikle rehabilitasyon merkezi ya da kreşlerde eğitim aldıkları tespit edilmiştir. Bunun yanında çocukların çoğunluğunun bir ya da iki yıldır eğitim hayatına devam ettiği görülmüştür. Okul öncesi dönemde eğitimin çocuk gelişimi üzerinde olumlu etkileri olduğu bilinmektedir (Gershon & Pellitteri, 2018; Morgan, 2019). Literatürde yer alan çalışmalarda da özel gereksinimli çocukların da erken dönemde eğitim yaşamına başlamalarının büyüme ve gelişmelerinin desteklenmesi için gerekli olduğu ifade edilmektedir (Cui & He, 2022; Wei ve ark., 2014; Xanthopoulou ve ark., 2019). Ancak yapılan bu çalışmada çocukların özel eğitim alma sürelerinin uzun olmadığı görülmektedir. Bunun temelinde hem çocukların çoğunluğuna geç tanı konulmasının hem de yaşanılan bölgedeki özel eğitim kurumlarının yetersiz olmasının yattığı düşünülebilir. Bu konuda yapılan bir çalışmada KKTC'de özel eğitim kurumlarının sayı bakımından yetersiz olduğu, bu durumun çocukların özel eğitim kurumlarına devam etme oranlarını azaltan bir unsur olduğu bulunmuştur. Aynı çalışmada devlete bağlı okul öncesi kurumlarının da sayısal olarak gereksinimi karşılamaktan uzak olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun özellikle erken müdahale dönemi olan ilk üç yaşa kadar çocukların özel eğitimden yararlanmalarına engel olduğu vurgulanmıştır (Karabıyık & Ataman, 2017). Bu konuda yapılan farklı çalışmalarda ise ebeveynlerin özel gereksinimli çocuklarda görülen belirtiler ve davranışsal problemler konusunda yeterli bilince sahip olmadıkları belirlenmiş, bu durumun erken tanı sürecini olumsuz yönde etkilediği rapor edilmiştir (Babacan-Gadiş, 2023; Tölük 2020).

Yapılan bu çalışmada çocukların tanı gruplarına göre aldıkları eğitim türlerinin birbirinden farklı olduğu bulunmuştur. Alınan eğitimlerin genellikle çocukların gelişim özelliklerine göre şekillendiği bulunmuştur. Bu kapsamda down sendromlu çocukların fizik tedavi, dil gelişim bozukluğu olan çocukların konuşma ve dil terapisi, otizmli çocukların ise grup eğitimi alma düzeylerinin diğer çocuklardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ortaya çıkan bu sonuçlar tanı alan çocukların gereksinimlerine uygun eğitim ortamlarında gelişim özelliklerini bilen eğitimciler tarafından eğitim aldıklarını göstermektedir. Erken müdahale yaklaşımının başarılı bir biçimde gerçekleşmesi için genellikle özel gereksinimli çocukların gereksinimlerine ve gelişim özelliklerine uygun eğitim almaları gerektiği belirtilmektedir (Yumuş ve Tanju, 2015: 68). Bu konuda yapılan bir çalışmada otizmli öğrencilerin sadece akademik gelişim açısından değil, aynı zamanda sosyal gelişimlerinin desteklenmesi için grup eğitimi almaları gerektiği ifade edilmiştir (Metin ve ark., 2015).

Yapılan bu çalışmada ebeveynlerin tanı koyma sürecinde kendi istekleri ya da çocuk doktorunun yönlendirmesi ile sağlık kurumlarına başvurdukları bulunmuştur. Arkadaş çevresinin tavsiyesi ile hastaneye başvuran ebeveyn oranının da yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ebeveynlerin tanı koyma sürecinde yaygın olarak çocuk doktoru, psikiyatr ve KBB doktoruna başvurduğu belirlenmiştir. Bunun yanında en fazla tanı koyan kişilerin başında psikiyatr ve çocuk doktorunun geldiği görülmüştür. Bu konuda yapılan bir çalışmada gelişimsel bozukluğu olan çocuklara 0-3 yaş aralığında tanı koyma süreçlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Söz konusu çalışmada ailelerin belirtileri fark ettikten sonra tanı sürecinde psikologdan yardım aldıkları tespit edilmiştir (Öztürk-Ertem, 2005). Bu konuda işitme engelli çocuklar üzerinde yapılan çalışmalarda da KBB uzmanı tarafından tanı konulduğu tespit edilmiştir (Vehaoğlu-Türkmen ve ark., 2013; İnce, 2021). Bu konuda erken dönemde otizm tanısı alan çocukların ebeveynleri üzerinde yapılan bir çalışmada ise ebeveynlerin erken dönemde belirtileri fark ettikleri ve ilgili sağlık kurumlarına başvuru yaptıkları bulunmuştur.

Sonuç olarak, yapılan bu çalışmaya katılan ebeveynlerin erken tanı süreçleri hakkında yeterli bilgiye sahip oldukları görülmüştür. Nitekim ebeveynlerin büyük bir bölümünün tanı belirtileri ortaya çıktığı zaman kendi istekleriyle sağlık kuruluşlarına yöneldikleri tespit edilmiştir. Çocukların almış oldukları eğitimlerin genellikle tanı gruplarına ve temel gereksinimlerine uygun olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında ulaşılan sonuçların genel anlamda literatürle paralellik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan bu çalışmada ulaşılan bulgular ve ilgili literatür ışığında aşağıdaki önerilerde bulunulabilir;

1. Ebeveynlerin bazı yetersizlik belirtilerini tespit etmeleri bu konudaki bilgi ya da farkındalık eksikliği nedeniyle mümkün değildir. Bu durum erken müdahale uygulamalarının etkinliğini azaltmakta ve çocukların eğitim yaşamlarına geç başlamalarına neden olabilmektedir. Bu noktada doğum sonrası süreçte ebeveynleri farklı tanılı çocuklar ve özellikleri hakkında bilinçlendirme çalışmaları yapılabilir.

2. Okul öncesi eğitimi tipik gelişim gösteren çocukların akademik ve sosyal gelişimleri kadar özel gereksinimli çocukların toplumla bütünleşmeleri için büyük bir öneme sahiptir. Ancak özellikle kırsal bölgelerde çocukların okul öncesi eğitim kurumlarına ulaşım konusunda ciddi sorunlar yaşadıkları ve okul öncesi eğitim kurumlarının birçok yerleşim yerinde yetersiz olduğu görülmektedir. Bu noktada özellikle yetersizliği olan öğrencilere yönelik okul öncesi eğitim kurumlarının sayısını arttırmaya yönelik önlemler alınabilir.

3. Her ne kadar ebeveynler erken tanı süreçleri ve yetersizliği olan çocuklarda görülen davranış problemleri konusunda yeterli bilgiye sahip olmasa da bu konuda öğretmenlerin bilgi ve deneyimlerinin daha fazla geliştiği bilinmektedir. Bu noktada okul öncesi eğitim kurumlarında öğretmenlerin özel gereksinimli öğrencileri belirleme sürecine daha etkin katılmalarını sağlayacak uygulamalar yapılabilir. Bu konuda öğretmenlere hizmet içi eğitimler, kurslar ve seminerler verilebilir.

KAYNAKLAR

Aboud, F. E., Singla, D. R., Nahil, M. I., & Borisova, I. (2013). Effectiveness of a parenting program in Bangladesh to address early childhood health, growth and development. *Social Science & Medicine,* 97, 250-258.

Adegbiji, W. A., Olajide, G. T., Olatoke, F., Olajuyin, A. O., Aremu, S. K., Ali, A., & Eletta, P. A. (2018). Preschool children hearing impairment: prevalence, diagnosis and management in a developing country. *International Tinnitus Journal, 22*(1), 1-6.

Alavi, S. Z., Savoji, A. P., & Amin, F. (2013). The effect of social skills training on aggression of mild mentally retarded children. *Procedia-Social and Behavioral Sciences,* 84, 1166-1170.

Babacan-Gadiş, T. (2023). *Samsun ili Atakum ilçesi Ömürevleri ve Cağaloğlu aile sağlığı merkezlerine kayıtlı 18-36 aylık çocuğu olan ebeveynlerin otizm spektrum bozukluğu hakkındaki bilgi düzeyleri ve farkındalıkları*. Tıpta Uzmanlık Tezi. Samsun Üniversitesi Tıp Fakültesi. Samsun.

Barbu, S., Cabanes, G., & Le Maner-Idrissi, G. (2011). Boys and girls on the playground: Sex differences in social development are not stable across early childhood. *Plos one, 6*(1), 1-7.

Baştuğ, Y. E. ve Servi, C. (2021). Öğretmen adaylarının özel gereksinimli bireylere ilişkin tutumlarının metaforik algıları çerçevesinde incelenmesi: Bir karma desen incelemesi. *e- Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi,* 8, 770-787.

Battaglia, A., & Carey, J. C. (2003, February). Diagnostic evaluation of developmental delay/mental retardation: An overview. *In American Journal of Medical Genetics Part C: Seminars in Medical Genetics, 117*(1), 3-14.

Bielecki, J., & Swender, S. L. (2004). The assessment of social functioning in individuals with mental retardation: A review. *Behavior Modification, 28*(5), 694-708.

Chellew, T., Barbaro, J., & Freeman, N. C. (2024). The early childhood signs of autism in females: A systematic review. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders, 11*(2), 249-264.

Cui, J., Xie, H., & He, X. (2023). Evaluation of the integrated therapy model in preschool education for children with autism spectrum disorder in china. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 53*(11), 4474-4482.

Eren, G., & Doğan, U. (2020). Zihinsel engelli çocuğa sahip babaların stres düzeyleri ve stresle başa çıkma yöntemlerinin incelenmesi: Karma desenli bir çalışma. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4*(1), 1-21.

Freeman, S. F., & Alkin, M. C. (2000). Academic and social attainments of children with mental retardation in general education and special education settings. *Remedial And Special Education, 21*(1), 3-26.

Gershon, P., & Pellitteri, J. (2018). Promoting emotional intelligence in preschool education: A review of programs. *International Journal of Emotional Education, 10*(2), 26-41.

Hatton, D. D., Schwietz, E., Boyer, B., & Rychwalski, P. (2007). Babies Count: the national registry for children with visual impairments, birth to 3 years. *Journal of American Association for Pediatric Ophthalmology and Strabismus, 11*(4), 351-355.

İlhan, E. L., & Esentürk, O. K. (2015). Zihinsel yetersizliği olan çocuklarla normal gelişim gösteren akranlarının bazı fiziksel uygunluk parametrelerinin incelenmesi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 20*(1-4), 11-17.

İnce, A. (2021). *Düşük gelirli ailelere mensup işitme engelli çocukların tedavisinin ve eğitiminin kıyaslanması*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. İstanbul.

Jones, R. A., Riethmuller, A., Hesketh, K., Trezise, J., Batterham, M., & Okely, A. D. (2011). Promoting fundamental movement skill development and physical activity in early childhood settings: a cluster randomized controlled trial. *Pediatric Exercise Science, 23*(4), 600-615.

Karabıyık, V., & Ataman, A. (2017). KKTC'de farklı gelişen çocukların erken müdahalesinin önemi. *Turkish International Journal of Special Education and Guidance & Counselling, 6*(1), 16-26.

Kaya, N. G. (2020). Supporting of gifted children psychosocial developments in preschool period. *Psychology Research on Education and Social Sciences, 1*(1), 25-29.

Kettler, T., Oveross, M. E., & Bishop, J. C. (2017). Gifted education in preschool: Perceived barriers and benefits of program development. *Journal of Research in Childhood Education, 31*(3), 342-359.

Kol, S. (2011). Erken çocuklukta bilişsel gelişim ve dil gelişimi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 21, 1-21.

Krzewina, J. M. (2012). Effect of preschool classroom quality on social and language development. *Thesis And Dissertations*. 60, 1-144.

Küçük Şahin, İ., & Tortop, H. S. (2019). Gelişimsel oyun terapisinin okul öncesi dönemde kullanımı. *Üstün Zekâlılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi, 6*(2), 65-73.

Walker Jr, W. O., & Johnson, C. P. (2006). Mental retardation: overview and diagnosis. *Pediatrics in Review, 27*(6), 204-212.

MEB. (2013). *Özel eğitim hizmetleri tanıtım el kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB. (2014). *Çocuk gelişimi ve eğitimi*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
Metin, N., Şenol, B., & Yumuş, M. (2015). Okul öncesi eğitim sınıflarına kaynaştırılan otistik çocukların sosyometrik statülerinin incelenmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 483-490.
Morgan, H. (2019). Does high-quality preschool benefit children? What the research shows. *Education Sciences, 9*(1), 1-9.
Ozbar, N., Mengutay, S., Karacabey, K., & Sevindi, T. (2016). The effect of movement education program on motor skills of children. *Studies on Ethno-Medicine, 10*(4), 453-460.
Ozonoff, S., Iosif, A. M., Baguio, F., Cook, I. C., Hill, M. M., Hutman, T., ... & Young, G. S. (2010). A prospective study of the emergence of early behavioral signs of autism. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 49*(3), 256-266.
Öztürk-Ertem, İ. (2005). İlk üç yaşta gelişimsel sorunları olan çocuklar: Üç sorun ve üç çözüm. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 6*(2), 13-25.
Pem, D. (2015). Factors affecting early childhood growth and development: Golden 1000 days. *Adv Practice Nurs, 1*(1), 1-4.
Posar, A., & Visconti, P. (2022). Early motor signs in autism spectrum disorder. *Children, 9*(2), 294.
Schmerse, D., Anders, Y., Flöter, M., Wieduwilt, N., Roßbach, H. G., & Tietze, W. (2018). Differential effects of home and preschool learning environments on early language development. *British Educational Research Journal, 44*(2), 338-357.
Şahin, A., & Şahin, F. (2020). Erken çocukluk döneminde spora katılımın sosyal gelişim üzerindeki etkileri. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi, 3*(2), 243-248.
Tölük, B. (2020). *Küçükçekmece 4 Nolu Aile Sağlığı Merkezine kayıtlı 18-36 aylık çocuğu olan ebeveynlerde otizm spektrum bozukluğu hakkında bilgi düzeyi ve farkındalığının incelenmesi*. Uzmanlık Tezi. Sağlık Bilimleri Üniversitesi Bakırköy Dr. Sadi Konuk Sağlık Uygulama Ve Araştırma Merkezi. İstanbul.
Ülküer, N. (2022). *60-72 Ay otizm spektrum bozukluğu tanısı almış çocuğa sahip ebeveynlerin ilk belirtileri fark etme durumlarının, ebeveynlerin sosyo-demografik özellikleri ve diğer değişkenlere göre analizi*. Yüksek Lisans Tezi. Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
Vehapoğlu Türkmen, A., Yiğit, Ö., Akkaya, E., Uğur, E., Kefeciler, Z., & Gözütok, S. (2013). İstanbul Eğitim ve Araştırma Hastanesi yenidoğan işitme taraması sonuclarımız. *İstanbul Medical Journal, 14*(3), 175-180.
Wei, X., Wagner, M., Christiano, E. R., Shattuck, P., & Yu, J. W. (2014). Special education services received by students with autism spectrum disorders from preschool through high school. *The Journal of Special Education, 48*(3), 167-179.
Xanthopoulou, M., Kokalia, G., & Drigas, A. (2019). Applications for children with autism in preschool and primary education. *Int. J. Recent Contributions Eng. Sci. IT, 7*(2), 4-16.
Yumuş, M., & Tanju, E. H. (2015). Öğretmen adaylarının erken çocuklukta "erken müdahale" ye ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Başkent University Journal of Education, 2*(1), 68-76.

EXTENDED ABSTRACT

Growth and development are quite rapid in early childhood. Physical development is one of the areas that develop rapidly during this period. Children's physical development is quite rapid during the period from birth to school age. Motor skill development also progresses in parallel with physical development. During this period, it is seen that games and movement

training that include physical activity support physical and motor development. During this period, language development also increases in parallel with cognitive development. Another area that develops rapidly during the preschool period is the social skills area. It is noticeable that children's social skills develop rapidly during the preschool period. This period is also the preparation period for primary school. Children in need of special education are directed to special education services at an early age. Student groups that benefit from special education services include children with visual impairment, hearing impairment, mental retardation, autism spectrum disorder and specific learning difficulties, as well as gifted children. Early diagnosis of these children contributes to a healthier education process. When it is considered that students with special needs will have a work, education and family life in the future, these student groups should be identified from an early age and directed to special education institutions. The family has a great importance in directing children with different diagnoses to special education institutions. Because parents are the people who are with their children the most until they start school and who can closely observe them. In order for the process of directing children with early diagnosis to special education institutions to be carried out healthily, it is necessary to know the level of knowledge of parents about children with different diagnoses and their views on early intervention. In this context, the aim of this study was to determine the views and needs of families on early intervention.

In this study, a mixed research design was used. In studies where a mixed research design is used, both qualitative and quantitative data collection tools are used. In this study, 120 parents living in different provinces of Turkey and the TRNC and having children diagnosed between the ages of 3-6 (autism, Down syndrome, language impairment, specific learning (dyslexia), mental disability, giftedness, ADHD) participated. In the data collection process of this study, an interview form consisting of qualitative and quantitative questions was used. The questions in the interview form were applied to the individuals in the research group via Google Forms. The forms that were filled out completely and completely from the interview forms applied to the research group were included in the evaluation. SPSS 25.0 package program was used in the analysis process of the data obtained within the scope of this study. The percentage distributions of the answers given by the research group to the questions posed to them were determined using frequency analysis. Chi-Square analysis was used in the comparison of the answers given by the participants according to demographic variables in the study. The significance level in the results obtained in the data analysis phase of the study was determined as $p<0.05$. In this study, it was found that the ages of children starting education did not differ significantly according to their ages and genders. On the other hand, it was found that the ages of children starting education differed according to their diagnostic groups. It was found that children with mental disabilities started special education later compared to other diagnostic groups. In addition, it was found that the majority of children diagnosed with ADHD started preschool education late. In this study, it was found that children generally received education in rehabilitation centers or nurseries. In addition, it was seen that the majority of children continued their education life for one or two years. In this study, it was found that the types of education received by children according to their diagnostic groups differed from each other. It was found that the education received was generally shaped according to the developmental characteristics of the children. In this context, it was determined that children with Down syndrome received physical therapy, children with language development disorders received speech and language therapy, and children with autism received group education at a higher level than other children.

In this study, it was found that parents applied to health institutions on their own will or with the guidance of their pediatrician during the diagnosis process. It was also found that the rate of parents applying to the hospital with the advice of their friends was high. It was determined that parents commonly applied to pediatricians, psychiatrists and ear nose throat doctors during the diagnosis process. In addition, it was seen that psychiatrists and pediatricians were the most common people who made the most diagnoses. As a result, it was seen that the parents who participated in this study had sufficient information about early diagnosis processes. In fact, it was determined that a large portion of the parents applied to health institutions on their own will when diagnostic symptoms emerged. It was determined that the education received by the children was generally suitable for their diagnosis groups and basic needs. It was concluded that the results obtained within the scope of the research were generally parallel to the literature.

Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi / Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos Cilt: 11 Sayı:2
Journal of International Multidisciplinary Academic Researches / May-June-July-August Volume: 11 Issue: 2
2024
www.joimar.com

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE A2 VE B1 DÜZEYİ DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİNDE ŞİİRDEN FAYDALANMA: ÂŞIK VEYSEL ŞATIROĞLU

USING POETRY IN A2 AND B1 LEVEL GRAMMAR TEACHING IN TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE: AŞIK VEYSEL ŞATIROĞLU

Oğuz YILDIRIM

Dr., Serbest Araştırmacı, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ORCİD: 0000-0002-1170-2054
***e-mail:** oguzyildirim540@gmail.com

ÖZET
Kültür, bir milletin en önemli olgusu mahiyetini taşımaktadır. O milletin hayat tarzını oluşturan kültürel doku, dilini de meydana getirmektedir. Bu bağlamda dil öğrenmek, o hayat tarzının kural ve kaidelerini tanımak, belli bir süre zarfında da onları benimsemek manasına gelmektedir. Buna bağlı olarak yabancı dil öğrenimi, kişinin kendi dilinden farklı bir dilde anlama ve anlatma becerisi kazanması demektir. Bu dil edinimi sırasında hedefte olan dilin yetkin bir biçimde kullanılması önem arz etmektedir. Dört temel becerinin temel kurallar sistemi olan dil bilgisi sayesinde yabancı dil öğrenecek öğrenci öğrendiği bil kelimeyi cümle içinde nasıl kullanması gerektiğini öğrenir ve hedefteki dilin kurallarına göre güzel ve anlamlı cümleler oluşturabilir. Bu bağlamda, Âşık Veysel Şatıroğlu'nun şiirleri yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde bir kaynak niteliğinde kullanılabilmektedir. Çalışma içerisinde, Doğan Kaya'nın "Âşık Veysel" ve Ümit Yaşar Oğuzcan'ın "Dostlar beni hatırlasın. (Âşık Veysel-hayatı ve bütün şiirleri)" adlı çalışmaları esas alınarak Âşık Veysel'in şiirlerinden dörtlükler seçilmiş ve yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin A2 ve B1 düzeylerine uygun dil bilgisi çalışması ortaya konulmuştur. Bu sayede hem yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilere Âşık Veysel Şatıroğlu'nun şiirleri tanıtılmış hem de dil bilgisi bağlamında hedeflenen öğretim işlemi sağlanmıştır.
Anahtar Kelimeler: Yabancılara Türkçe Öğretimi, A2 düzeyi, B1 düzeyi, Dil bilgisi, Âşık Veysel

ABSTRACT
Culture is the most important phenomenon of a nation. The cultural texture that creates the lifestyle of that nation also creates its language. In this context, learning a language means recognizing the rules and regulations of that lifestyle and adopting them over a certain period of time. Accordingly, learning a foreign language means gaining the ability to understand and express in a language other than one's own. During this language acquisition, it is important to use the target language competently. Thanks to grammar, which is the system of basic rules of four basic skills, the student who will learn a foreign language learns how to use the word he has learned in a sentence and can create beautiful and meaningful sentences according to the rules of the target language. In this context, Âşık Veysel Şatıroğlu's poems can be used as a resource in teaching Turkish as a foreign language. Within the work, Doğan Kaya's "Aşık Veysel" and Ümit Yaşar Oğuzcan's "Let friends remember me." Based on his work titled "(Âşık Veysel-his life and all his poems)", quatrains from Âşık Veysel's poems were selected and a grammar study suitable for the A2 and B1 levels of teaching Turkish as a foreign language was presented. In this way, Âşık Veysel Şatıroğlu's poems were introduced to students learning Turkish as a foreign language and the targeted teaching process was provided in the context of grammar.
Key Words*:* Teaching Turkish to Foreigners, A2 level, B1 level, Grammar, Aşık Veysel

GİRİŞ

Dil, bireylerin anlaşmalarını, birleşmelerini ve bütünleşmelerini sağlayan; kişilerin hayal âlemindeki değer ve hükümleri barındıran tabii ve sosyal bir araç olarak kabul görmektedir. Türkçe, yaklaşık olarak dünyada 250-300 milyon civarlarında insan tarafından konuşulan; Türk'ün ana dili, gönlünün ve yüreğinin penceresidir (Karakuş, 2006). Bu bağlamda bir dilin, yabancı dil olarak diğer insanlara öğretilmesi en eski zamanlardan beri kültürlerin etkileşimi ile iletişim zorunluluğunun neticesi olarak doğmuştur. Bu zorunlu iletişim düzeyi bazen

olumlu bazen ise olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Yabancı dil öğretiminin başlangıç zamanı Sümerlere kadar dayanmaktadır. Sümerlerin topraklarına el koyan Akadlara kendi dillerini öğrettikleri çeşitli kaynaklarda yer almaktadır (Avcı & Küçük, 2017).

Âşık Veysel Sivas'ın Şarkışla ilçesinin Sivrialan köyünde 1894 yılının güz aylarında doğmuştur. Veysel Karani'ye atfen adı Veysel olarak konulur. Vefat eden kardeşleri dışında ağabeyi Ali ve kız kardeşi Elif ona daima yardımda bulunur. Yedi yaşında geçirdiği çiçek hastalığı nedeniyle bir gözü, daha sonra da üzücü bir kaza sonucu diğer gözü olmak üzere iki gözü görme engelli olur. İlerleyen yıllarda babası ona oyalanması amacıyla saz alır. Veysel gittikçe iyi saz çalan bir usta olur (Kaya, 2011). Evlenerek kendisine bakacak eşi ve çocuklarının olması düşüncesiyle ailesi tarafından 1919 yılında yakınlarından Esma ile evlendirilir. Bu evliliği sekiz yıl sürer. Bu evlilikten doğan iki çocuğu da yaşamaz vefat eder, karısı da bir başkası ile kaçar. Daha sonra ikinci evliliğini yapar ve yedi çocuğu olur, biri vefat eder. 1931 yılında Ahmet Kutsi Tecer'in teşvikiyle I. Sivas Halk Şairleri Bayramına katılır ve tanınmaya başlar. Geçimini sazdan temin ederek 1933' den 1940'a kadar arkadaşı Cört İbrahim ile ülkeyi dolaşır. 1940'dan 1960' a kadar Küçük Veysel ile ülkeyi dolaşmaya devam eder. 1941-1946 yılları arası Köy Enstitülerinde saz öğretmenliği yapar. 1952 yılında İstanbul'da kendisi için bir jübile yapılır. Son konserini 1971 yılında Hacıbektaş'ta verir. 21 Mart 1973' de akciğer rahatsızlığı nedeniyle vefat eder, vasiyeti üzerine köyüne, doğduğu yere defnedilir (Kaya, 2011). Çalışmada Âşık Veysel'in şiirlerini yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dil bilgisi kurallarını şiirle öğretme yöntemi gibi yeni bir uygulama alanı oluşturulmuştur. Dolayısıyla çalışmamızda seçilen şiir dörtlüklerinin dilin A2 ve B1 düzeyindeki öğrenicilerine yol gösterici bir nitelik üstlenmesi hedeflenmiştir.

Yabancı dil öğrenmek, kişinin ana dilinden farklı bir dilde anlama ve anlatma kabiliyeti kazanması anlamına gelmektedir. Dil öğrenmekteki temel gaye, bireyin dört temel kabiliyeti ile hedefte olan dili yetkin bir biçimde kullanmasıdır (Yaşartürk, 2024). Bahsi geçen bu dört temel becerinin kazanılması dilin temel kurallar sistemi sayılan dil bilgisi öğretimini de elzem bir basamak haline getirmektedir. Dil bilgisi vasıtasıyla birey öğrendiği bir kelimeyi cümle içerisinde nasıl kullanması gerektiğini öğrenecek ve öğrenmeyi hedeflediği dilin kurallar bütününe göre manasına uygun cümleler oluşturabilecektir. Dolayısıyla iletişimin oluşabilmesi için bir kelimenin sözlük manasını bilmek yeterli olmayabilir; kelimenin kullanım şekillerini (isim, sıfat, zamir, zarf, aldığı ekler vb) yani dil bilgisi kurallarını da bilmek daha iyi olacaktır (Bölükbaş-Kaya, 2023).

Çalışma içerisinde yer alan şiirler, Doğan Kaya'nın *"Âşık Veysel"*[1] adlı çalışmasından ve Ümit Yaşar Oğuzcan'ın "Dostlar beni hatırlasın. (Âşık Veysel-hayatı ve bütün şiirleri)"[2] eserlerinden alınmıştır. Çalışmanın maksadı, seçilen şiirlerin anlamlarının anlaşılması değil, burada bulunan dil bilgisi unsurlarının şiirler sayesinde kavranır hâle gelmesidir. Şiirin estetik gücünün dil bilgisi öğretimi bağlamında kullanılıp, dil bilgisi öğretimine yardımcı olması amaçlanmıştır. Bahsi geçen kişilerin çalışmalarından seçilen şiirlerin sayfa numaraları ve hangi kaynaktan alındıkları parantez içerisinde araştırmacıların dikkatine sunulmuştur. Ayrıca şiirlerin noktalama ve imlâ kusurları varsa müdahale edilmemiştir. Yer aldığı kaynaktaki hâli ile çalışmaya dâhil edilmiştir.

[1]Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya, D. (2011). Âşık Veysel. Ankara: Akçağ Yayınları.
[2]Ayrıntılı bilgi için bkz. Oğuzcan, Ü. Y. (2001). Dostlar beni hatırlasın. (Âşık Veysel-hayatı ve bütün şiirleri). İstanbul: İnkılap Yayınları.

1. A2 Düzeyi Dil Bilgisi Konuları[3]	2. B1 Düzeyi Dil Bilgisi Konuları[4]
1.1. Belirsiz Geçmiş Zaman (-mIş)	2.1. Bildirme Eki (-Dır)
1.2. Geniş Zaman (-r, -Ar)	2.2. Dilek – Şart Kipi (-sA)
1.3. İsim Fiil (-mA)	2.3. -mAk gerek
1.4. Zarf Fiil (-mAdAn, -Ip)	2.4. Sıfat Fiil (-An)
1.5. -mAk için[5]	

1. A2 Düzeyine Ait Dil bilgisi Konuları ve İlgili Şiir Kısımlarından Örnekler

1.1. Belirsiz Geçmiş Zaman (-mIş)

Belirsiz/ Öğrenilen geçmiş zaman kipinin temel işlevi fiilin gösterdiği hareketin, içerisinde bulunan zaman diliminden önce gerçekleştiğini ifade etmektedir; ancak konuşma eylemini gerçekleştiren kişi eylemin gerçekleşme anına tanık olmamış, bunu ya başka bir kişiden duyup öğrenmiş ya da sonradan fark etmiştir (Özkan vd., 2013: 492).

"Bu dünyayı kuran mimar /Ne hoş sağlam temel at***mış***/ İnsanlığa ibret için/ Kısım kısım kul yarat***mış***" (Oğuzcan, 2001: 29)

"Bir hamlede üç yüz memur çıkar***mış***/ İnsanlık ne demek farkına var***mış***/ İlim bir deryadır durmaz akar***mış***/ Demişler kabların doldur Kar'özü" (Oğuzcan, 2001: 177)

"Ölüm var dünyada yok imiş murad/ Günbegün artıyor türlü meşakkat/ Kalma***mış*** dünyada ehli kanaat/ İnsanlar içinde çok fesat gördüm" (Oğuzcan, 2001: 34)

Yukarıda Âşık Veysel'in şiirlerinden seçilen dörtlüklerde eylemlere getirilmiş ve eylemin gerçekleşme anının geçmişte belirsiz oluşunu gösteren zaman eki olarak bilinen "-mış" ekinin örnekleri yer almaktadır. Seçilmiş bu dörtlük örneklerinden yola çıkarak yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrenciler, A2 kurunda bulunan "belirsiz/öğrenilen geçmiş zaman" konusunu örneklerin hayatla bağlantısı ve ilgi çekici olması neticesinde daha rahat anlayabileceklerdir.

1.2. Geniş Zaman (-r, -Ar)

Geniş zaman, işlev bakımından fiilin göstermiş olduğu hareketin her zaman gerçekleştiğini, bir eylemin sürekli olarak tekrarlandığını belirtmektir (Özkan vd., 2013: 492- 493).

"Olsa da gözleri âmâ/ Sevgisi ***ışır*** dâima/ Her âşık da ***gider*** amma/ Aşk tacını ***takar gider***" (Oğuzcan, 2001: 109)

[3]Ayrıntılı bilgi için bkz.Gültekin, İ. & Kalfa, M. & Atabey, İ. & Mete, F. & Eryiğit, A. & Kılıç, U. (2015). Yedi İklim Türkçe A2. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

[4]Ayrıntılı bilgi için bkz.Gültekin, İ. & Kalfa, M. & Atabey, İ. & Mete, F. & Eryiğit, A. & Kılıç, U. (2015). Yedi İklim Türkçe B1. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

[5]Yunus Emre Enstitüsü tarafından "Yedi İklim Türkçe"3 ders kitabındaki A2-B1 düzeylerinden seçilen dil bilgisi konuları sözü edilen bu ders kitabındaki anlatım sırasına göre çalışmada kullanılmıştır.

“Veysel bu yollarda ***sarfeder*** nefes/ Herkesin elinde ***gezer*** bir kafes/ Binbir türlü derdi ***çeker*** mi herkes/ İşde hiyle sözde yalan olmasa” (Oğuzcan, 2001)

“Bu varlığı böyle gördüm/ Düşündüm kafama sordum/ Düşkünlere ***yapar*** yardım/ Halkın evi Hakkın evi” (Oğuzcan, 2001)

Mart ayında sarı çiğdem ***açılır***/ Nisan gelir çayır çimen ***seçilir***/ Mayıs sonu yaylalara ***göçülür***/ Güzellere eda verir o ***çağlar***” (Oğuzcan, 2001: 131)

“Başımdan geçeni bir bir anlattım/ Ne yanlış söyledim ne yalan kattım/ Veysel der alana mücevher sattım/ Alan alı almayana ac’***olur***” (Oğuzcan, 2001)

“Veysel gönülden ***ayrılmaz***/ Gâhi bilir gâhi ***bilmez***/ Yalan dünya yârsız ***olmaz***/ İster saçı sırma gönül” (Oğuzcan, 2001)

Âşık Veysel’in şiirlerinden seçilen yukarıdaki örnek dörtlüklerden yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin genellikle karşılaştıkları geniş zaman ekleri “-r, -ar, -ır, -maz” eklerinin kullanıldığı tespit edilmektedir. Bu ekleri yabancı dil olarak Türkçeyi öğrenen öğrenciler şiir parçalarından hareketle öğrenecekleri için hem kelime hazineleri zenginleşecek hem de şiirin ahengi ile zamanları kavrama düzeyleri artacaktır.

1.3. İsim Fiil (-mA)

İsim fiil, eylemin gösterdiği hareketi ad olarak karşılayan sözcüklerdir. –mak/-mek; -ma/-me; -ış/-iş, -uş/-üş fiilden isim yapma ekleriyle yapılır ve isim kategorisinde yer alırlar (Özkan vd., 2013: 543). Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi bağlamında yönelme hâl ekini almış olan –mA’lı isim fiil, cümle içerisinde yer alan ögeye ya yükleme ya da doğrudan yönelme ilişkisiyle bağlanan veyahut yüklemle“ bir şey için, bir şey amacıyla” manasında yönelme bağı kuran bir dolaylı tümleç görevi üstlenmektedir (Korkmaz, 2009).

“Başımdan geçeni bir bir anlattım/ Ne yanlış söyledim ne yalan kattım/ Veysel der alana mücevher sattım/ Alan alı ***almayana*** ac’olur” (Oğuzcan, 2001: 66)

“Veysel söyler derdi çoktur/ Ecel gelir ölüm haktır/ ***Saklanmaya*** imkân yoktur/ Ora bahtım bura bahtım” (Kaya, 2011)

“Esti bahar yeli karlar eridi/ Kubarmış dağlarda kar çiçekleri/ Kaybettim yar ile ahdım var idi/ Birlikte ***dermeye*** mor çiçekleri” (Makal, 1973)

Âşık Veysel’in yukarıdaki dörtlükleri ele alınarak yabancı dil olarak Türkçe öğretimi A2 düzeyinde bulunan bir dil bilgisi konusu olarak bilinen ve fiil manasını koruyan isim fiil eklerinden kabul edilen -mA ekinin, yönelme durum eki ile birlikte kullanılması yabancı/uluslararası dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilere öğretilebilecektir.

1.4. Zarf Fiil (-mAdAn, -Ip)

Zarf fiiller, eylemlerin zarf şekilleridir. Söz diziminde eylemlerin, zarf kullanılışlarını sağlarlar ve birleşik fiil gruplarında ana eylemi yardımcı eyleme bağlama görevi üstlenirler. Zaman ifadeleri bulunmadıkları bilinmektedir. Hareket ifadesi taşımalarından dolayı fiile, belirteç olarak kullandıklarından ise zarfa dayanırlar ve isim çekim eklerini almazlar (Özkan ve ark., 2013).

-Ip/ -up zarf fiili, iki hareketin birbiri ardınca veya aynı zaman diliminde gerçekleştiğini gösterir (Banguoğlu, 2007).
"İlim kültür deryasına dalalım/ Çevremize ***bakıp*** ibret alalım/ Kendi yaramıza derman bulalım/ Hepimiz bu yurdun evlatlarıyız" (Kaya, 2011)

"Sinemi yakıyor sılanın aşkı/ Deli gönül farımadan yetişek/ Mor çiçekli yayların çağıdır/ Güller ***solup*** kurumadan yetişek" (Oğuzcan, 2001)

"Talih çile kader sözü bir etmiş/ Her nereye gitsem gezer peşimde/ Kale mi fethetmiş ne şikâr etmiş/ ***Tutup*** bağladılar yedi yaşımda" (Oğuzcan, 2001)

"Bülbüller susmadan güller solmadan/ Sümbüller ***kuruyup*** hep toz olmadan/ Yüce yaylam seni duman almadan/ Zurba zurba kekliklerin görelim" (Oğuzcan, 2001)

"Mevcudatta olan kudreti kuvvet/ Senden hâsıl oldu sen verdin hayat/ Yoktur senden başka ilanihayet/ ***İnanıp*** kanmışım sen varsın orda" (Oğuzcan, 2001)

"Veysel der kafanı nafile yorma/ Dünya fâni deyi ***çöküp*** oturma/ Adım at ileri avara durma/ Yoldaş ol refaha kavuşanlara" (Oğuzcan, 2001)

-mAdAn zarf fiili, yalnızca baş cümlenin gerçekleşeceğini anlatır. Ancak bu zarf-fiil bir başka bakımdan esas eylemin zaman bakımından önceliği manasında da kullanılabilir (Banguoğlu, 2007).

"Sinemi yakıyor sılanın aşkı/ Deli gönül ***farımadan*** yetişek/ Mor çiçekli yayların çağıdır/ Güller solup ***kurumadan*** yetişek" (Oğuzcan, 2001)

Kuz'lamış koyunlar kuzular körpe/ Saf tutar güzeller el çırpa çırpa/ Çöldeki ceylânlar ***çıkmadan*** sarpa/ Kemend atıp kollarını saralım" (Oğuzcan, 2001)

"Bülbüller ***susmadan*** güller ***solmadan***/ Sümbüller kuruyup hep toz ***olmadan***/ Yüce yaylam seni duman ***almadan***/ Zurba zurba kekliklerin görelim" (Oğuzcan, 2001)

Âşık Veysel'in yukarıdaki dörtlükleri, zarf fiil eklerinin kullanım şekillerine örnek olarak seçilmiştir. Bahsi geçen bu eklerin redif olarak yinelenmesi ile A2 düzeyinde anlatımı yapılan –ıp/-up ve –mAdAn zarf fiil eklerinin, cümle içerisinde bir hareket ortamı oluşturup ve zaman kavramını pekiştirdiği görülmektedir. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen A2 düzeyindeki öğrencilerin zarf fiil konusunu öğrenmeleri bu şairin, şiir örneklerinden hareketle daha destekleyici niteliğe kavuşacaktır.

1.5. -mAk için

İçin edatı ile bağlanan –mAk'lı hareket ismi, yükleme "amaç, hedef, gaye" bildirme işleviyle bağlanmaktadır (Korkmaz, 2009).

"Olmak istiyorsan dünyada mesut/ Hakk'a halka yarayacak bir iş tut/ Çalıştır oğlunu kızını okut/ İnsan ***olmak için*** okumak gerek" (Kaya, 2011)

"Dileğin varsa iste Allah'tan/ ***Almak için*** uzak gitme topraktan/ Cömertlik toprağa verilmiş Hak'tan/ Benim sadık yârim kara topraktır" (Kaya, 2011)

“Ne yazık ki bana olmadı kısmet/ Düşmanı denize dökerken millet/ Felek kırdı kolum vermedi nöbet/ Kılıç ***vurmak için*** düşman başına” (Kaya, 2011)

“***Görmek için*** o yavrunun yüzünü/ Ekmeğime katık ettim tuzunu/ Veysel Şatır düzenlemiş sazını/ Teller seda verir ağlar ses verir” (Kaya, 2011)

“Kolay ***geçmek için*** Kızılırmak’tan/ Alındı paralar cemoldu halktan/ Gayret köylülerden izin Allah’tan (Oğuzcan, 2001)

Âşık Veysel’in yukarıdaki şiir örneklerinden faydalanarak A2 seviyesinde yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin “–mAk için” dil bilgisi unsurunu daha kolay öğrenebileceği görülmektedir. Bu sayede uluslararası kişilerin günlük yaşamda amaç ve hedef anlamı taşıyan ilgili dil bilgisi unsurunu konuşma ve okuma bağlamında daha rahat kavrayabilmeleri sağlanmıştır.

2. B1 Düzeyine Ait Dil bilgisi Konuları ve İlgili Şiir Kısımlarından Örnekler

2.1. Bildirme Eki (-Dır)

Bildirme eki almış, ek eylem ile çekime girebilen ya da yüklem görevi üstlenip bir isimle anlam bağlantısı kurmuş –mAk’lı ad eylem, cümledeki yargıyı taşıyan bir yüklem görevi bulundurmaktadır (Korkmaz, 200; Oğraş, 2021).

“Yezit nedir ne Kızılbaş/ Değil miyiz hep bir kardaş/ Bizi yakar bizim ataş/ ***Söndürmektir*** çaresi” (Kaya, 2011)

“İptida uyandı burada bahtım/ Memlekete hizmet ***etmektir*** cehdim/ Veysel aşk uğruna ***ölmektir*** ahtım/ Yazsın tarihleri beni Sivas’ın” (Oğuzcan, 2001)

Âşık Veysel’in yukarıdaki şiirleri ile B1 düzeyindeki Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilere bildirme eki olarak bilinen “-dır” rahatlıkla öğretilebilir.

2.2. Dilek – Şart Kipi (-sA)

Bir oluş ve kılışı şarta veya dileğe, niyete bağlayan bir tasarlama kipidir. Diğer tasarlama kiplerinden ayrılan yanı tek başına yargı taşımamasıdır. Ayrıca 2. Tip şahıs ekleri ile çekime girmektedir (Özkan ve ark., 2013). Dilek- şart kipi şart biçiminde kullanılıp “şart” görevi üstlendiğinde bir yargı bildirmediği hâlde “dilek” görevi içinde kullanıldığı zamanda tam bir yargı taşıdığı görülmektedir (Korkmaz, 2009).

“Eğer çiftçi ***isen*** sarıl tutaktan/ Ne ***ekersen*** onu biçen topraktan/ Yaklaşma tembele geç git uzaktan/ Tembelin çenesi gevezec’olur (Oğuzcan, 2001)

“Esnaf ***isen*** aç dükkânı bazar et/ Eğer seyyah ***isen*** geştü güzâr et/ Aç gözünü bu âleme nazar et/ Şimdi genç olanlar sonra koc’olur” (Oğuzcan, 2001)

“Ala gözlü/ benli dilber- Bir gün ***gelsen***/ bize doğru -Seni sevdim/ can-ü gönülden- Çekme kendin/ naza doğru” (Kaya, 2011)

“Evlattan uşaktan fayda bekleme/ Binde bir bulunur o da tekleme/ Cahil insan gül ***ise*** de koklama/ Ayvası turuncu nar belli değil” (Kaya, 2011).

“Hiçbir şey ***bilmezsen*** dik biraz kavak Boş gezene derler serseri savak Yumma gözlerini dünyaya bir bak Uyan bu gafletten uyuma yurttaş” (Kaya, 2011)

Âşık Veysel’in şiirleri incelendiğinde dilek-şart kipinin çok fazla kullanıldığı görülmüştür. Çalışmamıza seçtiğimiz bu dörtlüklerin B1 düzeyindeki öğrencilerin bu kipi öğrenmelerinde fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

2.3. -mAk gerek

-mAk gerek ifadesi, “lâzım, lâzımdır, lâzım gel-, icap et” gibi yüklem ya da birleşik eylemlerle gereklilik kipinin yerini tutmaktadır (Korkmaz, 2009; Oğraş, 2021). Âşık Veysel’in şiirlerinden alınan dörtlükler, B1 düzeyi dil bilgisi unsuru olarak kabul edilen gereklilik manasını üstlenen bu kuralın öğretiminde yarar sağlamaktadır:

“Olmak istiyorsan dünyada mesut/ Hakk’a halka yarayacak bir iş tut/ Çalıştır oğlunu kızını okut/ İnsan olmak için ***okumak gerek***” (Kaya, 2011)

2.4. Sıfat Fiil (-An)

İsimlerin hareketlerine dayalı niteliklerini ifade eden sözcüklere sıfat fiil adı verilmektedir. Sıfat fiiller zaman ve hareket ifadesi taşımaları bakımından fiillere, söz diziminde isim gibi kullanılmaları bakımından ve nesneleri karşılamaları bakımından ise isimlere yaklaşırlar. Cümlede veya kelime grubunda isim gibi kullanılırlar (Özkan ve ark., 2013). Bu bağlamda geniş zamanı ifade eden –An eki eski zamanlardan bu yana kullanılagelen bir partisip ek olarak bilinmektedir (Korkmaz, 2009; Oğraş, 2021).

“Ya bir zenaatkâr ol ya bir memur ol/ Düşün her tarafı ehli zamir ol/ Eline geçeni harcama bol bol/ Beyhude ***sarfolan*** altın tunç olur” (Oğuzcan, 2001)

“Ferhat Şirin için kestiği taşlar/ Benim senin için döktüğüm yaşlar/ Seni yaksın beni ***yakan*** ataşlar/ Yaktı bu sinemi savruldu külü” (Kaya, 2011)

“Baykuş gibi durup durma yuvada/ İnsanlar kuş olmuş gezer havada/ Giriş Veysel kollarını sıva da/ ***Çalışan*** Allah’ın kulu sayılır” (Kaya, 2011)

Âşık Veysel’in bu dörtlükleri B1 düzeyinde Türkçe öğrenen yabancılara dil bilgisi konusunu pekiştirmek amacıyla önemli birer kaynak niteliği taşımaktadır.

SONUÇ

Bir dili ana dil olarak edinen kişi, herhangi bir dil bilgisi kurallına bağlı kalmadan da hedefte olan dili sezgileriyle kullanabilir. Fakat bir dili yabancı bir olarak öğrenen birey, hedef dilde duygularını ve düşüncelerini yansıtmak ve aktarılan bir iletiyi kavramak maksadıyla o dilin kurallarına ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda yabancı dil olarak Türkçe öğretimin de dört temel beceriye ilaveten dil bilgisi kurallarının bilinmesi de süreci pekiştiren bir aşamadır. Çalışmamızda dil edinimi yolunda olan öğrenicilerin sıkılmalarını önlemek ve onların daha dinamik bir süreç yönetmelerini sağlamak hedeflenmiştir. Bu doğrultuda şiirle dil bilgisi öğretimi uygulaması neticesinde öğrencilerin daha anlaşılır bir biçimde yükleri hafifletilmiştir. Neticede çalışma içinde Âşık Veysel Şatıroğlu’nun şiirlerinden hareketle A2 ve B1 düzeylerinde yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dil bilgisi konuları üzerinde durulmuş, şiirlerin anlaşılmasından ziyade dil bilgisi eklerinin ele alınarak pekiştirilmesi sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

Avcı, Y., & Küçük, S. (2017). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Dil Bilgisi Öğretimi. *Turkish Studies (Elektronik), 12*(35), 49-67.

Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bölükbaş-Kaya, F. (2023). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dil bilgisi. 100 Soruda Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi, 93.

Gültekin, İ. & Kalfa, M. & Atabey, İ. & Mete, F. & Eryiğit, A. & Kılıç, U. (2015). *Yedi İklim Türkçe A2*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Gültekin, İ. & Kalfa, M. & Atabey, İ. & Mete, F. & Eryiğit, A. & Kılıç, U. (2015). *Yedi İklim Türkçe B1*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Karakuş, İ. (2006). Türkçenin gücü ve Atatürk. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 54*(1), 155-164.

Kaya, D. (2011). *Âşık Veysel*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Makal, T. K. (1973). *Âşık Veysel*. 2. Baskı. İstanbul, Ararat Yayınları.

Oğraş, E. M. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dil bilgisi konularının yunus emre şiirleriyle pekiştirilmesi üzerine bir inceleme (A2-B1 seviyesi). *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(2), 197-211.

Oğuzcan, Ü. Y. (2001). *Dostlar beni hatırlasın. (Âşık Veysel-hayatı ve bütün şiirleri)*. İstanbul: İnkılap Yayınları.

Özkan, M., Tören, H., & Esin, O. (Eds.). (2013). *Yüksek öğretimde Türk dili: yazılı ve sözlü anlatım*. Filiz Kitabevi.

Yaşartürk, İ. (2024). *Yazma güçlüğü olan çocukların klavye ve el ile hikâye yazma becerilerinin geliştirilmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi. Ankara.

Yıldırım, O. (2023). Mustafa Kutlu'nun Uzun Hikâye isimli eserinde 2018 Türkçe öğretim programında yer alan temalara ait bulgular ve yorumlar. *Türük: International Language Literature & Folklore Researches Journal/Uluslararası Dil Edebiyat Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 11*(35), 129.

EXTENDED SUMMARY

Language enables individuals to understand, unite and integrate; It is accepted as a natural and social tool that contains the values and provisions of people's imagination. Turkish is spoken by approximately 250-300 million people in the world; The mother tongue of the Turk is the window to his heart and soul (Karakuş, 2006: 155-156). In this context, teaching a language to other people as a foreign language has arisen as a result of the interaction of cultures and the necessity of communication since the earliest times. This level of mandatory communication has sometimes produced positive and sometimes negative results. The beginning of foreign language teaching dates back to the Sumerians. It is stated in various sources that the Sumerians taught their own language to the Akkadians who seized their lands (Avcı & Küçük, 2017).

Aşık Veysel was born in the autumn of 1894 in the Sivrialan village of Şarkışla district of Sivas. It is named Veysel in reference to Veysel Karani. Apart from his deceased siblings, his older brother Ali and sister Elif always help him. He became visually impaired in one eye due to smallpox at the age of seven, and then in both eyes as a result of a tragic accident. In the following years, his father bought him a saz to entertain himself. Veysel gradually becomes a

better saz player (Kaya, 2011). With the idea of getting married and having a wife and children who would take care of him, his family married Esma, one of his relatives, in 1919. This marriage lasts eight years. The two children born from this marriage do not survive and die, and his wife runs away with someone else. Later, he got married for the second time and had seven children, one of whom died. In 1931, with the encouragement of Ahmet Kutsi Tecer, he participated in the First Sivas Folk Poets Festival and became well known. Making his living from saz, he traveled the country with his friend Cört İbrahim from 1933 to 1940. He continued to travel the country with Küçük Veysel from 1940 to 1960. He worked as a saz teacher at the Village Institutes between 1941 and 1946. A jubilee was held for him in Istanbul in 1952. He gave his last concert in Hacıbektaş in 1971. He died on March 21, 1973 due to lung disease, and according to his will, he was buried in his village, where he was born (Kaya, 2011). The aim of the study is to use Âşık Veysel's poems in teaching Turkish as a foreign language. In this context, a new application area has been created in teaching Turkish as a foreign language, such as the method of teaching grammar rules with poetry. Therefore, it is aimed that the poetic quatrains selected in our study will serve as a guide for A2 and B1 level learners of the language.

Learning a foreign language means gaining the ability to understand and express in a language other than one's native language. The main purpose of learning a language is for the individual to use the target language competently with his four basic abilities (Yaşartürk, 2024). Acquiring these four basic skills makes teaching grammar, which is considered the basic rules system of the language, an essential step. Through grammar, the individual will learn how to use a word he has learned in a sentence and will be able to create sentences appropriate to its meaning according to the set of rules of the language he aims to learn. Therefore, knowing the dictionary meaning of a word may not be enough for communication to occur; It would be better to know the ways of using the word (noun, adjective, pronoun, adverb, suffixes, etc.), that is, the rules of grammar (Bölükbaş-Kaya, 2023). The poems in the work are from Doğan Kaya's work titled "Âşık Veysel" and Ümit Yaşar Oğuzcan's "Let friends remember me. (Aşık Veysel-his life and all his poems)" taken from his works. The purpose of the study is not to understand the meanings of the selected poems, but to make the grammatical elements found here understandable thanks to the poems. It is aimed to use the aesthetic power of poetry in the context of grammar teaching and to help grammar teaching. The page numbers of the poems selected from the works of the mentioned people and the source from which they were taken are presented to the attention of the researchers in parentheses. In addition, if the poems had punctuation and spelling errors, they were not intervened. It was included in the study as it was in the source.

A person who acquires a language as a native language can use the target language intuitively without adhering to any grammatical rules. However, an individual who learns a language as a foreigner needs the rules of that language in order to reflect his feelings and thoughts in the target language and to comprehend a conveyed message. In this context, in addition to the four basic skills in teaching Turkish as a foreign language, knowing the rules of grammar is a step that reinforces the process. Our study aims to prevent learners who are on the path to language acquisition from getting bored and to enable them to manage a more dynamic process. In this direction, as a result of the practice of teaching grammar with poetry, the burden of students has been lightened in a more understandable way. As a result, the study focused on grammar issues in teaching Turkish as a foreign language at A2 and B1 levels, based on the poems of Âşık Veysel Şatıroğlu, and the grammar suffixes were discussed and reinforced rather than understanding the poems.